1989. Nr. 5 (29)
MAIJS

AVOTS

ISSN 0235—1420

PROZA, DZEJA, DRAMATURĢIJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Avots 1989.05

Latvijas LKJS Centrālās Komitejas un Latvijas PSR rakstnieku savienības literāri mākslinieciski un sabiedriski politisks žurnals jaunatnei. Iznāk kops 1987. g. reizi mēnesī. Izdod Latvijas KP CK izdevniecība Rīga.

failu izveidojis Imants Ločmelis imantslochmelis@inbox.lv

Redakcijas kolēģija:

Aivars Kļavis (Galvenais Redaktors), Jānis Āboltiņš, Vilnis Bīriņs (Atbildīgais Sekretārs), Ilmārs Blumbergs, Guntars Godiņs (Nodaļas Redaktors), Māris Grīnblats, Edvīns Inkens, Vladimirs Kaņivecs (Galvenā Redaktora Vietnieks), Aleksandrs Kazakovs, Pēteris Krilovs, Juris Kronbergs, Andrejs Ļevkins, Jānis Peters, Baiba Stasane, Ādolfs Šapiro, Viesturs Vecgrāvis, Imants Zemzaris. **Redaktori:** Rudīte Kalpina, Jekaterina Bor5cova, Normunds Naumanis, Eva Rubene. **Dzejas Konsultante** Amanda Aizpuriete. **Prozas Konsultants** Aivars Tarvids. **Korektore** Mārīte Pupiņa.

Tulkotāja Anta Skorova. **Mākslinieciskā Redaktore** Sarmīte Maliņa. **Tehniskā Redaktore** Inara Jurjane.

Manuskriptus pieņem divos eksemplāros mašīnrakstā, nerecenzē un atpakaļ neizsniedz.

Литературно-художественный и общественно-политический журнал для молодежи «авотс» («родник») на латышском и русском языках. Издание цк лксм латвии и союза писателей латвийской сср. Издательство цк кп латвии, рига. Адрес редакции: рига, баласта дам-бис, 3. Отпечатано в типографии издательства цк кп латвии, 226081, г. Рига, баласта дамбис, 3. Издается с 1987 года раз в месяц.

Nodots salikšanai 6.03.89.parakstīts iespiesanai 12.04.89. Jt 00113. Formāts 60x9018. Ofseta papīrs nr. 1., 2. Ofseta tehnika. 10 + 0,5 uzsk. Iespiedi.,

21 5 uzsk. Krasu novilk., 13,9 izdevn. L. Metiens 143 000 (latviešu valoda — 100 000, krievu valoda — 43 000). Pasūt. Nr. 480. Maksa 50 кар. Redakcijas adrese: pasta indekss 226081, rīga, balasta dambī 3. Abonementa kastīte 35. Telefoni: galv. Red. 224166; galv. Red. Vietn. 224100; atb. Sekretāram un tehn. Redaktorei 225654; publicistikas nod. Vad. 229631; kultūras nod. Vad., makslin. Red. 210030; dzejas un prozas nod. Vad., konsultantiem 227208. Iespiests lkp ck izdevniecības tipogrāfijā, 226081, rīga, balasta dambī 3.

•

- LIENĪTE MEDNE, VLADIS SPARE, JURIS ZVIRGZDIŅS ODU LAIKS
  - JOZEFS PETERKA
- vissH
- notes
  - 1

Avots 1989.05

Rakstniecība

Lienīte Medne, Vladis Spāre, Juris Zvirgzdiņš.
«Odu Laiks» (1. Ipp.)
Māra Misiņa. «Nedēļa» (12. Ipp.)
Jozefs Peterka. Dzeja (14. Ipp.) Jāns Lenčo. Miniatūras (16. Ipp.)
Nikolajs Kononovs. Dzeja (18. Ipp.)
Kristaps Kapars. Stāsti (19. Lpp.
«Viens dzejolis» (26. Ipp.
Anna Ahmatova. Piezīmes, dzeja (28. Lpp.)

Kultūra

Dainis Bruģis. «Piemineklis Dorotejai»
(31. Ipp.)
Normunds Naumanis. Salvadora Dalī piemiņai (36. Ipp.) Kristīne Ducmane. «No «kerenkām» un ostmarkām līdz latam» (38. Ipp.) Ralfs Vulis. Fotogrāfijas (43. Ipp.) Guntis Eniņš. «Zelta lietus» (48. Ipp.)

Laikabiedra piezīmes

Vilnis Zariņš. «Laupītāju filozofija» (51. Ipp.) Andris Bergmanis. «Domājot par visu, kas mūsu» (58. Ipp.) Māra Gulēna. ««Daugavas» apgāds» (61. Ipp.) Dace Balode. «Bailēs par bailēm» (66. Ipp. Jozs Urbšis. «Lietuva, liktenīgie 1939.—1940.» (68. Lpp.)

Literatūra

«Jauno dzejas antoloģija» (72. Ipp.) Aleksandrs Grīns. «Dvēseļu putenis» (74. Ipp.)

LITERATŪRA

LIENĪTE MEDNE, VLADIS SPARE, JURIS ZVIRGZDIŅS ODU LAIKS

(2. turpinājums)

— Vodopojs, — atsaucās Jorģēns, uztriecis kājās te|u, kuri bija piesnaudies vagona kaktā, un, sagrābis aiz apaušiem, klusu pie sevis lādēdamies, aizvilka to uz vietu.

— Jorģēn, tev mēsli galvā! — Pēteris sīkos smiekliņos kratījās uz pajukušās siena ķīpas.

— Zinu, — nevaļīgi attrauca Jorģēns, grūzdams va|ā vagona durvis. — Nāk palīgā: jāpielej mucas, jāpaskatās, kas darās tajos vagonos.

Durvis, griezīgi skrapstēdamas, slīdēja pa ierūsējušo sliedi. Vagonā kopā ar svaiga gaisa vilni iegāzās preču stacijas murdoņa — strādnieku sasaukšanās, lokomotīvju svilpieni un garo sastāvu riteņu klaudzoņa —, celdama gaisā siena un sakaltušu mēslu putek|us, kuri līdzīgi sīku odu baram uzvir-puļoja gaismas laukumā gluži kā bērnībā, kad Rūta kopā ar kaimiņu puišejiem, sajūsmā spiegdama, lēkāja pa šķūnī tikko ievesto sienu, un apakšā, atspiedusies uz grābekļa, smaidīja vecmāmiņa.

— Izgāž nu, puiši, mucas! — Jorģēns smagnēji nolēca uzbēruma šķēpelēs. — Es atvilkšu šļūteni.

Niklāvs un Pēteris stīvēja pie durvīm milzīgās mucas, kuras, draudīgi zvārodamās, meta asus, saraustītus līkločus, tiecās nogāzties un apš|akstīt kājas ar saglumējušo ūdeni. Kad pāri uzbērumam bija aizskalojušās — kopā ar gružiem un netīrumiem — pēdējās tērces, viņi saskatījās.

— Par šito mēs esam pelnījuši glāzi sarkana vīna un ceļojošo Sarkano karogu, — Pēteris nopūta no deguna sviedru lāsi un attupās pie spaiņa.

— Kad es mācījos sestajā klasē, mēs arī saņēmām ce|ojošo karogu. — Niklāvs skaji iestrēba vīnu. — Mēs bijām timurieši un skaldījām malku vienai vecenītei, kurai galvā bija caurums, lielāks par pieckapeiku. Kad paskatījās tajā caurumā, varēja redzēt smadzenes, un vecenīte mums vienmēr teica, lai neguļam uz zemes, pirms nav nograndis pirmais pavasara pērkons.

— Un viņai, tai tantiņai, taisni galvā iespēra!! — Rūta sasita plaukstas.

C LKP CK IZDEVNIECĪBA, «AVOTS», 1989.

— Taisnību sakot, — Niklāvs, uzrāpies jāteniski uz mucas, pamāja Pēterim, lai iesme) vēl vīnu, — taisnību sakot, es domāju, ka viņai droši vien būs iespēris zirgs, kad viņa gulēja p|avā pirms

tā pirmā pērkona. Ja tas būtu zibens, vecene būtu uz vietas pagalam.

— Bet, Niklāv, kāds tam visam sakars ar pērkonu! — Rūta automātiski paņēma Pētera sniegto vīna krūzi un izdzērusi brīdi saspringti domāja. — Vai tad pēc pirmā pērkona zirgs nevarēja saspert vecenītei galvu!

— Ja viņš būtu spēris vēlreiz pēc pirmā pērkona, tad mēs diez vai dabūtu to ceļojošo karogu. Divus spērienus jau neizturētu pat jauns cilvēks, kur nu vēl večiņa. — Niklāvs iesmējās.

— Turklāt es neesmu dzirdējis, ka starp zirgiem jelkad būtu trāpījušies tik ļauni un sadistiski eksemplāri.

Pētera smiekli iecirtās Rūtai ausīs kā spiņģojoša ērzeļa zviedzieni, un viņa apvainota aizgriezās.

— Pietiek zirgoties, — vagona durvīs galvu, uz kuras kā pāva cekuls slējās pieķepušie mati, pabāza Jorģēns un pastiepa Pēterim šļūteni, no tās piebriedinātā ķermeņa vietvietām gaisā šāvās sīki, mirguļojoši fontāniņi. — Noliec mucas vietā un pielaid ar ūdeni, mēs ar Niklāvu aiziesim uz tiem vagoniem.

— Tāds ir mans liktenis, — purpināja Niklāvs, kopā ar Jorģēnu vilkdams va|ā blakusvagona durvis. — Kam nedod zirgu, tam atliek tikai zirgoties.

Kamēr Niklāvs iztukšoja mucas, kurās skalojās katrā tikko pa pusspainim nelāgi smakojoša ūdens, Jorģēns apstaigāja lopu rindas: paldies dievam, neviens nav nokāries savā striķī, nolauzis ragu vai izbadījis kaimiņam aci.

Viņi piepildīja mucas, atdeva sprauslājošo šļūteni plikpaurainam, no vagona apakšas izlīdušam vīrelim, kurš neizturami smirdēja pēc cūku kūts, un, kabatās pēc smēķiem taustīdamies, sastājās vagona durvīs.

— Tā, ķeramies klāt! — Jorģēns, ievilcis pāris garus, bēdīgus dūmus, aizsvieda cigareti un, pārliecies kārtīm, ierāva vagonā Rūtu, viņas pārāk lielos gumijas zābakus un divas tikko sapītās biževeles, kuras gulēja uz augstajām krūtīm nepiedienīgi tievas.

1

Pēteris ar lāpstu neveikli stumdījās starp lopiem, kuri tvarstīja viņa halāta stūrus un grūda sānos ragus.

— Aizvāc nagus! — viņš brīdi pa brīdim iebrēcās. — Nekāp uz kājām, lops! Nebaksties!

Tālumā nosvilpās lokomotīve. Malējais teļš atkāpās, sparīgi pacirtis uz augšu galvu, izrāva no sienas cemmi, izslēja kaklu, sēcoši ievilka caur nāsīm gaisu un, atbildējis «m-ū-ū-ū!», metās uz priekšu.

Abpus Pētera izslietajam dibenam uzradās pa ragam, viņš

tenteriski aizkūleņoja līdz durvīm, pieķērās horizontālajai kārtij, kā vingrošanas stundā apmeta tai pilnu loku — pirmo reizi mūžā! — un, inerces iešūpots, uzlidoja gaisā. Tā pati inerce izlingoja laukā teju, kurš, kā karatē čempions ar priekšējām kājām sašķaidījis kārtis, izrāva līdzi astē ieķērušos Niklāvu.

Jorģēns izlēca pats.

Stiepieniem vien — brīžiem gaisā visas četras kājas, aste izslieta kā karogs — tejš pārlidoja blakus sliedēm, kā kaza ieslīpi uz dibena nošļūca pa uzbērumu un drāzās prom.

Teļš, Pēteris, Niklāvs, Jorģēns, pārmijnieka būda, naftas cisterna, ce|š, pļava, nora, krūmi, alksnājs, atkal nora — viss saplūda vienā bezgalīgā cīsiņu virtenē. Dzelzceļnieku mājas — zilas, gaiši zilas, debeszilas, mēļas — visas tajā spektra daļā, ko var Izstiept no dzelzce|a darbnīcām, vientu|a, tehnoloģisko pārmaiņu viesuļa atnesta un iesēta tulpju lauka vidū, Līvānu mājiņa.

Debesīs no ķiršu kokiem uzspurdza strazdu bars — ko tad mēs, mēs jau neko, un kauliņus mēs izspļāvām —, putnubiedēklim aiz bailēm nenosakāmas formas cepure uzmaucās dziļāk pār acīm, pie kaimiņmājas blakus sidrabainam briedim tikpat sidrabaina tenisiste ar raketi rokā atgaiņājās no bizojošā briesmoņa un *varzas,* kas skrēja tam pakaļ kā negudri.

Auļošana turpinājās — veikals, Lonija izskrēja ārā, ēdnīca, resnā Marija tikai galvu vien izbāza, abas saskatījās — nāk pasaules gals jeb varbūt tas uz dzeršanu! — un vienlaicīgi pabāza zem mēles pa validola tabletei.

Mājas, sētai, vārti, pastkastītes, uz katras māju vārdi — Suselnieki, Pušelnieki, Grābstīkļi, Nagpalaižas, Godavīri, Suskas, Budži, Videnieki, Plikadīdas, tad — Lāčplēši, Koknesi, Lielvārži, Kangari, Mazkangari, Lielkangari, Jaunkangari, Kaupēni.

Lēkšiem pāri šosejai. Tur Purapuķes, Upīši, Niedras, Krogzemji, Peiņi, aiz tiem Indrāni, Brīviņi, Straumēni, vecā krogus ēkā zem viena jumta Medņi, Spāres un Zvirgzdiņi un tālāk milzīgs tukšs lauks vienos melioratoru grāvjos un buldozeru sastumtās koku čupās — brīnums, kā teļš tur izmanījās cauri un neviens no vajātājiem nenolauza sprandu.

Dīķis! Un teļš metās tam pāri — gaisā zibēja ūdens šļakatas un dubļu vērpetes, šķīda zivis izvalbītām acīm. Teļš sprauslāja un peldēja, gāzelēdamies kā smagi piekrauts kuģis. Pēteris neprata peldēt, Niklāvs to vienkārši vairs nespēja un Jorģēnam šai dienai ūdensprocedūru bija gana — viņi aplieca zivjudīķim loku.

Lops stāvēja un mierīgi gremoja baltās ūdensrozes dekadentisko kātu.

«Gaļu baļļā, ādu pār kārti!», «Kotletēs, piemalt klāt labi

daudz maizes un kotletēs!» — Niklāva un Pētera balsīs brēca atriebība.

— Muļķa lops, ko tāds zina, — Jorģēns mierināja. — Katram gribas paspriņģot, katram gribas brīvības. Tāpat jau vedam prom no dzimtenes. Un tur, Kazahstanā, tur viņš dabūs vellu redzēt!

Jorģēns izvilka no halāta kabatas valgu, apmeta teļam ap kaklu un ar plaukstu paklapēja pa sprandu. Tas tecēja viņam līdzi uz vagonu mīļš kā jērs un padevīgs kā sunītis. Sīca odi.

Rūta nometa mitrajam bēglim priekšā lielu siena klēpi.

— Grūd ar pakaļu prom to, kam vēl nepienākas! Ja kas, gāz pa purnu! Pa purnu gāz! Ar kulaku! — Jorģēns mācīja Pēteri, kurš, pacēlis virs galvas lāpstu, bija ieķīlājies starp diviem teļiem. — Un neliec galvu tik zemu, trāpīs ar ragu acī, tad redzēsi ...

— Viņam tas vairs neskādēs, — elsoja Niklāvs, stiepdams divus pilnus spaiņus. — Viņam jau sen zirgs pēdējās prāta paliekas ir izspēris laukā no paura, tāpēc viņš ne uz ko vairs necer, tikai uz naudu bez slavas. Uz tīru naudu, tā teikt. Taisnību sakot, es arī vairs neceru. Jau sen. Mēs gribējām aplaupīt banku, mēs pat plānu bijām izstrādājuši, kā to vislabāk izdarīt, tikai pašās beigās ...

— Jūs abi vispār ne par ko citu nespējat runāt, kā tikai par naudu! Nekāda garīguma, tikai kails materiālisms! — Rūta aizelsusies kliedza pār siena klēpi. — Nu, ja jau jums tik šausmīgi gribas zagt, būtu vismaz izlaupījuši kādu muzeju, gleznas, garīgās vērtības ...

— Bet tai meitiņai galviņa strādā! — Pēteris atzinīgi uzsauca.

— Kolosāla ideja! — noliecies pār mucu, piebalsoja Niklāvs.

— Nekāda galviņa man nestrādā, un nav man nekādu ideju! — Rūta nometa sienu un kā palīdzību meklēdama pagriezās pret Jorģēnu. — Es tikai gribēju ... Es kategoriski aizliedzu jums izlaupīt muzeju! Es tikai gribēju parādīt, ka pat zagšanā garīgās vērtības jums ir pēdējā vietā.

— Tik traki nav! — Niklāvs protestēja. — Vienreiz mēs gribējām piežmiegt vecu bukinistu, retu grāmatu bibliotēkas īpašnieku. Tur gan tev acis izkāptu uz kātiņiem, visas sienas ar vienām garīgajām vērtībām ... Bet mēs to neizdarījām.

— Jā, — skumji nopūtās Pēteris. — To mēs nedabūjām gatavu.

— Nobijāties no soda! — Rūta ironiski jautāja, novērsusies no Jorģēna, kurš, neklausīdamies sarunā, grūda teļam pie purna ūdens spaini.

— Nē! — Niklāvs priecīgi atsaucās. — Mums vienkārši sametās tā vecā grausta žēl. Un ko tu, cilvēks, iesāksi ar to

nolādēto žēlumu! Tik daudz skaistu plānu izjūk puņķaina žēluma dēļ. Bet kad nevar pacelt nazi! Būtu bijusi tā tava *vectētiņa* karabīne ...

— Lieciet mieru manam vectētiņam un viņa karabīnei! — Rūta dusmīgi iecirta kāju mēslos. — Kā jūs abi varat būt tik riebīgi un tik rupji! Jūs esat vienkārši briesmīgi!

— Kāpēc tad tu brauc mums līdzi, ja mēs esam tik briesmīgi! — Niklāvs ziņkārīgi vaicāja.

— Es braucu jums līdzi tāpēc, ka jūs nezināt, ko darāt un uz kurieni ejat. Tāpēc! — Viņa brīdi klusēja. — Un vēl arī tāpēc, ka, taisnību sakot, es negribēju iet uz mājām. Es nekad neesmu gribējusi iet uz mājām. Jau tad, kad biju pavisam maziņa un vēl nedzīvoju pie vecmāmiņas. Mums ir tumša un mitra vārturūme un tikpat tumšas un mitras kāpnes, un tāds pats tumšs un mitrs dzīvoklis ar ieeju caur virtuvi...

Virtuves durvis bija piebriedušas un vienmēr stāvēja pusvirus. Saritinājusies gultā zem vatētās segas, Rūta klausījās, kā uz trepēm pamazām izdziest mātes soļi... No alas, vilkdama aiz sevis garu, kailu asti, izlīda žurka un devās pie atkritumu spaiņa. Ko viņa tur varēja atrast! Kartupeļu mizas un reņģu asakas — bet rakņājās vai veselu stundu, aptaustīja čaukstošos papīrus, tina tos ciet un vaļā, rāva nagiem un zobiem, badīgi šmakstinādama, ēda ... nolēca uz grīdas, zem izlietnes, kur dēļus bija sapūdējis mūžīgi pilošais ūdens, pacēlās pakaļkājās un tvarstīja krītošās lāses, tad ilgi laizījās un mazgājās, uzvaroši skatīdamās uz Rūtu — tu man neko nevari padarīt, neko, tu no manis baidies! Tā bija taisnība. Taisnība! Rūta baidījās. Nespēdama novērst skatienu no žurkas sarkanīgajām acīm, viņa cieši saspieda kopā tievos stilbus un gaidīja, kad pienāks tas brīdis ... Tas pienāca katru rītu — mokošs un neatvairāms. Rūtai vajadzēja iziet, ļoti, ļoti vajadzēja iziet, bet virtuves vidū tupēja žurka, un viņa cietās līdz pēdējam brīdim, zināmā, ka var nepaspēt, ka tur — pusstāvu zemāk pie sausās tualetes — jau, nepacietīgi mīņādamies no kājas uz kāju, kāds gaida *savu* rindu ...

Viņi grūstījās pa vagonu, traucēdami viens otru, ar dūrēm sizdami siena, ūdens un notvertā teļa ienestās brīvības smaržas satracinātos lopus, kuri badījās, kāpa uz kājām, apgāza spaiņus un, saņēmuši sienu kopā ar Rūtas maigo dudinā-šanu, pēkšņi nomierinājās un, ausis skurinādami, apmierināti sēkdami, nodevās ēšanai.

Pārguruši un nosvīduši, ar sienu pieķepušiem matiem un ūdeni pielijušiem zābakiem, viņi pēc vairākām stundām izkūņojās no pēdējā vagona, plivinādami ar mēsliem līdz

padusēm notašķītos halātus, un atšļuka uzbēruma malā uzsmēķēt.

— Un šitā visu laiku! — izmisis iesaucās Niklāvs, mitriem, sapampušiem pirkstiem veltīgi cenzdamies izvilkt no Pētera sniegtās saburzītās «Prīmas» paciņas cigareti. — No dienas dienā!

— E-ē, vēlāk būs vieglāk, — steidzās mierināt Jorģēns.

— Tik traki jau bija tikai tāpēc, ka tiem nabaga dzīvniekiem neviens divas dienas nebija klāt gājis. Ja neļauj iekrāties mēsliem un katru dienu padzirdina, tad tur vispār nav ko darīt. Stundiņu, augstākais — pusotras no rīta un vakarā pastrādā un visu pārējo laiku var kūļāt kājas un pīpot, — Jorģēns smaidīja, it kā runa būtu par divām kāršu partijām: un jāmaksā tikai piecas kapeikas punktā, kas tad nu tur liels!

Pēteris, rūpīgi iestādījis aso elkoni starp šķembām, piemiegtām acīm pētīja apkārtni. Viņu trīs vagoni, atkabināti no pārējā sastāva, bija iedzīti klusā, ar zāli aizaugušā strupceļā. Aiz muguras, otrpus sliedēm, pletās kāpostu lauks, bet šajā — alkšņi un kārkli netraucēti pārvērta ganības īstā, lapsu medībām piemērotā Skotijas ainavā. Lūk, rudo asti mētādams, aizzib kūmiņš, tam pakaļ vaukšķēdama metas vesela varza garausainu, plušķainu suņu, skan taures, piķieri zaļos uzvalkos, amazones ar Rūtu priekšgalā, Jorģēns, Niklāvs un viņš, Pēteris, sedlos pacēlušies, sudrabā kaltām ruma — vai varbūt klaretal — blašķēm pie jostas kūļājoties, aurodami «cui! cui!», tam pakaļ. Tālumā, aiz vītoliem, rūpīgi ielūkojoties, varēja samanīt slejamies nosūbējušu, redzētajā vīzijā visai iederīgu dakstiņu jumtu.

— Nāc paturi šļūteni! — Kamēr Pēteris nodevās lapsu medībām, Jorģēns bija paguvis atņemt smirdošajam vīrelim pirms brīža laipni iedoto ūdens avotu un tagad pusteciņus atgriezās ar laupījumu. — Es izmazgāšu galvu. Bet tu tikām paskaties — tai vagonā šai palika kaut kādas somas. Varbūt tev kaut kas noder no tā skuķa mantām, — viņš uzmundrinoši pamāja Rūtai.

— Un vispār iekārtojies tur uz dzīvi. Tu ar Pēteri brauksi kopā vai ar Niklāvu!

— Es nezinu … — Rūta piesarkusi raustīja piecus, Niklāvam ir tik spēcīgas rokas un skaistas acis, bet Pēteris … tāds apgarots, skumju apdvests … un raksta dzejoļus.

— Nu, tad brauksi ar Pēteri, — Jorģēns izlēma, Niklāvs izskatās izdarīgāks, gan tiks galā viens, tāpat kā es. Spēka arī, kā rādās, vairāk nekā tam milzu sienāzim.

— Cik ilgi mēs te stāvēsim! — jautāja Rūta, atmuguriski kāpdamās uz vagona pusi.

— To nekad nevar zināt, — atsaucās Jorģēns, sprauslodams zem ledainās ūdens strūklas. — Es domāju, te ir kaut kāda lopu bāze, un mums droši vien piekabinās kaimiņus. Tā ka savs laiciņš paies. Paskaties, Niklāv, gar sliedēm — varbūt atrodas kāds armatūras gabals, tavam vagonam durvis ķīlājās...

Pagājis pāris soļu, Niklāvs izvilka no zāles līku, aprūsējušu dzelzs stieni un vērtējoši pasvārstīja rokās. Garām aizrībinājās garš preču vagonu sastāvs, pēc mirkļa, klusi līgodamies, tuvojās pasažieru ātrvilciens. Vagoni šķita drāžamies tik tuvu blakus, ka Rūta neviļus atkāpās līdz lopu vagona durvīm un pievēra acis. Pēc brīža, palūrējusi gar skropstu malu, viņa ieraudzīja tumšu ķermeni gāžamies no debesīm.

Tas izsita Pēterim no rokām šļūteni, no kuras uz Jor-ģēna galvas bija šļācies ūdens, notrieca no kājām pašu Jorģēnu un novēlās pie kājām Niklāvam, kas stāvēja, stingri kā viduslaiku bruņinieks pīķi satvēris rokā garo stieni. Niklāvs atvēzējās un tā arī sastinga, pacēlis virs galvas lauzni — viņam pie kājām, sarāvies čokurā, kunkstēja cilvēks, tas ievaidējās, lēni apvēlās uz muguras un, ieraudzījis pār sevi pacelto dzelzi, cilvēku netīros gumijas zābakos un plīvojošā halātā, vārgi iekliedzās:

— Es nē! Es nē! Es nerāvu stopkranu! Es pats izlecu, pats ...

— Uzvārds! — ieaurojās Niklāvs, draudīgi vicinadams sitamo.

— Ammm . . . mmm ... — murmulēja no debesim nokritušais.

— Vārds! — Niklāvs enerģiski tincināja.

— Rolands.

— Tēvavārds!

— Bez tēva, bez tēvavārda ...

— Dzimums!

— Vī-vī-vīrietis . . .

— Sociālā izcelšanās! — Niklāvs nerimās, dzelzi vajadzēja kalt, kamēr tā karsta, no situācijas izspiest visu, kas tajā iekšā.

— No grāfiem . .. Habsburgu dinastija, pēdējā atvase ... Rolands Anspoks fon Habsburgs. Jā, fon Habsburgs, pēc pases tikai Anspoks ... bet tas tikai tā, pēc pases ... tikai ...

— Vēl viens kretīns! — Iesmējās Niklāvs, nolaizdams sitamo. — Celies augšā! Un stāsti visu pēc kārtas!

Pēteris, savaldījis savā vaļā lēkājošo šļūteni, šūpoja galvu, šitāds laikam izskatījās Ikars, vienā lauka malā, galvu nepacēlis, ar zemnieks, bet tas planē zemē izkusušiem spārniem, bez izpletņa, nekādas drošības tehnikas, ne mazākās ...

Jorģēns, rāpus ūdens peļķē, dusmīgi rūca — lekt virsū cilvēkam, kurš nevienu netraucē, mierīgi mazgā galvu —, un pārsteigts blenza uz Rūtu, kura, pašas spēkiem ieķepurojusies

vagonā, smēla krūzītē vīnu — viņam taču noteikti ir šoks, vajag iedzert kaut ko stiprāku, ja negribēs dzert, noderēs brūču apmazgāšanai.

— Es tūlīt, tūlīt, es saprotu, jūs esat no orgāniem, es tūlīt jums visu izstāstīšu ... — Habsburgu dinastijas pēdējā atvase iežmiedza starp ceļiem diplomātu, kuru visu laiku krampjaini turēja labajā rokā.

— Kas portfelī! — iejuties lomā, turpināja pratināt Niklāvs.

— Zobu birste, spogulītis ... ēē ... apakšbikses, zeķes, ķemme un vēl šis tas. Nekādas literatūras, nekā pretvalstiska, ticiet man, tikai dzīvei nepieciešamais, es jums tūlīt visu parādīšu ... Es esmu vienkāršs skatuves strādnieks. Operā. Man nav nekādu sakaru, man ne ar ko nav nekāda sakara. Es esmu nesakarīgs ... Es tikai izlēcu no vilciena, jo vairs ne mirkli nevarēju palikt vienā telpā ar viņu!

— Kādu viņu!

— Ar manu sievu ... ar bijušo. Es šķiros. Vakar es apprecējos, bet tagad šķiros, es nevaru braukt vienā vilcienā ar viņu, un tāpēc izlēcu pa logu. Man nebija cita ceļa. Es esmu rīcības cilvēks. Katrā gadījumā ir svarīgi, kā cilvēks rīkojas, nevis ko viņš domā. Pārāk daudz domāt vispār ir kaitīgi. Domā tikai tie, kas neprot rīkoties. Es ikvienā situācijā momentāni atrodu rīcības shēmu. Kad shēma ir skaidra, atliek tikai rīkoties . . .

— Tālākā rīcības shēma, fon Habsburg, ir tāda, ka jūs kopā ar mums, zem sveša vārda — ar segvārdu, tātad — brauksiet uz austrumiem. Saņemiet jauno pasi un neuzdodiet liekus jautājumus! — Niklāvs valdonīgi pamāja ar stieni.

— Ahā, es saprotu, neuzdot liekus jautājumus, shēma skaidra!

— Pasi jums izsniegs kamrads Jorģēns, viņš vada mūsu grupu. Mērķi pagaidām netiks atklāti. Kad vajadzēs, saņemsiet instrukcijas, bet pagaidām jums kopā ar mani jākopj lopi, vai jūs protat karatē!

— Ne visai... — Rolands, vainīgi mirkšķinādams apaļās, blāvi zilās acis, pietrausās kājās.

— Bet muti turēt!

— Jā!

— Ienesiet savas personīgās mantas vagonā numur trīs un novietojiet labajā pusē pie loga, tur būs jūsu postenis. Sākot ar šodienu, jūs esat mans pārinieks.

Rolands paklausīgi ierāpās vagonā.

— Viņš ko, galīgi pillā! — vaicāja Jorģēns. — Aptaurēts!

— Nē! — Niklāvs atspiedās uz armatūras gabala. — Viņš ir normāls. Pārāk normāls, un tas vienmēr duras acīs. Viņš visu

uztver tieši un neuzdod liekus jautājumus. Tas ir normas robežās ... Iedod viņam pasi, Jorģēn, lai brauc! Būs jautrāk.

Rolands pabāza no vagona galvu, viņa lielais, galīgais, no vienas vietas dziļām tauku porām klātais deguns, no kura prāvajām nāsīm kā pārkaltušas aļģes slējās spalvu kušķi, atgādināja nolietotu jūras švammi. Adas josliņā starp biezajām uzacīm, kas kompensēja apmatojuma trūkumu uz zoda, un zemu noaugušajiem matiem no biežās pieres raukšanas bija iegūlusies pāragra vientuļa grumba. Otrai tur vairs neatlika vietas.

— Ek, lai iet... — Jorģēns izvilka no kabatas pēdējo lieko pasi un pastiepa Rolandam. — Še, puis, tagad tu būsi Pēteris Markevičs.

— Skaidrs! — Rolands, izliecies no vagona, paņēma pasi un, pat neieskatījies tajā, iebāza melnā, notraipītā kāzu uzvalka kabatā. Dziļi izgrieztajai vestei bija notrūkušas pogas, virs baltā, kruzuļainā žabo kā liela, ar pletni nosista muša Šķībi karājās tumši zaļš samta tauriņi. Pirkstā laistījās plats, ar pārdabiskām pūlēm prāvajai zeltneša locītavai pārstīvēts 583. proves gredzens.

Rolands stāvēja vagona durvīs drudžaini mirdzošām acīm, it kā sagatavojies otrreizējam lēcienam no ejoša vilciena, platā plānlūpu mute bez skaņas kustējās — to tu man vēl nožēlosi, tu teici, lai es izgaistu, un es izgaisīšu ... gribētu gan tu stāvēt pie mana zārka un tecināt jaunās atraitnes asaras ... gribētu, bet še tev piga! — viņš pastiepa lielu, kaulainu pigu aizgājušā vilciena virzienā, domās ar krītu uzrakstīja uz tāfeles vārdu «Inta» un noslaucīja to ar slapju lupatu, tādējādi izsvītrojot šo Intu no zemeslodes iedzīvotāju skaita. Nav un nevajag, un vispār nekas nav bijis, shēma ir skaidra!

VI

— Dzimis viņš ir Itālijā, nabadzīgā ģimenē, tikai ar darbu un uzcītību izsities uz augšu, — raiti, brīdi pa brīdim piešķiebdams galvu un pār brillēm palūrēdams, klausās vai ne, stāstīja mazs, sirms večuks. — Kā tak nu viņu sauca ... mums vēl lekciju lasīja ... teiksim, Loretti, lai iet! Sēžas vienu dienu šis Loretti pasta karietē, pamāj atvadas savai saulainajai dzimtenei un kratās cauri visai Eiropai. No Itālijas viņš brauc uz Vīni — tur izslimo ar tīfu —, no Vīnes brauc uz Zalcburgu — tur sirgst ar kolieri, bet izdzīvo, neaprok viņu kā Mocartu nabagu kapos —, no Zalcburgas brauc uz Prāgu — tur viņam piesitas drudzis —, pusapārstēts brauc no Prāgas uz Varšavu — tur, itālietis un karstasinīgs būdams, mīlējās ar poļu paņičkām un tiek pie vienas smalkas kaites —, no Varšavas brauc uz Ka-ļiņingradu — tur es arī esmu bijis, toreiz to sauca par Karalau-čiem —, no Kaļiņingradas ar kuģi brauc uz Liepāju un tiek cauri ar jūras

slimību, no Liepājas brauc uz Jelgavu ... — Vecais spēji ierāva elpu un ar jaunu sparu turpināja: — Guļ viņš viesnīcā, drudzis to krata, iesnas ar dabūjis, kāsē vienā gabalā, tad tā kaite vēl, maciņš ar pavisam tukšs. Teju, teju gals būs klāt. Bet aiz sienas guļ viens vācu barons, tas to kāsēšanu nevar izturēt, nāk skaidroties, vārds pa vārdam, iepazīstas abi, baronam naudas kā spa|u, liek ietīt šo kažokā, piesien pie ragavām, lai neizkrīt, un ved šurp — rādi nu, ko esi augstās skolās iemācījies! Sitas Santalučia ar neko, ķeras tik klāt, ceiķina augām dienām un naktīm: tā būšot tāda pils, kādu pasaule vēl nav redzējusi. No augšas skatoties, atgādināšot tiklības jostu — tas, lai brīdinātu jaunatni no izlaidīgas dzīves, parkā visādi veselības fontāniņi, tas — pret drudzi, un tas — pret jūras slimību ... katrai kaitei tur bija kas paredzēts. Viss, viss jauniešiem par skolu un vecajiem priekš sirds uztaisīšanas, bet... Tās kaites viņu pavisam saēdušas, izkrities miesās, vēl ar kašķi apmeties, staigājis apkārt kā ījābs, beigās sajucis, sācis ar zobiem grauzt nost kolonnas, tās, redz, viņam atgādinājušas ... nu, tos, kā viņus tagad nodēvējuši, fallusus, jā — mēs gan to lietu savā laikā saucām savādāk —, tad ieslēdzies pagrabā, vairs ne ēdis, ne dzēris, tikai rakstījis, rakstījis — jaunatnei brīdinājumus —, kamēr nomiris. Bet pilī — pirms kara te bija nabagmāja — pēc otrā kara ierīkoja bāriņu patversmi, nosauca par «Sprīdīti», saveda bērniņus, organizēja zīmēšanas pulciņu. Skolotāja — tāda pavisam jauniņa — likusi zīmēt pili. Pēc brīža bērni nāk, nes savas bildītes, bet tur — vieni fallusi! Skolotāja saķer galvu: kas tas! Tās esot kolonnas ... Pēc tam tualetē visas sienas ar šitām kolonnām apzīmēja, un bāriņu namu pārcēla uz citu vietu, bet te bija pasts, pēc tam MTS kantoris, vēlāk saveda mūs no visām malām, ierīkoja pansionātu, nosaukums gan palika tas pats vecais — «Sprīdītis», un šitās kolonnas, — vecītis sīki ieķiķinājās, — krāso atejas sienas cik bieži gribi, atkal un atkal sazīmē no jauna, bet tur, otrā spārnā, kādreiz bija tāda kā palīgsaimniecība. Tagad ierīkoja lopu pārsūtīšanas punktu. Nez ko vēl te ierīkos, bet es ārā nekustēšu, to es jums saku, lai iznes ar kājām pa priekšu! — Kā zvērestu dodot, večuks pacēla gaisā mazu, sažuvušu dūrīti. — la vairs galīgi nebūs glābiņa, ieslēgšos pagrabā un nomiršu, pēc tam spokošos, tāpat kā tas arhitekts Robertīno Gvarneti, nē — Lorneti ... Vienalga! Es jau nu gan tam neticu, bet citi esot redzējuši ...

Nabaga itālietis, tēsties šito gaisa gabalu, kratīties cauri visai Eiropai, pa ceļam apaugt ar piepēm un kraupi, izslimot holeru, tīfu, jūras slimību, dabūt iesnas, kašķi, sifilisu, piedzīvot smadzeņu atmiekšķēšanos — vai tas nebija par daudz pat Renesanses mantiniekam, Apgaismības laika dēlam! Un kā fināla

akords nāve pagrabā! Niklāvs nodrebinājās. Pat vārds, pat tas pagaisis no nabagmājas veča galvas. Un tomēr... tomēr es noņemu tavā priekšā cepuri — tu vismaz esi kaut ko darījis, ne es būšu tavs soģis, ja kaut kas ne tā ... Ne jau nu es ...

Tam nu gan ir muldamais, Pēteris palīdzēja večukam izrausties no ratiem, par septiņiem mēmiem, tādam tikai nosēsties blakus, klausīties, visu pierakstīt — un romāns gatavs! To vajadzētu izdarīt tūlīt pat, vecajam droši vien pašam ir vismaz puse no tām kaitēm, ko viņš tik garšīgi pierakstīja nelaimīgajam arhitektam, droši vien ... Viņi taču ir tepat blakus, pilni nostāstiem — patiesiem un izdomātiem —, un aizies viens pakaļ otram, aiznesot sev līdzi stāstus un romānus, kopotos rakstus, radošos komandējumus, kooperatīvos dzīvokļus, ārzemju braucienus, lasītāju konferences, prēmijas, visas tautas atzinību ... Visu!

— Itālis! — purpināja iorģēns. — Smalka kaite! Nez vai pašam kaut triperis ir bijis, tāds mundrs, sārts vecītis, tas vēl mūs visus apglabās! Aizej uz bodi, paņem kaut ko ēdamu! — Viņš iegrūda Pēterim saujā naudu un tīkliņu.

Pēteris, gatavs kaut tūlīt sēsties pie virtuves galda un uzrakstīt visus šajā pansionātā paslēptos kopotos rakstus, cēli iebrida biezajos krūmos.

Rolands stīvi grozīja kaklu, galva vēl dunēja pēc kritiena, tad vēl tā tur... tā, kurai viņš nebija vajadzīgs, kura aizbrauca, svešā pase, tas, ka tagad viņam būs jānodarbojas ar teļu audzēšanu (Teļu audzēšana. A-ai izvēlas t-us no ražīgākiem, veselīgākiem vidēja vecuma priekštečiem. Normāli attīstītu t. dzīvsvars dzimstot 7—8% no govs svara, un tiem parādījušies vai 2—6 dienu laikā parādās visi 8 priekšzobi. Latviešu konversācijas vārdnīca. XXI sējums.), šis dīvainais vecis, Itālija un fallusi(l), un pašam tik neskaidrā saistība ar bojāgājušās Austroungārijas monarhiju, un tie teļi varbūt kož ... Nekādas shēmas, nekādas skaidrības ...

— Palīdzēsiet dabūt vaļā durvis! — Večuks piegāja pie vagona, kuru lokomotīve bija iebīdījusi strupceļā lopu barošanas laikā. — Izkraut jau arī nevarēšu ... — Viņš jautājoši palūkojās uz Rolandu, kurš vienaldzīgi pamāja ar galvu.

Durvis atvērās, un Niklāvs pakāpās soli atpakaļ — kā bišu kāres vagonā augšup rindojās ar dažādas krāsas atlasu apvilkti zārki.

— Nav ko brīnīties! — vecais mierīgi teica. — Pie mums ir liela kadru plūstamība, vieni nāk, citi aiziet... Interesanti, visu laiku jaunas sejas, nepagūst pat lāgā *sanaidoties* ... Krausim nu ratos!

Jorģēns klusēdams ierāpās vagonā un iestūma Niklāvam ar Rolandu rokās pirmo zārku kuplām, tumši brūnām auduma rozēm sānos. Večuks, atsēdies uz balandām aizaugušas gulšņu kaudzes, caur apaļo briļļu stikliem vēroja, kā pamazām tukšojas vagons.

Rūta, kura, neskatoties uz galvā valdošo reliģisko jucekli, paniski baidījās no miroņiem, kapiem un zārkiem — tukšiem vai tādiem, kuros kāds gulēja —, iemanījās pie teļiem, mierinādama sevi ar domu, ka viņai, vienalga, spēka par maz un palīdzēt viņa nevienam neko nevar.

Nav vairs tie gadi, Jorģēns, aizstūmis pie durvīm kārtējo zārku, kurš pēkšņi kļuvis gaužām smags, norausa no pieres sviedrus.

— Pagaidi! Šļūk ārā! — iebrēcās Rolands un izlaida no rokām nesamo, plaukstā palika tikai sārts atlasa pušķis, zārks nobūkšķēja pret zemi, vāks atlidoja sānis, un, lēcienā ietriecies ar plecu Rolandam krūtīs, pāri sliedēm kā zaķis aizcilpoja cilvēks svītrainās drānās un iebēga kāpostu laukā.

Rolands iestenējās un, piespiedis krūtīm sārto ziedu, klusi ievaidējies, kņūpus iegāzās tikko atbrīvotajā zārkā.

— Mums zārkus gatavo cietuma darbnīcā, — notikušo, turpinādams mierīgi kūpināt ieplaisājušu porcelāna kaļķīti, komentēja vecais. — Tā viņi te bēg. Veselu taku kāpostu laukā ieminuši, rakari! Es ar savā laikā no Kolčaka aizlaidos, dzīvojām Sibīrijā — es vēl tāds puika biju —, te vienu dienu pavēle klāt: visiem jāiet uz shodku, došot šautenes un sūtīšot pret sarkanajiem. Ko tad es, ne es ko sapratu, nekā, tikai to šauteni

A

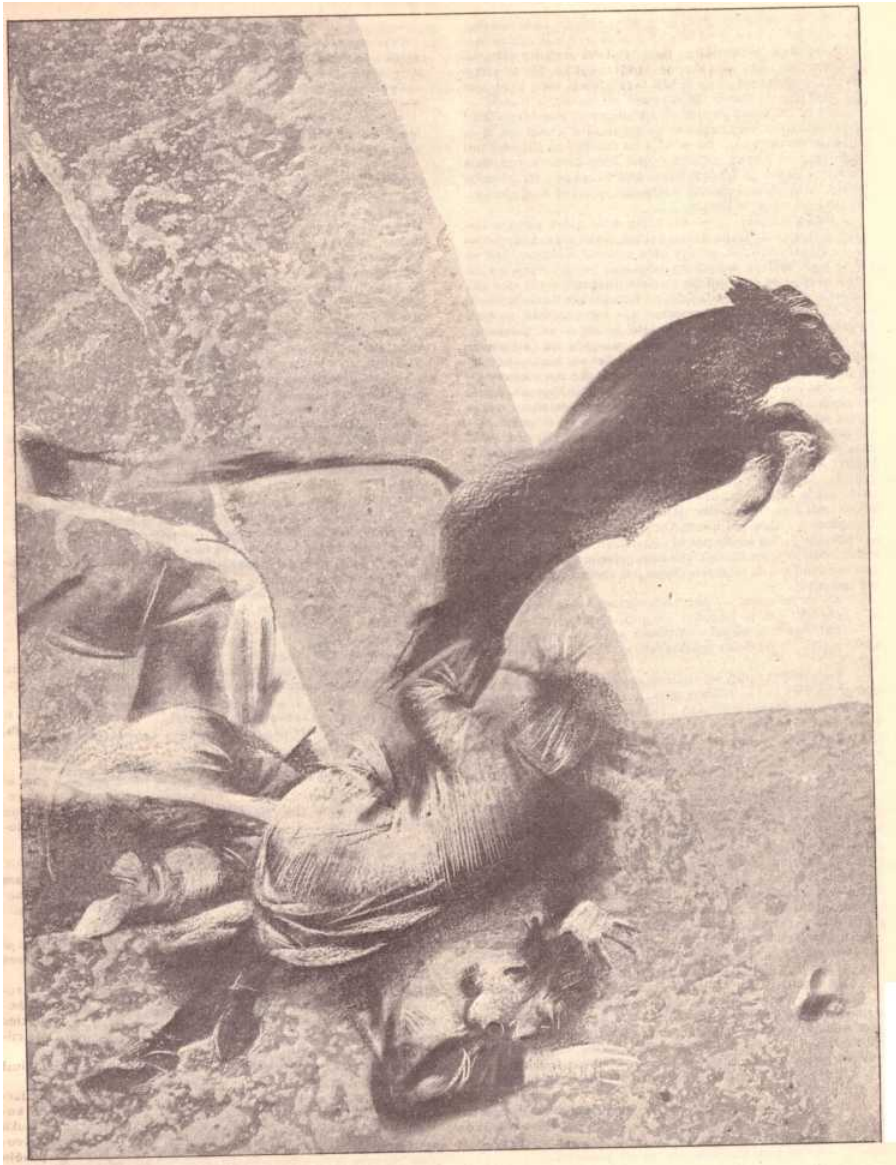

ZOJAS FROLOVAS zīmējums

L

gribējās. Nu, sasauc mūs kopā, te viens ņem un šiem pačukst, ka es esot latišs. Ņēmās tie oficieri man kverkšķināt, kas es esot un kāpēc nācis, nevis bēdzis taigā. Es savā muļķībā saku, lai tad laiž mājās, iešu uz čeku, tur iedos šaujamo. Šie tā jocīgi saskatās, varbūt kaut ko ne tā bija sadzirdējuši, saka, ja es esot čehs, tad cita runāšana, sūtīšot mani pie ģenerāļa Gaidas — to vārdu es vēl tagad atceros —, uzraksta man mandātu, iedod vēl krietnu kušķi vecās naudas un uzliek uz vilciena. Un tā es tik ripoju un ripoju

... Ko es visu tai Sibīrijā un Krievijā nepieredzēju, to nemaz izstāstīt nevar! Tikai divdesmit pirmajā tiku mājās, tāpēc es saprotu katru, kam kā tekulim un bēgulim jācilpo. Tā nu tas tajā dzīvītē ir iekārtots — viens bēg, otrs ķer. Katram sava maizīte jāpelna ...

— Vajag paziņot... — Pār zārka malu galvu pabāza Rolands, bet, atcerējies, ka pašam kabatā sveša pase, atšļuka guļus un aizvēra acis: jā, ja viņš būtu cietuma direktors, tad uz vietas būtu atklājis ieslodzīto bēgšanas veidu! Viņu vis *tik viegli neapvestu ap stūri! Šis cietuma direktors droši vien sēž kabinetā un domā, un spriedelē, un fantazē: kur tie cietumnieki palikuši, varbūt izrakuši pazemes eju vai uzpirkuši sargus! Stulbenis! Veltīgi lauza galvu tā vietā, lai ātri — un, galvenais, pēc shēmas — rīkotos. Būtu piecēlies, piegājis pie zārkiem un atrāvis vaļā vāku. Nāc nu laukā, putniņ! Bet nē, taisni jābrīnās, cik aprobežoti var būt cilvēki, un tādus vēl liek par cietuma direktoriem! Jeb atkal par režisoriem ... Nu, mūsējais arī, āmurs kas āmurs, pats āmuru rokās nav turējis, bet komandē: dekorācijas pa labi, dekorācijas pa kreisi! Romeo un Džuljetā piesitu pie balkoniša kāpnes, lai tas Romeo var normāli visas publikas priekšā uzkāpt pie savas Džuljetas, bet šitas stulbenis kliedz: «Nost! Nost! Kas par pašdarbību! Šekspīrs nav paredzējis!» Šekspīrs (Šekspīrs (Shakespeare) Viljams, 1S64— 1616, angļu rakstnieks, dz. Stretfordā kā turīgu vecāku dēls, laikam mācījies Stretfordas ģimnāzijā (grammar schoolj, to nebeidzot... Latviešu konversācijas vārdnīca. XXI sējums.) nav paredzējis, un viņam par to nekas! Bet, kad es kaut ko paredzu, izdomāju un rīkojos, tad man prēmiju nost! Un Romeo visu sezonu kā tāds mērkaķis rāpjas pie savas Džuljetas visiem par apsmieklu ...

— Ko nu tur ziņos, — pēc brīža atsaucās večuks. — Un ko tu vispār zini par to bēdzēju, ka gribi skriet ziņot!

— Bet viņš taču bēga! — Rolands apsēdās, pārkāris kājas zārka malai, un pārlaida apkārtējiem skatienu, meklēdams atbalstu.

— Bet varbūt tu pats esi vilcienu zaglis! Izlēci pa logu, kad tevi grāba ciet, ko! — Niklāvs smīnēja. — Kā lai mēs to zinām! Varbūt tu nožņaudzi savu jauno, skaisto sievu un pievāci viņas zeltu! Varbūt tieši par tevi vajag ziņot! Un vai tu vispār zini, ka par pašnāvības mēģinājumu draud pieci gadi labošanas darbu nometnē, bet par izdevušos pašnāvību — visi desmit!

Rolands, slaucīdams pēkšņi nosvīdušās delnas atlasa rozē, izrausās no zārka.

— Es parasti paķeru no kopgalda kādu maizes gabalu šitiem bēdzējiem, — večuks stāstīja. — Cik nu viņi tajā zārciņā var līdzi

paņemt! šitas, redz, aizdiedza, ka nebija ko redzēt, bet pagāšreiz ar vienu — tas bija tāds mierīgāks — labi patērzējām. Solīds kungs, uz papīra tiltu bija uzbūvējis. Atnāk pieņemšanas komisija, bet pāri upei paredzētajā vietā nekāda tilta nav, un naudiņa ar tutū ... Es šim noprasīju: kur tu, dēls, to pusmiljonu liki! Velis viņu zina, šis kasa pakausi, pats netiekot gudrs, kur tie tūkstoši paputējuši, te viena vajadzība, te otra, skaties — zutenis tukšs ... Iedevu nabagam trīs rubļus, lai paskrienas vēl, pirms dabū rokā un nogalē. Jā, traki laiki — dzīvību ņem nost par papīra rubļiem ...

— Un pareizi! Nav ko zagt! — stingri noteica Rolands.

— Būtu Rīgā Doma laukumā uzstādījuši giljotīnu, visas problēmas atkristu. Par katru zādzību — galvu nost, un pēc pusgada neviens vairs gar svešu mantu negrābstītos! Nozog puišelis karameli — roku nost! Tad zinās, kā otru izmantot! Visu atlikušo mūžu domās, pirms pastiept pēc sveša labuma!

— Es to nevaru klausīties! — No vagona galvu pabāza Rūta.

— Kur ir Pēteris!

— Aizsūtīju uz veikalu pēc paikas, vajadzēja jau būt atpakaļ, — kopā ar Niklāvu ceļot no vagona kārtējo zārku, drūmi attrauca Jorģēns, viss, ko te pļurkst šis līgavainis, ir jau dzirdēts ... Un ne tikai dzirdēts, šis tas arī piedzīvots ...

— Jā, jā! — Rolands piegāja tuvāk Rūtai. — Es nesen lasīju avīzē: viens inženieris trīs gadus krājis naudu, nopircis krāsaino televizoru, nākamajā dienā atnāk mājās un redz — šā sīkais to televizoru saplēsis, ņēma un tūlīt uz līdzenas vietas tam sešgadīgajam knauķim nocirta abas roķeles, lai citreiz zin, kur nagus grūst. Tā ir laba mācība, un, jo ātrāk tādu dabū, jo labāk!

— Bet, Roland! — Rūta izlēca no vagona, pieskrēja pie Rolanda un satvēra aiz žaketes atlokiem. — Viņš taču vēl bija bērns, pavisam maziņš, neko nesaprata ...

— Visi sākumā ir bērni, — Rolands nikni nopurināja Rūtas rokas un pakāpās atpakaļ. — Bet vēlāk, ja nedabū tādu mācību, izaug par zagļiem ...

— Roland, — Rūta, kaismīgi izstiepusi rokas, devās Rolandam tieši virsū. — Saproti, Roland, cilvēku nevar pāraudzināt ar ļaunu, tikai ar labu, ar maigumu un sapratni. Ar izskaidrošanu un piemēru!

Rolands, spītīgi savilcis lūpas, kāpās atpakaļ, uzgrūdās zirgam, tas izstiepa purnu un kā svaigas zāles kušķi noplūca zaļo samta tauriņu no Rolanda pakakles, brīdi pagremojis, nicīgi izstiepa lūpas un nospļāva zemē.

— Nekādas runāšanas, — Rolands klaigāja. — Tikai nāvessods var galīgi izskaust noziedzību!

— Tu ... — Rūtai bezspēcīgā niknumā aizrāvās balss. — Tu esi briesmonis, ja vari tā domāt! Un bērnībā! Vai tu pats neesi gājis kaimiņu zemenēs!

— Es! — Rolands teatrāli ķēra ar roku pie krūtīm. — Kur ir mans tauriņš! — Viņš aizdomīgi paskatījās apkārt, pirksti meklējot taustīja pazodi. — Kāds ievilcis nāsīs manu tauriņu!

— Bet, Rūta, — Niklāvs, apstājies pie zārku vagona durvīm, iejaucās sarunā, — vai tad nāvessods nepaātrina karmisko ciklu maiņu!

— Kur ir mans tauriņš! — nerimās Rolands, pārmeklējot uzvalka kabatas. — Ko jūs esat izdarījuši ar manu tauriņu! Tur man bija iešūti divi cara Nikolaji, divi zelta desmitnieki ... Atdodiet manu tauriņu! Ārprāts, es taču viņus speciāli tur iešuvu. Tas nevienam nevarēja ienākt prātā ... Ārprāts, kur viņš palicis, tikko taču tepat bija...

— Tas tev par tavām nelietīgajām domām! — Rūta triumfēja. — Visuvarenais tevi sodīja!

— Katrs piecsimt rubļu. Tūkstots rubļu ... Visa mana bagātība, mana nākotne ... — stenēja Rolands.

— Zirgam starp kājām tava nākotne. Šis pažļembāja un izspļāva, nav viņam vajadzīgi tavi Nikolaji, — teica Niklāvs (vai tiešām šitam mūlāpam ir tāda nauda!) un piegāja tuvāk Rolandam, kurš, veicīgi pagrābis no zemes mitro skrandu, ātri iztaustīja to lieliem, neveikliem pirkstiem.

— Norijis ... — viņš satriekti izdvesa, kabinādams ap kaklu apgrauzto tauriņu.

— Nekur nepazudīs, — iestarpināja večuks. — Pa vienu galu iekšā, pa otru ārā. Pasaulē jau nekas neiet zudumā, tikai mainās ...

— Un es viņus speciāli iešuvu tauriņā, lai vienmēr varētu nēsāt līdzi ...

— Kāpēc! — strupi jautāja Jorģēns.

— Kā kāpēc! — izbrīnījās Rolands un paklausīgi, kā pie tāfeles izsaukts, sāka stāstīt. — Es nevaru atļauties vazāties apkārt tāpat vien, bez zelta. Eksistē taču tāda lieta kā mazvērtības komplekss, un, ja man nav zelta šķīvju, no kā ēst, un manas istabas durvīm nav zelta kliņķu, ko tad lai es daru! Es taču esmu no Habsburgu dinastijas, man tas vienkārši pēc stāvokļa pienākas! Pienākas, vai ne! Un, ja nav, tad es varu dabūt mazvērtības kompleksu. Patiesībā man vajadzēja tieši zelta kliņķus, bet tiem pagaidām nepietiek naudas. Manam tēvam bija zelta kliņķi, es zinu. Es to zināju jau bērnībā, tikai toreiz nesapratu. Tēvs dzīvoja kādā ... kādā pansionātā, bet māte strādāja tur par apkopēju. Lai varētu būt tuvāk tēvam, jūs

saprotat! Viņa nebija tik augsta dzimuma, un tāpēc nevarēja dzīvot atklāti. Bet kliņķus no tās istabas durvīm, kurā dzīvoja mans tēvs, viņa vienmēr noņēma un nēsāja kabatā. Jūs saprotat! Noņēma, lai kāds nenozog, jo tie bija no zelta — tas taču pat muļķim skaidrs! Es tos būtu mantojis, bet māte nomira, kad es vēl negāju skolā, un tēvs taču nevarēja atklāt, ka viņam ir bijuši sakari ar apkopēju, kaut gan patiesībā māte bija no labas dzimtas, tikai nabadzīgas ... Tāpēc mani aizveda uz citu pansionātu, es pazaudēju savu tēvu, un dzimšanas apliecībā viņi man ierakstīja: dzimis ārlaulībā, un tēva vietā ievilka svītru. Es padzīvoju pie vieniem vecākiem un tad atkal pie citiem, bet viņi nebija aristokrāti ... Un tad es sāku krāt naudu, lai dabūtu zelta šķīvjus un kliņķus. Bet pagaidām man ir tikai Latviešu konversācijas vārdnīca — es viņu visu izlasīju, lai dabūtu izglītību, — un šie divi desmitnieki. Es bez tiem nemaz nevaru normāli justies. Shēma ir pavisam vienkārša: es eju pa ielu, un man vienīgajam visā Rīgā tauriņā ir iešūts tūkstotis. Nevienam citam nav, bet man, Rolandam fon Habsburgam, ir! Bet tagad šitā draņķa ķēve mani ir apkaunojusi, viņa ir norijusi manus dārgumus, un kā lai tos tagad dabū laukā! Es taču vairs nevarēšu cilvēkiem acīs rādīties ...

Niklāvs domīgi lūkojās uz satriekto Rolandu, kurš vaimanāja tā, it kā viņam būtu nozagts viss, kas vien cilvēkam var piederēt — ieskaitot apģērbu —, un tagad atlikušo mūža daju gluži kailam jāstaigā pa pasauli. Kritiena sekas! Diez vai, izskatās nopietnāk. Kaut kādi patiesības graudi tais murgos neapšaubāmi ir. Pansionāts, kurā durvīm noņem rokturus — tas būtu skaidrs. Mātes nāve un bērnu nams. Vairākkārtēja adoptācija un atteikšanās no puikas — laikam taču jau kopš bērnības nav bijis gluži normāls. Habsburgi, zelta šķīvji. .. Iedzimtība! Iespējams ... iespējams, ka tā sanitāre ir ieiaidusies ar kādu no tiem . . .

iorģēns, uztvēris Niklāva skatienu, jautājoši pagrozīja pie deniņiem pirkstu. Niklāvs paraustīja plecus un atmeta ar roku — kas būs, būs! Ja sāks trakot, izsviedīs no vagona, un lieta darīta!

— Kā lai tos tagad dabū laukā! — Rokas lauzīdams, Rolands lūdzoši pagriezās pret vecīti.

— Gan naktī vai rīt no rīta iznāks paši, vajag tikai vak-tēt... — večuks mierināja. — Nekas cits tev, puis, neatliks kā vaktēt šim pie pakaļas. Gan jau kaut kad iznāks laukā.

— Bet ja nu neiznāk!

— Nu tad neko ... — večuks vienaldzīgi atsaucās.

— Bet vai nokaut nevar!

— E! To gan ne! — Vecais piecēlās. — Ķēve ir valsts manta, ja nokausi, būs tiesa un sods. Labākajā gadījumā tiksi cietumā, bet

var arī pie sienas pielikt. Tāds zirgs maksā savus piecpadsmit tūkstošus. Pa burzmu vēl mani pieķers klāt par valsts mantas izsaimniekošanu. Un, beigu beigās, — viņš ar rokas mājienu pārtrauca Rolandu, kurš grasījās iebilst, — tu jau pats saki, ka visus vajag likt pie sienas.

Rolands drūmi klusēja — nāvessods nekādi neiekļāvās shēmā par stabila stāvokļa iegūšanu. Kā tad šķīvji! Un durvju kliņķi! Nē, pret nāvessodu vispār viņam, protams, iebildumu nebija. Nepavisam! Ne viena vien kronēta galva taču ... Kliks — noskan bendes cirvis, un Anglijas Kārlis pagalam, kliks — Luija XVIII galva noripo no ešafota, kliks — viņam seko Marija Antuanete. Un viens no viņa senčiem — Masimi-lians Habsburgs! Meksika, pusducis mežonīgu vīru platmalēm galvās, pielādēti stobri, uguns un dūmi. Un radinieki — Roma-novi! šņiks, un gatavs! Bet tā — stacijā, kurai viņš pat nosaukumu nezina! Kamēr vēl nav sasniegts nepieciešamais stāvoklis, lai ar godu aizietu! Ir jāmeklē izeja, nekavējoties! Bendes vajag uzpirkt! Nu, protams, shēma pavisam vienkārša — viņš tiem iedos savus zelta desmitniekus. Katram pa vienam. Tikai vispirms vajag tos dabūt laukā no šīs nolādētās ķēves. Tā, kā tas vecais teica — jāvaktē! Viss ir pavisam vienkārši — Rolands plati pasmaidīja —, vajag tikai atrast shēmu un darboties!

Rūta, kura jau bija sagatavojusies spiest nelaimīgo pie krūtīm un mierināt, apjukusi noskatījās, kā viņš, laimīgi smaidīdams, iedrāžas krūmos, pa ceļam gandrīz notriekdams no kājām Pēteri, kurš nāca pa stigu ar lielu, pilnu tīklu. Tuvējā ciemata veikalā pie Lonijas sapircies veselu lērumu vislētāko konservu, maizi un trīs pudeles «Volgas» vīna, viņš nebija spējis atturēties no kārdinājuma ieiet ēdnīcā pie Marijas un iedzert astoņus puslitra kausus alus.

— Viss ir dabūta, un pat vēl vairāk! — viņš mazliet vainīgā balsī, ar kautrīgu smaidu uz lūpām, paziņoja. — Bufetniece, maita, teica, ka nedošot līdzi. Bet es uzliku viņai nikolaju un paņēmu veikalā.

— Manu Nikolaju! — No krūmiem izlēca Rolands.

— Kas tie jums par zārkiem! — Pēteris aizdomīgi aplūkoja piekrautos ratus.

— Viņš ir pievācis manu Nikolaju! — Rolands krampjaini ieķērās Pētera mugurā.

— Kā maukšu ar kāju pa to tavu nikolaju, tad zināsi pļurkstēt! — Pēteris apskaitās. — Kāpēc mēs šito kretīnu ņemam līdzi! Viņš taču ir kretīns, to uzreiz var redzēt, līdzko uz viņu paskatās. Līdzko ierauga to viņa zaļo taureni, to kāpostu balteni viņam pie rīkles, tā uzreiz katrs pateiks, ka tas ir kretīns, bet kur jūs

dabūjāt šitos zārkus! Tas gan ir forši, mēs tos pārdosim un ...

— Nu, nu, jaunekli, lēnāk pār tiltu! — Večuks aizstājās priekšā vezumam. — Tie ir mani zārki!

— Jūsējie! Nu, ja jūsējie ... — Pēteris brīdi domāja. — Bet vai tad jums nepietiek ar vienu! Tos pārējos jūs varētu atstāt mums. Realizēšanai. Citiem tak arī vajag!

Niklāvs, atvilcis sānis Rolandu, skaidroja viņam, kāda ir atšķirība starp Nikolaju un nikolaju. No vienas puses, zelta gabals, bet no otras, tā sacīt, metafora, tēlains izteiksmes veids. Raupjains materiālisms un radoša gara lidojums. Rolands plīkšķināja pa stilbu kārklu vicu, kuru tikko bija nogriezis krūmos, un piekrītoši māja ar galvu — vainīga tomēr bija ķēve.

— Pēter, tu atkal esi dzēris! — Rūta pievērsās Pēterim, viņa lāgā nespēja izsekot Niklāva domu gājienam. — Kāpēc tu dzer viens pats! Tas nav labi! Bet šitie zārki visi pieder onkulītim. Viņu tur, pilī, gaida citi onkulīši un tantiņas, un viņiem visiem ir vajadzīgi zārciņi. Mums uz tiem nav nekādu tiesību.

— Nospļauties uz tiem zārkiem, gan jau kaut kā izkulsimies arī bez tiem, bet dzeru es tāpēc, ka mani neviens nemīl, un es, starp citu, nemaz tik ļoti nekāroju tikt pie zārka, man vēl gribas dzīvot. Kad mēs vakar kāpām vilcienā, es gandrīz nositos, vella būšana ... šie zārki mani noskaņo filozofiski. Še, Niklāv, atrauj vaļā! — Viņš pasvieda pudeli, kuru Niklāvs noķēra gaisā.

Jorģēns saberzēja rokas, bet večuks steidzīgi izvilka no savas tašas slīpētu biezstikla glāzi. Vagonā, rūpīgi piesegti ar vecām avīzēm un ietupināti starp ķīpām, lai neapgāžas, gaidīja spaiņi ar «Agdamu», kurš visiem pašreiz bija apnicis līdz kaklam.

Šis «Volgas» vīns ir daudz garšīgāks par to — vakarējo, domāja Rūta, dzerdama savu tiesu, bet Pēteri neviens nemīl. Nabadzinš ...

— Tu, Pēter, kad nākamreiz iesi uz bodi, nepiemirsti, ka nav labi pumpēt aliņus par kopējo naudu, — skaudīgi aizrādīja Niklāvs, labi apzinādamies, ka līdzīgā situācijā rīkotos tieši tāpat.

— Bet kad viņš kārtos savas darīšanas! — taujāja Rolands, kurš, ar vienu aci uzmanīdams zirga dibenu, grieza sīkus, simetriskus ornamentus nomizotās rīkstītes baltajā, mīkstajā koksnē.

— To nekad nevar zināt, — atsaucās večuks. — Labāk iedzer kādu mēriņu.

— Es tagad nevaru dzert, — Rolands pietupās tuvāk zirga pēcpusei. — Man nav laika!

— Citiem vairāk paliks, — norūca Pēteris, pastumdams glāzi večukam.

Atstrēbis malku, lai drebelīgā roka neizšļakstītu vīnu, vecais

pacēla glāzi labi augstu.

— Ja mēs runājam par zirgiem, — viņš stāstīja, caur dzeltenīgo šķidrumu vērodams Rolandu, — tad es biju starp tiem laimīgajiem, kas redzēja «Zelta zirga» pirmizrādi... Tā ja, kā gan iet laiks, toreiz man pat sapņos nerādījās, ka kādreiz vedīšu zārkus, no kuriem viens droši vien kritīs man pašam ... Un vai tad tie vispār ir zārki! Tos jau tagad taisa no skaidu platēm, it kā nepietiktu ar skaidu spilvenu vien! Zinātāji stāsta, ka jau otrajā gadā sieniņas izburbstot un vāks iebrūkot. Tā ir, kad taisa zārkus no sekciju pārpalikumiem. Nu, no tā, kas paliek pāri pēc tām puņķainajām mēbelēm, kurām ar pirkstu var izbadīt caurumu. Mūsdienās jau nekas vairs lāgā neturas kopā, nekas ...

— Kas jūsu pansionātam taisa kapakmeņus! — slaucīdams piedurknē mitrās lūpas, ieprasījās Jorģēns.

— Bet kāpēc Viņš nekā nedara! — īdēja Rolands, vicinādams balto rīksti.

— Tu uzsvilpo, tad viņam atmaigs vēders! — pamācīja Pēteris.

Rūta neiebilda — pēc izdzertās vīna glāzes viņa sajuta sirdī uzvirmojam vēlēšanos turpināt strīdu par nāvessodiem, arī zārki vairs tik stipri nebiedēja, tādas parastas, iegarenas kastītes, penāliši, kur ieguldīt mironīšus, nekā īpaša tajos nav — Rūta aptaustīja slideno atlasdrānu.

Rolands klusi svilpoja Mocarta šūpuļdziesmu.

— Mums kapakmeņus neviens netaisa, — večuks pievirzījās tuvāk Jorģēnam. — Pansionāta kopsapulcē tika nolemts organizēt brāļu kapus. Kolektīvisms, tā teikt, ne tikai dzīvē, bet arī pēc nāvēs, tā ka mums individuālus kapakmeņus nevajag. Ir kopīgs piemineklis ar vārdiem, ko iekala granīta bluķī tūlīt pēc otrā kara! «Šeit Dieva mierā dus pansionāta «Sprīdītis» ateisti.»

Niklāvs, nosēdies maliņā, košļāja smilgu un klausījās, atmiņā uzplaiksnīja pazudušais diplomāts ar dokumentiem, tie četri nu jau otro diennakti tup «televizorā», un neviens nav tiesīgs tos izlaist laukā, jo papīri ir pie manis, bet manis nav, tas ir, es emu, bet papīru nav ... Un tagad viņi tur tupēs, kamēr sapūs, un viņiem atvedīs tieši šitādus zārkus, saliks iekšā un noraks — «Šeit Dieva mierā dus četri nezināmi ateisti». Varbūt viņiem liks pašiem gatavot zārkus, un tad tie strīpiņā, viens pakaļ otram, aizlēkšos pār kāpostu lauku un pazudīs mežā, bez pasēm, bez vārdiem un tēvavārdiem.

— Pirmais direktors gribēja iekalt akmenī visu pansionāta iemītnieku vārdus pēc alfabēta, — večuks turpināja, iedzēris vīnu, — lai nevienam nerastos aizdomas, ka pie mums ir individuālisms vai kāda privileģēta kasta. Jebkurai komisijai

varētu parādīt kapakmeni, bet tur visi vārdi alfabēta kārtībā, neviens nav izcelts, neviens apiets, visi draudzīgi apglabāti... Alfabēts rada vislielāko vienlīdzību. Mēs visi esam vienlīdzīgi alfabēta priekšā, izņemot, protams, analfabētus. Analfabēti nespēj izprast alfabēta demokrātisko raksturu. Bet nekas neiznāca, mūsu veterāns Apinītis atteicās mirt pirmais, un pirms nāves savu vārdu kapakmenī ar' rakstīt neļaušot — tā neesot laba zīme. Es jau gan balsoju par, bet Apinītis ar savu frakciju ņēma virsroku. Tās, viņuprāt, esot muļķības ...

— Kāpēc muļķības! — vaicāja Rolands. — Viss ir pilnīgi pareizi, pēc noteiktas shēmas, bet es svilpoju, svilpoju, un viņš nereaģē. Varbūt viņam nepatīk Mocarts! Varbūt viņam patīk kaut kāda cita melodija!

— Kā jūs sauc! — vaicāja Niklāvs.

— Mani vai! — pārjautāja večuks. — Zalcmanis, Pēteris Zalcmanis. Bet tu, puis, uzsvilpo «Varšavjanku»!

— Un tad viņš darīs!

— Es nezinu, ko darīs viņš, bet mēs gan savā laikā ar šito dziesmu uz lūpām lielas lietas sadarījām, puspasauli apgriezām ar kājām gaisā. Un vai mēs dabūjām to, ko gribējām! Nu labi, Romanovus izkratījām no vēstures ratiem, bet kas tajos palika! Kučieris, apzinīgais kučieris tur palika, to neviens neaiztika ... Bet nu gan man arī jāķeras pie grožiem, — Zalcmanis izpilināja mutē pēdējās vīna lāses un lēni cēlās kājās.

Niklāvs aizrāva ciet vagonu durvis.

— Rīt mums piekabināšot cūkas, — īsu brīdi apspriedies ar garāmejošu dzelzceļa strādnieku, paziņoja Jorģēns.

— šī nakts ir mūsu rīcībā! — piebilda Pēteris tādā tonī,it kā runātu vismaz par Bērtuļu nakti.

Zalcmanis gāja pa priekšu, vezdams zirgu aiz iemauktiem, viņa seju rotāja cēlas nopietnības pilna izteiksme, kāda mēdz būt iluzionistiem pirms kārtējā joka demonstrēšanas. Niklāvs un Pēteris katrs no savas puses ar pleciem balstīja nedrošo grēdu, kas grasījās sabrukt — viņi bija uzkrāvuši krietni vairāk zārku nekā spēja nest šie vecie baronlaika rati.

Jorģēns, teļu un zārku nogurdināts, steberēja aiz vezuma ar vīna spaiņiem, domīgi vērodams sīku upeii, kura līkumoja starp tuvējiem pauguriem kā Trojas Maiandra. Tumstošais vakars saplūdināja to ar kārklu puduriem un izzīmēja Jorģēna acu priekšā stingru, asu meandra līniju, kurā, pēkšņi pazaudējuši priekšējos riteņus un zārku krāvumu, līgani ieripoja par divričiem pārtapušie rati — tajos iejūgts āzis, bet iekšā, šķeltnagotās Silēna kājas izstiepis, sēž Jorģēns, ozollapām un vīnstīgām apvīts, vīna mucu kājstarpā, uz katra ceļa pa kairai

bak-hantei. Viena iespiedzas: «Kāj ratā, kāj ratā!» Jorģēns Silēns tīksmē kasa ar sirmu kūlu noaugušās tuklās krūtis, no pēcpuses kā rupju cīruļu bars izspurdz bezkaunīgs aizmugures vējš, un, aurodams «Ratatā, ratatā!», viņš iebrauc Romā.

Roma, ROMA ANTICA, šoreiz zosis tevi neizglābs! No divričiem izliecies, Jorģēns paķer katrā padusē pa vienai, izlaiž no rokām pavadu, lai āzis skrien, kur grib — rauj viņu āzīts! Romu Jorģēns pazīst, pazīst ģimnāzijas pirmās klases līmenī, bet ar to pietiek! Septiņi pakalni ir — skaitot viņš apzinīgi liec pirkstus, Kapitolija drupas ir. Forums ir, Karakallas un Diokleciāna celtās termas ir…

Kas tur kā ēna zogas gar sienām! Patiesi, Gogolis! Smailais deguns visu apošņā, acis reģistrē. Un kas tur, tālāk, noliecies vandās gleznu kaudzē! Lielais slepenpadomnieks Johans Volfgangs Gēte. Nu kā tad — no pusduča galīgi šķidro gleznu viņš nopērk to sliktāko! Konsultants, blēdīgais Mefistofelis, paslepšus ņirdz: tā tev, vecīt, nav minerālu kolekcija, te jāpazīst drēbe! Un tas tur, bāls un samocīts kā prerafaelītu glezna! Jā, štimmē — pats Dante Gabriels Rosseti, gleznotājs un dzejnieks …

Jorģēns ir iekšā Romā, un Roma ir visapkārt Jorģēnam — ar saviem Kaligulām, Tibērijiem un Neroniem, bet tie lai pagaida, viņš ies pie saviem puikām, pie skunstniekiem … un bezpupu tenisistes un krūtainās kolhoznieces ar savām raketēm un rudzu kūļiem lai pagaida, tās iziet cauri visām mākslas padomēm un iet taisnā ceļā uz Vē-dē-en-hā-hā-hā-hā! Jāmeklē rokā vecais kanaks Mikeiandželo, etruski, Mancu, Kalders, Brankusī. Kur viņi ir ielīduši! Vai patiešām ar visām iekšām nopirkti un aizvesti uz Ameriku! Runā jau, un pa televīziju rāda, ka arī tur nav gaisa — mafija, teroristi, afēristi, kabatzagļi … Tibra sa-cūkota, viss kā visur. Bet debesis, zilās Itālijas debesis taču ir palikušas! Un marmors! Un kāds kārtīgs kalts! Viņš varētu izkalt Rūtu — krūtis vietā, dibens … nu, ar tiem dibeniem latvietēm tā ir, kā ir, vai nu nav nemaz, vai atkal tās mantas par daudz … Bet pamēģināt var, re, tepat mētājas tīri pieklājīgs kolonnas atlūznis, jāpasauc puikas — Niklāvu, Pēteri un Rolandu —, lai palīdz pastiept nostāk …

Jorģēns pameta skatienu atpakaļ, krietni atpalicis no pārējiem, vakara krēslā līkņāja Rolands. Zirgs beidzot bija apžēlojies par viņu — pa dolomīta plāksnēm klāto, veco ozolu ieskauto aleju nesteidzīgi ripoja zirgāboli. Rolands drudžainā steigā bakstīja tos ar zariņa smailo galu — nekā, atkal nekā! — un klusībā lādēja zirgu … Visus zirgus un tos, kas savā muļķībā sēžas tiem mugurā, nosauca kavalēriju par cūku un Čapajevu par muļķi, izlamāja leģendāro Budjoniju un Donas kazakus,

Napoleonu un Aleksandru Lielo ...

Rūta, piedevusi nabaga aplaupītajam, vienu pēc otra rāva sērkociņus. To trīsuļojošajā gaismā Rolands kā mīklas pikučus ar rokām spaidīja zirga mēslus.

VII

— Zārciņus! Zārciņus atveda! — atskanēja priecīgi saucieni, un mazs pelēku cilvēku pūlītis, kas no lieveņa māja ar baltiem lakatiņiem, sakustējās un izklaidus kliboja pretī vezumam.

— Nogaidījušies ... — apmierināti pār plecu izmeta Zalcmanis, izpildīta pienākuma apziņā paslējās staltāk un pārgalvīgi savicināja grožus.

Salīkuši stāvi, spieķus klaudzinādami, aplipa ratiem, stīviem pirkstiem taustīja gludo atlasu un atzinīgi klanīja galvas.

Uz lieveņa, līdz kuram veda uzbraucamais ceļš, garš, uzkumpis vecis sita ar koka vāli pa sarūsējušu bērnu vanniņu, kura, drātīs iekārta, šūpojās starp sapuvušām, ar metāla stieplēm un dēļu galiem nostiprinātām kolonnām. Logos, kuriem trūka aizkaru, abos stāvos pie griestiem dega kailas elektriskās spuldzes, gaiteņos steidzīgi šurpu turpu tekalēja, brīdi pa brīdim piespiezdami mušu nostaigātajām rūtīm krunkainas sejas, satraukti kā bērni Ziemassvētku vakarā večuki un vecenītes.

Rībēja skārda vanniņa, un Pēteris atcerējās bērnību, kinoteātri «Zvaigzne» un filmu, kuras nosaukums sen bija paputējis no atmiņas, — pa klaju lauku ciešās rindās psihiskajā uzbrukumā iet baltgvardi, rīb bungas: tratatā, tratatā ... tarkšķ ložmetējs, viens pēc otra pirmajā rindā krīt vīri, viņu vietas no aizmugures ieņem citi, spīd saule, debesīs vītero stepes cīrulis, un bundzinieks, augstu izslējis elkoņus, rībina: tratatā, tra...

— Lūdzu, bez panikas, pietiks visiem! — brīdinoši uzsauca Zalcmanis. — Un pēc saraksta, rindas kārtībā, pēc alfabēta ... Viņš izvilka no izbalējušo, nošļukušo galifē bikšu kabatas rūtiņu burtnīcas lapu, uzlika otras acenes uz jau esošajām un, lapiņā neieskatījies, skaji nolasīja:

— Apinītis!

Iebāzis kabatā lapiņu un virsējās brilles, Zaicmanis ielūkojās pūlī.

— Nāc nu, izvēlies! — viņš, saskatījis nespējnieku vidū Apinīti, pameta ar galvu uz zārku vezumu. — Tev pirmā roka.

— To tiešām darīšu, tādēļ jau nācu, — no pūļa atdalījās vecis ar kuplā pušķī sasietu koši svītrotu sieviešu lakatu ap kaklu, abpus viņa kaulainajai sejai ar līko ērgļa degunu un tuvu stāvošajām, spridzīgajām acīm nokārās garu, plānu matu paliekas, no kurām laukā spraucās zilgani sārtas, atkārušās ausis. Viņš pārlaida vērtējošu skatu zārku kaudzei, brīdi, piešķiebis

galvu, aplūkoja elektrisko lampiņu, kura apgaismoja lieveni, tad izslējās un atsperīgiem soļiem devās uz priekšu.

Uzkāpis uz aprūsējušas traktora riteņu rumbas, kura balstīja lieveņa kolonnu, viņš augstu izslēja rokas. Nespējnieku pūlis atkāpās tālāk tumsā.

— Jel nekārdini mani, jaunekli, — no Apinīša mutes kopā ar vārdiem izlidoja sīki siekalu pilieniņi. — Bēdz prom; par mirušajiem padomā, kas šeit jau guļ. Es lūdzu, jaunekli, jel negrūd mani atkal jaunā grēkā, man likdams iekaist naidā. Lūdzu, ej!

Zaicmanis, satvēris aiz rokām Niklāvu un Rūtu, ierāva viņus klusējošajā pūlī.

— Mans stāsts būs īss, jo mūia cēliens mans nav vairs tik ilgs kā viss šis skumjais stāsts, — bēdīgi turpināja Apinītis, atslējies pret kolonnu. — Sen man kaulus salauzīja rudzu maisi, kviešu kūļi; arkls, zemi drupinādams, drupināja manas miesas — viešņa ved, lūk, miera mājās, iešu līdzi atdusēties.

Pēteris juta pār muguru aizplūstam sviedru straumīti, krampjaini ieķērās Rolanda rokā, un viņi klusēdami, saspringti stāvēja blakus kā divi puišeļi, kuriem tumšā rudens naktī, kad milzīgs mākonis aizsedzis mēnesi, jāiziet cauri spoku un mošķu pilnai kapsētai.

— Ar nāvi cīnos, — Apinītis atgrūdās no kolonnas. — Pretī savai dabai es gribu labu darīt.

Pēteris atviegloti uzelpoja un atlaida Rolanda roku.

— Ak, es jūtu, es jau jūtu, — vai tik nav jau atnākusi mana aizejamā diena! — Apinītis atkal iedzina Pēteri kapsētas vārtos, kas sarūsējuši un neeļļoti draudīgi čīkstēja. — Ļauj padzīvot vismaz līdz rītam ... Kaut pusstundu!... Ļauj vēlreiz lūgsnu noskaitīt! Kas tik auksti ņem man roku! Lūk, nu spiež un ņem man elpu!

Apinītis iegārdzās un tvēra ar roku pie kakla. Rūta ievaidējās, aizspieda ar roku muti un izmisīgi palūkojās apkārt — kāpēc neviens neiet viņam palīgā! Vai tad viņi neredz, ka nabaga Apinītim ir slikti! Viņš tik ļoti baidījās no nāves un sliktām zīmēm, un tagad šis ļaunais Zaicmanis ar saviem zārkiem ... Viņš to ir nogalinājis!

Apinītis, atspiedies pret kolonnu, rīstīdamies cīnījās pēc elpas, tad saņēmās un ielūkojās tumsā ar bargu, apsūdzošu skatienu.

— Svešniek, par sodu sev raidi tu šautras! — viņš iebrēcās, izsliedams uz priekšu pirmsnāves agonijā trīcošu roku, Pēterim .likās, ka līkais pirksts iedūries viņam tieši krūtīs. — Vairs sacīkstēs turpmāk neņemsi dalību tu, jo drausmīga nāve tev

lemta! Nogāzis esi tu vīru, kas cildākais bija starp visiem ...

Večiņas nosodoši šūpoja galvas, un Pēteris saguma aiz Niklāva muguras.

— Par vēlu, — Apinīša roka nošļuka gar sāniem. — Par vēlu priekš viņa, par vēlu priekš manis. Pelēkā sieva mani gaida ... Vai man! Aizraujas jau dvaša ... Sveiki, — mani — mīļie bērni...

Skaļi iešņukstējās kāda večiņa.

— Nu es mirstu, kā tu liec, — atbildi nu, kam tā vajag! — Apinītis norāpās no rumbas un, panācies līdz lieveņa malai, centās saskatīt pūlī ieslēpušos Zalcmani.

— Melnais gailis nodziedāja ... — viņš pēdējiem spēkiem izdvesa un novēlās uz koka pakāpieniem.

Pār viņu nolīka plikpauris nosmulētā baltā halātā ar sarkanu krustu uz muguras. Resnais stāvs kopā ar krustu, pārsteidzoši tievajām kājelēm un smalkajām roķelēm atsauca Niklāva atmiņā krusta zirnekli. Sarkanā krusta zirneklis, viņš automātiski nodudināja.

Jorģēns domās veidoja kapakmeni — konisku kolonnu, kuru apVij apinis ...

Rūta šņukstēja.

— Miris, — feldšeris ar grūtībām atlieca muguru. — Bērēsim tūlīt uz vietas, tas atbilst sanitārajām normām. Lūdzu radiniekus saņemt mirstīgās atliekas!

Pēteris paraudzījās apkārt, it kā cerētu, ka tūdaļ no vecā pils parka, kur naktīs ūjināja ūpji un kādreiz koptie celiņi bija aizauguši tiktāl, ka tos tikko varēja samanīt caur biezajiem krūmiem, iznāks melnā tērpti šņukstoši radinieki ar baitiem nēzdogiem pie sasarkušajiem deguniem.

— Uzstājīgi lūdzu radiniekus saņemt mirstīgās atliekas! — atkārtoja feldšeris. — Es skaitu līdz trīs ... Viens, divi... divi ar pusi.. . Vai aizgājējs būtu bārenis! Radinieku nav!

Es! Es esmu radinieks! — Priekšā iznāca Rolands.

Uzšalca atzinīga nopūta, večiņas ieraudājās enerģiskāk. Liela sieva platiem, kaulainiem pleciem norāva no galvas zili punktotu lakatu un, skaļi ietaurējusies, izšņauca tajā degunu.

— Jūs varat atvadīties no sava ... ē, kās viņš jums . .. — feldšeris sastomījās.

— Tēvs, nē, vectētiņš ... — Rolands izdvesa aizsmakušā balsī, tad notupās pie Apinīša, iegrūda roku kabatā un izvilka

* sīknaudas sauju, kurā spoži mirdzēja divas zelta monētas, brīdi trulā pārsteigumā tās aplūkoja, paskatījās uz zaļā tauriņa noļukušajiem stūriem un saudzīgi noguldīja brīnumainā kārtā atgūtos dārgumus uz Apinīša plakstiem.

Divi večuki saskaņotām, ierastām kustībām novilka no

kaudzes zārku un uzmanīgi ieguldīja tajā ļengano Apinīti, divi citi pienesa vāku. Rolands stāvēja blakus, skumji noliecis galvu, viņam garām plūda līgani klibojoša, šņukstoša līdzjutēju rinda, spieda roku, dvesa izjustus, uzmundrinošus vārdus. Pār Rolanda vaigiem noripoja garena, blāva asara.

— Turies! — caur zobiem izgrūda Niklāvs un, kopējās jutoņas mudināts, cieši paspieda roku.

Rūta apraudājās, piespiedusi vaigu notašķītā, pēc teļu mēsliem smakojošā kāzu uzvalka atlokiem, un Jorģēns saudzīgi noveda viņu sānis. Pēteris nespēja noturēties pretī kārdinājumam kaut uz brīdi pieskarties mirdzošajam zeltam un, pārvarējis kopš bērnības viņu vajājošās bailes no miroņiem, pabīdīja monētas, kuras bija noslīdējušas uz Apinīša vaigiem, nedaudz augstāk.

Veči maigām, graciozām kustībām uzlika zārkam vāku, tad atkal to noņēma, kā kulinārs noceļ vāku tortei, lai pirms iesaiņošanas vēlreiz parādītu pircējiem krēma kruzuļus, un nogaidoši atkāpās.

Vecenīšu rokās viena pēc otras uzliesmoja saimniecības sveces. Niklāvs, Pēteris, Jorģēns un sakumpis pensionārs, kuru balstīja divi citi, uzcēla plecos zārku un iegāja pilī; viņiem, saķērušies rokās, sekoja Rolands un Rūta, trīs večuki, kurus kopā saturēja Jorģēna atnestie vīna spaiņi, zārka vāks, zem kura spieķus klaudzināja divi vienādi vīreļi, tad garā virtenē, pa pāriem sastājušies, visi pārējie, beigās feldšeris, kaulainais vecis, kurš, sagaidot Zalcmaņa vedumu, rībināja skārda vanniņu, — uz krūtīm viņam karājās pionieru bungas — un Vanags, uzcēlis pičpaunā savu seno karabiedru, nolēmēto ķīnieti Van Lī zilā vatētā halātā, no kura kabatas viņš izvilka bambusa stabulīti un pielika pie lūpām, melnām, zem pietūkušiem plakstiem sastingušām acīm raudzīdamies pāri galvu virtenei, tur — tālu, tālu — Huanhē, Dzeltenā upe … rīsa lauciņi, Usūrijas tīģeri dzeltenām acīm, Mandžūrijas dzelzceļš, Petrogradas aukstie marmora kupoli, Turcijas tuksneši, kamieļi… tad uz Vanaga pleciem, cauri gadiem, pēc dzel-tenacainā tīģera pavēles, cauri lāģeriem iznēsāts, internacionā-lists Van Lī tagad gaidīja, kad viņa kaulus aiznesīs līdz tālajai Vidusimpērijai un apraks, lai trūdi savienotos ar trekno mālu, bet gars cauri pagodas jumtam paceltos zilajās debesīs, mūžīgs un vienots kā tai ezī zīmē, iņ un jaņ nešķiramais vieno-jums, irbulīšiem klabot un otai zīmējot smalko tušas hieroglifu …

Gājiens, Niklāva vadīts, maldījās garos gaiteņos, no istabām, krustus mezdamas, galvas snaikstīja vecenītes. «Ko glabā! Ko glabā!» viņas taujāja un, pa divām rokās saķērušās, iejaucās starp pavadītājiem.

— Mēs glabājam vectētiņu! — skaļi stāstīja Zaicmanis.

— Lūk, tas, aiz zārka, ir viņa mazdēliņš, atbraucis atvadīties, no Amerikas! — kāds piebalsoja.

— Mazdēliņš no Austrālijas ... no Jaunzēlandes ... no Preiļiem ... — čuksti aizbrāzās līdz pat Bungu Atiņam kopā ar vīna spaini, kurā katrs iemērca vienmēr kabatā esošo zāļu menzūru.

— Mazdēliņš, mazdēliņš, mazdēliņš ... — dobji dunēja Rolanda noliektajā galvā, asaras aizmigloja acis. Vectētiņš bija nomiris, tik pēkšņi... Tik pēkšņi zaudēt sievu, dēliņu, kuru viņa tam būtu dāvājusi, nepazīt savu tēvu, aizmirst māti, un tagad arī vectētiņš. Bet cik cēli viņš uzrunāja tautu pirms nāves, kā īsts valdnieks, atbilstoši stāvoklim ...

— Griez pa labi! — kāds pūta satrauktu, pēc «Agdama» smaržojošu elpu Niklāvam pakausī.

— Pa kreisi! — iebilda cits.

— Tagad taisni! Tikai taisni!

Neklausīdamies no aizmugures plūstošajos čukstos, Niklāvs sekoja savai intuīcijai, kas noveda viņu pagrabā un ļāva ieraudzīt ar dzelzi apsistas durvis. Garāmejot viņš uz brīdi ielūkojās pa mazu, restotu lodziņu un ieraudzīja tikai melnu tumsu — tur, uz satrunējušu salmu klēpja, sakņupis pār nodzeltējušu papīra lapu, uz kuras rakstīts «Laidiet mani ārā! Es neesmu traks, es esmu arhitekts!», *guļ* tikpat nodzeltējis skelets ar putekļainu zoss spalvu bezmiesīgā rokā, kas pastiepusies pie patinētās izžuvušās tintes pudelītes. Tā tu traucies cauri visai Eiropai, sapņoji uzcelt jaunu Versaļu, jaunu San-Susī, kur dejā griežas dāmu krinolīni, plīvo kavalieru pūderētās bizītes, klaudz jautri kāju piesitieni, no tā visa tev galīgi sagriežas galva, viss saiet šķērsām, tu ielien šitādā vella būcenī, kāds vēl no ārpuses piekar atslēgu priekšā, tavā pilī ierīko nabagmāju un tev pat kārtīgas bēres nesarīko — Niklāvs paātrināja soli.

Procesija stiepās arvien garāka un garāka, kādā gaiteņa krustojumā tās galva sķērsoja asti, ļaudis, godbijīgi klanīdamies un menzūras ar vīnu saskandinādami, pašķīrās, un bundzinieks nostājās gājiena priekšgalā.

Aizmugurē vientuļi, kā zaudējis spēlē «Pēdējais pāris ārā!», tusnīja feldšeris, viņš nesteidzās, viņš savu lomu ir nospēlējis, skaista nāve, dod, dievs, man tādu! Bet nedos, es zinu, neparko nedos! Sirds kā ērzelim, uz infarktu nav ko cerēt, un vēl ar manu biogrāfiju, — viņš nopūtās.

Nopūta skaļi atbalsojās augstajos griestos un, apmetusi draisku loku, smagi izlauzās no Pētera krūtīm, zārks truli spieda plecu, galvā urda un kņudēja skaudīga doma, ek, kāpēc es tā

nevarēju — kā tāds Rokfellers, kā grāfs Monte-Kristo, nevērīgi iebāzt roku kabatā un izvilkt sauju zelta, iemest pūlī. Lai rij, lai aizrijas, rīdami ar saviem zelta zobiem, buržuji, jaunbagātnieki, visi kāri uz zeltu kā žagatas, bleķa zobi šiem neder, dodiet zelta zobus, zelta telēķus ... Pēterim dusmās sajuka solis, viņš paklupa, aiz plānās skaidu plates nobūkšķēja, divreiz dzidri notinkšķēja — ripo, aizripo naudiņa, un miroņa acīm, tām tagad noteikti jāatveras, stiklainas un aklas tās blenž nokvēpušajos griestos, un blenzīs tā visu laiku, kamēr mēs iesim, bet mēs iesim un iesim, un tam nekad nebūs gala ...

Zālē viņi iegāja pa mazām sāndurvīm, kad Pēteris jau bija zaudējis pēdējās cerības jebkad tur nokļūt.

Jorģēns, iespiests starp zārku un stenderi, apstājās — te bija kur acis piesiet: no milzīgas, kruzuļainas kristāla lustras augstu virs galvas uz visām pusēm šāvās daudzstarainas zvaigznes šˆļitras, tas nelaimīgais arhitekts iedvesmu būs guvis paša ķē* niņa Zālamana tempļa būvniecībā, ar pāris gadsimtu novēlošanos skaistās gotiskās līnijas iekaisušajās smadzenēs perversi sabrāļojušās ar Bizantijas baziliku apaļumiem, garajā ceļā no Itālijas aplipušas ar iluminātu, rozenkreiceru, masonu simboliku un ideju putekļiem, — Jorģēns skaļi nošķaudījās. Tā ir eklektika! Viss, viss pie mums nonāk otršķirīgs! Zaķa cepeša vietā viņi izgudro falšo zaķi, kafijas vietā dod cigoriņus. Un vēl! Bija viens īsts dzejnieks, gribēja atbraukt uz Rīgu, viņam tur — blakus Pionieru pilij — dzīvoja draudzene, tā bija viņa mūza ... Un vai viņi to laida! Nē, un tikai tāpēc, lai mums netiktu nekas pirmšķirīgs! Reformācija! Lūdzu, viņi mums atraksta vēstules, kā baznīcas graut, kā tur ierīkot zirgu staļļus, bet paši — nē! Mūsu Valteru viņi aizmāna uz Vāciju, Vāgneram kā tādi utes prasa atdot parādus, viņam naktī un vētrā jāsēžas uz kuģa un jābēg prom. Un ja nu būtu noslīcis! Kur tad būtu visi tie Tanheizeri un Leongrīni! Odenī, ar galiem . . .

Aiz muguras radies sastrēgums izgrūda nesējus zāles vidū, izlīkumojuši plašajā telpā starp daudzkrāsainiem plastikāta galdiņiem uz tievām metāla kājām, viņi nolika zārku nišā uz marmora postamenta, un kleinie večuki atviegloti piesedza mierīgi dusošo Apinīti ar vāku.

Pēteris, atbrīvojies no nepatīkami biedējošās nastas, pagrieza tai muguru — zāles otrā pusē tādā pašā nišā, uz tāda paša marmora postamenta bezgalvaina ģipša statuja turēja paceltā rokā āmuru, tik lielu kā pati kaut kur nozudusī galva. Pasējuši, nodomāja Pēteris, iesējuši lielā, uzartā laukā kā pūķa zobus, izsējuši pa visu pasauli, un tagad malu malās no zemes turpina dīgt laukā līdzīgas galvas, vilkdamas līdzi pelēcīgus ģipša

rumpjus ... ar āmuriem, cērtēm un rudzu kūļiem, tenisa raketēm, diskiem un šķēpiem ...

Sienas abpus nišai klātas ar vecām, nosūbējušām, plaisu izvagotām un elektriskās instalācijas porcelāna tapu nopēdo-tām freskām, pie kurām Niklāvs ieraudzīja jaunu vīrieti nodilušās džinsās un paīsā skotelē, kurš, skaļi dungodams «Skaista ir jaunība, tā nenāks vairs, tā nenāks, nenāks . ..», mērca spurainu, slotas kātā iesietu otu spainī un krāsoja sienu, kleksē-dams pār freskām trekni sarkanu eļļas krāsu.

Sarene nozibēja gar mazu, sprīdi augstu, no rudzu salmiem pītu aplociņu zem kropla bezlapu kociņa, kura tievajos zaros sapinies rietošas saules disks. Sivēns pamūk uz aplociņa *otru* malu, un stāvs svītrotās drānās — tas ir nupat no zārka izbēgušais arestants! — rupji sagrābj rozīgo ķermenīti un lieliem, badainiem zobiem kož tam pušu rīkli... Gracioza bumbierveida asara sivēna acs kaktiņā novizina tumīgo sānu rieta staros, flautā savilktais šņukurs izgrūž kviecienu, tik spalgu, ka Niklāvam iesāpas zobi un mati uz pakauša saslienas stāvus. Šaušalīgais brēciens pāriet gārdzoņā, ota pārklāj to ar eļļas krāsu, caur kuru skaņa turpina lauzties, burbuļiem cilādama plēvaino kārtu. Mazs zēns, nē, punduris, paguvis izbēgt no otas un paslēpties otrā freskā, kurā kā murgā sastingusi bēru procesija ar Sarkanā Krusta zirnekli priekšplānā, uz postamenta Apiniša zārks — vāks nedaudz piepacelts, šaurajā spraugā spīd tā kā acs, tā kā gredzena zilais tirkīzs. Blakus Rolands ar taisnā leņķī noliekto galvu, kaklam saplūstot ar stāvo pakausi vienā līnijā. Dibenplānā Rūta, Pēteris un viņš pats, Niklāvs, arī Jorģēna kumpais stāvs, pie kura, rīstīdamies, siekalas pa mazo, apaļo zodiņu tecinādams, steidzas punduris — baltie matiņi visi stāvus gaisā kā pankam, kurš vēl pašreiz spēlējas kaut kur smilšu kastē, jo vēl nav pienācis viņa laiks, vispār vēl nav šī panka, un tāpēc punduris, sekstains kā tītarēns, pieklūp Jorģēnam pie rokas, rausta aiz piedurknes, lēkā apkārt, bet Jorģēns tikai blisina tuvredzīgās Rodēna acis, un viņa stāvu jau pārklāj otas vēziens. Punduris, atskatīdamies uz draudīgi mutuļojošo krāsas virpuli, metas pie Niklāva, sāk kaut ko ātri vervelēt, vārdi bez skaņas lido no mutes. Sīka, nogurušai pelei līdzīga večiņa saķer vēl sīkāko vīreli, sapurina, ierauj padusē. Puhduris nomierinās, un nu jau var dzirdēt, ko viņš murmina. «Svešs, nokost gribēja, ar zobiem, nogāza mani zemē, aizdzina . . . Mūsu cūciņa! Pagalam! Nenosargāju . . . Tagad mani nopērs, ieliks kaktā sarkanajā stūrītī, neļaus skatīties televizoru! Va-ā-ā-i!» «Neraudi, Tenīt! Neraudi, neviens tev neko nedarīs!» Večiņa izvelk no kabatas cukurgraudiņu un zāļu pudelīti, uzpilina desmit — nē, lai iet viss

ducis! — pilienu un iestumj gabaliņu Tenīša šļupstošajā mutē, raudas pamazām noklust, un ota, kas vēl pirms mirkļa tā biedēja, ātri noklāj fresku.

— Kas bija šitas maziņais! — Niklāva čuksts nogranda un, atbalsojās augstajās zāles velvēs kā pērkona rībiens, pret viņu pagriezās nosodošas sejas: kā tad tā — bērēs, un bļaustīties!

— Khm! — nokremšļojās feldšeris.

Tas laikam no «Agdama», murgi vai! Niklāvs palūkojās apkārt. Laikam taču nē, redz kur pūlī — izbēdzis no aizkrāsotās freskas — grozās, lūpas čāpstinādams, punduris. Nu, un lai grozās vesels, kas man tur bija ko bļaustīties! Vai man tas ķēms sievasbrālis, vai! Man sievas nemaz nav, un nevajag ar, tā lūk! Un tai savukārt nav brāļa! Ejiet jūs visi galīgi rotaļās ...

— Khm! — vēlreiz atkārtoja feldšeris un palūkojās uz Niklāvu, it kā tas savu domu būtu izteicis skaļi.

Blakus klusi šņukstēja Rūta. Interesanti, par Apinīti vai nabaga sivēnu, varbūt par abiem reizē! Pētera lūpas bez skaņas, kā lūgsnu skaitot, kustējās, Jorģēns stāvēja noliektu galvu kā nule aizkrāsotajā freskā. īstenība, šķitums! Jūs, gudrie no austrumiem, pasakiet, kas ir patiesība! Uzrakstiet vēl vienu brošūru «Jautājumi un atbildes»! Nē, tā neiet, dzert vajag mazāk ...

— Ka-humm! — feldšeris, dusmās piesarcis, skaļi krekstēja.

Džinsotais puisis, noslaucījis gar spaiņa malu otu, pagrieza

pret viņu sarkaniem krāsas pilieniem piešķiestu kuplu bārdu, virs kuras viszinoši grozījās apaļas, brūnas acis:

— Jūs to man!

— Tu ko, neredzi!

— Kas man tāds būtu jāredz, ko es jau neesmu redzējis! — Puisis izaicinoši atstūma pakausī no avīzes lapas izlocītu mici, uz kuras lieliem, melniem burtiem bija nodrukāts kārtējā ievadraksta draudošais virsraksts «Noziedzīga nolaidība».

— Vai tad tu neredzi, kas tas iri

— Tara! — atmetis pār pleciem garo matu šķipsnu, vienaldzīgi atteica mālderis un grasījās ķerties pie nākamās freskas, uz kuras Niklāvs ieraudzīja sevi kara ratos braucam pa Rīgas centrālo ielu, rokās viņš tur slotas kātu, kurā iesieta milzīga, vējā plandoša simtrubļu zīme, aiz muguras smīn Apinītis ar mirdzošām zelta monētām acu vietā, un Rolands velk no kabatas spožu durvju rokturi un lepni rāda ietves malās stāvošajiem ļaudīm...

— Tara! — Zaicmanis, lauzdamies uz priekšu, gandrīz nogāza Niklāvu no kājām. — Tu saki: tara!

— Bet, lūdzu, ja jums nepatīk tara, tad lai iet taram-pam-

pam-pam-pam-pam... — mālderis nodungoja «Skaista ir jaunība» melodijā. — Nebūtu es tik labi audzināts, teiktu: konservi ar īsu glabāšanas laiku!

— Tā runāt ir cūcīgi! — iespiedzās Bungu Atiņš. — Un ko tu vispār te dari! Tevi atsūtīja uz šejieni celt mūsu kultūras līmeni, nevis .. . nevis runāt cūcības! Ej labāk atslēdz sarkano stūrīti, varbūt kāds grib palasīt grāmatu vai skatīties televizoru. Varbūt tieši tagad tur rāda kādu filmu!

— It kā jūs nezinātu, ka bibliotēkā palikuši tikai vāki, — puisis iemeta otu spainī. — Vēl vakar redzēju pēdējās «Nozieguma un soda» lappuses zēnu tualetē uz naglas, un ķināti jūs te paši taisāt tādu, kāds televizionščikiem nav ne sapņos rādījies. Pie tam, es neesmu vainīgs, ka zārks ir tara ...

— Tara ir iesaiņojuma svars. Tara ir starpība starp preces bruto un neto svaru, — noskaitīja Rolands un piebilda: — Latviešu konversācijas vārdnīca, divdesmit pirmais sējums.

— Ko jūs te runājat! Kāda prece! — Platā Dārta sarāva ciešāk zem zoda zili punktotā, asaru samitrinātā lakata stūrus.

— Kur tas redzēts, ka miroņus pārdotu!

— Paskat vien, grib mūsu Apinīti pataisīt par bruto! — uztraucās Zaicmanis.

— Cik brutāli! — iepīkstējās pelei līdzīgā večiņa.

— Kāpēc bruto! Pēc šīs nostādnes viņš nav bruto, bet neto, — ar pārākuma pilnu, izglītota cilvēka smaidu iebilda feldšeris. — Vajag taču saprast. Ha!

Nē, Niklāvs atviegloti nopūtās, viņš nebija sajucis, traki ir visi šitie — cūkām viņi rīkles grauž pušu ar zobiem un miroņus grib pārdot tirgū. Vairāksolīšanā! Viņi ir pārdzērušies . . .

— Tagad nu gan ej! — Večiņa mazām, krunkainām rociņām ieķērās puiša elkonī. — Ej vien, puisīt, mums te pašiem savas vecu ļaužu darīšanas.

— Es nekur nevaru iet! — viņš ietiepās. — Es nevaru saņemt algu par velti, sarkanajā stūrītī nav ko darīt, un tāpēc saimniecības pārzine man lika restaurēt freskas. Es gan neprotu zīmēt, bet toties lieliski veicu vienlaidus restaurāciju!

. — Vai tu maz zini, — iestarpināja Klibā llzīte, — ka šīs freskas stāv te vēl no vecā barona laikiem!

— Es neko nezinu par tādiem laikiem, mums vēsturē esot daudz balto plankumu, es tikai daru to, ko man liek ... Es krāsoju ciet! Bet ja jau jums tas tik ļoti nepatīk, kas tad man! Es varu arī aiziet!

Spaini nevērīgi šūpodams, viņš izaicinoši neatkarīgā gaitā slāja cauri bērinieku rindām.

— Bet ja te būtu pastnieks, — vērdams aiz sevis ciet durvis,

viņš viltīgi pamirkšķināja Rūtai, — tas teiktu: un tomēr tara!

Smagās divviru durvis čīkstēdamas aizvērās.

— Tara .. . Kādi zaimi... — nočukstēja Smukā Marta.

— Es vēlreiz atkārtoju, ja te runa būtu par taru, kas tā, protams, nav, jo es piekrītu, ka tādā gadījumā tie būtu zaimi, bet tomēr, ja mēs pieļaujam, — feldšeris uzstājīgi turpināja, — ja mēs nosacīti aplūkojam mūsu kolēģi tur zārkā no subjektīvā materiālisma pozīcijām, tad viņš, protams, ir neto.

— Nē, bruto! — Zaicmanis piecirta kāju.

— Neto! — feldšeris pacēla balsi.

— Tu arī, Brut! — iekliedzās Apinītis, viegli kā pūku nomezdams no sevis zārka vāku. — Tad krīti, Cēzar!

Rolands kā pāžs karaļa mantiju saķēra vāku lidojumā un, piespiedis vilciena kupejā palikušās sievas aso nagu saskrāpētajām krūtīm, smagi nogāzās uz grīdas, pret kuru galva nodunēja kā plīst negriboša krājkasīte — neplīst, cūka tāda! — māla cūciņa, mīļā, apaļā, caurums priekšā, pakaļā, nē, mugurā, Rolands, bezdibenī krītot, vēl paspēja izdomāt. No spraugas, mēdīgi vaikstīdamies, izripoja un aizripoja, manīgi kā zalktis izlocīdamies starp nabagmājas večiem un večām, viens vienīgs zeltā gabaliņš, viņa naudiņa! Dzeltena gaisma, no monētas atstarota, iedūra Rolanda aizvērtajās acīs divus pirkstus, rokas apkampa cieto dīvāniņu, pināts un traucēja palagi, viņš taustījās un līda uz priekšu, plīsa baltās mežģīņu kupenas, pirksti alkaini tvēra sievas vairīgo, tik kairo un iekāroto augumu. Kāds ienāks, iztraucēs, atkal nekas nesanāks — pārmijās dārdēja riteņi, aiz aizkariņiem gaiša diena, bet tā taču ir viņa kāzu nakts! Tā taču vajag, kāzu nakts shēma ir skaidra! Mutē līda sievas mati, smaržoja pēc svaigiem ilgviļņiem un lakas, tauriņa saite krampjaini spieda ciet gāmuru. Pa grīdu zvāļojās izdzertā, zaļganā šampanieša pudele, pie sienas tīkliņā šūpojās Maskavā pirktie apelsīni. Mūlāps, nevarelis, stulbums, viens vienīgs stulbums, nekas nesanāk, atkal ne! Vienlaicīgi ar bezspēcīgu kaunu vērās kupejas durvis — bet viņš taču bija tās aizbultējis, bija, bija! — un pavadone vēlīgi ieprasījās: «Tējiņu negribat!» Sievas celis ietriecās vēderā reizē ar spiedzienu: «Nožēlojamais impotents!» Viņš ieīdējās, paķēra diplomātu un lēca, vienu, divas, trīs reizes, garām pavadonei, koridorā pie loga, tas padevās — vismaz tas!

Apskāvis zārka vāku, Rolands nemaņā valstījās pa grīdu, drudžainiem pirkstiem plosīja atlasu, alkaini skūpstīja pēc kazeīna smirdošo skaidu plati. Stirkšķēja drāna, gaisā kopā ar elsieniem vijās šļupstoši, žēlabaini lūdzoši vārdi:

— Nu, dod ... es . .. es gribu ... laid ...

— Kas tur sten! Kas tur īd! — izslējies sēdus zārkā, deklamēja Apinītis. — Ko tie mani apstājuši! Trūdu lūžņi, smilšu ļaudis!

— Dieva dēļ, dariet kaut ko! — vaimanāja Rūta. — Es nevaru uz to skatīties! Atņemiet viņam vāku!

— Tas ir vāks! — kāpdamies atpakaļ, murmināja Pēteris.

— Kriška! — izgrūda Jorģēns.

— Mīļais Krišņu! — Rūta atslīga Niklāva rokās. — Dari kaut ko!

— Agdams! — Niklāvs sauca. — Tas ir Agdams, es pazīstu. Dzert vajag mazāk!

— Nevis agdams, bet epilepsija! — kašķīgi iekliedzās feldšeris. — Mums veterinārijā mācīja, e-pi-lep-si-ja!

Tālākie, sajūsmā spiegdami, aplaudēja — šitas vēl ņems un pārtrumpos viņu Apinīti, tik jauns un jau tik talantīgs!

— Atkārtot! Atkārtot! Bravo! Bis! — kāds aizsmacis brēca Rūtai ausī.

— Spēlēju, dancoju! Visu cauru nakti. Ar vien' daiļu meitiņ'! — Apinītis jauneklīgi izlēca no zārka un, satvēris ap vidu Plato Dārtu, metās dejā ap Rolandu, kurš valstījās pa grīdu aizvien lēnāk, lēnāk ... Kā tārps viņš izlocījās pa šauro vilciena logu, diplomātu cieši pie krūtīm piespiedis, dziļā kaunā degdams, noripoja pa uzbērumu, virs viņa pacēlās tumšs stāvs ar lauzni, varbūt tā ir Inta — metusies viņam pakaļ, glābt, mierināt, viņa noliec saplosītajās mežģīnēs tērpto augumu, asinis dun, ož pēc līmes, beidzot, beidzot... skaiduplākšņu vāks drupa, atlasa skrandas nosedza ar eļļas krāsu klātos parketa dēlīšus.

(Nobeigums *sekos)*

māRA MISIņa

NEDĒĻA

PIRMDIENA

Lampā gaisma kā taurenis trīc.

Klusē mēteļi piedurknēm tukšām.

Viss no gala — pirmdienas rīts. Trauksme pagrūž ar elkoni lūgšanu.

Mostos, ceļos. Jau dun un klaudz brīves ielenktā cietoksnī šajā.

Māte zāles dzer mūsu Mājās, atslēdz durvis un suni sauc.

Brīves ielenktā cietoksnī šajā krānā palaižu, ūdens lai bēg.

Māte govi slauc mūsu Mājā.

Rokās atgriežas sāpe un spēks.

Tumsā iekliedzas: nē! lūdzu, nē! mana meita, pirms pasaucu

— celies! Lūdzu, lūdzu, es negribu, nē! —

— Skola gaida … — cik saldi es meloju.

Viss no gala. Mīļais, labrīt! — pāri Daugavai, piesistai krustā.

Mūsu Mājās jau iekurta plīts, visus sasildīs brīvprāta gūstā.

Lauku aplenktā cietoksnī šajā jauns un pārguris pirmdienas rīts.

TREŠDIENA

Balta nāk trešdiena, balta, bet saņurcīta.

Iestājos rindā pēc siera no paša rīta.

Horoskops vēsta, ka tā mana laimes diena. Nopērku sieru, iestājos rindā pēc piena.

Nedēļas vidus.

Skatos uz abām pusēm.

Mūri un drazas.

Būs laimīte paklupusi.

Varbūt tā nezin, ka jānāk pa sētas durvīm? Trešdiena. Būtu jāizjūt līdzsvara burvība.

Trešdiena. Trešā meita tāpat kā dēls trešais tāda kā vientiese, sapņu kalēja svešāda.

Debesīs saule taustās pār mākoņu krūtīm. Domas kā ganāmpulks aplokā — būtu, kas būtu, ja būtu . . .

PIEKTDIENA

Ko darīs poga, kad notrūks tā no uzvalka, karsti mīļotā, vai atpakaļceļu atradīs tā? — es prātoju parastā piektdienā.

Gan atrastu ceļu, ja būtu tai ne kāja vien — divspārni lidošanai, ja adata būtu un būtu diegs kā likteņa daļa un līdzgaitnieks.

Es jūtos kā poga, kas putekļos vēl neapjauš īsti, cik liels viņas posts. To aprīs putekļu iesūcējs zils — tur būs viņas ligzda, krāsa un stils.

Kur manējā ligzda, māja un sils?

Jau nedēļas steiga sarūk un dilst.

Es prasu tev, mīļais, kas gaida mūs rīt?

— Kāds jaucas pa vidu, ļauj pārzvanīt…

OTRDIENA

Pasts ir pienācis. Vēstuļu nav.

Rēķins, sapulces paziņojums.

Laistu puķes, kas negrib augt.

Zvans pie durvīm. Svešiniek, ko jums?

Cukurtaloni? Protams, protams.

Lielais paldies un lielais prieks!

Kaut šī diena nav apdvēseļota, tomēr, tomēr — kaut kas jau mums tiek.

Sveiki, Antiņ, šai cīņai nav gala. Ledusskapī svaigs ledutiņš

dzirkst.

Ko es daru? Es apmetu malas zvaigžņu segai, kas ārdīta irst.

Sveika, Saulcerīt! Desa un alus . . .

Visi zirgi būs nokauti drīz.

Ko mums darīt? Apmētāt malas tēvu zemei, pa vīlēm kas irst.

CETURTDIENA

Vēl viss ir kā bērnībā svinīgi kluss. Vēl miglas ezis uz asfalta dus, vēl viņu nav sabraucis trolejbuss.

Es atšķiru pasaku paslepus.

Viss notiek, kā pasakā pareģots: nekas man nepieder, tikai mans gods. Nekas man netiks par velti dots.

Kas sūri pelnīts, būs jāatdod.

Kam jāatdod? Kad? Tūlīt un vienmēr. Te mērī un atber. Te mērīs un svērs, un «atdod» būs vienīgā tiesa un mērs. Vai tiešām kā šodien, tā paliks vienmēr?

Man, ceturtdien, piedod, ja zaļa tu, man piedod šo sadzīves pasaku.

Es iešu un tērēšos kā katru dien' — bez prieka un algas dziļāk nāvē aizvien.

SESTDIENA

Kā tad būs, vai jākurina pirts? — it kā tēva balss no Vilces kapiem.

Tā kā bērzu slotas atvilgusī lapa nokvēpušā rūtī zaļa gaisma mirdz.

Kā tad ir — vai novests galā darbs tāliem kungiem, viņu kalpiem, pašai? Klausos himnu — zeme varen plaša . . . Kam šie plašumi, ja nelido turp gars

zemesarājam, kas aprobežots, jā, mežu skupsnām, purviem, trulām trasēm. Lūk, šīs vagas — pieraksts mūsu pasēs. Sadilušā mēnessirpja platumā

visa tēvzeme. Mēs karājamies gaisā. Pirts ir jākurina, jācep. maize.

Šodien daudzi dzims un daudzi arī mirs. Kur mans krekls tīrais?

Lai pa rokai ir . . ,

5ī diena gribētu svētīta būt.

Starp to, kas par vēlu,

un to, kas par agru,

ir mūsu ticības stiklakalns sagruvis.

Un nevar šī diena vēl svētīta būt.

Un nevar šī diena mieru man dot.

Nav ticības vārdam, kas visu spēj, bet ugunī pļauj tas un ūdenī sēj.

Ak, drosmīgais vientiesis vārds!

Laiks noglāstīt, uzklausīt, piezvanīt

tam zemē grimstošam slieksnim, kas drīz būs uzplaucis mūžības pusē.

Kamēr tas nav noticis, nebaida rīts. Ar Dievu pie vārtiņiem runājusi, es sasienu nastu, ko pacelšu rīt.

Ja piecelsies saule, šī vientuļā gulbe, kas spārnus sakļauj un, redzi pats, krīt . . .

Ja piecelsies saule, šī vientuļā gulbe, es būšu ar tevi rīt.

MIERU, dodiet man mieru! Mieru.

Loga krustu, kur balstīt karstu un sāpīgu pieri.

Ērkšķi mums katram savi. Maigums bieži ir vārīga puķe dzeloņu skaudrā vainagā.

Cerību vilcieni pienāk. Sliedes vienas. Tuneļu tumsā traukušies, — kā sauks staciju — nakts vai diena?

Kāpēc tu pagrūdi mani, kāpēc?

Vienā laikā mēs taustāmies.

Ejam pa vienu trapeci. _

Ceļas rūsējis zobens. melu smokingus saplosa.

Vēsturi satiec un pazīsti Bērnu pasaulē, Brāļu kapos.

Gaismas pils, gabalos skaldīta, dalīta, kopā bīdīta,

augšām celsies, bet nebūs, kā teikts, guli, bērniņ, tā nebūs, kā teikts: «asiņaina gaisma svīda . . .»

Tas prasa daudz vairāk spēka nekā man ir: kaunā par vakardienu četros no rīta mirt.

Es pamostos pusē piecos.

Katru rītu puspiecos,

kad nāve kā mēnesstars ledains

starp logu un durvīm liecas.

Mēs sasveicināmies klusi.

Un manī atgriežas prieks — nāves bezmiegā gulējušos viņa vēl neaiztiek.

Drīz rītausmas kailie pleci man palīdzēs piecelties.

Bērns bālu seju un vecīgu uz savu dienestu ies.

Stars kaulainais pavedīs viņu ar vārdiem: esi kā visi.

Un es tā kā kafiju iedzeršu ikrīta šaubu trīsas.

Tad ieslēgšu radio — dzirdēt, ko varam par labu griezt.

Un dzīvošu dienu cerībā rīt puspiecos vēl pamosties . . .

29.01.88

Bābeles gūsts — kad tas bija, kad Bābele bija kā gūsts?

Vai kad runājām vienā valodā, vai kad Jahve sajauca mūs?

Eņģeļu kāpnes mēs cēlām, cerējām debesis sniegt, runājot vienā mēlē, augstu tikušie iesāka kliegt.

Vēl augstāk Bābelei slejoties, vairāk bija galvu, kam skurbt. Daudzi vairs nekāpa lejā, cerot palikt kā Dievi — tur . . .

Bābeles gūsts — kad tas bija, kad kundziskums pletās kā gūsts? Ļaujiet runāt vienā no valodām mums,

kam zeme šī — saldākais gūsts.

Jozefs Peterka ir dzimis 1944. gadā. Pirmā dzejoju grāmata «Alvas liešana» iznāk 1964. gadā, pēc gada nākamā — «Psalmi». 1968. gadā Peterka beidz augstskolu, trīs gadus strādā par skolotāju, vēlāk — ZA Literatūras institūtā un Čehu rakstnieku savienībā. «Vilka autobiogrāfija» ir viņa sestā, bet 1984. gadā izdotā «Cilvēka autobiogrāfija» — septītā grāmata.

Peterka pieder 70. gadu «atzītajiem dzejniekiem» — tai literatūras paaudzes daļai, no kuras gaidīja stagnācijas režīma slavinājumu un «idejiski mākslinieciskо» pamatojumu. Atšķirībā no Karela Slsa, Jirži 2āčeka u. c., kuri atrada ideju — izeju erotikas dumpī un «mazā cilvēka» mazo mērķu apoteozē, Peterka turpināja čehu «spirituālās dzejas» — psiholoģizējošo taisnības meklētāju tradīcijas (Havllčeks, Bržezina u. c.). Jozefs Peterka kļuva par 70. gadu «istebliš-menta» «Velsas princi», taču reizē par «enfant terrible» . . . Viņš negāja vienus ceļus ar liberālo opozīciju — taču ari ne ar «kompradoriem», kuri sabiedrībai solīja (solīja!) materiālu labklājību kā balvu par vienaldzību un konformismu. Peterka bija pret «mīļo mieru», pret noklusējumiem.

Tagad, divdesmit gadus pēc «Prāgas pavasara» un «Prāgas augusta» Čehoslovakijā atkal jau pūš dzīvinošas vēsmas. Daudzi vakardienas «apzinīgie» skatās sānis — bet Jozefs Peterka skatās visiem acis, jo jūtas uzvarētājs. Jā, atkal reiz uzvar tas, kurš svieda visus trumpjus par ideālista pozīciju, kurš pašā purva vidū uzsāka nekaunīgi kāpt kalnā.

Dažas piezīmes: «Mīlnieki & slepkavnieki» ir 60. gadu beigās ļoti populārs V. Pārala romāns, Jīlovā («Mālpilī») pārlieku dziļi rodamais izraktenis šajos grūtajos laikos atkal sākšot atmaksāties. Klementa klosterī Prāgas vecpilsētā atrodas Kārļa universitātes bibliotēka.

70. gadu pirmajā pusē nebūt ne visi studētgribošie un varošie tika ņemti augstskolās: opozicionāru un liberālo profesoru dēliem turp ceļš bija slēgts. «Zaudētā paaudze»? Pa daļai. . . Vājie nīka krogā un naktssarga amatā, stiprie rūdīja plecus akmeņlauztuvēs.

Jozefs Peterka nav Vaclava Havela un viņa domubiedru «pusē» — šis vārds man jāliek pēdiņās, jo svēti ticu, ka jaunā Čehoslovakijas vēstures posmā, kurš drīz sāksies, un jau sākas, vienlīdz būs no svara tādi dumpinieki kā Havels un *tādi* konformisti kā Peterka.

ULDIS BĒRZIŅŠ

JOZEFS PETERKA

STUDIJGADU VAMZIS

Akurāt astoņos trīsdesmit ver vaļā periodikas lasītavu.
Kāpnēs palo gaišu galvu upe,
studijgadu mīlestības, «Mīlnieki & slepkavnieki»,
visas līdz šim atsegtās Otas
«Ziniskās vārdnīcas» un frizūru, modes,
un visu argo un žargonu
ciniskās vārdnīcas konceptuālās iespējas,
ko saņemam dzisušos šķīvjos,
netverot radošās sākotnes garaiņus.
Te Fausts un Mefistofelis, te meklējumi un grēks.
Starp daudziem citiem arī kāds jauneklis
— un mūsu izvēle tīši ir netīša — jauneklis caurdiegtā haki
(nepārprast: ne aiz simpātijām pret karadienestu) dodas pie galvenā kataloga atvilktnēm un grūž starp kartītēm savu vīrišķīgo

degunu.

Stalts puisis bez kompleksiem. īsi sakot, sportiskais tips. Mierīgi varētu skaldīt akmeņogles vai vismaz akmeņus lauztuvē un pārsist pret dzīvi savu spītīgo pieri.

Iespējams, ka dažs
teiktu par viņu: tas intelbeņķis.

Toties skaidrs, ka skuķi, kurš lapo slovaku žurnālu «Skuķis», viņš nav pagaidām pamanījis,
kaut gan tas reģistrē viņu un visnotaļ akceptē.
Kamera uzņem šo situāciju
dievišķā perspektīvā un ignorē kadra robežas.
Nezinām viņa arodu, skaidrības nav
ne par izcelšanos, ne kadru anketas datiem,
raksturu, interesēm,
un nepavisam jau par viņa nākotni.
Taču kinoacs, allaž tik objektīva,
vēro šo ainu kopā ar dzejnieku,
pustrako velna grāmatmīli,
un kavējas, kā juzdama līdzi
sīkam sprādzienam, kurā top pasaule,
saspringtā darba dižmirklim,
kad viss — te, kad Universs,
iežņaugts kopkatalogā,
tai sniedzas pretī, miedz aci un liedzas,
tā nejaudā izsekot Visumam, kuru
ik mirkli kāds grābj, rausta
izrauga tajā savas tēmas un apakštēmas,
tā protestēdams pret entropiju
un kartītē ar izdevniecības datiem
celdams pie nāss, acīm, pieres
gabaliņu Tā Kunga vīnakalna.
O, velna smagums, kas gulst pār vienaldzīgo tukšajām sirdīm!

Akurāt astoņos trīsdesmit ver vaļā periodikas lasītavu, tehnokrāti un humanitārie jukām arvien vēl uz soliem, un dedz galda lampas, gaismogiem cilvēciskojot enciklopēdiju pārpersoniskos atzinumus kā pamestās Jīlovas zeltraktuves, kuras tagad no jauna jāapgūst...

Paiet divas stundas un piecpadsmit minūtes; uz izsniegšanas pults parādās mācību literatūra par gravitācijas lauku. Mums šķiet, ka hiperobjektīvs fiziķis varētu būt ideāls varonis savam laikam, neizgrīlināms gluži kā raķetes pacelšanās, ar saprāta piepūli pārvarot smagmi — ce|ā uz noosfēru.

Taču šos ārpusīgos iespaidus
(par programmas cilvēku, civilizācijas piramīdas
karkasa harmonizētu elementu)

derētu pārbaudīt pašā viņā,
kurš Visuma alkst, Visums **būdams:**
«Kā gondolā ieslēgts, sevī
pētu, kas esmu, noģērbju sevi no sevis,
iegremdēts piecos prātos kā
mūsu glaciālās šumavas ezeros,
taču ne patmīlības iegremdēts sevī
kā tie, kurus atzīst un pazīst,
kas vairs nekā, tik sevi vien
un status quo un stabilus ienākumus,
kas izslēdz telefonu un liegi projicē,
ka «laime ir būt ar visiem»,
nē, nekā tamlīdzīga. Kauns man liedz
kļūt pozīgam vīzdegunim, kas
ar saukļiem pārveido dzīvi, maina laika apstākļus, iesaka
nekad nezaudēt dūšu dzīves sīkajās klizmās,
kad, piemēram, neņem darbā bez protekcijas,
kad, piemēram, nejēga sēdēs tai krēslā līdz pašai pensijai,
kad, piemēram, sirdij jau pasūtītas citas atslēgas,
kad atraitnes tiekas ar nodokļu inspektoru.
Jūtos līdzvērtīgs čomiem akmeņlauztuvē:
viņi atzina manus plecus, es viņu sirdis,
papīru grēda, kas slejas starp mums,
mūs neatdalīs ne ar nogruvumu,
ne ar silikozi, ne, vistrakākais,
ar tām tenkām, ka esam tādi paši,
bet neesam tādi paši,
ka tie vieni ir kopumā veselīgi,
kamēr tie otri ir kopumā ne bez trūkumiem,
šīs klačas mūs nešķirs,
mūs vieno sabiedriskā nepieciešamība
gūt granītu un gūt patiesību,
jo patiesība bez granīta izrādās nedaudz iluzora,
kamēr granīts bez patiesības ir nepietiekami tikumīgs,
tāpat kā betona starplaukums, kā valnis
ap privātiem kortiem nebaltai
dienai, ja bodīte pajūk.

Mēs esam līdzīgā vērtē. Mūsu izstrādi var pārbaudīt. Laiks, līdz tiek galā ar matemātiskās analīzes piemēru, nav īsāks kā maiņa akmens lauztuvē.

Par mums, kas ik rītu liekam ieskaites, tur lejā nerunā, ka būtum lieki.

Kas drupina iezi, analizē,
kas naktī lēš un pēta — tas gūst un drupina;

mēs vienā svaru kausā, vienā pusē.
Ir Fausts un Mefistofelis: ir rasme un zusme . . .»
Akurāt tornī sit pusdivpadsmit.
Kārļielā «Pie čūskas» blakus sv. Klementam viens ceļ pirmos piecdesmit
mednieku šņabja — tā čehu viskija — tirdi aknas . . .
Par karjeras vai talanta
zudušajām iespējām,
bet varbūt tīri mehāniski aiz gara laika,
varbūt dē| pozas, kuru dēvē par splīnu
vai dēļ narcisiskas tvīksmes
pēc kaķenītes piegulošās mīkstādās;
bet varbūt lasītavas soli
te metastazējas bāra letē.
Arī krogā esam līdzīgā vērtē: studente ar aspirantu,
Suzanna ar suteneru,
atvilktnei rakstītājs ar to, kuru izdod,
tas, kurš pērk, ar to, kurš pārdod —
tik ne ar tādiem, kuri
steidz garām puspievērtajām durvīm
ķert vēju laukā.
«Kārļatilta galā», kā dzied, «zaļo zāle zaļā un no debesim lietutiņš lej.»
Te tu apstājies. Tad somu plecā.
Tad ej . . .
«Jūs vēl nezināt manu arodu, jums nav skaidrības par manu izcelšanos un anketas datiem.
Nesu uz kopmītni savas tēmas un apakštēmas, vai esmu personība vai tukšs pūslis, tas ir tas galvenais.
— šī doma nāk man pār tiltu līdzi.»

Atdzejojis ULDIS BĒRZIŅŠ

Slovaku rakstnieks JANS LENCO dzimis 1933. gada 23. oktobrī Zilinās pilsēta Cehoslovakija. Beidzis Komenska universitāti Bratislavā, raksta vēsturiski filozofiskus romānus un miniatūras.

Sis, kuras jums piedāvājam, ņemtas no J. Lenčo pirmās grāmatas «Ceļš uz jūras dzīlēm», kas iznāca 1966. gadā un ieguva izdevniecības «Slovaku rakstnieks» ikgadējo prēmiju par veiksmīgāko debiju literatūrā.

Miniatūras tapušas gandrīz pirms ceturtdaļgadsimta un citā valstī, bet cik tās mums tuvas ar savu mūsdienīgo skanējumu! Atliek tikai apliecināt savu cieņu autoram, kas bija pratis uztvert pāragri un nevietā dzimušā, vēlāk par Pragas pavasari nosauktā pārbūves mēģinājuma vēsmas, ko noslāpēja brežņeviskā «brālīgā palīdzība» ...

Jana Lenčo radošajā rēķinā ir vairāk nekā ducis grāmatu, dažas

tulkotas polu un vācu valodās. Atsevišķas miniatūras paradījušas arī Latvijas periodikā.

TULKOTĀJS

JĀNS LENČO

VĒSTNESIS

Viņš nāca neparedzēts un nepieteikts. Acīmredzot tam, kurš viņu sūtīja, bija zināms ikkatrs mans solis, jo vēstnesis vienmēr mani atrada apbrīnojami nekļūdīgi. Viņa seja bija kā maska, vaibsti mūžam neizdibināmi. Ceremoniāli paklanījies, vēstnesis svinīgi izņēma aizzieģelētu aploksni un pasniedza man. Tikko viņš bija projām, es alkainā steigā uzlauzu spožo lakas zīmogu un izlasīju vēstījumu. Tas vienmēr bija īss un kategorisks, tikai verbs un izsaukumzīme, vairāk nekā: «Priecājies!»; «Skumsti!»; «Klusē!»; «Piekrīti!»; «Noraidi!»; «Ciet!». Es izpildīju visas pavēles, cik labi vien spēdams un mācēdams, un drīz atskārtu, ka uzsvaram liktā izsaukuma zīme ir lieka, jo rīkojumi nāca tieši tad, kad es nevarēju, pat gribēdams nespēju darīt ko citu, kā vien to, kas tika pavēlēts. Es priecājos, skumu, klusēju, piekritu, noraidīju un cietu ar klusu gandarījumu un pateicību, ka man atvieglo dzīvi, jo es nemaldīgi zinu, ko un kad just un kā rīkoties. Pamazām es pieradu pie vēstneša, un pat tad, ja viņš ilgi nerādījās, sirdī sila tīksma drošība, ka gan jau atnāks, tāpēc ka nedrīkstēja nenākt. Un tad es pēkšņi apjautu, ka vēstnesis ne tikai kalpo kādam, kurš to izrīko pēc sava prāta, — vēstneša uzdevums un sūtība taču ir rūpēties par mani, tikai un vienīgi par mani!

Kopš tās dienas vairs negaidīju viņu vēsi un vienaldzīgi. Es ilgojos viņa atnākšanas vai bailēs trīcēju, to paredzēdams, un cerēju, ka pēdīgi varbūt izdosies no sirds ar viņu aprunāties .. .

Taču vēstnesis vairs nerādījās. Es nezinu, kāpēc viņš pie manis nenāk. Vai tiešām tas, kurš viņu raida ce)ā, būtu aizmirsis mani rīkot? Bet varbūt vēstnesis jau miris?

Viņš nenāk, un velti es alkstu, kaut viņš pieklauvētu pie manām durvīm.

VAININIEKS

Pilsētā slepkavoja bērnus. Arī jaunajai Esterei nonāvēja viņas burvīgo dēliņu. Tas bija skaistākais puisēns pasaulē, bet nu zelta mati piešķiesti asinīm, viņu grūti atšķirt no citiem mirušajiem bērniem. Visās malās skan izmisuma kliedzieni un kūp lāpas, vēršot nakti

iesārtenā mijkrēslī.

Rīts atausa lietains, pelēks, drūms, un ļaudis uzzināja, ka labais ķēniņš Erods licis apkaut visus zīdaiņus, jo kaut kur tālajā Betlēmē esot piedzimis zēns, kurš viņu pārspēs varas un slavas spožumā. Estere nemitas apraudāt savu mazulīti dzintardzeiteniem matiem, un sirdī briest naids pret Bet-lēmes bērniņu, kura dēl labais ķēniņš Erods pavēlējis nomaitāt viņas daiļo puisīti. Estere raud, vaimanā, gari vilkdama, un naids top arvien svelošāks ...

BALĀDE PAR MEŽCIRTĒJU

Mēs cirtām kokus ik dienas no rīta līdz vakaram. Tad mūs nomainīja citi, kas strādāja augu nakti. Miegā mūs ieaijāja cirvju zvēlieni, zaru brīkšķi, krītošo stumbru duna. Mēs gulējām būdā tumšo mežu vidū, tālu no pilsētām un ciemiem, pat sapnī turpinājām gāzt un mizot kokus, un ikviens no mums ar prieku domāja par daudzajām jaukajām, derīgajām lietām, ko pilsētās un ciemos darina no mūsu cirstajiem kokiem.

Mūsu vidū bija arī kāds skumjš, nopietns vīrs, kurš nekad nesmaidīja un nepiedalījās mūsu sarunās un izpriecās, īsts vientulis un savrupnieks. Nereti gadījās, ka viņš, nevienam ne vārda neteicis, piepeši nozuda uz vairākām dienām, un mēs nezinājām, kurp viņš dodas un kāpēc. Vīrs atgriezās tikpat negaidīti, kā aizgājis, taču vēl drūmāks un sevī noslēdzies. Nogurdinošā vienmuļībā mūs urdīja jautājums: uz kurieni viņš iet? Tas saliedēja visus un arvien vairāk nošķīra no vientuļnieka. Mēs neskaitījām laiku pēc pulksteņa, saules vai mēness, bet žvīkstošajiem cirtieniem, lūstošo zaru sprakšķiem, sāpīgajiem nostplēšamās mizas kunkstiem, noslēpumainā vīra iešanas un nākšanas. Varbūt bija aiztecējuši gadu simti, varbūt gadu tūkstoši... Nekas nemainījās, tikai savrupis kļuva aizvien nomāktāks un grūtsirdīgāks. Mēs nezinājām sava biedra gaitas, vienīgi nojautām, ka viņa ceļš laikam ved lejup no kalniem, uz pilsētām un ciemiem, lai izdibinātu, kas īsti notiek ar mūsu cirstajiem kokiem . ..

SVĒTNĪCA

Mēs dzīvojām bailēs, trūkumā un postā, cietām no slimībām, un tāpēc, ka mēs tā dzīvojām, allažiņ pielūdzām savu dievu, glabājām sirdī dažādus lūgumus, ko viņam raidīt, un diendienā tos laidām kā putniņus brīvībā, ticēdami, ka tie aizsniegs dievu un izpildīs savu sūtību; lūgumu bija daudz, neskaitāmi daudz, ja tiem nudien būtu putna spārni, tie aizēnotu sauli un visu debesjumu.

Sākumā mēs pulcējāmies reizi nedēja, pēc tam biežāk, līdz pēdīgi jau katru dienu sanācām savā vecajā, zemajā, gaužām necilajā koka svētnīcā un vadījām laiku lūgšanās.

Diemžēl viss palika pa vecam, jo tas, kuru mēs pielūdzām, mūs neuzklausīja, svētnīcas koka grīda tā piemirka no mūsu asarām, ka vairs nespēja tās uzsūkt, un tad kādam no mums dzima doma, kurai mēs visi tūdaļ piekritām; šī doma pauda iemeslu, kāpēc dievs mūs nesadzird, tātad mūsu ciešanu iemeslu, un doma arī radīja ceļu uz glābiņu, uz veselību, pārpilnību un zelta laikmetu.

Dievs mūs neuzklausa tādēļ, ka tiek slavināts un pielūgts viņa necienīgā mītnē! Ir jāuzceļ jauns, plašs un krāšņs mūra templis, tad viņa žēlastība neies mums secenl

LABAIS UN ĻAUNAIS

«Varbūt šī pasaciņa tev liksies dīvaina, pat neticama, bet tu jau zini, ka pasaka runā līdzībās un, lai cik fantastiska būdama, vēstī par mūžseno labā cīņu ar ļauno. Tāpēc es nestāstīšu par raganu, pūķi, milzi, velnu un princesi, manā pasakā būs tikai divi varoņi, Labais un Ļaunais.»

Sirmgalvis runā rāmi, nesteidzīgi, un zēns klausās, it kā nojauzdams, ka vecajam vīram šī ir viņa augstā un lielā, visu pasaku pasaka.

«Labais ilgojās sasniegt savu mērķi un posās ceļā, taču tas likās tik ļoti, tik bezgala garš! Kā lai šķiež tikdaudz laika, ja mērķis ir jāsasniedz nekavējoties, tūlīt pat, bet kustība pārlieku lēna? Bija tikai viena iespēja — drāzt uz priekšu ātrāk, un Labais to izmantoja.

Viņš lika ilksīs Ļauno. Uzpliukšķināja ar pātagu, un Ļaunais metās rikšos, auļos, nesās trakā ātrumā, un Labais, priekā gavilēdams, ka drīz būs pie mērķa, tikai šmīksti-nāja pātagu, likdams Ļaunajam vēl kāpināt neprātīgo tempu. Labais skurba aiz jūsmas un, gaidāmā triumfa apreibināts, atslābināja grožus, zaudēja varu pār Ļauno. Rati kopā ar Labo sašķīda drumstalu drumstalās, un līdz mērķim aizjoņoja tikai Ļaunais.»

«Tātad Labais ir miris?» zēns jautāja. Varēja redzēt, ka pasakas beigas viņu neapmierina, tās bija savādas beigas, bet zēns ilgojās, lai Labais pieveiktu Ļauno. Pasakai vajadzēja turpinājumu! «Un tālāk nekas vairs nenotiks?» viņš satraukts vaicāja.

«Notiks, ja tu vēlies, lai notiktu,» sirmgalvis sacīja. «Labais atdzīvosies, no jauna tieksies pēc sava mērķa, un ceļš viņam atkal šķitīs nebeidzami tāls.»

«Bet šoreiz viņš mērķi sasniegs? Viņš vairs neaizjūgs Ļauno?»

«Es nezinu,» sirmgalvis atbildēja. «To tu uzzināsi, kad būsi tik

vecs kā es. Tev aizvien ir jābrīdina Labais, lai vairās no Ļaunā palīdzības! Un, ja Labais reiz pats sasniegs savu mērķi, tad atnāc pie mana kapa un izstāsti šo pasaku, tikai ar laimīgām beigām!»

DIEVA PELNI

Pēdīgi mēs viņu sadedzinājām. Ilgi bijām no viņa baidījušies, viņa vaiga priekšā bija trīcējuši tēvi un vectēvi, viņš bija iedvesis bijību arī mūsu tālajiem senčiem. Viņš valdīja mūsu sirdī, rīkoja un sodīja, uzmanīja ik vārdu un žestu, jo bija bargs, visuredzošs dievs.

Taču beidzot pienāca brīdis, kad mēs viņu nokāvām sevī, bet — reizē ar dievu tika nokauta arī daļiņa sevis paša ...

Ievēluši dievu ratos, aizvedām viņu uz laukumu.

Tur jau gaidīja augsts sārts. Tas bija mūsu tēvu un vectēvu roku darbs, varētu pat teikt, mūsu vēstures spogulis. Sārtu sāka kraut jau sirmā senatnē. Ar primitīviem cirvjiem mūžamežos laida zemē kokus, sagarināja, saskaldīja un šķilas lika laukumā. Vai priekšteči zināja, ka tā būs sārta pirmā kārta?

Uz tās krājās nākamās, un tā līdz šai baltai dienai.

Pilsētā stāstīja veclaiku leģendu par sirmgalvjiem, kas, jūtot nāvi tuvojamies, gājuši to sagaidīt pie sārta, lai tam veltītu savu pēdējo dvašu.

Kādu artavu sārtam deva katrs. To nespieda darīt, tomēr neatradās neviens, kurš paziņotu, ka sārtam nedos neko.

Kad vilkām ratus ar dieva tēlu pa ielām, ļaudis vēra vaļā logus, līksmi mums vēcināja un sauca: nu reiz notiks tas, ko mēs gaidām jau kopš bērnības!

Laukumā vispirms noliecām galvu senču pūliņu priekšā, apliecinot cieņu par sārtu, ko tie krāva, skaidri zinādami, ka savas dzīves laikā neredzēs to uzliesmojam.

Tad mēs ar milzu celtņiem uzcēlām dievu pašā sārta virsotnē. Viņš majestātiski slējās pāri visiem, valdonīgi uz mums nolūkojās, taču nez kāpēc šķita, ka viņa acīs piepeši pavīd bailes un skumjas.

Pēc brīža tevis vairs nebūs, mēs domājām, nebūs tavu bargo vaibstu un nežēlīgā, caururbjošā skatiena!

Dievs klusēja, un tas viesa mūsu sirdīs drosmi. Mēs apzinājāmies, ka kopā ar dievu sadegs arī mūsu bailes.

Man uzticēja godpilno uzdevumu pielaist sārtam uguni. Augsti paceltu es turēju lāpu — lai redz cilvēki, lai redz pati saule! Alku paildzināt mirkli, kad vēl nedeg, bet vairs nav šaubu, ka tomēr degs, jo sapratu: uzvaras lauri viskrāšņākie ir tad, kad tie plaukst, nevis vainagā vīti.

Nojautis, ka ļaudīm jau pietiek saldkairo gaidu, es grasījos

aizdedzināt sārtu.

Tobrīd kāds mani aizkavēja. Es atskatījos — tas bija vecs, salīcis vīrs baltiem matiem. Sejas izteiksme liecināja, ka viņš nevēlas redzēt dieva sārtu liesmojam. «Kāpēc tu aizturi manu roku?» es vaicāju. — «Sārtu nedrīkst dedzināt,» viņš atbildēja, «tāpēc ka to ir radījuši tie, kas radījuši arī mūs. Nelaid klāt uguni sārtam!»

«Atkāpies un netraucē!» es teicu. «Sārts ir krauts tikai tālab, lai uz tā sadedzinātu dievu!»

Un tuvināju lāpu pamatkārtai, kas bija apbārstīta ar baltu pulveri. Uzplandīja liesmas, dievs ietērpās purpura togā, ugunsmēles laizīja viņa seju. Likās, viņš smejas par mums ...

Laukums bija pelnu piebārstīts, ne vairs dieva, ne malkas kaudzes. īsti nezinājām, ko lai tagad iesāk. Atskanēja klusa balss: «Sārts bija lemts dievam, dievs — sārtam, bet mēs — lai redzētu dievu uz sārta.»

Kāds iebilda, ka sārts, dievs un mēs pastāvējuši tikai tāpēc, lai uzliesmotu šī uguns.

Ļaudis nozuda no laukuma pieklusuši un tādi kā nokaunējušies.

Taču viņi nespēja ilgi nociesties savos mitekļos un pa vienam, paslepšus, atkal atgriezās laukumā, lai pagrābtu sauju pelnu. Cits dieva, cits sārta pelnus, tā mums vismaz likās, jo kas gan varēja pateikt, kam kuri pelni pieder. Tomēr katrs priecājās par savu riekšavu kā bērns par spēļ-lietiņu.

Savs nieks pelnu bija ikvienās mājās, bet mēs nezinājām, kādam nolūkam. Vieni varbūt tos pielūdza, otri nolādēja, bet dažam, kas zina, tie bija tikai veco laiku piemiņa.

Arī es paķēru šķipsniņu pelnu. Izgrebu lāpā, ar ko biju aizdedzis sārtu, mazu dobulīti, iebēru tur pelnus, lāpu apzeltīju un izliku pie savām namdurvīm.

Lai atgādina to dižo dienu, kad mēs sadedzinājām savu dievu!

No slovaku valodas tulkojis VINIFREDS KRAUCIS

\+ + +

NIKOLAIS KONONOVS

Kaut kur es lasīju — kad grenadieri maršējuši Veimārā,
Pats Gēte pieskaņojies viņu solim, tā vingrinādams
Nervu sistēmu, plaukdams un ziedēdams aizvien teiksmaināk,
Par sīkumiem nesatraukdamies, ritmu juzdams ar ādu.

Ai, mīlošu pirkstu adītā šalle un vestes stingrā bauslībai Aiz smaidīgā frenča dvēseles siltums drošībā.

Kam mēs lai pielāgojamies šai laikā, pakļautā karaklausībai?
Tik apliecību plānie vāciņi, ādiņas nesildošās.
Jau manā pasē ielīmētas divas krēslainas fotogrāfijas,
Un vārgu pierakstu bariņš snauž. O, lipīgais zīmogu raksturs!
Es taisni zem izziņu lavīnas trāpījos,
Pirms gulētiešanas satraukti lasīdams zieģeļu mistiskos rakstus.
Man šķiet, ka esmu tālu vēl, tālu aiz mākoņiem,
Pirmsdzīves siltumā, šeit vēl neesmu pierakstīts.
Man nervozas sarunas patīk — bez loģikas, negatavojoties dzīvei nākošai,
Neguļot, mēģinot bez veidola un jēgas pie sevis pierast.
Cik izspūrušas dienas! Un es kā drūmības pravietis.
Un spiežas ap tabakas kiosku, pelēki krāsotu,
Kursanti, ak tu kungs! Kā bumba viņi kara gaisā pasviesti,
Tūlīt jau nolaidīsies, stāsies, līdzināsies.
+ + +
Ai, neatcerējos, neizpildīju, tukšas atstāju, ak tu šausmas, Proforientācijas ziņu lapas, pārbijies biju līdz nāvei No divdesmit eksemplāriem. Nakts koppapīra spārni trauslie.
Arvien gausāk no slāņa uz slāni asinis strāvo.
Lai arī mans cipariņš, sīkais, vārgais ķeksītis Uz kopējo procentu atstātu savu iespaidu nebūtisko.
Sāku kā sainītis dzīvot: uz plauktiņa nolikts, nost nekritīs,
Līdz laiks nebūs pienācis. Varu zaļgano zemādas siltumu izkopt.
Reizēm pat sirds vairs nav dzirdama krūtīs, zivtiņa iemigusi, Ūdensvabolīte, sārtais vīngliemezītis.
Un neliekas zinis. Miegā reibdama, smaida klusi.
Tātad tā arī vajag? Vienmēr ar drūmu krāsu tiek krāsoti soli apdauzītie.
Vai tad snaudai ar pārmetumu jāapvienojas? Nakts nāk strādniekus salīgt,
Metinātāju bari viņas tālajās trieciencelt nēs lokās.
Zvaigzne pie zvaigznes ar oksīda kārtiņām pieskaras, salīp.
Viņām laikam ir labi, karstums nenomoka.
Ai, kāds attālums piecgadē no žēlošanās līdz sūdzībai.
Grabinās dzelžains lietus pie rūtīm kā ciešanas.
«Es nebaidos no dzīves», — ja tā pateiktu, nozustu nepielūdzami Mana māsa, lidojumā sastingtu, būtu projām uz neatgriešanos.
4
+ + +
Izziņa no DzERa, pēc trim mēnešiem mirstoša,
Kā taurenis sārtbrūnā rakstā, par lapiņu kļūst, par pīsli.
Dzīvojamās platības raksturojums, acu priekšā irstošs.
Dzīves kumoss bīstami cīpslains.

Kurš to septiņkārt aizvainoto, vīzdegunīgo, šalkaino,

Drebošo rindu izstāvējis? Kā Nabokovs vispārzināmā kaislībā, Entomoloģiskā murgā ar tauriņķeramo tīkliņu smalko Noķēris niedrēs šo ilgoto formu, garo un vaislīgo.

Ai, kā no tevis meitenīgie punkti sāks vairīties, izlocīties,

No ailes uz aili sūtīs pie norādēm, paragrāfiem, —

Oldējējiem ar aziātiskiem spārniem. Meklēs cītīgi,

Kuru no apakšpunktiem tu esi krāpis.

Tagad piecatā divas istabas mīdām, zem kājām grīļojas Niedru plostiņš divdesmitmetrīgs, un pietiek mums tiku tikām. Varētu piespiest pie krūts logu sirdsmīļo,

Viegli viļņoto optiku, radiatoru karstās ermoņikas.

Pati sev piedziedādama, stacijiski brīva

Tad nu gan skanētu mūsu katlumājas pameita — mūzika burbuļainā. Augu nakti ar zvaigznēm bubinās, viegla viņas privātā dzīve Drebuļos negribētos, nenomaināmos.

\+ + +

Jau jūnija vīnāju stīgas zaļās roķeles slienas

Augšup, šķirbiņas meklē, kur pieķerties, sevi samēro

Ar manām miglainajām, vēl nedzimušajām un vislabākajām dienām,—

Jau pumpuru plīšanu nolūrējusi dvēseles kinokamera.

Taisni tikpat nekautrīgi bērni ik brīdi Lielāki aug. Kāpj pa nedrošām kāpnēm jutekļi Kā efejiņas, kā tītenīši. Vai tad mums vēl kas spīd Tur priekšā? Izmisusi pārdega spuldzīte putekļainā.

Viss bija tik inteliģenti — ne zilumu, ne robu.

Ak, mēs pussmaidu čempioni! Drīz sāpe būs gatava,

Nosēdīsies kā kvēloši graudi elevatorā. Ko dziedāja lūpas? Bobeobi! Nu, kā man izdzīvot, kā pastāvēt?

Karstasiņu gliemis ar spokainu limfu un drūmi dzejisku Sārtvaigu dvēseli. Mācību filmā versmainais

Mēmo pumpuru briešanas process. Visu laiku grieza pret sienu seju Pirms nāves mans tēvs, gulēdams kā pavasara sērsnājs.

Un manī jau arī volframa skaidiņa, spurdzīte, spirālīte . . .

Veltīgas žēlabas, skatieni. Tev vēl dzīvai tīk justies?

Vai tad tu vēl ko gaidi, vēl pieskaries, lidinies daudzpunktēs glītās, Spārnotā kūniņa, dvēsele, pāragri attīstījusies? . . .

Atdzejojusi Amanda Aizpuriete

SAL4/DS

STĀSTI

Atkal līdz septiņiem atlikusi stunda. Atkal būs jāzviln, velti mēģinot

aizmigt un skaužot sievas rāmo miegu. Si sajūta viņam atgādināja bērnību, kad, guļot sienaugšā, viņš juta, kā pa šķirbām augšup plūst tumīgs siltums un zemnieciski smagi lejā elpo govs. Viņš ari tā gribētu — aizmigt un elpot. . . viens . .. divi. .. trīs . . . vienpadsmit... divpadsmit . . . interesanti, cik reizes minūtē Helēna elpo? Nē, tas ir par traku!

Izstiepis tumsā rokas, nikni pievilka resnās kājas, veikti balansēdams vien uz dibena, pārmeta tās pāri gultas malai un spēcīgi ar rokām saburzīja seju. Izpletis ceļus, lai netraucētu vēders, grābstīja ar roku zem gultas pēc čībām, līdz noreiba galva. Pie velna!

Caur pavērtajām durvīm pamanīja sievas baltās kājas. Gan jau pati apsegsies. Basās pēdas plīkšķinādams, iegāja virtuvē un apsēdās pie galda, lūkodamies naksnīgās pilsētas ugunīs pa četristabu kooperatīvā dzīvokļa virtuves logu.

Rau, kur tas ir, rau, tā sarkanā lampiņa, lai lidmašīnas neietriecas, masīvs, tumsā iegrimis pusaizmigušu tranu strops, ņudz pagrabos tipogrāfijas mašīnas, griežas rati un drukā, redaktors Bērziņš, redaktors Bērziņš, ātrāk, augstāk, labāk, diktē aiz Daugavas izstiepies pirksts, taisns un pareizs . . . bailes, mūžīgās bailes, Glavļita bruņotās durvis, suņus, niknus vilku suņus būtu palaiduši pa tā tukšajiem gaiteņiem, atbildīgās sekretāres Bergas sakniebtās lūpas, redaktor, es tomēr domāju citādāk, un tad . . . pī, pī, pī, pat tur, savā kabinetā, viņš nevar būt mierīgs, sarkanais telefons, to nedrīkst necelt, biedri Bērziņ, jūs, pieredzējis mūsu nomenklatūras darbinieks, un tomēr. . . danco nu, Bērziņ, labojies, Bērziņ, ņem vērā, Bērziņ, citam kā pīlei ūdens, bet viņš nemāk, viens un tas pats, neziņa un bailes . . . miers . . . cik dārgi nopērkams miers?

Preses nama sarkanais lukturis pēkšņi kļuva tālāks, milzu ēka izšķīda naksnīgajās debesīs, šķita, tai cauri izspiežas pat zvaigznes, kaut kā savādi nokņudēja vēderā, un brīnumjautri notrīsēja sirds. Piesardzīgi, kā mazs puisēns uz jāņtārpiņu, viņš lēni stiepa roku pretim rūtij, resnu īkšķi nospiezdams sarkano guni.

— Neiešu, lai viņi visi iet d . . .! — kliegdams vicināja gar loga tumšo viepli dūri.

— Harald, ko tu ārdies? — Turoties ar labo roku pie stenderes, ar kreiso taustot kaklu, virtuves durvis izpūrušiem matiem un izbiedētām acīm stāvēja sieva.

Izgājis uz ielas, viņš ar tādu kā puicisku gandarījumu padomāja, ka nebija atbildējis ne uz vienu sievas jautājumu, un ilgus gadus nebija manījis valdonīgās redaktora sievas acīs tik meitenīgu bezpalīdzību un apjukumu.

Sabāzis rokas putekļu mēteļa kabatās, lēnām soļoja pa ietvi, ik pa brīdim dumji pasmaidīja un vīrišķīgi ievilka vēderu, dziļi ieelpodams dzestro oktobra gaisu.

No malkas plača puses sita sveķu smarža, aiz augstā žoga jau žēli kauca tumsā kāds vientuļš zāģis. Redaktors paskrubināja sētu ar pirkstu un palūkojās dēļu šķirbā — laternas gaismā strādāja vīrs ar šauro, melno

galvu. Ēdot brokastis, viņš pa virtuves logu bieži bija ar tādu kā skaudību vērojis viņa smieklīgi vienkāršās un tik pašpārliecinātās kustības. Vīrs aizgāja dažus soļus līdz koku grēdai, nesteidzīgi satvēra baļķi, uzmeta uz zāģa — žiks, žiks, žiks, tad atstiepa nākamo — žiks, žiks, žiks, tad nākamo . . .

— Ei, ko tu te meklē? Malciņu vajag?

Haralds Bērziņš apgriezās. Arī šo mazo vīru viņš pazina. Tas strādāja pie pirmā zāģa tūdaļ aiz vārtiem.

Ziks, žiks, žiks — kāds zāģeris monotoni darbojās kaut kur otrā malkas plača galā. Stiepdama spurainu asti, zilajās debesīs lēni slīdēja lidmašīna. Paslēpušies aiz malkas grēdām, tālāk no priekšniecības acīm, redaktors un abi zāģeri sēdēja uz malkas bluķlšiem.

Aiz augstā žoga, viņpus šīs dīvainās ar meža smaržu piesātinātās oāzes, vāji jautās pilsētas kņada.

Haralds Bērziņš piemiedza aci un palūkojās caur glāzi uz sauli — ja tā tik augstu, tad partijas sapulce jau būs beigusies. Rubīnsarkana vīna šļakata draiski apmeta gaisā loku. Uzkodas vietā viņš dziļi ievilka nāsis sveķu smaržu.

— Kas i, Janka? Saki, ka trīs soteļus var sagrabināt?

— Ja šancē, tad var.

Šķelmīgi palūkojies mazajā vīrelī, redaktors ļāva vēderam vaļu, patirināmdams to ar roku kā basketbola bumbu.

— Tas tev izsvīdīs, — smaidīja melnīgsnējais Petro.

— Liels priekšnieks, resns priekšnieks . . .

— He, he ...

— Ha, ha, ha ...

Ar šiem vīriem bija labi.

Pāri Daugavai, saulē nemirkšķinoties, Haraldā Bērziņā dzedri zilām logu ailēm vērīgi lūkojās Preses nams. Kad Petro piepildīja glāzi un izslējās, viņa dienvidnieka profils aizsedza ēku un sastinga. Petro galvu apkuploja mati, zods pierāvās, acis kļuva šauras un dzeļošas — viņš sēdēja vatenī ar Dižā Vadoņa galvu, kādu to uz ēkas izkāra svētkos — ūsainu un sarkanu.

Haralds Bērziņš piedzertām acīm palūkojās apkārt, saķēra Petro aiz krūtīm un, gāzdamies virsū tā pārsteigtajai sejai, asaraini nočukstēja:

— Paklau! Bet vai domāt te drīkst?

Malkas cirtējs nesteidzīgi saņēma redaktora tuklo roku, kā ar dzelzs žņaugiem saplacināja vēnas un prātīgi novietoja to uz ceļiem.

Gaiņādams vīziju, Haralds Bērziņš berzēja saspiesto roku.

— Baigi gudrs laikam, a, Janka?

Petro galva atslīdēja atpakaļ un nu apvainoti grozījās virs pelēkā vateņa. Ak tā, rīt taču svētki, Haralds Bērziņš atminējās un atvēzējies uzsita ar dūri pa malkas bluķi, pie reizes tik profesionāli nolamādamies, kā jau tas pieklājas mācītam filologam.

Zāģeru sejas bērnišķīgi iemirdzējās.

— Eu, atkārto, ja?

Haralds Bērziņš smaidīdams iesprauda mutē skaidu. Viņa bijusī vietniece Berga, gādīgi pieturot aiz elkoņa, vadīja sievu starp peļķēm pretim redakcijas volgai. Caur auto pakaļējo stiklu nopietni raudzījās desmitgadīgā dēta sejiņa.

Gan jau viņš ar savu sievišķi tiks galā, bet puiku uzaudzinās tikpat smaidošu, lai arī no skaidas, kuru gausi valstīja mēle, kuņģī plūda rūgti sveķi.

Aizripināja līdz bluķim apses šķilu un cirta tik pamatīgi, ka no tuklajām rokām gandrīz izļuka cirvis.

— Apsi, čomiņ, skaldi gar malu, — Petro pamācīja.

— Aha, — viņš smaidīdams ņēma vērā.

Smaids bija biezs un raupjš — cietāks par papēža ādu. 1985

KANGARS

Horns pietupās. Fotoaparāts atsitās pret celi un noslīdēja zemāk. Kaklā iegrauzās siksniņa. Lēnām košļādams smilgu, viņš aplūkoja ābeli.

Ja puika tupētu uz tā zara un turētu rokā ābolu. Lielu jo lielu. Un iekostu. Būs nakts, un būs mēness. Puikas acis spīdēs tā, it kā pūķis mestos virsū. Zem bildes paraksts: «Ei, Adam, ko tu tur dari?» Kaimiņdārzā pieslapinātas bikses un Grand Prix rokā.

— Andri! — viņš sauca, pagriezies pret lielceļu.

Ierausies mašīnas priekšējā sēdeklī, dēts aizvērtām acīm grozīja stūri.

Zēns nedzirdēja viņu pienākam.

— Andri!

Izmisīgi taustīdams ar kāju bremzes pedāli, puika pagrieza bailēs norasojušu pieri.

— Gandrīz veceni nobraucu, tēt.

Tēvs izvilka kabatas lakatiņu.

— Se, noslaukies.

Pa šoseju viena pēc otras joņoja garām mašīnas. Horns vērīgi pētīja dēla seju. Gaiši un īsi mati, deguns kā viņam — paresns un mazliet uzrauts. Puika kā puika, tikai raksturs dīvains. Dienas laikā viņš var iemukt veikalā, bēgdams no vilkiem. Pilsētas centrā, kur visa iela pilna ar cilvēkiem. Bet viņš, lūk, pamanās saskatīt nez kādus vilkus. Arī tagad. Kaut kādu veceni gandrīz nobraucis.

— Kāda viņa izskatījās?

Andris atgāzās krēslā un sarauca pieri.

— Nu, tāda ... saliekusies un maziņa. Kruķis rokā. Galva tāda kā iešķība.

Horns pavēra durvis, un zēns rausās ārā no mašīnas.

— Nāc. Es tevi nofotografēšu uz tās ūbeles, labi?

Uzsēdinājis dēlu ābelē, viņš lika tam turēt rokā lielu akmeni, bet pats no dažādiem rakursiem fotografēja.

— Un kādā krāsā viņai bija lakats? — Horns jautā un spiež slēdzi.

— Laikam pelēks.

— Un kruķis kāds?

— Ak, basām kājām?

Viņš tincināja dēlu tikām, līdz pats varēja iztēloties šo veceni. Mūžīgā jautājumu mānija. Ikviena psihiatra profesionālā slimība.

— Es nokavēšu stundas, ~ beidzot Andrim apnika.

Abi klusēdami lūkojās uz ceļu, katrs aizņemts ar savām domām. Pēc tēva iztaujāšanas lēkmēm Andris jutās tāds kā iztukšots, pats lāgā nezinādams, par ko dusmoties, un nu izskatījās sabozies.

Tēvs ar labo roku papliķēja pa pakausi. Neapmierināti ņurdēdams, puika atvirzīja galvu ar tādu izteiksmi, it kā kāds viņam ar smilgu degunu kutinātu.

— Nu, izbeidz taču!

— Vei, kāds ķeizars, — noteica Horns, cenzdamies neizrādīt, ka ir aizvainots.

No skolas viņš taisnā ceļā brauc uz slimnīcu.

Horns velk mugurā balto ārsta virssvārci un skatās spogulī. Tajā atspīd viņa seja, kuras neveselīgā krāsa pašam atgādina no ledusskapja izvilktu vistu — zilgani aukstu un sīkiem punktiņiem klātu. Pirms trim gadiem viņš aiz sienas spoguļa piesita greizu dēlīti, lai, tā stāvot, būtu redzams kolēģa rakstāmgalds. Jau mēnesi virs viņa kreisā pleca rēgojas jauniņās psiholoģes Ivetas satriektā sejiņa.

Kabineta durvis nopolsterētas, taču ārprāts, kas bango garajā gaitenī un dažādu trokšņu, klaigu un izsaucienu veidā spiežas telpā pa durvju apakšu un atslēgas caurumu, kā nepieredzējušu jūrnieku gāž no kājām meitenes smadzenes.

Vai šorīt zāles jau esot atvestas? Vai viņa ir iedevusi testu vakar atvestajam studentam? Liekoties, ka melo krustām šķērsām?

Horns paceļ rokas aiz pakauša un strauju kustību parausta lejup virsvalka apkaklīti, pie reizes noķerdams spogulī Ivetas skatienu.

— Kas tas, Ivetiņ, ir? Ūsas kā kazakam, acis kā spijonam, divi ragi pierē, lēnām cierē, atpakaļ dodas, ka ļib-ļib.

— Ai, ai, ai, — šūpodams galvu, viņš sēžas pie sava rakstāmgalda. — Nu, vai nevari atminēt?

Meitene ar riebumu lūkojas Hornā, kurš, uzmetis uz ceļiem portfeli un bezbēdīgi dungodams, omulīgi tajā rakņājas, vilkdams ārā papīrus. Viņai žēl šo zēnu, kuri griež sev vēnas, lai izmuktu no Afganistānas.

Horna pirksti neviļus satausta fotoaparātu: nu, parasta vecene, pirms pusstundas teica dēls, galva tikai šķība.

— Iveta, — viņš pēkšņi atgāžas krēslā, nevērīgi uzmet uz galda

pildspalvu un nopietni vaicā. — Vai jums ir rādījušās halucinācijas?

— Bet, dakter ...

Nu, viņš jau tikai tāpat vien esot pavaicājis.

— Neuztraucieties, ja? — viņš saka un jau atkal pārsvie-žas uz «tu».

— Labi. Es tev pateikšu. Tas ir vē-ē-zitis!

Un viegli kā pelmeni norij savu smaidu.

— Lūdzu, pasakiet sanitāram, lai viņš pasauc to simu-lantu šurp.

— Sveicināti, simulant, — saka Horns, kolīdz jauneklis aizver aiz sevis durvis. Atspiedies ar rokām pret galda malu, viņš bezbēdīgi šūpojas uz krēsla pakaļkājām.

Zēns klusi atņem labdienu un atsēžas iepretim.

Un kā tad slimnieks esot gulējis? Ak slikti? Nu, pie viņiem jau tāds padrūms kontingents, taču cilvēks pierodot pie visa kā, arī pie garā vājajiem, pat iepatīkoties, reizēm tā iemīļojot šo *slimnīcu, ka ārā vairs negriboties iet.*

— Jums taču arī negribas mūs pamest, ja? — Horna acis dzēlīgi smīn.

— Tas laikam atkarīgs no jums.

Horns ar joni uzmetās abām plaukstām uz rakstāmgalda. Krēsla kājas kokaini noplakšķ pret grīdu. Acis piemiedzas kā basketbolistam pirms metiena.

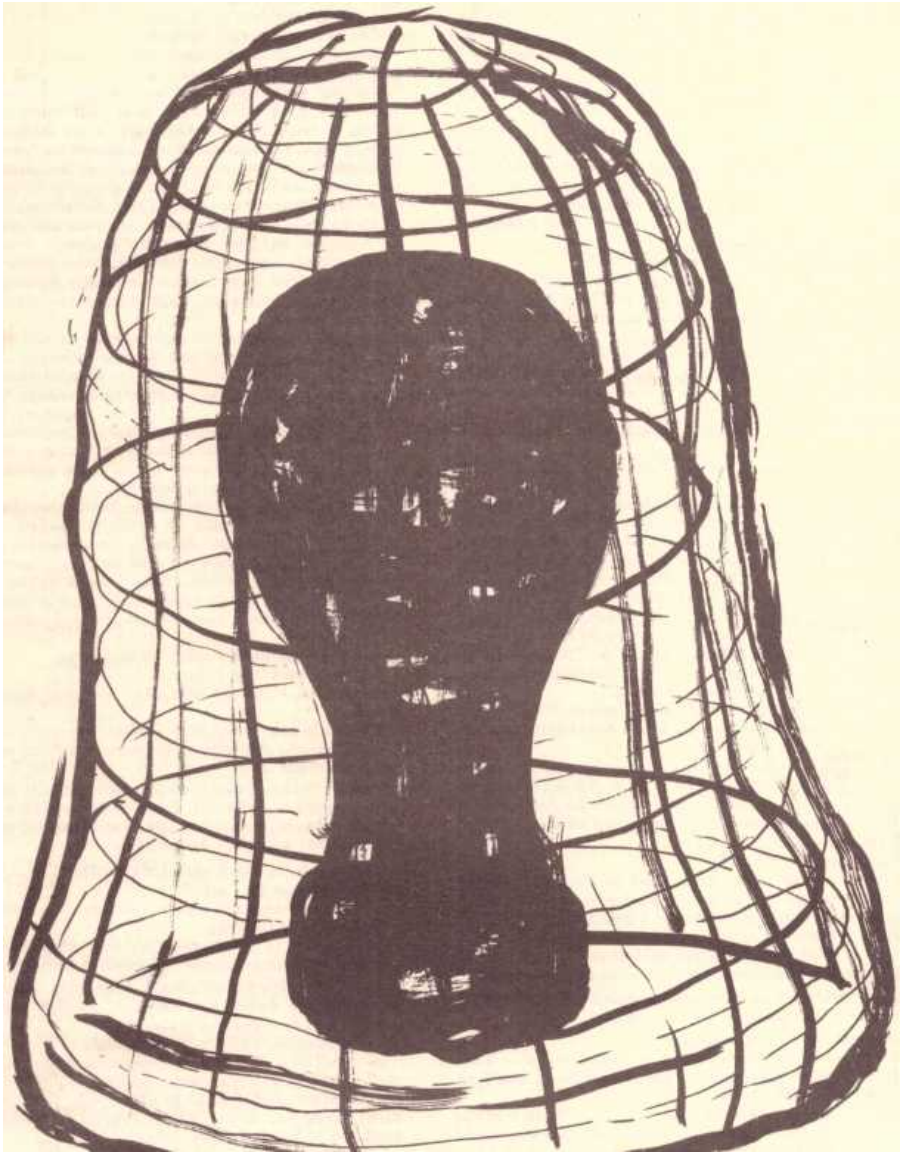

— Jūs, mīļo draudziņ, esat simulantiņš. Kariņa negribat iet, vai ne tā?

Horns jau iepriekš zina, ko šis puisis darīs. Cik jau caur viņa rokām nav gājuši! Nu, vai tad tas nav psihopāts, kurš šitā izrīkojas.

— Neiešu! — Puisis izaicinoši lūkojas Hornā. — Man nospļauties, vai jūs saprotat? Kā dabūšu rokās stroķi, tā pirmo pogaino ... es ienīstu šo valsti, saprotat, ienīs-s-tu!

Edz, kāds gailēns!

— Man nospļauties arī par to, kam un ko jūs par mani ziņosiet! Varat stučīt, es tam ...

— Nu, nu, draudziņ, vai pieklājīgāk nevar? — smaidīdams saka Horns. Sitais tipiņš, kurš viņu vai acīm gatavs aprīt, bija sev griezis vēnas. Roka pie delnas vēl tagad apsaitēta. Iešņāpis ar žileti rokā, kādu laiciņu

šņukstēdams lūkojies, kā plūst asintiņas, tad zvanījis ātrajiem.

— Jums vienkārši bail no disciplīnas. Memmesdēliņš!

Zēns, nodūris galvu, klusēja.

— Nu, vai tad tā kāds taisa pašnāvību?

— Būtu vismaz griezis pie elkoņa, zaķpastala!

Horns vēro jaunekļa sarkano seju. Mute sagriezusies šķībi, un lūpas no saspringuma bālas kā aizdzijusi rēta. Laikam vairāk vaļā nevērs.

— Tad nāk šalts pusmetra augstumā! Ja piespiestu ar īkšķi, varētu sanitārus no galvas līdz papēžiem kā ar šļūteni asinīm apšpricēt! Eh ... — viņš atmet ar roku, pārlapodams uz galda papīrus. — Nu, ko lai es ar jums daru?

Tad, /)tirliecies pāri galdam, uzliek roku uz simulanta pleca.

— Cauri es tev redzu, puikiņ. Kā caurspīdīgam stikliņam.

Koridora galā vēsi spīdēja loga restes, kurās nekustīgs un sastindzis kā zirneklis tīklā bija ieķēries kāds trakais. No pagalmā degošās laternas uz slimnieku ķermeņiem, kas viens pie otra gulēja uz grīdas, krita slīpi ēnu krusti. Garām gāja kāds vīrs ar kaiti nodzītu galvu. Simulants pierāva kājas, instinktīvi vairīdamies no piečurātās matrača puses. Vīrs ar kurpi uzkāpa viņam uz palaga un devās tālāk, apstādamies pie palātas durvīm, kuru vidū smaidīja mazs, izspūris pīlēns. Viņš lēnām stiepa pret to roku, un, kad pirksti atdūrās pret putniņu, tā sejā kā šļakatas no dīķī iemesta akmens nekārtīgi pajuka uz visām pusēm muskuļi.

— Māsiņ, kur mana palāta? Mans pīlēns Tims? D ... «... — viņš iegaudojās pret sarkanu dežūrspuldzīti, kas dzestri gaismoja virs stenderes.

Sazāļotā vīriešu rinda turpināja nekustīgi gulēt, tikai siluets pie loga pakāpās augstāk pa restēm. No pīlēna palātas klusi izslīdēja kāds slimnieks ar lielu vēderu un gaļainu seju. Viņš mīlīgi apķēra ap pleciem bļāvēju, vadīdams to palātā.

— Iesim, Jan Janovič, čučiņāt...

— Mīļais, Dudik, mīļais ...

Simulants aizvēra acis, prātā spietoja dzeļošas domas, kā karuselī virmoja radinieku, darbabiedru, draugu sejas: kā tu uzdrīkstējies, čomiņ, varbūt tā tomēr nevajadzēja? Un Mārītes: ak, mīļais, kas ar tevi noticis? — vērpās līdz ar kliedzēja roku uz Dudika nesamērīgi lielā skausta, abu miegainiem glāstiem un skūpstiem, pirms viņi pazuda aiz durvīm.

Blakus atvērtām acīm uz muguras gulēja piecpadsmitgadīgs zēns ar bālu, maigu sejiņu un smagi krāca.

Gaiteņa galā atsprāga vaļā durvis.

— Es tak tev saku, ka virsmāsa ir gatavā cūka! — Kleinām kājām garām gāzelēdamās pleznoja dūšīga sanitāre.

— Man esot ziepjaini trauki!

— Kasās ne par šo, ne par to, lai viņu ... — rupji izgrūda jauna meitene, kas soļoja atpakaļ atieztiem elkoņiem un kā ķerru bīdīja uz priekšu savu iegurni.

— Zakrojte dverj, stervi! — pielecis sēdus, ieaurojās kaimiņš.

Zēns kā mironis zārkā atkrita atpakaļ un atkal sāka krākt. i4ds *vaļā, laikam taču neguļ, bet krāc uz velna paraušanu. Simulants pārvilka pāri galvai segu un aizspieda ausis, čukstēdams bērnības laiku dziesmiņu: suņi zaķim pēdas dzina, purvus, mežus bradājot, vau, vau . . . vau, vau, vau . . .*

— Vau!

Siluets pie toga kā pelavu maiss nokrita uz grīdas, kādu brīdi kārpījās, tad četrrāpus devās uz viņa pusi.

— Sen nebiju dzirdējis cilvēka balsi, — viņš teica, pagriezis smagu,,kantainu seju, un kā lācis aizčāpoja tālāk, zemā basā dungodams:

— Budj prokļata ti, Kolima,

Cto nazvana čornoj plaņetoj.

Tam ļudji shodjat s uma,

Bredut spotikajas oļeņi.

Vai tad viņš bija skaļi teicis «vau»? Simulants stīvām acīm sekoja slimnieka ēnai, kas, pastiepusi augšup roku, atvēra pīlēna palātas durvis un ielāčoja iekšā, atsaukdama atmiņā kādu rēgainu nakti vēl vidusskolas laikos, kad viņš, lai nepaliktu pirkstu nospiedumi, stīvēja rokās mediķu gumijas cimdus un pirmo reizi lasīja grāmatu ar tik sīku šriftu, ka tas dedzināja acis; skaitļi, fakti, dokumentu kopijas. Tūkstošiem, miljoniem nogalināto un nomocīto. Šāva un sūtīja uz lēģeriem pat par neuzticību padomju modei. Puicisko baudu par aizliegto augli drīz vien nomainīja bailes par paša eksistenci: klau, viņš, stukaču mānijas pārņemts, lēca pie loga un piesardzīgi bīdīja vaļā aizkaru, tur, aiz tā stūra, kāds stāv .. .

Protokoliem piestūķētu galvu devās no rīta uz skolu, ik pa brīdim ieraudams to plecos kā noziedznieks.

— Nu, zēni, tā taču nevar, — komjaunatnes sekretāre Dace stāvēja pie tāfeles. — Mums ļeņiniskajā ierindas skatē jāuzvar!

Un kā apburts lūkojās uz dīvaino spīdumu viņas acīs.

— Trakajā namā visi slimnieki ir trakie, — teica kaimiņš, vaļējām acīm skatīdamies tumsā, — un arī tu esi — traks.

— Ko? — simulants nočukstēja.

Taču kaimiņš jau atkal krāca. Puisis sameklēja zem matrača paslēptās cigaretes un devās uz tualeti uzsmēķēt. Uz viena loga palodzes, pierāvis ceļgalus zodam, tupēja briļļains zēns. Simulants piegāja pie otra un uzrāva sērkociņu, lūkodamies ārā cauri restēm. Akla, pelēka šahta. Ķieģelis pie ķieģeļa. Tā gan. Valsts rūpējas par savu greizo spoguļu karaļvalsti, ceļ lielus, masīvus un restotus korpusus.

— Atstāsi?

— Jā, — simulants nikni noburkšķēja.

Muguru nolaizīja čuksti:

— Sinuss kvadrātā alfa plus kosinuss kvadrātā alfa ir viens.

Tātad šis zēns ir pa fāzi. Laikam pārmācījies, nabadziņš.

— Kosinuss divi alfa ir kosinuss kvadrātā alfa mīnus sinuss kvadrātā alfa.

Acu priekšā rēgojās pirms dažiem gadiem izdotā grāmatiņa «Algebras uzdevumi augstskolu reflektantiem», kuras pēdējā lappusē jau uz cietā vāka formulas bija izvietotas tieši tādā secībā, kādā tās lasīja zēns.

Tukšajā telpā dobji skanēja zubrilkas balss. Viņš nojuka pie kotangensa divi alfas.

— Kotangenss divi alfa ir vienāds ... vienāds . ..

Simulants apgriezās.

— Vienāds ... — Aizspiedis ausis, zēns lūkojās augšup, un viņa acu zīlītes aiz briļļu stikliem pletās plašumā.

Tūlīt sāks kliegt, simulants padomāja, raudzīdamies uz pietūkušajām kakla dzīslām, un, kārtīgi sapurinājis aiz pleca, sniedza cigaretes galu:

— Kotangenss divi alfa ir vienāds ar.. .

— Muti ciet! — iebrēcās briļļainais. — Es pats zinu! Muti ciet! — satraucies un rokas mētādams, viņš skraidīja pa tualeti kā pa grimstoša kuģa klāju, raudams vaļā vienas kabīnes durvis pēc otrām, līdz beidzot pazuda kādā no tām, no kurienes tūdaļ atskanēja urīna čala.

Simulants izgāja gaitenī. Slimnieki, kas gulēja pie loga, bija labi saskatāmi, taču tālāk ķermeņu rinda kļuva viendabīgāka un izgaisa tumsā, tā ka šķita, ka tai nav ne gala, ne malas. Viņš lēnām soļoja pa gaiteņa kreiso pusi, kuru retumis apgaismoja sarkanas dežūrspuldzītes virs palātu durvīm, un viņu pārņēma baisa priekšnojauta, ka šis gaitenis ir kā Mēbiusa lente, uz kuras nokļūstot var nostaigāt visu mūžu.

Pagāja mēnesis.

... Tas bezspēks un bailes, un niknums, kad roku locītavās griežas kāju dvieļi un spārdās milzīgs pulss pa visu žņaugto miesu, kad notirpst pierē acis, kas lūko zilganpelēkā šķīduma strūklu, kas met no šprices gaisā loku:

— Nu, palaid taču ārā vēl, hei, sanitār, nu vai tev žēl?

Simulants, sakodis zobus, mēģināja nekliegt. Nekas. Gan

jau izturēšu. Tas viss nav nekas. Mazliet ķīmijas, kas kairina nervus. Viens. Divi. Trīs. Četri. Sāp. Nu jau sāp viss. Kāpēc žokļi tik cieti. Un stīvas ausis. Smadzenes.

— Neaiztieciet taču manas smadzenes! — Tas vairs nebija viņš, kas kliedza.

Horns sēž savā kabinetā. Pa rakstāmgaldu uz viņa rokām asiņainiem stariem kapā rudens saule, kuras gaismu graiza aiz loga augošās liepas vējā plandošie zari. Horns nospiež magnetofona slēdzi un klausās.

Telpā skan čuksti:

. . . mani māc nogurums, dakter. Vakar bija piecpadsmitā diena, kopš es pats sevi redzu no malas. Visas šis dienas es kā apmāts lūkojos uz sava ķermeņa izdarībām. No rīta viņš paver acis un sāk spriest, ka varen daudz varētu darīt.

Aizbraukšu uz jūrmalu, viņš domā, bet acīs, it kā būtu miljardiem

kilometru tālu, vārgi iezalgojas gaismas punktiņš.

Un tad es jūtu to pašu, ko viņš!

. . . jūtu dzidri baltas viļņu kores, vēju, zilas debesis un volejbola bumbas būkšķus; pleci saulē sūrst, labā roka līdz elkonim iegremdēta smiltīs, plauksta ar baudu berzē valgus smilšu graudus . . .

Tūlīt ■celšos un iešu mazgāties, viņš spriež. Patiešām aizbraukšu, bet vakarā — uz restorānu.

Un man atkal jāizdzīvo viņa sapņi!

.. . sniegbalts galdauts, norasojusi degvīna karafe, izstieptas kājas. Kabatā pavedinoša džeza pavadībā šķind viesnīcas atslēgas. Tumsā iekaucas gailoša cigarete, zem kailajām pēdām vēss linolejs, bet aiz muguras rāma aizmigušas sievietes elpa . ..

Tad atkal iedomājas sevi esam teātrī!

. . . sapņaina rampas gaisma, kaklu svinīgi spiež kaklasaite, mazliet sasvīdušie pirksti glāsmaini pārslīd programmas papīram, aktieru sejas pārklātas ar ledainu grima kārtu, kurā dzelmo acu āliņģi. . .

Bet pagalms jau pielijis ar sauli.

Ahā, klātu ir saulīte, viņš tai uzsmaida un aizsmēķē.

Nokļuvis saulstarā, dūmu mutulis uzbur viņa acu priekšā krāšņu akvāriju, kurā staipās un vijas zilganas ūdensszāles.

— Cik jauki, — viņš nočukst, — gluži kā Japānā.

Stiepj roku un veido ar cigareti dažādas figūras.

— Celies taču augšā! — es viņam kliedzu. — Nu, hops!

Bet viņš nedzird, lūkojas dūmos un saka:

— Cik brīnišķīgi!

— Vienreizēji!

Priecājas, līdz sāk degt pirksti, un atkal pārvelk pāri galvai segu. Es to paceļu un lūkojos sava ķermeņa stingajā sejā, uz kuras laikam zirnekļi varētu tīklus tīt.

Kad nebija saules, tad viņš, aptinis naktslampiņas aba-žūru ar dvieli, laida staru tumsā, pūzdams un priecādamies par dūmu vinjetēm.

Kad sanāca kāda līdzīga glezniņa, es stiepu roku pār viņa kaklu un liku uz sirds — tā ieļumējās straujāk, bet sejā kā rūsa naktī noplaiksnīja bailes. Es raudāju, jo zināju, ko viņš darīs, kad izpūtīs kādu jau redzētu ainavu.

Horns nospiež slēdzi. Tas ir VIŅA simulants. Izteikta šizofrēnija.

Drīz vien slimnieki redz ārstu, kurš kā allaž smaidīdams dodas pa lielo gaiteni.

— Līdz rītdienai, — viņš pa ceļam parausta aiz auss simu-lantu, kurš pēc kārtējā elektrošoka stīvām kustībām nemākulīgi slauka grīdu.

Ir gan frukts, Horns, braukdams mājup, domā. Valsts kā jau valsts. Ir automašīna, vasarnīca, sieva. Bet brīvajā laikā var nodarboties ar foto.

Andra nav ne virtuve, ne istaba. Laikam dauzos pa pagalmu, Horns nospriež, līdz ar šī ikdienišķā fakta konstatāciju kā uzmācīgu mušu

aiztriekdams no prāta domu, ka viņam ar puiku vajadzētu daudz vairāk noņemties.

Gala istabā Edīte tik pamāj ar galvu un turpina strādāt. Horns lūkojas uz sievas pirkstiem. Ar visiem desmit viņa kutina rakstāmmašīnu. Zaļās acis iešķībi raugās tekstā ar tik vēsu izteiksmi, kāda ir sadistiem, kad tie aplūko savu upuri.

Jau septīto gadu Edīte tulko kādas rūpnīcas daudztirāžu avīzi. Divpadsmit lappuses piecās stundās.

Hornam viņa atgādina bērnu, kas skraida gar jūras krastu ar viciņu rokā un, tiklīdz vilnis atkāpies, steigšus raksta mitrajās smiltīs: kārtējā partijas komitejas sēdē tika atzīmēts, ka, neraugoties uz grūtībām, mēs nopērsim jūru.

Bet jūra rūkdama nolaiza rakstīto.

Reizi mēnesī viņš sēžas mašīnā un brauc uz rūpnīcu. Redakcijā strādā trīs cilvēki — redaktors, korespondents, tulks. Katram sanāk pa vienam makulatūras talonam.

— Vai tu vakariņas paēdi? — Edīte paceļ acis.

— Tūdaļ iešu, — atbild Horns, taču turpina stāvēt durvīs. Viņam šķita, ka sieva palūkojās viņā tāpat kā tekstā.

Viņš pats Edīti bija iekārtojis tik bezjēdzīgā, taču labi apmaksātā darbā: lai tulko gaisu, bet jēgu meklē vīrā.

Naktī bieži lika roku uz viņas karstās pieres un čukstēja: tu guli, bet tomēr dzirdi manu balsi, tā ir pavēlnieka balss, tu nevari nepaklausīt šai balsij . . . mēģinādams iedvest ķermenī siltumu, smagumu, pamazām gremdēdams parasto miegu hipnotiskajā, taču tad, kad viņam šķita, ka sieva ir transā, ka viņš ielauzies tās zemapziņā un ka nu viņa atbildēs uz visiem jautājumiem, Edīte izbiedētām acīm trūkās augšā.

Vai, mīļais, kādu baisu sapni es redzēju, nē, pastāstīt nevaru, un tu, kāpēc tu neguli?

Hipnozei nepadodas tie, kas netic.

Elektriskās rakstāmmašīnas kariete palec pa labi un noklaudz kā šautenes aizslēgs. Horns aiztaisa durvis un dodas uz virtuvi. Viņš gausi strebj zupu un gaida Edīti.

Pēc brīža klaboņa apklust. Sieva sēž iepretim, jauki smaidīdama.

— Pabeigšu tulkot vēlāk, — viņa saka. — Vai tev garšo?

— Brīnišķīgi, — atbild Horns.

Edīte sakrusto rokas uz galda un atbalsta pret tām zodu. No augšas manāms, kā aizturētās dusmās sīki trīsuļo viņas plakstiņi.

— Kā tev gāja pa darbu?

— Brīnišķīgi, — atbild Horns. Viņš nemanāmi sameklē šķīvī gaļas cīpslu, kuru jau bija mēģinājis sakošļāt, tad atkal paslēpis zupā, gaidīdams Edīti.

Viņai esot tik dumjš redaktors, iedomājies tik, vakar viņš esot izmetis no avīzes aprakstu par kādu strādnieku, lai ievietotu kaut kādus idiotiskus

arodkomitejas materiālus.

Horns klusēdams košļā cīpslu.

Viņai atkal esot vajadzējis tulkot trīs liekas lappuses.

Edīte paceļ galvu, un viņas acis nelabi dzirkstī.

Horns piekrītoši māj ar galvu, jā, jā, redaktors tiešām ir stulbenis. Viņš ar divem pirkstiem velk no mutes ārā cīpslu, izbrīnītām acīm uz to šķielēdams.

— Nu, rij taču nost! — Edīte, pielekusi kājās, falsetā kliedz. — Ak dievs! Es apvemšos, nu, rij taču nost!

Pat mājās es netieku vaļā no savas profesijas, Horns smaidīdams domā, pēc pusstundas kāpdams ārā no gultas. Edīte lūkojas miglainām acīm.

— Kad saslaucīsi virtuvē lauskas, nāc atpakaļ, labi?

SAULRIETS

Vakara saulē jautri zaigo Marikas bleķa zobs, bet kuplās miesas trīc aizturētos smieklos.

— Tu gan, Vili, esi rupeklis, — viņa saka.

Vilis sēž un klusēdams kasa basu pēdu. Viņš tik stāsta vienu anekdoti pēc otras, bet pats nekad nesmej.

Prata ķecerīga doma: ja Marika tiebulu tik resna un izplūdusi, tad es viņu varētu apprecēt, ja ne pašu, tad smieklus es apprecētu.

— Tātad, — Vilis turpina, — tā kā sociālisma pussabruk-šanas periods — septiņdesmit gadi, bet man jau sešdesmit, tad es dzeru un eju slīcināties.

Retais var noskatīties, kā Vilis dzer. Tievo kaklu un degunu izstiepis augšup, viņš sūc caur zobiem slksīkiem malciņiem septiņdesmitgrādlgu pašbrūvēto, atgādinādams kuslu, nevarīgu putnēnu.

— Aizgriezies taču, lops tāds, — Marika saka un glaimīgi piemetina. — Nu, Vilīt, lūdzu.

Arī man nelabums pabāž savu jautājošo, glumo galvu no vēdera līdz pat kaklam: līst ārā vai nelīst?

Vilis paklausīgi aizgriežas un, izdzēris savu tiesu, dodas slīcināties. Viņš iebrien ezerā līdz ceļiem, apsēžas ūdenī, saules ēna padara viņa muguru tumšu kā indiānim, vējš maigiem vēzieniem liec lejup meldrus, sīki vilnīši sitas gar Viļa plānajām ribām, es skatos viņa pakausī un zinu, ko viņš redz — tur tālāk uz priekšu, kur ir tikai ezers, saule un meldri — cauri pievērtiem, zilgani dzīslotiem plakstiņiem blāvi vīd saules disks.

Mēs ar Mariku saskandinām:

— Par tevi, filozof.

— Par tevi, vecā kaza.

Jauki.

Pa ezermalu brida kāds vientuļš vīrs ar milzīgu tīklu, no kura kā no putnubiedēkļa adatas spraucās alus pudeļu korķi. Atrotījis bikses līdz ceļiem, viņš kā gārnis slaiki cilāja kājas, tālu izstiepis uz priekšu bārdu. Kad viņa priekšā cauri meldriem pavīdēja ūdenī tupošais Vilis, vīrs apstājās un iegremdēja pudeļu tīkliņu dūņās.

— Mūsējais? — Marika vaicāja.

— Nezinu, — es atteicu, vērodams, kā abi nāk šurp.

Tas nebija nekāds vīrs, bet garš, bārdains pienapuika ap gadiem trīsdesmit.

— Jūsu draugs teica, ka es viņu esot izglābis no nāves, — bārdainis nolika tīklu, izvilka no bikšu kabatām sandales un teica:

— Baigi gribas izmīsties.

Viņš to teica žēlā, aizvainotā balsī. Viļiš *bija kā liels aizvainojums. Gan mati, gan bārda bija aizvainoti izpūruši, acis aizvainoti piemiegtas un lūpu kaktiņi aizvainojumā nolaisti.*

— He, he, — pat Vilis no tādas rupjības bija apjucis,

— nu jā, alutiņš . . .

Svešais pagāja piecus soļus nostāk un čurāja, i nemēģinādams pieklusināt strūklu pret kādu kritušu lapu, bet taisni urbdams to zemē — skaļi un izaicinoši.

Bet mēs šīs mūzikas pavadījumā jau dzērām alu. Tad viņš nāca atpakaļ, bikses pogādams:

— Diogēns Laertijs ne tikai kārtoja savas dabiskās vajadzības sabiedriskā vietā, bet arī veica dzimumaktu.

— Turi žaunas, — Marika noburkšķēja, — te visi ir pieklājīgi cilvēki. Puikas, skat, cik tā poga šovakar smuka.

Mēs lūkojāmies saulrietā, kuru naivi rakstnieki mēģina aprakstīt, sūcām aliņu, cenzdamies neklausīties šai ērmā. Viņš korķēja vienu alus pudeli pēc otras un pļurkstēja:

— Es esmu divas augstskolas beidzis.

Tad dzēra nākamo un teica:

— Zilie, zaļie, sarkanie — visi mēsli.

Tad laka nākamo, sagrāba mani aiz pleca un, bāzdams pieraudāto bārdu degunā, bļāva:

— Tu saproti, es, es . .. mēs visi esam stagnācijas upuri! Es universitātē biju gaišākā galva! Talants!

Ko mēs, sešdesmitgadīgi zilīši, varējām šim zikerim teikt?

Mēs līdzjūtīgi klanījām galvas un blenzām saulrietā, kuru viņš ar savu vāvuļošanu ķēpāja, — jo mūziku pasūta tas, kas maksā.

DZĒRĀJS

Aiz sarkanajiem samta aizkariem jautās cilvēku murdoņa. Ik pa

brīdim kāds no mums piegāja pie šķirbas, lai palūkotos zālē. Sarkanas, sasvīdušas vecāku sejas, ziedi un svinīga balsu čaukstoņa. Ārprāts! Caur aci ķermenī iešļācās bailes. Kas būs, ja nesanāks? Rau, piektajā rindā sēž mana māte, onkulis un mazā māšele. Baltas bantes matos, rokās rozā neļķe. Kaut ko šušina māmiņai aust. Kas ta šai! Pasniegs puķi, un viss. Bet man . .. Jau kuro reizi sažmiedzu roku dūrē un, novērsies no šķirbas, novērsies no skatuves kņadas, iekožos īkšķa kaulā un purpinu:

— K... k... k...

Tad pašauju vaļā kreiso plaukstu, uz kuras ar trekni zilu tinti uzrakstīts: Leons Paegle. Kas. Tam. Un.

«Kas vienreiz dedzis cīņas ugunīs,

Tam visu mūžu plēnēs krūtīs kvēle,

Un ugunīgus vārdus runās mēle.»

— Nāc šurp, Bērziņ, — pionieru vadītājas acis ir neparasti lielas un spīdīgas. — Palīdzi aizdedzināt.

Sandrai galvā balts plīvurs, virs tā — uztupināts kronis ar divpadsmit mazām svecītēm.

— Še, — vadītāja iegrūž man rokā sērkociņu kastīti, un pēc mirkļa jau kārto Bergam pār krūtīm pārmesto lentu: «1965. — JAUNAIS GADS!»

Sandra stāv nekustīgi, bailīgi nolaistām skropstām.

— Negories, Skaistā Lūcija, — es nošņācos, *jo man roka dreb, jau otrais sērkociņš nodzisa.*

Nojaukšu vēl viņai to parikti no galvas. Sandra ir Skaistā Lūcija. Klusēdama, ar degošām svecītēm uz galvas, nošļūks no viena skatuves gala līdz otram, tad atpakaļ, un tā arī visa viņas loma.

— Skaties, nenožaujies, — es viņu uzmundrinu, kad esmu svecītes aizdedzinājis.

— Labi, — Sandra paceļ skropstas.

Neko teikt, skaista gan.

Pionieru vadītāja klusi sit plaukstas un čukst:

— Bērni, tūdaļ sāksim. Hop, hop, visi pa vietām. Bērziņ, nāc, ķeries pie kastes, Berg, kā tevi noliks, tā lec no kastes ārā. Lūcija ies pirmā ... cst. .. klusāk ... tā. Viens, divi, vai visi atceras?

Uz skatuves nodziest gaisma, vien Sandras galva spīd. Svecītes caurvējā trīsuļo. Pa meitenes seju bradā ēnas. Laikam jau viņai nemaz tik viegla loma nav. Purpinādams «kas vienreiz dedzis cīņas ugunīs», kopā ar trim zēniem pieķeros pie kastes, kurā ielīdis Bergs. Priekškars jau veras vaļā, kad Bergs nez kāpēc mēģina pacelt vāku.

— Kāpēc tu tā darīji?

— Tu nezini, kā es tai kastē jutos, — Bergs atbild un izdzer glāzi. Viņa alkoholiķa seja kļūst tāda kā nožēlojami nežēlīga.

— Saproti, ģenerālmēģinājumā vēl nekas, tas viss štrunts. bet, kad tev vienam pašam no tumšas kastes jālec ārā, uzreiz tūkstošiem acu priekšā, spožā gaismā, saproti? Un tad vēl jākliedz, pilnā balsī jākliedz, ka tu esi

Jaunais gads.

. .. Bergs grūstīja vāku, taču priekškars jau bija vaļā. Mēs pacēlām kasti uz pleciem un lēnā procesijā aiz Skaistās Lūcijas devāmies uz skatuves vidu. Tūdaļ, kā tik viņš izleks, tā man jāsāk, prātā atkārtoju, cenzdamies neskatīties uz zāli. Kā milzīga mute tā dvesa pretim skatuvei miklu elpu.

Mēs noņēmām vāku, taču Bergs neizleca no kastes, nepastiepās uz pirkstgaliem, neizpleta plati rokas un neiekliedzās:

— Es esmu JAUNAIS 1965. GADS!

Toreiz viņš, sarāvies čokurā, gulēja kastē, un mēs nekādi nevarējām dabūt viņu no tās ārā.

— Jā, kā embrijs, — Bergs smiedamies piekrita.

Aiz viņa cietajiem vaibstiem vēl arvien mēdās kautrība, kuru viņš nesekmīgi, jau divdesmit gadus mēģina piedzirdīt.

TIESA

Grūtos brīžos es vienmēr zvanu vecajam. Labi, ka viņam ir telefons.

— Sveiks, tēt!

Vecais šķiet saērcināts, ka uzrauts pulksten vienos naktī.

— Kas i? — viņš strupi vaicā. Laikam stāv sava divistabu dzīvokliša priekšnamā un viebj mūli, prātā pārtikdams, kādā ķezā es atkal esmu iekūlies.

— Kā tev iet?

Pēc šāda jautājuma viņš man nolasīs morāli un tikai pēc tam pajautās, kas noticis. Tā arī ir.

— Jāni! Kad tu reiz sāksi kārtīgu dzīvi? Tev jau trīsdesmit pieci gadi, vai tu, kuņas dēls, reiz iemācīsies pats tikt galā ar savām problēmām! Te tevi no milicijas jāatpestī, te krogus parāds jānomaksā. Viss! Nekā negribu zināt! Nedz, kur tu esi, nedz, kas ar tevi noticis. Arlabunakti!

Klausulē atskan pīkstieni. Taču es zinu, ka vecais stāv turpat gaitenī un, tiklīdz es piezvanīšu, tā atkal to pacels.

— Nu, tēt, — es lūdzoši saku. — Man nekas šoreiz nav noticis. Es tev tāpat piezvanīju. Parunāties.

— Naktī?

— Nu, saproti, garīgais čābisks.

— Atkal esi piemeties?

— Tak ne jau. Man vienkārši gribas ar tevi mazliet papļāpāt.

Vecais kādu brīdi klusē, tad saka:

— Pagaidi, es uzvilkšu čības.

Kad viņš ir atpakaļ, es vaicāju:

— Vai mamma nepamodās?

— Nē.

— Tad ir labi.

— Nu, — vecais vaicā, — stāsti, kas tev uz sirds.

— Teicu taču, ka nekas. Man gribas zināt, kā tev iet.

— Man?

— Nu ja.

— Tāds kā jocīgs. Kas't man, pensionāram, var notikt?

— Pagājušo reizi tu sūdzējies, ka plaušas niķojas.

Vecais pēc šī jautājuma tā kā atmaigst.

— Bišķi klab.

— Mjā, — es *saku, — diez kas nav. Un ko ārsti saka?*

Vecais atkal saskaišas.

— Tu taču esi pilnā! Kopš kura laika tevi interesē mana veselība! Labāk saki uzreiz — kas noticis? No kurienes tu zvani?

Viņa balsī jūtu uztraukumu. Vecais tomēr mani mīl.

— No mājām. Labs ir, tēt, neuztraucies. Nu tiešām, nekas nav noticis. Arlabunakti.

Taču klausuli vēl nost nelieku. Tūdaļ vecais sāks mani tincināt kā skolas gados.

— Vai ar sievu šķērsām?

— Iemīlējies?

— Ha, ha, — es smeju. — Tak nē jel.

— Nu tad beidz ērmoties un liecies uz auss. Arlabunakti.

— Arlabunakti.

Vecais noliek klausuli. Es paņemu šodienas avīzi un vēlreiz pārskrienu ar acīm ievadrakstam. Tur viss ir pareizi — ne ko piebilst, ne atņemt. Arī nosaukums: «Tauta apsūdz sta-ļinisko upuru slepkavas.» Mans fāters sarakstā ir trešajā stabiņā, piektais no augšas. Trīs simti četrdesmit sestais numurs. Jānis Kalniņš Alfrēda dēls.

Tagad nu es to zinu. Bet zinu arī to, ka mans vecais katru rītu, no pirmās lapas līdz pēdējai, izlasa visas centrālās avīzes.

GADS

Jocīgi. Man taču nekur nav jāiet, un tomēr ik nakti es ar brīnumdzidru galvu piepeši atmostos mazliet ātrāk par viņu un klusi gaidu. Drīz vien viņš tumsā sāk knosīties, pārmet man pāri kāju vai iebaksta elkoni sānā, kā nu kuro reizi. Man patīk, lai arī sāp. Es nepacietīgi gaidu, kad viņš pamodīsies un sāks savu Sakārņa dziesmu. Tā viņam esot rīta rosmes vietā.

Pietrausies gultā sēdus, viņš berzē spuraino galvu, kasās un gauži neapmierināts purpina, tumsa gaismu apēdusi, apēdusi, mēness rāda tumšo pusi, tumšo pu-u-e-ā, žāva ir gara un žēlīga, kā krātiņā iesprostotam lauvam, un nu jau viņš sēž uz gultas malas, zāle melna, nav vairs zaļa, nav

vairs zaļa, stenēdams meklē pagultē čības, es smaidu, lūkoju ar acu kaktiņu viņu saskatīt, un man tiešām liekas, ka milzīgs, neveikls sakārnis līkņā tumsā, lai nav zaļa, kas man daļa! Gribas smiet, tik nikns viņš šķiet uz visu pasauli.

Taču es izliekos aizmigusi. Man tiekas, tā labāk. Es ticu, ka viņš izturēs. Iedomājoties, cik viņam grūti naktīm sēdēt un sēdēt virtuvē, rakstīt un rakstīt, man viņu gribas pažēlot, taču to viņš man neļauj.

Beidzot viņš čības ir sameklējis, un šķiet, ka tumsā blakus gultai slienas kājās vecišķa, salīkusi nopūta. Viņš kādu brīdi nekustīgi stāv un kaut ko prāto. Bailīgi aiztur elpu. Vai ies apkārt abiem grāmatplauktiem, vai kāps man pāri? Nu protams. Dīvāns krakšķ un viļņojas kā kuģa klājs, es sakožu zobus, tūlīt viņš noteikti uzkāps ar celi uz vēdera, nemanāmi cenšos izlocīties, tomēr roka nepagūst pamukt sāņus, man sāp, dusmīgi iekunkstos, gribas viņu sagrābt un tikpat sāpīgi paraut aiz pakaļkājas, taču nu jau viņš ir pāri un čamdās ap baltajiem palagiem, meklēdams pazaudēto čību. Tagad man viņa nemaz vairs nav žēl. Milzīgs, pretīgs sakārnis — egoists! Viņi *jau ir aiztaustījies līdz rakstāmgaldam, bet man vēl arvien sirds nikni pukst, jo tā taču ir tikai laime, ka viņš man neuzkāpa uz vēdera.*

Vai viņš uz mirkli iedomā arī par mani? Varbūt es viņam esmu tāds kustonis, kuru viņš pamodies ar izbrīnu atrod sev blakus un kuram nu jāpārkāpj pāri, kura dēļ viņš nevar strādāt istabā, bet spiests sēdēt virtuvē, jo viņam, lūk, esot jābūt vienam ... man kļūst sevis žēl un gribas raudāt. Nu kāpēc viņš nevar strādāt tepat? Es taču nemaz, nemaz viņu netraucētu! Klusi gulētu, nu gluži kā beigts kustonis, un varbūt tikai ar vienu aci pa segas spraugu skatītos ...

Pretējā mājā kaķu tantiņa laikam neguļ, rakstāmgalda stūris stingi atstaro gaismu, kas spiežas cauri portjerām. Noliecies pie šī gaismas pleķīša, viņš kādu bridi čaukstina savus papīrus, tad viņa salīkusī ēna, piespiedusi pie vēdera rakstāmmašīnu, vienu kāju šļūkdama, lēnām dodas uz durvju pusi. Es jau varētu to čību salāpīt, bet nav vērts. Nekāda lielā pateicība mani par to negaida. Ak tā? Tu salāpīji? Nu paldies, mazais! Un viss. Tad jau labāk, lai šļūc. Nē. Es to vairs nevaru izturēt.

— Ei, Gantenbein, — es klusi nočukstu. — Es tevi mīlu.

Uh! Paldies dievam, viņš nedzirdēja. Durvis čīkstēdamas aizveras. Varbūt atkal teiktu, ka es viņam maisu strādāt.

Es ticu, ka viņa grāmata būs brīnišķīga. Bet viņš man to nerādīšot vēl veselu pusgadu. Katru dienu viena lapiņa. Un pavisam būs tieši trīs simti sešdesmit piecas. Trīs simti sešdesmit piecas dzidras pērles. Un tad viņš kļūs slavens! Un tad viņš būs bagāts! Un čības viņam būs no sabuļādas! Un tai grāmatā būs viss.

Cauru nakti viņš var nosēdēt pie vienas lapiņas un švīkāt, un švīkāt... Labi, ka es no šejienes varu redzēt abus amori-ņus uz veclaiku krāsns. Tie laikam ir viņi, kas tur, pieliekušies viens otram klāt, tumsā ķiķinās ... nu

jā, vienam ēnas izvagojušas seju, kā vecītis ... vecais amoriņš tāds kā nopuņ-kojies .. . abi saķeras, viens smej, otrs raud, piesizdami kājas, dancodami aizvirpuļo tumsā, un nu es arī varu aizmigt.

Viņš dzirdēja.

. . . Gantenbein, kad tu grāmatu pabeigsi, mēs brauksim lauvas šaut? .. .Tu ņemsi mani līdzi? ... Gantenbein, apsoli man, ka tu negulēsi ar trim japānietēm ... tas ir šausmīgi. .. mīļais, tu taču to nedarīsi, vai ne?.. .

Virtuvē uzlika rakstāmmašīnu uz vaskadrānas, iesprauda tajā baltu lapu, un tāpat, tumsā sēžot, paklabināja — dgtkft-eūtieolaxvduek, tad apklusa, un atkal — labxheurūtēzkxndts, pēc tam, sakrustojis uz galda rokas, nolika uz tām galvu un iegrima trauslā miegā, vienu ausi paturot nomodā, lai nenokavētu brīdi, kad istabā atskanēs zvans un meitene celsies augšā.

Vēl pusgads viņam jāiztur. Jāzog un jādāvina.

VIENS DZEJOLIS

PLODONS

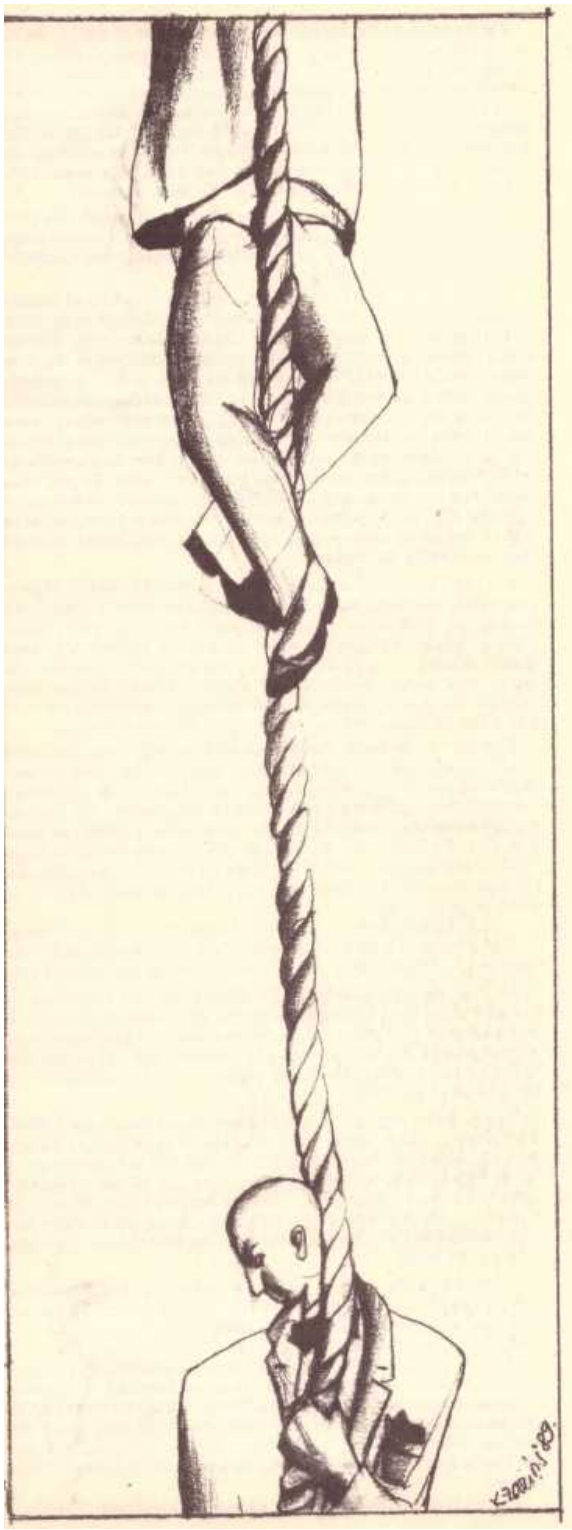

Prāts saka tev: tā diena nav vairs tāli,
Un dzīve iegriezīsies atkal vecās sliedēs; No jauna lūpas smies, un atkal rozēm ziedēs Tie vaigi, kuri tagad izmisuma-bāli.
Prāts saka tev: tā diena nav vairs tāli.
Bet sirdi šausmas skauj... Ak, kas tos
dziedēs.
Ko jaunais ziedons klāj ar jaunu zāli!! ...

Mākslas laiks ir līdzīgs Visuma laikam, kaut kam tik abstraktam un absolūtam, kuru pārvēršot vārdos iespējams paredzēt nākotni. Nedaudz no grieķu man-tikas vai priesteru mistērijām sajūtams arī dzejā, «nā-kotnietim» Hļebņikovam bija pat vesela uzminēša-nas teorija.

Jebkuram gaišreģim sāktos vieglākas dienas, ja viss notiktu saprāta, taisnīguma un likumības robežās. Pat no Jēzus divpadsmit mācekļiem viens taču izrādījās nodevējs. Ja reliģijā viņa nākotne tūlīt top skaidra — neviens nevar kalpot diviem kungiem, tad vēsturē «kultūras okupācija» radījusi ilūziju par divu kultūru mākslīgu apvienošanās iespējamību, un tam māceklim, kas nekalpo diviem kungiem, pienākas sods. Hermanis Hese «Stepes vilkā» saka gaiši un skaidri: «Par elli, par īstām ciešanām kļūst cilvēka dzīve tikai tur, kur krustojas divi laikmeti, divas kultūras un divas reliģijas. . Taču ir laikmeti, kad vesela paaudze tik ilgi atrodas starp diviem laikmetiem, starp diviem dzīves stiliem, ka pazaudē jebkuru dabiskumu, jebkuru paražu pēctecību, jebkuru aizsargātību un šķīstību.»

Griba būt atbrīvotam vienmēr ir bijusi ticības un cerības iesākums. Šis Plūdoņa paredzējums spēkā ir vēl tagad, arī šajā maijā.

GUNTARS GODIŅŠ

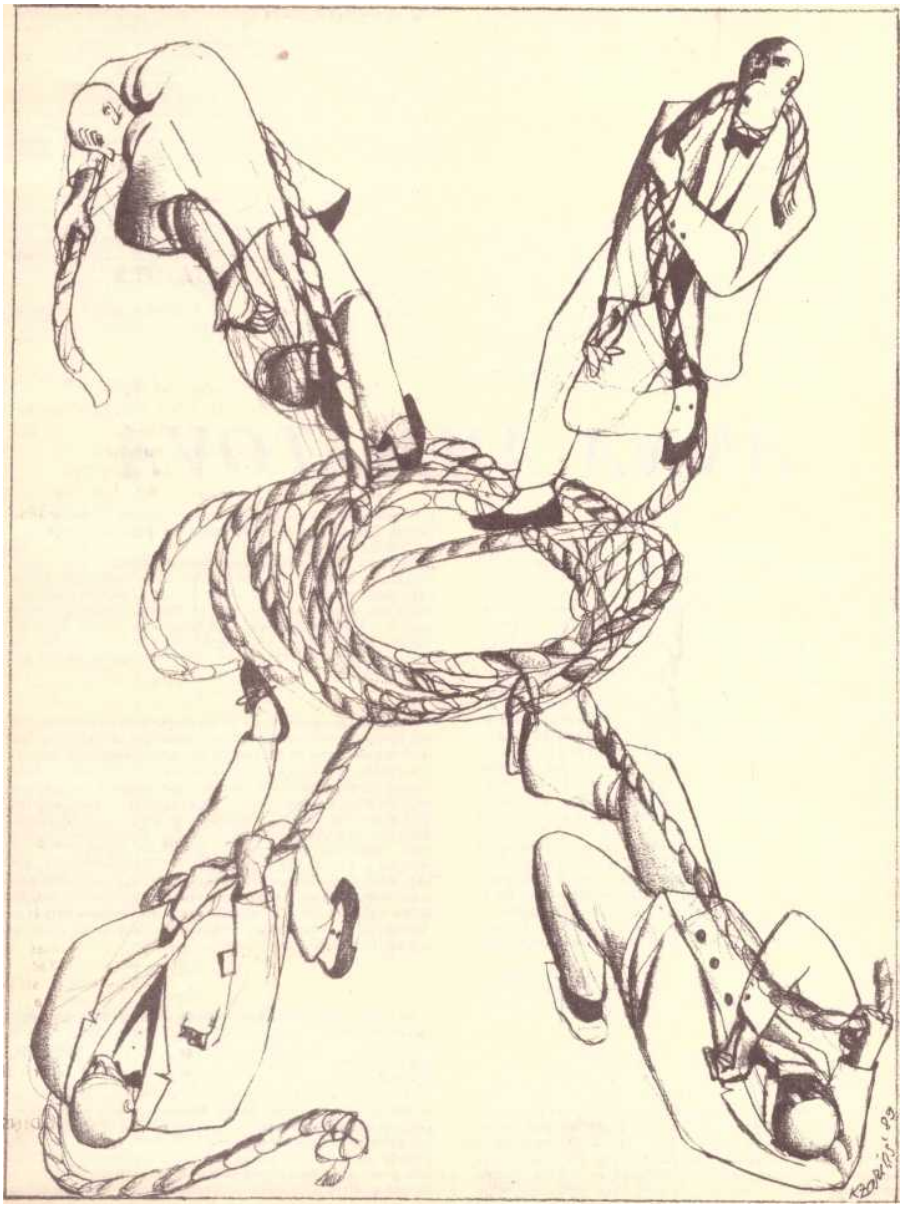

KASPARA ZARIŅA zīmējumi

Sis Annas Ahmatovas piezīmes (daļa no tām agrāk jau publicētas, taču ar būtiskiem saīsinājumiem) norakstos saglabājuši Annas Andrejevnas tuvie paziņas.

«Lokomotīves dzirkstis» vēsti, kā radies dzejolis, kurš uzrakstīts, gaidot ziņas par 1921. gada augusta sākumā arestēto Gumiļovu.

«Vai bij nāvei tevis trūcis?
Guli sniega palagos —
Astoņpadsmit durkļu brūcēs,

Piecos ložu caurumos.
Steidzu draugam drēbes pašūt,
Vairs tās nevilks viņš.
Vai, kā krievu zemei plašai Patīk asintiņš.»

Divos piezīmju fragmentos par desmito gadu paaudzes likteni — polemika ar to «aurojošo divdesmito gadu» kultu, kurš sāka iezīmēties pēcsta|iniskā atkušņa laikā. Ahmatovas skatījumā neps kariķēja gadsimta sākuma Krievijas garīgo atdzimšanu, kuru pārtrauca pirmais pasaules karš un tam sekojošais «juku laiku apstulbums».

Piezīme par «Poēmu bez varoņa» sasaista šī Ahmatovas izcilā darba sarežģīto ce|u pie lasītāja ar 60. gadu sākumā slāvistikā, krievu emigrācijā un dzimtenes jauno lasītāju vidē atdzimušo interesi par krievu simbolismu un postsimbolismu. Pārmetumus par poēmas vecmodīgumu Ahmatovai nācās dzirdēt ne jau no Marinas Cvetajevas mutes vien. 1946. gada iznīcinošajās dienās laikraksta «Ļiteraturnaja gazeta» lappusēs kritiķis Semjons Tregubs nodrukāja pirms diviem gadiem saņemtu vēstuli no Ivanovas komjaunieša. Būtībā tā bija denunciācija par vēl nepublicēto un Zdanova referāta sastādītājiem droši vien pat nepazīstamo sacerējumu. «Esmu sašutis par viņas pēdējo poēmu («Poēmu bez varoņa»). Varbūt man nav taisnība, taču, manuprāt, tas ir tāds dekadentisms un simbolisms, par kādu varēja jūsmināties Baļmonta un Brjusova laikos, taču ne jau nu šobrīd, kad kaujamies ar fašistiem.» Tomēr, kā redzam, pret sešdesmito gadu pagātnei veltīto patosu Ahmatova izturējās visai izvēlīgi, sekodama savām senajām simpātijām un antipātijām. — Brjusovu augšāmcelt viņa negatavojās, arī Vjačes-lavam Ivanovam šo to negribēja piedot (asinsgrēka pieminēšana ir norādījums uz to, ka Vjačeslavs Ivanovs pēc sievas nāves apprecējās ar savu pameitu).

Šodienas lasītājs pats bez grūtībām varēs atšifrēt iniciāļus. «Vakara gaisma» — Vjačeslava Ivanova dzejoļu krājums, kuru Oksfordā izdeva ievērojamie zinātnieki Sesils Baura un Isaija Berlins. 2. P. Sartra romānu «Nelabums» šogad publicēs žurnāls «Inostran-naja literatūra». Ahmatovu kopš krājuma «Lūgšanu krelles» iznākšanas un līdz pat nāvei mēdza salīdzināt ar sengrieķu dzejnieci Sapfo, šīs dzejnieces vārds bija dots arī papirosu šķirnei. Florencē Ahmatova uzturējās 1912. gada maijā.

Georgijs Vladimirovičs Vernadskis (1887.—1973.), akadēmiķa V. I. Vernadska dēls, un Mihails Ivanovičs Rostovcevs (1870.— 1952.) — izcili vēsturnieki. Pārējie pieminētie vārdi šodien tiek piesaukti tik bieži, ka neprasa paskaidrojumus.

ROMĀNS TIMENČIKS

ANNA AHMATOVA

1910. gads — simbolisma krīzes, Ļeva Tolstoja un Komisarževskas nāves gads. 1911. — Āzijas vaibstus izmainījušās Ķīnas revolūcijas un priekšnojautu pilno Bloka piezīmju grāmatiņu gads . . . «Cipreškoka šķirstiņš» . .. Nesen manā klātbūtnē kāds teica: «Desmitie gadi — visbezgaumīgākais laiks.» Tagad laikam tā vajag runāt, taču es tomēr atbildēju: bez visa pārējā tas ir Stravinska un Bloka laiks, Annas Pavlovas un Skrjabina, Rostovceva un Šaļapina, Mei-jerholda un Djagiļeva laiks. Tad sākās Mandelštams, Pasternaks un Cvetajeva. Nemaz jau nerunājot par Majakovski un Hļebņikovu. Viņi šai laikā izpaudās pilnībā. Florencē Ufici pils nišās novietotas Dantes, Petrarkas, Bokačo, Mikelan-dželo un Leonardo bistes. Es uzskatīju tās par dižo cilvēku galvām. Bet itālietis teica: « Nē, tie gluži vienkārši ir Florencē dzimušie cilvēki.» Tas pats arī ar desmitajiem gadiem.

Protams, arī tai laikā, tāpat kā visos citos, bija daudz cilvēku, kam trūka gaumes, daudz uzpūstu reputāciju (piemēram, Igors Severjaņins), aizdomīga ir arī Brjusova «slava» (taču tolaik tā jau bija kļuvusi stipri blāvāka). Salīdzinājumā ar kliedzoši košo pirmo desmitgadi šie gadi bija saspringts un saskanīgs laiks. Liktenis atcirta nost desmitgades otru pusi, un izplūda daudz asiņu (1914. gada karš). Kāds (cits, ne iepriekš minētais runātājs) man teica: «Tie, ar kuriem jūs Parīzē sastapāties 1910., 1911. gadā, — tie arī bija pēdējie francūži. Viņi visi tika nonāvēti Verdenā un pie Maiņas.» Pēc tam es par to lasīju Sartra romānā *«Le sursis».*

Lieliski bija arī tie, kuri 1917. gada vasara aizbrauca uz Krimas kūrortiem spēlēt tenisu. Viņi nav atgriezušies vel šodien. Vai tik |oti ievilkusies *game?* Cik baismīgas ir šīs aprautās biogrāfijas!

lokomotīves dzirkstis

1921. gada vasarā es braucu no Carskoje Selo uz Pēterburgu. Bijušais 3. klases vagons bija, kā jau vienmēr tolaik, stāvgrūdām pilns ar maišelniekiem, taču es paguvu ieņemt vietu, sēdēju pie loga un pētīju visu — arī sen pazīstamo. Un pēkšņi, kā vienmēr negaidīti, sajutu dzejasrindu tuvošanos. Man neizturami sagribējās smēķēt. Sapratu, ka bez papirosa man nekas neiznāks. Parakņājos somiņā, atradu vecu Sapfo, taču . . . nebija sērkociņu. Man nebija sērkociņu un nevienam citam vagonā arī nebija. Aizgāju uz vaļējo platformu. Tur stāvēja sarkanarmieši — vēl pavisam puišeļi — un zvēriski lamājās. Viņiem arī nebija sērkociņu, bet uz platformas margām no lokomotīves krita dzirkstis — lielas, sarkanas, spīdīgas, itin kā dzīvas. Sāku spiest pie viņām savu papirosu. No kādas trešās dzirksteles papiross iedegās. Puiši, aizrautīgi sekojuši maniem pūliņiem, tagad bija sajūsmināti. «Šitā nepazudīs,» — tā sacīja par mani viens no viņiem. Dzejolis bija: «Vai bij nāvei tevis trūcis?». Sk. datumu rokrakstā — 1921. g. 16. augustā (iespējams, ka pēc vecā stila).

* * *

Neviena paaudze vēl nav piedzīvojusi tādu likteni, bet varbūt nav bijis arī nevienas tādas paaudzes. 20. gadi, par kuriem tagad pieņemts sajūsmināties, — tas vairs nav tas, tad jau valdīja inerces spēks. Gandrīz vienlaicīgi nomira Bloks, Gumiļovs un Hļebņikovs. Remizovs, Cvetajeva un Hodase-vičs aizbrauca uz ārzemēm, turpat atradās arī Šaļapins, M. Čehovs, Stravinskis, Prokofjevs un puse baleta (Pavlova, Ņižinskis, Karsavina). Zinātne zaudēja Rostovcevu, Berdja-jevu, Vernadski. B. Pasternaks pēc savas ģeniālās 1917. g. vasaras grāmatas (tā iznāca 1921. g.) bija pieklusis, audzināja dēlu, lasīja biezas grāmatas un sacerēja savas trīs poēmas. Mandelštams smaka nost (to atceras Nadja), turklāt Briku salons viņu bija izsludinājis par iekšējo emigrantu. Ahmatovu pa roku galam iemūrēja pirmajā sienā, kāda nu pagadījās (1925. g.).

* * *

Kad 1941. gada jūnijā es nolasīju M. C. gabaliņu poēmas (pirmuzmetumu), viņa diezgan dzēlīgi noteica: «Jābūt apveltītam ar lielu drosmi, lai 41. gadā rakstītu par arlekīniem, ko-lumbīnēm un pjēro», laikam uzskatīdama, ka poēma ir stilizācijā «Mir iskusstva» garā, sekošana Benuā un Somova stilam, proti, tas, ar ko viņa varbūt emigrācijā cīnījās kā ar vecmodīgiem krāmiem. Laiks parādījis viņas kļūdīšanos. Laiks ir strādājis «Poēmas bez varoņa» labā. Pēdējo divdesmit gadu laikā noticis kaut kas pārsteidzošs, proti, mušu acu priekšā noris gandrīz pilnīga 10. gadu renesanse. Sis dīvainais process

vēl šobrīd nav beidzies. Interese par pirmsrevolūcijas gadiem lielā mērā pārņēmusi pēcstaļiniskā laikirteta jaunatni un ārzemju slāvistus. Mandelštams, Pasternaks, Cvetajeva tiek tulkoti un izdoti krieviski. Gumi|ovs daudzkārtīgi pārdrukāts, par Beliju aizstāv disertācijas gan Kembridžā, gan Sorbonā, par Hļebņikovu raksta jaunus zinātniskos darbus, par formālistu grāmatām plēš traku naudu, pie bukinistlem meklē Kuzminu, «visiem» mājās ir pārrakstīts Hodasevičs. Gandrīz neviens nav aizmirsts, gandrīz visus atceras.

To visu es pieminu sakarā ar savu poēmu, tāpēc ka, būdama vēsturiska poēma, tā ir ļoti tuva mūsdienu lasītājam, kurš slepenībā vēlas paklejot pa 1913. g. Pēterburgu un pats atpazīt visus, kurus tā mīl (vai arī tā nemīl). Ļeņingradas elites pārstāvji man jautā, kurā žurnāla «Russkaja mislj» numurā atrodams Nedobrovo raksts par «Lūgšanu krellēm», bet kembridžietis Antonijs Kross savu pētījumu par šo krājumu veltī tā iznākšanas piecdesmitgadei (1964. g. 30. marts.).

B. P. domāja, ka ārzemēs interesējas vienīgi par viņu. Tā bija viena no viņa kļūdām. Un vēl: samazinoties interesei par Bloku, aug interese par Andreju Beliju, kurš tagad tiek vispusīgi apspriests. Bet, ak Dievs, kas notiks ar Sologubu, vai tiešām viņš paliks tik stabili aizmirsts (AI. Remizovu ārzemēs ļoti mīl. un atceras).

Oksfordā valda īsts Vjač. Ivanova kults («Vakara gaisma» un raksti). Seri Baura un Berlins brauca pie viņa apliecināt savu cieņu (starp mums runājot, tā bija dieviem paredzēta aina?!), viņam at|auts viss līdz pat asinsgrēkam.

Tulkojusi AMANDA AIZPURIETE

+ + +

Ar ko tad laikmets šis par iepriekšējiem sliktāks? Varbūt ar to, ka izbailēs un skumjās pirkstus klāt Pie melnākas no musu čūlām lika,

Bet nemācēja dziedināt.

Vēl rietumos uz jumtiem mirdzums rotaļājas,

Tik ikdienišķu saules staru kurts.

Mums baltā sieva krustus velk uz mājām Un krauk|us sauc, un kraukļi lido šurp.

1917.

+ + +

Velns nebij nodevējs — gadījums rets, Paveicās viss man, un ko tur vairs tīkot. Izņem no krūtīm man sirdi un met Badainākajam sunim rīklē.

Nederu citam nekam vairs tikpat,

Vārdi nepārkļūs pāri šim lokam. Nākotnes nav man, pilns lepnuma skats Pagātnē vērstais. Šeit kaunā es smoku.

1922. g. septembris

+ + +

Šeit dziesmām neatrast vairs klausītāju, Sen pareģotie laiki pāri zemei iet.

Ak, mana pēdējā, par drūmu tev šī māja, Tu labāk neplosi man sirdi, klusu ciet. **i t***

Vēl nesen spārnos — bezdelīga brīva —

Ik rītu cēlies turp, kur sauleslēkts.

Nu būsi ubadze, no bada pusē dzīva .jTutJdauvēsi pie vārtiem, kurus neatslēgs.

OV918!

ms.

+ + +

Starp skaistākajām meitenēm šeit strīdi gadās Par to, kam veiksies benžu sievu godā tikt,

Pa naktīm taisnīgos šeit gaida moku rīks,

Bet nepārliecināmos mērdē badā.

1924.

+ + + ***i***

Un tu man visu piedosi:

Pat to, *ka* neesmu vairs *jauna,*

Pat to, ka pāri manam vārdam,

Kā smacējoši dūmi pāri ugunssārtam,

Kāpj dobja balss, kas vēstī manu kaunu.

ANNA AHMATOVA

+ + +

BURAMVARDI
No cietuma durvīm,
No kauju purviem,
Bez ceļa, pa gravu,
Pa nepļautu p|avu, Robežsargu nepamanīts, Caur Lieldienu zvaniem, Nesaukts, nesolīts, Nepaziņots, —
Atnāc uz vakariņām.
1935.
Tik vienkārši no dzīves šīs var aiziet,
Bez sāpēm izdegt, nesamaņa nirt,
Bet dzejniekiem no Krievijas šķiet aizliegts Tik bezrūpīgi gaišā nave mirt.
Pie viņiem steigsies svins un vārtus atvērs, Lai dvēseles var spārnos celties debesīs,
Vai šausmas gārdzošās kā sūkli sirdi satvers Un dzīvību pa lāsei izspiedīs.
1925.
PĒDĒJAIS TOSTS
Par izlaupīto mītni skopo,
Par ļaunumu bez mēra,
Par vientulību diviem kopā, Par tevi, mī|ais, dzeru, —
Par mani nodevušām lūpām, Par acu dzīli tukšo,
Par pasauli, kur melos klūpu, Par Dievu neglābušo.
1934.
+ + **~t~**
Pēc klajiem smaržo kameņmedus,
Pēc vijolītēm mī|ās stāvs,
Pēc saules smaržo rīta dzedrums,
Bet zeltam smaržas nav.
Pēc aug|iem smaržo nakts Un rezēda pēc rasas,
Bet mums uz mūžu nācies uzzināt:
Pēc asinīm var smaržot tikai asins . ..
Un Romas vietvaldis velti Tautas priekšā mazgāja rokas, Vazaņķiem neganti rēcot;
Un Skotijas karaliene Velti no šaurajām delnām Pils smacīgā mijkrēslī centās Sarkanās š|akatas noberzt.
1935.

+ + + Kādē| bij ūdens jāsadraņķē?
Kas maizi mīdīt lika jums?
Un kādē| jāpārvērš par zaņķi Viss brīvībiņas atlikums?
Par to, ka draugu nāvei blakus Es negribēju jokus plēst?
Vai tāpēc, ka es neatsakos No savas skumjās dzimtenes?
Ko tur. Bez bendes un bez cirvja Mūžs dzejniekam ir pārāk jauks. Mums astru kreklos, kaklā virvi, Ar sveci rokā iet un kaukt.
1935.
+ +' +
Es neesmu pareģe vieda Un nemēdzu burties pa naktīm. Man vienkārši nepatīk dziedāt Cietuma atslēgu taktī.
.+ + +
Uz rūtīm biezē ledus vāks,
Teic pulkstens: «Lai, nu lai.»
Bet saklausīt, kas šurpu nāk,
Man bail pat mirušai.
Ak, durvis, kad jūs bēda vērs,
Es lūdzu — stāviet ciet!
Kurš tur aiz sienas kauc kā zvērs, Kas dārzā slepus iet?

+ + +

Apsveicu jūs Jaunā gadā!
Apsveicu ar jaunu sāpi!
Gads pa dūmakainām kāpām Dejo, kuprains, traks un skrandains. Kādu lozi tad viņš dos Tiem, kas nav vēl cietumos?
Viņi klajā aiziet mirt.
Spīdiet viņiem, debess zvaigznes! Mūžs vairs viņiem zemes maizi,
Mī|o skatus nepiešķirs.
1940. g. janvāris
PĒC ARMĒŅU DZEJAS PARAUGA
Sapnī ieraudzīsi melnu aitu.
Es tā būšu. Žēli blējot, nākšu klāt,
Tievām kājelēm un lēkājošā gaitā,
Jautāšu: «Vai līksms nu tev prāts,
Padišah? Tev pasaule kā pērle pirkstos kvēlo,
Allahs apsargā, lai nenotiek kas slikts ... o r .
Teic — vai labi garšoja mans dēliņš,
Tavā vakariņu galdā likts?» !§q i
ne iisJ Atdzejojusi AMANDA AIZPlJRIEJfE

KULTŪRA

DAINIS BRUĢIS

W

PIEMINEKLIS DOROTEJAI

o
Ū»
0
o
o

Latvijas 19. gs. mākslas mantojumā laikam gan neatradīsim otru tēlniecības darbu, kas visu savu mūžu būtu atradies tik ciešā sabiedrības un mākslas zinātnieku uzmanības lokā kā pēdējās Kurzemes hercogienes Dorotejas piemineklis. Lai ari tā vien liekas, ka piemineklis mantojis krietnu daļu no tās sīkpilsoniski sakairinātās intereses, kas arvien pava-dl)usi pašas Dorotejas spožo personību, tā popularitāti nenoliedzami sekmējis gan monumenta vērienīgums, gan neapšaubāmās mākslinieciskās kvalitātes. Par pieminekli, sākot ar pagājušā gadsimta otro pusi, rakstījuši tādi pazīstami mūsu kultūras pētnieki kā J. Dērings, V. Neimanis, O. Klemens, P. Kampe, J. Šiliņš u. c., tādēļ mēģinājums pievienoties šai spožajai autoru kohortai jau draud ar nekautrīga kompilatora slavu. Un tomēr, vadoties no apsvēruma, ka plašam šodienas lasītāju lokam šīs publikācijas maz pieejamas, likās vajadzīgi uzņemties necilo tulka un pārstāstītāja lomu, pilnībā gan nezaudējot cerību kaut nedaudz precizēt un papildināt autoritatīvo priekšgājēju minētos faktus.

Pēdējā Kurzemes hercogiene Anna Šarlote Doroteja[1] nomira 1821. gada 20. augustā tālu no dzimtenes — Lēbihavas pili pie Altenburgas. Ziņa par viņas nāvi ātri aplidoja Kurzemi un izraisīja spēcīgu rezonansi. Lai ari dzīvas vēl bija atmiņas par Dorotejas aktīvo līdzdalību hercoga Pētera cīņā pret vietējās muižniecības opozīciju, tās netraucēja tagad viņas personā apraudāt kādreizējās, neatkarīgās Kurzemes simbolu. Dorotejas nāve it kā personificēja vesela laikmeta aiziešanu jeb, runājot O. Klemena vārdiem: «. . ar viņas nāvi noslēdzās Kurzemes vēsture, kura nu lielajā cara impērijā ir pazudusi un izšķīdusi.»[2]

1823. gada landtāgā Kurzemes bruņniecība atzīmēja nelaiķes izcilos tikumus un nolēma viņas piemiņas iemūžināšanai hercogistes centrālajā dievnamā — Jelgavas Trīsvienības baznīcā uzstādīt greznu pieminekli.[3] Pieminekļa izgatavošanu uzticēja jaunajam baltvācu tēlniekam Smitam fon der Launicam, kurš tolaik studēja slavenā Berta Tor-valdsena darbnīcā Romā. Launicam, kas vēlāk kļuva pazīstams kā daudzu pieminekļu autors (populārākais — piemineklis grāmatiespiešanas 400 gadu atcerei Frankfurtē pie Maiņas), tobrīd bija tikai divdesmit pieci gadi, un tēlniecībā viņš spēra pirmos patstāvīgos soļus. Protams, Kurzemes muižniecības izvēli varēja diktēt nebūt ne vājās lokāl-patriotisma jūtas, taču, lai pilnībā saprastu, kādēļ tieši viņš saņēma atbildīgo pasūtījumu, nepieciešams izdarīt nelielu atkāpi.

1822. gada vasarā Launics atbrauca uz dzimteni, lai uzstādītu Grobiņas baznīcā bronzas cilni Leipcigas kaujā kritušajam brālim Georgam un nogādātu Pēterburgā kņazes Go-ļīcinas pasūtīto Merkūrija marmora figūru. Skulptūra guva necerētus panākumus, un tēlnieks, par kuru nu runāja visos galvaspilsētas salonos, tika stādīts priekšā

ķeizaram Aleksandram I. Un te notika neparedzētais — cars personīgi uzdeva Launicam izgatavot feldmaršalu Kutuzova un Barklaja de Tolli piemiņas kazaņas katedrāles laukumam. Vēl šodien tiek lauzti šķēpi ap jautājumu, kā varēja gadīties, ka grandiozo Tēvijas kara varoņu piemiņas pasūtījumu saņēma nevis kāds no Pēterburgas Mākslas akadēmijas profesoriem, bet nevienam nepazīstamais baltvācu iesācējs. Vieni to skaidro ar visvareno baltvācu galma aprindu pro-tekcijām, citi — jau objektīvāk — ar sastingumu krievu akadēmiskajā tēlniecībā. Lai kāda arī nebūtu patiesība, skaidrs, ka galma pasūtījums krietni pacēla jaunā mākslinieka akcijas un, iespējams, vistiešākā veidā noteica Kurzemes muižniecības izvēli.

Vēstule ar piedāvājumu izgatavot Dorotejas pieminekli sasniedza Launicu, Romā jau strādājot pie krievu karavadoņu piemiņas skicēm. Vēstulē bija norādīts, ka Dorotejas piemineklim jābūt «ne tādam kā Rauha piemineklis Prūsijas ķeizarienei Luīzei, ne ari tādam kā piemineklis grāfam Markam, ko veidojis Sadovs. Tam jābūt ar sarkofāgu, dra-pērijām un emblēmām un ciļņos jāattēlo dzimtenē sastopamas ainas.»[4]

Abi minētie piemiņas tika uzskatīti par sava laika memoriālās tēlniecības ideālu, un to iespaidā atradās vai visi Eiropas tēlnieki, tādēļ prasībai tiem nesekot it kā vajadzēja nostādīt Launicu grūtā situācijā. Tomēr tā bija tikai šķietamība. Vēstulē uzskaitītie atribūti nepārprotami norādīja, ka pasūtītāji nevēlējās atkāpties no klasiskiem paraugiem antīkā alegorisma garā. Drīzāk tie baidījās no iespējamās piemiņas intimitātes un pārāk tiešas paraugu kopēšanas, kas varētu mazināt tā iecerēto parādiskumu un oriģinālo vērtību.

Launics atbildes vēstulē pateicās par parādīto godu un paziņoja, ka darba uzsākšanai ar minētajiem norādījumiem vien ir par maz. Jau 1824. gada 20. maijā viņš piesūtīja skici. Savu ieceri tēlnieks saistīja ar konkrētu vietu Trīsvienības baznīcā — šauru sienas laukumu starp diviem logiem. Pamatni viņš bija iecerējis veidot kā arhitektonisku būvi ar ažūrām metālkaluma durvīm, paredzot tajā vietu arī sarkofāgam ar hercogienes mirstīgajām atliekām. Gadījumā, ja hercogienes pīšļi uz dzimteni netiktu pārvesti[5], kapliča varēja izpildīt simboliskas sekulārkameras lomu. Uz pamatnes arhitrāva bija paredzēta vieta uzrakstiem, kā ari Kurzemes hercogistes un Mēdemu dzimtas ģerboņiem. Augstāk novietoto skulptūras pjedestālu vajadzēja greznot valdnieces tikumu alegoriskiem ciļņiem, bet visu piemiņas kompozīciju bija jānoslēdz dziļā mierā iegrimušai hercogienes figūrai, kas atbalstījusies uz mūzu un grāciju ciļņiem rotātas kolonnas. Pēc Launica domām, Doroteja bija jāatveido kā mākslas un zinātnes aizbildne, pie viena uzsverot ari viņas sievišķo eleganci un pievilcību. Hercogienes tērpam vajadzēja atbilst sava laika gaumei, bet vienlaikus būt «ar antīko piegaršu», savukārt diadēmai matos bija atturīgi

jānorāda uz viņas valdnieces stāvokli.

Projekts, kā to redzam no apraksta, paredzēja veidot pieminekli konvencionāla klasicisma garā un kā tāds izpelnījās Kurzemes muižniecības atzinību. Tajā tika izdarīti tikai divi grozījumi — bija jālikvidē sarkofāgam paredzētā telpa un uz pamatnes, kā politiskas lojalitātes zīme, jāizkaļ arī Krievijas valsts ģerbonis. Projekta realizācijai tika atvēlēti prasītie 6000 rubļi, un tēlnieks varēja ķerties pie darba.

Diemžēl darbs vienlaikus pie diviem milzīga apjoma pasūtījumiem nepieredzējušajam Launicam izrādījās par grūtu. Grāmatā «Baltische Maler und Bildhauer des XIX Jahrhunderts» V. Neimanis gan raksta, ka abas krievu feldmaršalu statujas jau 1826. gadā tikušas uzstādītas Kazaņas katedrāles priekšā[6], un šo versiju, sākot ar O. Klemenu, labprāt pārstāsta arī citi autori līdz pat mūsu dienām. īstenībā vēl 1827. gadā skulptūras nebija pabeigtas un Nikolajs I, kuru neapmierināja to naivi alegoriskais, nekonkrētais raksturs, no tēlnieka pakalpojumiem visai asā formā atteicās[7]. Kā zināms, pie Kazaņas katedrāles tikai 1837. gadā tika uzstādītas cita Torvaldsena skolnieka — B. Orlovska visiem pazīstamās skulptūras.

Dorotejas piemineklis savukārt 1827. gadā tika pabeigts, un, kā trāpīgi raksta O. Klemens: «Sākās tā ciešanu vēsture.» Iesaiņotas 11 kastēs, pieminekļa detaļas tika nogādātas pa jūras ceļu no Livorno uz Helsingforsu un tālāk uz Rīgu, kur ilgāku laiku nostāvēja, gaidot atļauju pārvešanai bez muitas uz Jelgavu.

Kad beidzot pieminekli pa Lielupi nogādāja Jelgavā, izrādījās, ka tā uzstādīšanai nepieciešama īpaša varas iestāžu atļauja, tādēļ 1829. gada jūlijā bruņniecības pārstāvis, pulkvedis Grothuss griezās ar attiecīgu lūgumu pie ģenerālgubernatora marķīza Pauluči[8]. Novērtējis situācijas politisko zemtekstu, Pauluči pāradresēja lūgumu Iekšlietu ministrijas Valsts saimniecības un sabiedrisko celtņu departamentam, tiesa, no savas puses to gan atbalstot un lūdzot ņemt vērā Mēdemu dzimtas nopelnus. Pauluči bija liberālis un ieinteresēts labu attiecību uzturēšanā ar vietējo muižniecību, taču Pēterburgā, kā jau to varēja sagaidīt, lūgums tika noraidīts. Kā formālais atteikuma iemesls tika minēts apstāklis, ka hercogiene Trīsvienības baznīcā nav apglabāta, pie viena saudzīgi atgādinot, ka šādu — publisku pieminekļu celtniecība pieļaujama vienīgi personām ar sevišķiem nopelniem Krievijas troņa labā. Pieminekli visžēlīgi tika atjauts uzstādīt kādā no daudzajām Mēdemu dzimtas muižām Kurzemē. Lēmums bija galīgs un 1829. gada 1. oktobri to apstiprināja ari Nikolajs I. Atteikuma pamatā acīmredzot bija politiski motīvi — hercogienes pieminekļa uzstādīšana bijušajā hercogistes galvaspilsētā lieku reizi atgādinātu par Kurzemes neatkarības laikiem un varētu radīt tronim nevēlamus noskaņojumus.

Tā arī neizsaiņots, piemineklis ilgāku laiku nostāvēja Jelgavā

kādā šķūnī, iespējams, cerībā uz lēmuma pārskatīšanu, taču, kad tāds nesekoja, to uzstādīja turpat pilsētā speciāli celtā templī Mēdemu vasarnīcas (Villa Medem) dārzā[9]. Kaut vai šādā — kompromisa variantā Kurzemes muižniecība nodemonstrēja savu nepakļaušanos Pēterburgas diktātam. Iespējams, ka tieši pieminekļa uzstādīšana bija tā, kas pamudināja grāfu Mēdemu atvērt dārzu publiskām pilsētnieku pastaigām — formāli pieminekliˆ skaitījās uz Mēdemu zemes, bet praktiski pildīja savas saķifldji riska monumenta funkcijas. Jelgavā iznākošajā laikrjaķsļāb «Inland»[10] 1837. gadā pirmo reizi tika publicēts piemiņiˆķia

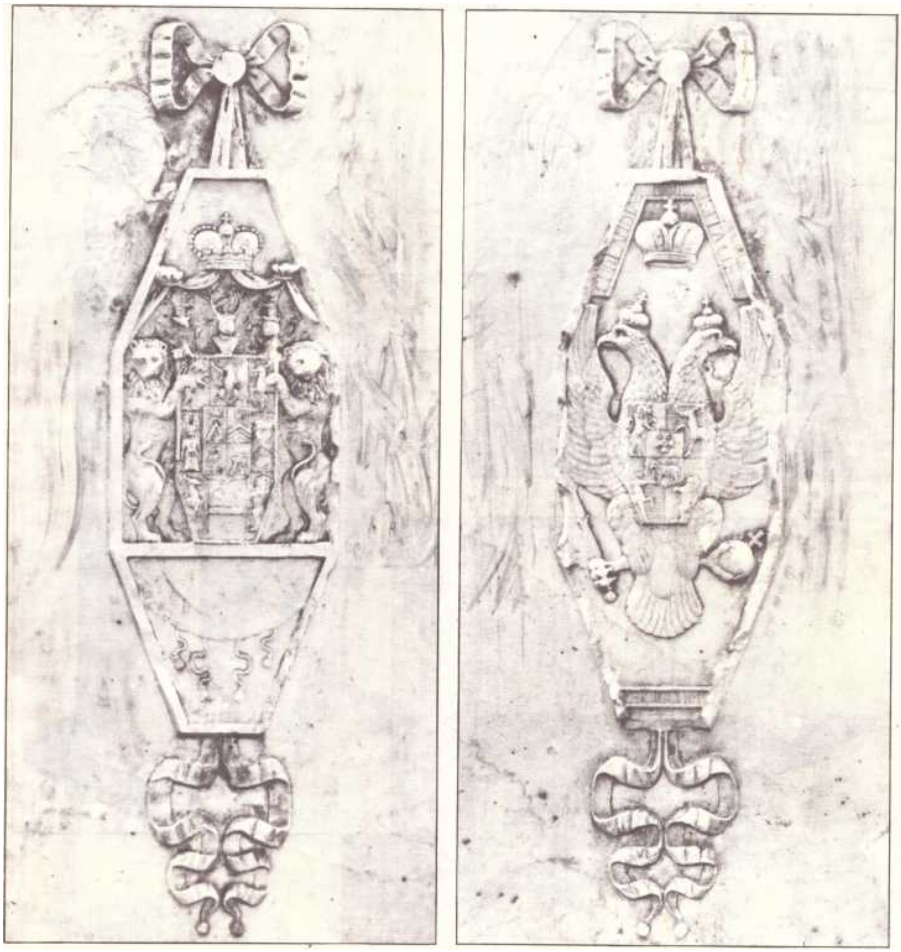

Pieminekļa pamatnes fragments ar Kurzemes guberņas ģērboni.

Pieminekļa pamatnes fragments ar Kurzemes hercogistes un Mēdemu dzimtas ģerboņiem.

Hercogienes Dorotejas piemineklis Elejas parka Tējas paviljonā, 1928. g. foto.

Hercogienes Dorotejas figūra Valsts Mākslas muzeja vestibilā Rīgas pilī, foto starp 1933. un 1942. g.

Elejas parka Tējas paviljons, kurā laikā no 1863. līdz 1933. gadam atradās hercogienes Dorotejas piemineklis. 1985. g. foto.

apraksts, kā ari pilnībā citēti tā pamatnē iekaltie uzraksti.

Gadiem ritot, pat no vecāko jelgavnieku atmiņām izplēnēja hercogienes dzīvais tēls, bet jauno, hercogistes laikus nepieredzējušo paaudžu acīs kādreiz gluži vai sakramentā-lais piemineklis pamazām pārvērtās parastā, kaut arī amizantā dārza skulptūrā. Vaļējais paviljons, kas sargāja pieminekli no lietus un sniega, nebija šķērslis studentu trakulīgajām orģijām un ielaspuiku akmeņiem, kas tad arī

nodarīja skulptūrai pirmos jūtamos bojājumus. Lai pasargātu pieminekli no zaimošanas un tālākas bojāšanas, Dorotejas brāļadēli Pēteris un Teodors 1863. gada septembrī lika tem-pllti nojaukt un pārveda skulptūru uz Elejas pils parku". Te pieminekli bija paredzēts novietot vienā no parka paviljoniem, bet tas izrādījās par zemu. Problēma tika atrisināta, paviljona ziemeļu galā steidzīgi uzceļot piebūvi ar iedziļinātu grīdu un augstāku pārsegumu. Zaudējis publiska monumenta statusu, piemineklis kļuva par romantiskā Elejas parka sastāvdaļu, nu vairs vienīgi pils viesiem atgādinot Mēdemu dzimtas vēstures slavenās lappuses. Paviljona dziļumā tas atrada mieru un drošību vairāk nekā pusgadsimtu.

1915. gada jūlijā un augustā Eleju skāra pirmā pasaules kara postošā elpa — krāsmatās pārvērtās cēlā pils, nežēlīgi tika sapostīti parka pieminekļi. Kad 1916. gada vēlā rudenī Eleju apmeklēja profesors Klemens, viņš ik uz soļa uzgāja barbarisku postījumu pēdas. Profesors rakstīja: «Bēdīgs staigāju pa rudenīgo parku un atradu piemīlīgus, mazus pieminekļus, kas ar vīra un bērna mīlestību 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā ierīkoti. Urnas sapostītas, obeliski apgāzti, piemiņas plāksnes otrādi apgrieztas un sasistas. Debess vien zin, kas te apslēptus dārgumus meklējis. Tā es beidzot nonāku pie mazā koka paviljona. Tur tagad ierīkota labības noliktava. Bet, kāds prieks! Dziļumā, ar dēļu sienu rūpīgi norobežots, stāv piemineklis — šausmīgi netīrs un riebīgi nosmulēts, taču vesels, izņemot labās rokas pirkstus, bet tie lai paliek uz pērnā gadsimta ielas puiku sirdsapziņas.»[12]

Diemžēl profesora prieks izrādījās pāragrs. Jau 1919. gadā Elejā saimniekoja bermontieši, kas vandālismā tālu pārspēja savus priekšgājējus. Viņiem marmora piemineklis kļuva par lielisku mērķi šaušanas vingrinājumiem un rezultātā tika smagi sapostīts. Visvairāk cieta pati figūra, kas šoreiz zaudēja pat galvu.

Pēckara gados interesi par pieminekli izrādīja vienīgi vietējie puišeļi, kas ēnainajā parka nostūrī ar saldām sirds trīsām ložņāja ap spokaino, bezgalvaino tēlu. Tikai 1927. gadā, kad Elejā, lai apsekotu pilsdrupas, ieradās Pieminekļu valdes darbinieki, uzskaitē tika ņemts arī Dorotejas piemineklis[13]. Pieminekli vēlreiz apsekojot, 1931. gadā tika konstatēts, ka tam nesen izlauzts ciļņiem rotāts arhitrāva fragments, kas arī pasteidzināja lēmumu par pieminekļa pārvietošanu. 1933. gada februārī arhitekta P. Arenda vadībā pieminekli nojauca un ar automašīnu pārveda uz Rīgu. Tikai nākamā gada vasarā kopā ar Elejas pils dekoratīvās apdares sīkdaļu kastēm uz Rīgu tika aizvesti arī pieci pieminekļa pamatnes bloki, kas pirmajā pārvietošanas reizē bija iesaluši zemē.

Pēc Pieminekļu valdes akcijas sarosījās arī vietējie iedzīvotāji — cerībā uz naudas balvu no parka dīķa tika izzvejota skulptūras jau apglumējusī galva[14], bet «Dimjautu» māju saimnieks godprātīgi atnesa

arī tai nosisto degunu. Neatrasts palika vienīgi no pamatnes izlauztais fragments ar tikumu alegorijām. Pieminekļa restaurācija, ko veica tēlnieks M. Pluka, aprobežojās ar atsevišķu sastāvdaļu sastip-rināšanu un trūkstošo pievienošanu ģipsī, pēc kā piemineklis tā arī nesaliktā veidā tika eksponēts toreizējā Valsts Mākslas muzeja vestibilā Rīgas pils trešajā stāvā.

Pieminekļa pārvešana uz Rīgu izraisīja negaidīti asu polemiku. Pret to protestēja ne vien Jelgavas pašvaldības iestādes un sabiedrība[15], bet arī Rīgas vācu prese[16] pacēla balsi par to, ka piemineklis nododams Kurzemes Provinces muzeja īpašumā un uzstādāms savā sākotnējā vietā «Villa Medem» dārzā, nevis atstājams Rīgā, kas vēsturiski nekad nav bijusi saistīta ar Kurzemes hercogisti. Neauglīgajā strīdā, kurā tika ierautas aizvien augstākas instances un kurā atkal uzblāzmoja kaut kas no hercogistes laiku lokāl-patriotisma, tomēr uzvarēja Pieminekļu valdes saprātīgie argumenti, ka «restaurācijā lietotā materiāla un drošības apsvērumu dēļ piemineklis zem klajas debess nav uzstādāms». Kurzemes Provinces muzejam tika nosūtīts vienīgi Dorotejas galvas ģipša atlējums. „

Vairākkārt lasīti minējumi, it kā Dorotejas piemineklis joprojām glabājas LPSR Vēstures muzeja fondos kādā no Rīgas pils bēniņu telpām[17] vai Rīgas pilsētas vēstures un kuģniecības muzejā[18]. Diemžēl šīs romantiskās versijas neatbilst īstenībai. Patiesībā pieminekļa liktenis ir daudz skumjāks. Vācu okupācijas laikā tā mūžā pienāca pēdējais, traģiskākais cēliens. Pēc vairāk nekā gadsimtu ilga pārtraukuma tas atkal kļuva par politisku ambīciju demonstrācijas līdzekli. Pēc Zemgales novada komisāra barona fon Mēde-ma[19] rīkojuma Dorotejas pieminekli 1942. gadā pārveda atpakaļ uz Jelgavu — seno Kurzemes galvaspilsētu. Jau 1944. gada jūlija beigās par upuri kara liesmām krita praktiski visa senās Kurzemes galvaspilsētas vēsturiskā būve — bojā aizgāja nenovērtējamas mākslas vērtības, starp tām — arī Dorotejas piemineklis.

Tāda, dramatiska, ir pieminekļa vēsture, pieminekļa, kurš varētu ieņemt pelnīti augstu vietu starp Eiropas klasicisma laikmeta tēlniecības darbiem. Tomēr bēdīgo stāstu gribas nobeigt uz optimistiskākas nots. 1985. gada vasarā, kādas ekskursijas laikā Rundāles pilī, jauna sieviete pastāstīja muzeja darbiniecei, ka zina māju, kuras sienā iemūrēts marmora cilnis no Elejas pils. Tikai vēlāk pārdomājot visu, kas zināms par Elejas pils skulptūrām, nāca apskaidrība, ka ciļņa apraksts atbilst Dorotejas pieminekļa fragmentam, ko neizdevās atrast jau Pieminekļu valdes darbiniekiem 1933. gadā. Sieviete otrreiz, kā bija solījusi, muzejā neieradās, bet muzeja darbinieku meklējumi Elejas apkārtnē, kaut arī atnesa vairākus citus negaidītus atradumus, šajā ziņā palika bez rezultātiem. Atliek cerēt, ka šeit uzrakstītais pamudinās atsaukties cilvēkus, kas zina šo

pēdējo hercogienes Dorotejas pieminekļa atlieku atrašanās vietu.

[1] Anna Šarlote Doroteja — valstsgrāfa Johana Fridriha Mēdema meita, dzimusi 1761. g. Mežotnē, 1779. g. precējusies ar Kurzemes pēdējo hercogu Pēteri Bīronu.

[2] O. Clemen. «Das Denkmal der Herzogin Dorothea von Kurland» — gr. «Kurland in der Vergangenheit und Gegenwart» Bd. 2 — «Aus dem eroberten Kurland», Berlin, 1917., S. 46.

[3] G. Melderis savā pētījumā «Elejas novada vēsture» (mašīnraksts V. Lāča Latvijas PSR Valsts bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā, šifrs VB £an septiski atzīmē, ka pieminekļa pasūtīšana mazāk liecina par muižniecības cieņu un mīlestību, vairāk par aukstu aprēķinu, jo, viesojoties Pēterburgas galmā 1806. gadā, Doroteja izlūgusies Kurzemes muižniecībai Grenču un Irlavas muižas, kuru gada ienākumi vien pārsnieguši pieminekļa vērtību.

[4] Vēstule, kuras fragmentus citējis O. Klemens, tāpat arī Launica zīmētā pieminekļa skice vēl 1916. g. glabājusies Kurzemes Provinces muzeja bibliotēkā Jelgavā. To turpmākais liktenis nav zināms.

[5] Doroteja tika apbedīta dzimtas kapelā Sagānas pils parkā.

[6] W. Neumann. «Baltische und Bildhauer des XIX Jahrhunderts», Riga, 1902. S. 36.

[7] «Статуи фельдмаршалов Князя Кутузова — Смоленского и Князя Баркляя де Толли», «Словянин», 1827, № XVI, Отделение второе, стр. 96, 97.

[8] Visa ar Dorotejas pieminekļa uzstādīšanu saistītā sarakste glabājas PSRS Centrālajā Valsts Vēstures arhīvā Maskavā (ЦГИА СССР ф. 1285,

on. 8, д. 3115).

[9] Pēc J. Dēringa ziņām, piemineklis uzstādīts laikā starp 1830. un 1834. g. (sk. «Sitzungs — Berigchte der kurlandischen Gesellschaft fūr Literatur und Kunst aus Jahren 1864 bis 1871», Mitau, 1884., S. 419.

[10] «Inland», 1837, Nr. 46., S. 761. t

[11] Interesanti, ka arī šī pārvešana tika oficiāli saskaņota ar Kurzemes bruņniecības komiteju. (LCVVA, f. 6999, apr. 17., 1. 450, lp. 1.)

[12] O. Clemen. Op. cit. S. 50.—51.

[13] Pieminekļu valdes materiāli par Dorotejas pieminekli Latvijas PSR Vēstures muzeja Vēstures nodaļas arhīvā (inv. № CVVM VN 5772**).**

[14] Par Dorotejas galvu Elejas pamatskolas pārzinis J. Teteris lūdza 20 latus brīvburtnīcu iegādei trūcīgajiem skolniekiem.

[15] Jelgavas pilsētas galvas oficiālā protesta vēstule Latvijas PSR Kultūras ministrijas MTMPAP arhīvā Elejas muižas lietā.

[16] Raksti laikraksta «Rigasche Rundschau» 1933. g. 52. un 60. nr.

[17] Piemēram, G. Meldera minētajā pētījumā.

[18] Günther Elbin. «Macht in zarten Hander. Dorothea Herzogin von Kurland Ehrenvirth», Münchenn, 1968., S. 215.

[19] Barons Mēdems nav tieši saistīts ar grāfu Mēdemu dzimtu, kā to šajā sakarā daudzi laikabiedri uzskatīja.

Tagad viņš sēž Dievam klēpī — un smaida kā briljanta krupis. Pats — kā
mežonīga
zvaigzne
mūžībā.
Dalī
ir

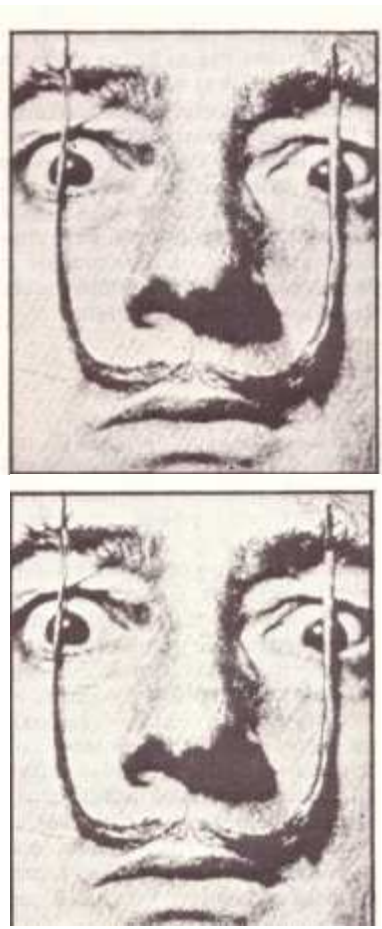

miris.
Kādi
skaisti
meli.
Mēs
norunājām,
ka

viņš
uzzīmēs
vāku
šim
žurnāla
numuram.
Kāpēc
ne!
Viņš
r
nemānījās;
un
pirms
nāves
nosūtīja
telegrammu
Endijam
Varholam:
«Zīmē
tu.
Aizbraucu ceļojumā.» ' Bet pasts no turienes nāk ļoti lēni.
N. N.

Sudraba pieclatnieks aversā, Sudraba pieclatnieks reversā.

KRISTINE DUCMANE

NO «KERENKĀM» UN OSTMARKĀM LĪDZ LATAM

Daudzkārt dzirdēts un lasīts, ka neviena zeme Eiropā nav tik daudz cietusi pirmajā pasaules karā kā Latvija un tās tauta. Un, kaut ari grūti salīdzinājuma labad svaru kausos izsvērt un izmērīt lielvalstu spēkošanās, juku un bēg|u laiku nodarīto postu mūsu Tēvzemei, laikam šim apgalvojumam varam piekrist. Kad pēc Novembra revolūcijas Vācijā sāka veidoties Latvijas valsts — gan pilsoniska, gan proletāriska veidola —, nebija gandrīz it nekā no elementārajiem valstiskuma atribūtiem. Tai skaitā arī savas naudas sistēmas, bez kuras taču nav iespējama normāli funkcionējoša tautas saimniecība. Un šajā sakarā diezgan pamatoti varam runāt par vēl vienu savdabīgu Latvijas fenomenu — līdztekus agrārajam, kas pēdējā laika runās un rakstos nereti tiek pieminēts, — par Latvijas naudas sistēmas samērā ātru izveidošanos un nostiprināšanos visai sarežģītos ekonomiskās dzīves

apstāk|os. Latvija bija vienīgā jaunā valsts, kura bez palīdzības no ārienes patstāvīgi nostabilizēja savu valūtu, radīdama lata sistēmu.

Neatkarīgās valsts dibināšanas priekšvakarā — vācu okupācijas laikposmā 1918, gadā — Latvijā par likumīgo maksāšanas un norēķinu līdzekli uzskatīja vācu naudas zīmes — Vācijas papīra markas, kā arī Ostbankas kaseszī-mes — ostmarkas (izlaida Kauņā 1918. g. 4. IV) un ostrub-ļus (izlaida Poznaņā 1916. g. 17. IV). Tomēr Vidzemē un Latgalē vāciešu naudām nebija īpašas piekrišanas. Tur joprojām galvenais maksāšanas līdzeklis bija cara laika kredītbiļetes — rubļi.

Metālnauda — lati 1, 2; santīmi 1, 2, 5, 20, 50.

Kad Tautas padome 1918. gada 18. novembri proklamēja Latvijas valsti, naudas jautājumam tā nemaz nepieskārās. Apgrozībā joprojām palika Krievijas «cara», «Domes» un «Kerenska» naudaszīmes — katra ar savu pirktspēju. Turklāt «cara» rubļa nominālvērtība pastāvīgi kritās. Vienlaikus apgrozībā joprojām bija tie paši ostrubļi, ostmarkas, Vācijas markas, kā arī Liepājas, Ventspils un Jelgavas pilsētu parādzīmes, kas bija izlaistas, sākot ar 1915. gadu, vācu kontribūcijas samaksai, bet vēlāk kārtējo izdevumu segšanai.

1918. gada 11. decembri Latvijas Pagaidu valdības finansu ministrs K. Pūriņš, izdodot rīkojumu par piecprocentlgo neatkarības aizņēmumu, paziņoja, ka pieņems «cara», Ostban-' kas un «Domes» naudu pēc šāda kursa: 1 «cara» rublis = 80 kap. «ostnaudā» = l rbļ. 25 kap. «Domes» naudā. Tātad faktiski maksāšanas līdzeklis bija gan vācu, gan krievu papīrnauda.

Ari P. Stučkas vadītā Padomju valdība atstāja apgrozībā līdzšinējās naudaszīmes, tikai izsludinot tām vienotu nominālvērtību. Tolaik kā galvenais apgrozības līdzeklis gan figurēja «Kerenska» 20 un 40 rubļu sagriežamās kuponlok-snes, tomēr zemnieki un tirgotāji no tām vairījās, priekšroku dodot, viņuprāt, solīdākai «cara» naudai — tā sauktajiem «Pēteriem» un «Katrīnām». Tā kā trūka nepieciešamā daudzumā naudaszīmju, jo tauta «cara» naudu pieturēja jeb «lika zeķē», Rīgas Strādnieku deputātu padome 1919. gada 8. aprīlī sāka izlaist 1, 3, 5 un 10 rubļu maiņas zīmes. Tās bija līdzvērtīgas «kerenkām». Starp citu, šīs maiņas zīmes ir zīmējuši pazīstami latviešu mākslinieki — Ludolfs Liberts, Ansis Cīrulis, Konrāds Ubāns un Burkards Dzenis.

Savukārt pilsoniskās Latvijas pagaidu valdība tolaik atļāva turpināt izlaist Liepājā un Jelgavā šo pilsētu parādzīmes un lietot tās arī tuvākajos apriņķos.

Valsts finanses bija viens no vissarežģītākajiem jautājumiem, ko nācās risināt K. Ulmaņa Ministru kabinetam. Trūka līdzekļu valsts iestāžu un armijas uzturēšanai. Kā zināms, katra valdība var segt savus izdevumus arī ar papīrnaudas papildu izlaišanas jeb emisijas palīdzību, un šādu ceļu tad nu bija spiesta iet ari Latvijas Republikas Pagaidu valdība: Liepājā 1919. gada 29. janvāri Ministru kabinets nolēma «izlaist Latvijas valstskases zīmes, kas būtu nodrošinātas ar visu valsts mantu un ienākumiem un pagaidām izpildītu naudas vietu». Izlaida — 1, 3, 5, 10, 50 kapeiku, 1, 3, 5, 10,

25, 100, 500 un vēlāk arī 50 un 250 rubļu kaseszīmes. Valsts kaseszīmju izgatavošanu uzticēja Meijera spiestuvei Liepājā. Bet līdzās šai pašai pirmajai Latvijas naudai apgrozībā joprojām palika arī vācu un krievu naudaszīmes, turklāt pēdējām tauta vairāk uzticējās.

Ziemeļlatvijā, kas 1919. gada pirmajā pusē atradās Igaunijas valdības ietekmē, kādu laiku apgrozībā bija arī igauņu markas.

Gan jaunā valsts, gan tās iedzīvotāji pastāvīgi zaudēja prāvas summas dažādo naudas kursu starpības dēļ, tādēļ bija nepieciešams jo drīzāk pāriet uz Latvijas valūtu. Taču nesaprotamu iemeslu dēļ valdība vilcinājās pasludināt Latvijas naudu par vienīgo likumīgo maksāšanas līdzekli Latvijā — arī attiecībā uz agrākajiem līgumiem un parādiem. Tai pašā laikā Tautas padome atļāva Rīgas pilsētai izlaist

1 un 3 rubļu tā saucamās parādu zīmes ka likumīgu maksāšanas līdzekli Rīgā un Rīgas apriņķī.

1920. gada valsts budžets paredzēja lielus izdevumus saimnieciskās dzīves atjaunošanai, īpaši Apsardzības un Zemkopības ministriju vajadzībām. Sādā situācijā Tautas padomes Finansu komisija atzina, ka citas izejas nav — un nu atkal jāķeras pie valsts kaseszīmju izlaišanas. Piekodinot, ka šī nauda izlietota vienīgi kokmateriālu sagādei, kūdras ieguvei un linu iepirkšanai.

Likumprojektu par valsts kaseszīmēm kā vienīgo likumīgo maksāšanas līdzekli sagatavoja jau 1919. gada augustā, tomēr toreizējais finansu ministrs to tālāk nevirzīja. Tikai pateicoties ministru prezidenta kategoriskajai prasībai, attiecīgo likumu Tautas padome pieņēma 1920. gada 18. martā. Un tomēr tautā joprojām maksājumos cieņā bija Krievijas cara kredītbiļetes. Tāpēc tieši pēc gada Satversmes sapulce 1921. gada 18. martā pieņēma vēl vienu likumu, kas aizliedza tirgoties ar Krievijas bijušo valdību papīra naudaszīmēm un tās iemainīt. Turklāt vēlreiz oficiāli pasludināja Latvijas rubli par vienīgo maksāšanas līdzekli. Taču Latvijas rublis tā arī neattaisnoja uz to liktās cerības.

Vispāratzītie noteikumi, kurus ievērojot ir iespējama normāla papīra naudas apgrozība, ir šādi: 1. Papīra nauda nav nauda pati par sevi, bet gan īstās naudas aizvietotāja, jo papīra naudai taču nav savas vērtības un tā nav arī naudas surogāts, par kādu uzskatāma metāla nauda, kura arī neietver sevī to vērtību, kas uz tās atzīmēta. 2. Lai papīra nauda varētu cirkulēt, valstij tā jāizsludina par obligātu maksāšanas līdzekli. 3. Normālai papīra naudas apgrozībai nepieciešama garantēta tās brīva apmaiņa pret pilnvērtīgu naudu — pret zeltu. Turpretī Latvijas rublis, kaut arī bija garantēts ar visu Latvijas valsts mantu, nebija brīvi apmaināms un tādēļ, gluži dabiski, tā kurss bija svārstīgs.

Rubļa kursa svārstības izraisīja jaunajā valstī smagu un postošu inflāciju un līdz ar to nemitīgu dzīves dārguma pieaugumu. To ļoti labi parāda cenu kāpums Rīgas tirgū:

	1919. g. aug.	1920. g. janv.	1920. g. dec.	1921. g. nov.	1922. g.
Mārciņa sviesta	6,00	12,00	21,00	79,75	50,00
Mārciņa speķa	6,00	12,00	15,00	42,25	33,75
Rudzu maize	0,70	1,20	2,20	8,62	5,07
Baltmaize	2,40	3,50	6,20	17,12	12,25
Kartupeļi	0,25	0,45	0,60	2,01	1,34

Saprotams, ka Latvijas valsts tālākai attīstībai, tās ekonomikas nostiprināšanai, iedzīvotāju labklājības līmeņa celšanai bija nepieciešama stabila valūta. Tāpēc galvenais uzdevums bija līdzsvarot valsts budžetu, kas ik gadus uzrādīja deficītu, ko sedza ar papīrnaudas iespiešanu. Valdība gan paaugstināja nodokļus, gan noteica jaunu muitas tarifu. Un, pateicoties šiem pasākumiem, pieauga budžeta ieņēmumi. Bez tam arī 1921. gada labā raža un importa samazināšanās apturēja Latvijas rubļa vērtības kritumu, savukārt

ārzemju valūtas krājumi valstī nemitīgi pieauga.

Bet naudai bija vajadzīga stabila vērtības mēraukla, ko neietekmētu citu ārzemju valūtu kursu svārstības. Tāpēc

1921. gada 14. jūnijā Satversmes sapulce apsprieda likumprojektu par tā saucamo ideālo zelta franku, protams, atzīstot, ka tas ir vienīgi aprēķinu līdzeklis jeb naudas vērtības mēraukla, bet ne maksāšanas līdzeklis. Šis ideālais zelta franks toreiz līdzinājās 0,2903226 gramiem tīra zelta un dalījās 100 santīmos. Saskaņā ar Kredīta departamenta 1922. gada 5. maija rīkojumu katrs, kas vēlējās, varēja dabūt pret

50 Latvijas rubļiem tik daudz zelta, cik tā bija vienā zelta frankā. Turklāt zelts bija izsniedzams monētās vai stieņos. Radās bažas, ka valsts zelta rezerves «aizplūdīs tautā», taču tās izrādījās nepamatotas. Lielākā daļa iedzīvotāju šai brīvajai apmaiņai nepiegrieza nekādu vērību. Jau tas vien liecināja par Latvijas rubļa stabilitāti šajā laikā.

Nu beidzot varēja ķerties pie tiem pasākumiem, ko paredzēja jau 1919. gada 16. jūlija noteikumi par naudu, proti, ka Latvijas naudas sistēma pamatojas uz zeltu un naudas vienība ir lats. Turpmākie naudas reformu projekti noteica, ka lata sistēma ievedama, kolīdz būs radīti tādi apstākļi, kas tās eksistenci pilnībā nodrošinātu. Lai nediskridētu lata nosaukumu, kopš 1919. gada izlaistās Latvijas valsts kaseszīmes nosauca par rubļiem. «Tāpēc lats ievedams tikai tad apgrozībā, kad būs radīti tādi iepriekšapstākļi, kas nodrošina viņa normālu eksistenci, t. i., viņa apmaiņu zeltā. Zināmu laiku abas sistēmas pastāvēs viena otrai blakus. Tiklīdz lata sistēma būs ieguvusi pilsoņa tiesības, Latvijas rubļi maz pamazām jāizņem no apgrozības», paskaidrots 1919. gadā Finansu ministrijai iesniegtajā naudas sistēmas projektā. Lats vēl lāgā nebija dzimis, bet jau pret to izturējās ar cieņu un bijību.

Finansu ministrijai bija grūti izšķirties par jaunās naudas vienības nosaukumu. Sākotnējā projektā bija paredzēts franks un santīms, bet vēlāk kā naudas vienība figurēja lats ar grašiem un tā daļām. Taču nosaukumam «lati» bija daudz pretinieku, kas uzskatīja, ka tie ir lati, ko namdari sit uz spārēm jumta nostiprināšanai, vai arī ar ko zemnieki iedala savus tīrumus. Sekoja vairāki priekšlikumi naudas nosaukumam:

1. Pamatvienība	«vella»,	tās $^1/_{100}$ daļa	«imanta»;
2. „	«liga»,	„ „ „	«daila»;
3. „	«saule»,	„ „ „	«austra»;
4. „	«latva»,	„ „ „	«oma» (no «paturēt
5. „	«dižā»,	„ „ „	«sikā»;
6. „	«ozolis»,	„ „ „	«zīles»;
7. „	«pūķis»,	„ „ „	«rūķis»;

(uzreiz gan tika atzīmēts, ka pēdējais nosaukums būtu grūti izrunājams sveštautiešiem).

1922. gada 3. janvārī Ministru kabinets saņēma Finansu ministrijas izstrādāto likumprojektu par naudu, kas noteica, ka naudas

pamatvienība ir «lats», bet tā $^{1}/_{0}$o daļa — «santīms». Tālāk likumprojektu iesniedza Satversmes sapulcei, kas ar tā pieņemšanu gan īpaši nesteidzās. Taču laiks negaidīja. Tāpēc jau 1922. gada 3. augustā Ministru kabinets pieņēma jaunos noteikumus par naudu — atbilstoši 1919. gada 16. jūlija likumam.

Zelta monētu kalšana Latvijā faktiski netika uzsākta, un tādēļ izveidotās naudas sistēmas pamatā tomēr nebija zelta standarts tā klasiskajā izpratnē, kas balstās uz brīvu zelta monētu kalšanu un apgrozību, banknošu brīvu apmaiņu pret kaltām zelta monētām un brīvu zelta eksportu un importu. Daudzās valstīs pēc pirmā pasaules kara ieviestās naudas sistēmas faktiski bija zelta standarts bez zelta apgrozības. Banknotes labākajā gadījumā apmainīja pret zelta stieņiem, bet lielākoties pret zelta devīzēm vai ārzemju valūtu. Arī lats bija nodrošināts zeltā un drošā ārzemju valūtā. Tātad pēc pirmā pasaules kara jaunieviestā naudas sistēma — zelta kodolvalūta — bija pastarpināti piesaistīta zeltam, tādēļ viens un tas pats zelta daudzums bija bāze un nodrošinājums vairāku valstu valūtām.

Zelta monometālisms pieļauj kā palīgnaudu arī cita metāla naudas gabalus. Vēlākie naudas noteikumi Latvijas Republikā paredzēja kalt sīko metālnaudu — 1, 2 un 5 santīmu monētas no bronzas un 10, 20 un 50 santīmu monētas no niķeļa. Sīknaudas kalšanu pēc profesora R. Zariņa zīmējumiem uzsāka Šveices firma «Huguenin Frees et Co» 1922. gada 5. oktobrī. Bronzas naudu sāka laist apgrozībā 1923. gada 5. martā, niķeļa 10 un 20 santīmu monētas — sākot ar 28. aprīli, bet niķeļa 50 santīmus — 4. jūlijā.

Kā pallgnaudu Latvijas Republikā ieviesa apgrozībā arī sudraba latus. 1924. gada 18. februārī — 1 lata monētu, kas izgatavota Anglijas naudas kaltuvē («Royal Mint») pēc profesora J. R. Tilberga zīmējuma. Tās aversā (priekšpusē) — lielais valsts ģerbonis un leģenda — LATVIJAS — REPUBLIKA, reversā (aizmugurē) — leģenda — 1 / LATS / 1924, apkārt gar malu sakrustoti palmu zari, josta — robota. Bija at|auts izgatavot 10 miljonus sudraba viena lata monētas. Monēta saturēja 835 daļas sudraba un 165 daļas vara, tās svars 5,0 g, diametrs 23,0 mm, 1925. gada 30. martā sāka kalt tādas pašas raudzes sudraba 2 latu monētas, to svars bija 10,0 g, diametrs 27,0 mm. 5o monētu skaits nedrīkstēja pārsniegt 5 miljonus. Pēc pusgada tika izdoti noteikumi par sudraba 2 latu monētu atkārtotu izlaidumu 2,5 miljonu skaitā. Līdz ar to pieprasījums pēc sudraba naudas kļuva mazāks. Dažas kaimiņvalstis sekoja Latvijas paraugam, arī izlaida apgrozībā sudraba naudu, un tādēļ izbeidzās Latvijas sudrabnaudas aizplūšana no valsts un atkrita vajadzība pēc turpmākiem tās izlaidumiem.

LEONA BALOŽA foto

Ii — Latvijas Republikas bankas zīmes un valsts kases zīmes.

Bija paredzēts izlaist arī sudraba 5 latu monētu pēc profesora J. R. Tilberga zīmējuma, bet, tā kā tobrīd pēc tās nebija lielas vajadzības, šis projekts palika nerealizēts un 5 latu monētas izlaida tikai 1929. gada 12. martā pēc profesora R. Zariņa meta: monētas aversā latviešu tautumeitas galva profilā, pavērsta pa labi, gar malu uz lentes leģenda — LAT-

VIJAS — REPUBLIKA, lejasdaļā — vārpas; monētas reversā — lielais valsts ģerbonis, zem tā 19—29, apakšā gar malu — PIECI — 5 — LATI, uz jostas — DIEVS — SVĒTI — LATVIJU, vārdi atdalīti ar trīs zvaigznēm. Monētas svars 25,0 g, diametrs 37,0 mm. Papildus pieclatnie-kus izlaida vēl 1932. un 1933. gadā.

Tā kā bija liels pieprasījums pēc sīknaudas, tad drīz 1 santīma monētas izlaida vēlreiz 1923. gada 20. decembrī, bet

1925. gada 2. oktobrī papildus izlaida gan 1 santīma, gan

2 santīmu monētas. Otrā un trešā kaluma santīmus izlaida biezākus— 1,8 g smagus agrāko 1,6 g vietā, diametru saglabājot iepriekšējo — 17,0 mm. Pieprasījums pēc 1 santīma monētas izskaidrojams ar to, ka tā bija pati mazākā naudas vienība, bet 2 santīmi bija populāri tādēļ, ka tie atbilda agrākajam Latvijas rublim. Statistikas skaitļi rāda, ka pilnīgi nepamatotas ir bijušas bažas par sagaidāmo metāla naudas inflāciju. Tās monētas, kas nav vajadzīgas apgrozībai, gulēja neizlietotas valsts kasē vai Latvijas bankā.

No 1937. gada 1 un 2 santīmu monētas sāka kalt Rīgā,

Valstapapīru sietuvē un naudas kaltuvē pēc Ludolfa Liberta un Artūra Apiņa zīmējumiem.

Finansu ministrija pieņēma latiem un santīmiem noteiktu saīsinājumu — Ls. Piemēram, 2 lati un 15 santīmi = Ls 2,15, 8 santīmi = Ls 0,08. «L» — nozīmē naudas vienības — lata — pirmo burtu, bet «s» — naudas vienības da|as — santīma — pirmo burtu. Tātad nepareizi būtu saīsināt santīmus ar «snt», jo saīsinājums «Ls» apzīmē gan latus, gan santīmus.

Līdz ar naudas nostabilizēšanos veidojās iestādes, kas tieši nodarbojās ar naudas saimniecības jautājumiem. Jau 1919. gada 1. aprīli Liepājā nodibināja Valsts krājkasi, kas sāka izsniegt arī aizdevumus kooperatoriem.

Bija dažādi projekti, kā izveidot emisijas banku ar angļu bankas palīdzību, piemēram, projekts par Baltijas valstu «apvienotās» emisijas bankas nodibināšanu. Tomēr tie visi tika noraidīti kā dažādu iemeslu dēļ nerealizējami. Visos priekšlikumos izpaudās viena doma — naudas reforma veicama ne citādi kā ar emisijas bankas palīdzību. Taču šāds uzskats izrādījās kļūdains un nepalīdzēja atrisināt sarežģītās finansu mehānisma problēmas.

Tā kā ar emisijas bankas nodibināšanu neveicās, tad valdība nolēma paplašināt tās pašas Valsts krājkases funkcijas, nosakot, ka tai ir tiesības iepirkt zeltu un platīnu monētās, stieņos un citos izstrādājumos. Turklāt finansu ministrs bija pilnvarots izdot detalizētākus noteikumus par krājkases operācijām, nosakot procentu lielumu aizdevumiem, kā arī zelta franka aprēķināšanas kursu. 1921. gada 18. augustā Valsts krājkasi pārdēvēja par Valsts krāj- un kredītbanku, tomēr tika noraidīts priekšlikums pārvērst banku par emisijas iestādi.

Bet, kā jau iepriekš minēts, kopš 1921. gada novembra Latvijas rublim bija stabils kurss, un tas ļāva pāriet uz zelta franka jeb lata sistēmu. Līdz ar to 1922. gada 19. septembrī Ministru kabinets pieņēma valsts emisijas bankas statūtus, nosaucot to par Latvijas banku. Statūtu pirmais pants noteica, ka Latvijas banka ir valsts uzņēmums un par tās operācijām un drošību atbild valsts. Valsts krāj- un kredītbanku likvidēja 1922. gada 26. oktobri, un 1. novembri Latvijas banka uzsāka savu darbību, nosakot, ka maksājumos valstij Latvijas rubļi pieņemami pēc kursa: 50 rubļi = 1 lats. Papildinātos un pārlabotos Latvijas bankas statūtus pieņēma Saeimas sēdē 1923. gada 24. aprīlī. Tajā uzstājoties ar referātu, bankas padomes loceklis J. Vesmanis paskaidroja, ka «katras valsts uzdevums, ja viņa stājas pie saimnieciskās dzīves izveidošanas, ir nokārtot divus jautājumus, — valūtas un kredīta jautājumus. Lai varētu šos jautājumus nokārtot, tad vispirms ir vajadzīgs, ka valstij būtu sava **nacionālā valūta** (pasvītrojums mans. **— K. D.).** Ar svešas valūtas palīdzību nevienu no

šiem jautājumiem nevar apmierinoši nokārtot. Mēs redzējām piemēru Lietuvā, kura mēģināja iztikt ar svešu valūtu. (No 1918. līdz 1922. gadam par Lietuvas emisijas banku kalpoja Vācijas Austrumu kredītkase, tā bija pakļauta visai pēckara vācu markas inflācijai un katastrofāli ietekmēja Lietuvas ekonomiku. No 1922. gada 9. augusta 10 liti = 1 ASV dolāram, paskaidrojums mans. — **K. D.)** Mēs arī redzējām, pie kādām bēdīgām sekām šis mēģinājums noveda. Neatkarīgi no savas pašas saimnieciskās dzīves attīstības, kura uzplauka, Lietuva nonāca sliktā saimnieciskā stāvoklī pateicoties tam, ka svešā valūta, kuru viņa bija pieņēmusi kā savas valsts valūtu, sāka slīdēt uz leju . . . Galvenais trūkums, ievedot svešu valūtu, ir tas, ka valstij nav iespējams iespaidot svešās valūtas kursu . . .» Latvijas banka bija jauna tipa centrālā banka — autonoms valsts uzņēmums —, kas tiecās apvienot visu pozitīvo, kas piemīt privātai bankai un valsts bankai. Tās uzdevums bija nokārtot naudas apgrozības un emisijas jautājumus, un kredītattiecības valstī.

Tātad no 1920. gada 2. aprīļa līdz 1922. gada 1. novembrim vienīgais likumīgais maksāšanas līdzeklis Latvijā bija valsts kaseszīmes — rubļi. Bez tam par maksāšanas līdzekli kalpoja arī dažu citu valstu naudaszīmes. Jaunie bankas statūti paredzēja, ka rubļi paliks apgrozībā arī turpmāk — kā sīkās papīrnaudas zīmes, pārdrukātas latos. Uzsākot darbību, banka uz 500 rubļu valsts kaseszīmēm uzspieda 10 latu nominālu, kā arī izlaida jaunas — 10 — latu valsts kaseszīmes pēc profesora R. Zariņa zīmējuma. Viens pēc otra tika izdoti rīkojumi par valsts kaseszīmju kapeikās un rubļos izņemšanu no apgrozības: 5, 10, 25 un 50 kapeikas bija izņemamas no apgrozības līdz 1925. gada 1. martam. 1,5, 10 un 25 rubļu zīmes — līdz 1925. gada 1. aprīlim, bet 100 rubļi — līdz 1. augustam. Apgrozībā palika vēl 500 rubļu zīmes — līdz 1930. gada 1. aprīlim. Likums par valsts kaseszīmēm noteica, ka no apgrozības izņemto rubļu vietā izlaižamas jaunas valsts kaseszīmes — 1, 2, 5, 10 un 20 latu nominālā — un ka par tām atbild valsts ar visu savu mantu.

Līdzās Latvijas rubļiem apgrozībā bija ari Rīgas, Liepājas un Jelgavas pilsētu kopš 1915. gada izlaistās parādzīmes, kaseszīmes un boni. Tās bija izlaistas aptuveni 12 miljonu rubļu kopvērtībā. Galvenais šīs naudas izlaišanas nolūks savulaik bija novērst sīknaudas trūkumu, tāpēc izlaida ne tikai rubļus, bet arī markas, kapeikas un feniņus. Līdz naudas reformai pilsētas naudaszīmes it labi blakus valdības naudai noderēja kā sīknauda, turpretim, tiklīdz apgrozībā parādījās metāla santīmi un lati, vēlams bija panākt vienotu naudu. Tādēļ Saeima aptiprināja likumu par pilsētu naudaszīmēm, nosakot, ka līdz 1925. gada 1. janvārim tās izņemamas no apgrozības un iznīcināmas.

Tātad, Latvijas Republikas naudas sistēmas tiesiskais pamats bija

izteikts trīs likumos: 1. Noteikumos par naudu un to papildinājumos; 2. Likumā par valsts kaseszīmēm;

3. Latvijas bankas statūtos.

Noteikumi par naudu paredzēja kalt arī 10 un 20 latu monētas no 900. raudzes zelta, bet šis nodoms palika nerealizēts un zelta lats eksistēja vienīgi kā aprēķina vienība.

Latvijas naudas sistēma sastāvēja no 1) Latvijas bankas zīmēm (banknotēm), kas bija brīvi apmaināmas pret zelta stieņiem un kuras iespieda Anglijā; 2) valsts kaseszīmēm, kas bija nodrošinātas ar valsts mantu (vismaz $^{1}/_{4}$ daļa no apgrozībā esošajām valsts kaseszīmēm ari bija nodrošinātas ar zeltu vai stabilu ārzemju valūtu), iespieda Rīgā; 3) metāl-naudas. Latvijas banka bija noteicēja tikai par banknotēm, ko iespieda Anglijā, bet valsts kaseszīmju un metālnaudas emisijas tiesības piederēja Finansu ministrijai.

Pasaules ekonomiskās krīzes laikā 1931. gada 20. septembrī Anglija atsacījās no banknošu apmaiņas pret zeltu un atcēla zelta standartu. Līdz ar to mārciņas kurss noslīdēja par 30,7%. Valstis, kuru finanses balstījās uz Anglijas valūtu, tādēļ sekoja Anglijas piemēram. Arī Latvijas Republikas banknotes daļēji bija nodrošinātas ārzemju valūtā, un tādēļ Latvijas banka vienā naktī (uz 1931. gada 21. septembri) sakarā ar kursa starpību zaudēja 2 113 815,03 latu. Saskaņā ar 1931. gada 8. oktobra noteikumiem par ārzemju valūtas operācijām tika atcelta neierobežotā Latvijas bankas banknošu apmaiņa pret zeltu stieņos. Valsts budžeta deficīta segšanai 1931. gadā izlaida tā saukto «iekšējo ceļu aizņēmumu» par 20 milj. latu uz 30 gadiem, bet Finansu ministrija pastiprināti laida apgrozībā valsts kaseszīmes un metāl-naudu, arī sudraba. Pēdējo iedzīvotāji sāka uzkrāt. Banknošu emisija pārvērtās papīrnaudas emisijā, kas noveda pie inflācijas. Sakarā ar to valdība pazemināja banknošu nodrošinājumu — no 50% uz 30% — un 1936. gada 28. septembrī realizēja lata devalvāciju, pielīdzinot lata kursu angļu mārciņai šādā paritātē: 1 sterliņu mārciņa = 25,22 latiem. Devalvācijas rezultātā, protams, viss palika dārgāks.

1939. gada septembrī valdība pieņēma likuma papildinājumu, saskaņā ar kuru Latvijas bankai bija jāgādā par lata kursa uzturēšanu Latvijas tautsaimniecībai piemērotā līmeni, ņemot par pamatu zeltu vai kādas citas stabilas valūtas vērtību, tiesa, nenorādot, kādas. Sakarā ar mārciņas kursa svārstībām un Anglijas iesaistīšanos karā Latvijas banka 13. septembrī izstājās no angļu mārciņas sistēmas un valūtas rezerves pārvērta dolāros. Gandrīz viss Latvijas zelts glabājās ārzemēs. Uz vietas no visa zelta rezervēm 1939. gadā atradās tikai 29 procenti.

1940. gada 24. aprīli Latvijas bankas padome deva atļauju Finansu ministrijai izņēmuma apstākļos metālnaudas vietā izlaist papīra valsts kases maiņas zīmes. Tagad ievērojami varēja palielināt

emisiju, jo sīko maiņas naudu varēja laist apgrozībā pēc vajadzības. Līdz ar to izlaida arī papīra pieclatniekus.

Ar 1940. gada 25. novembri Latvijā līdzās latiem un santīmiem kā maksāšanas līdzekli noteica arī PSRS červoncus un rubļus. Lati un santīmi pilnīgi no apgrozības tika izņemti 1941. gada 25. martā.

RALFS VULIS

KOLĀŽAS

Stāsta, ka kādā attīstītā valstī oficiālo pieņemšanu reizēs galma etiķete paredz sulainim tīši kļūdīties — brīdī, kad tiek saliets glāzēs šampanietis. Vēlams nedaudz izšļakstīt uz grīdas vai pat kādam no augstajiem viesiem uz apģērba. Tad, nepiespiestiem smiekliem skanot, reizē ar atvainošanās vārdiem, tiek izjaukta pieņemšanas saspringtā atmosfēra un tālākās sarunas var ritēt daudz brīvāk un atraisītāk.

šķiet, ka tieši šo «nejaušību» pietrūkst mūsu savstarpējās attiecībās. Neuzticības un aizdomīguma gaisotnē pārpratums virknējas aiz pārpratuma, un nav neviena, kas izmanīgi aplietu strīdmaņu godasvārkus. Neviens neriskē, izņemot Ralfu Vuli. Viņa ironiskā fotomontāža atsauc atmiņā šā paņēmiena klasiķus — Zitomirski un Hartfīldu, kuri savulaik meistarīgi sastiķēja Gebelsa ģīmi ar mērkaķa vaibstiem un imperiālistus ar apaļiem dolāriem galvu vietās.

Tas bija toreiz. Bet varbūt šodien ir pienācis laiks arī mums pasmieties pašiem par sevi. Taisnība vien būs bijusi tam, kurš teicis, ka smejoties cilvēce šķiras no saviem netikumiem. Netikumu mums netrūkst. Trūkst šampanieša. Un, tā kā Ralfs pats apgalvo, ka ir pilnīgs idiots, tad es smejos par viņa montāžu paradoksiem, jo ākstam ir tiesības pateikt karaļiem to, ko nedrīkst neviens cits. Arī patiesību.

Valts Kleins

R. V

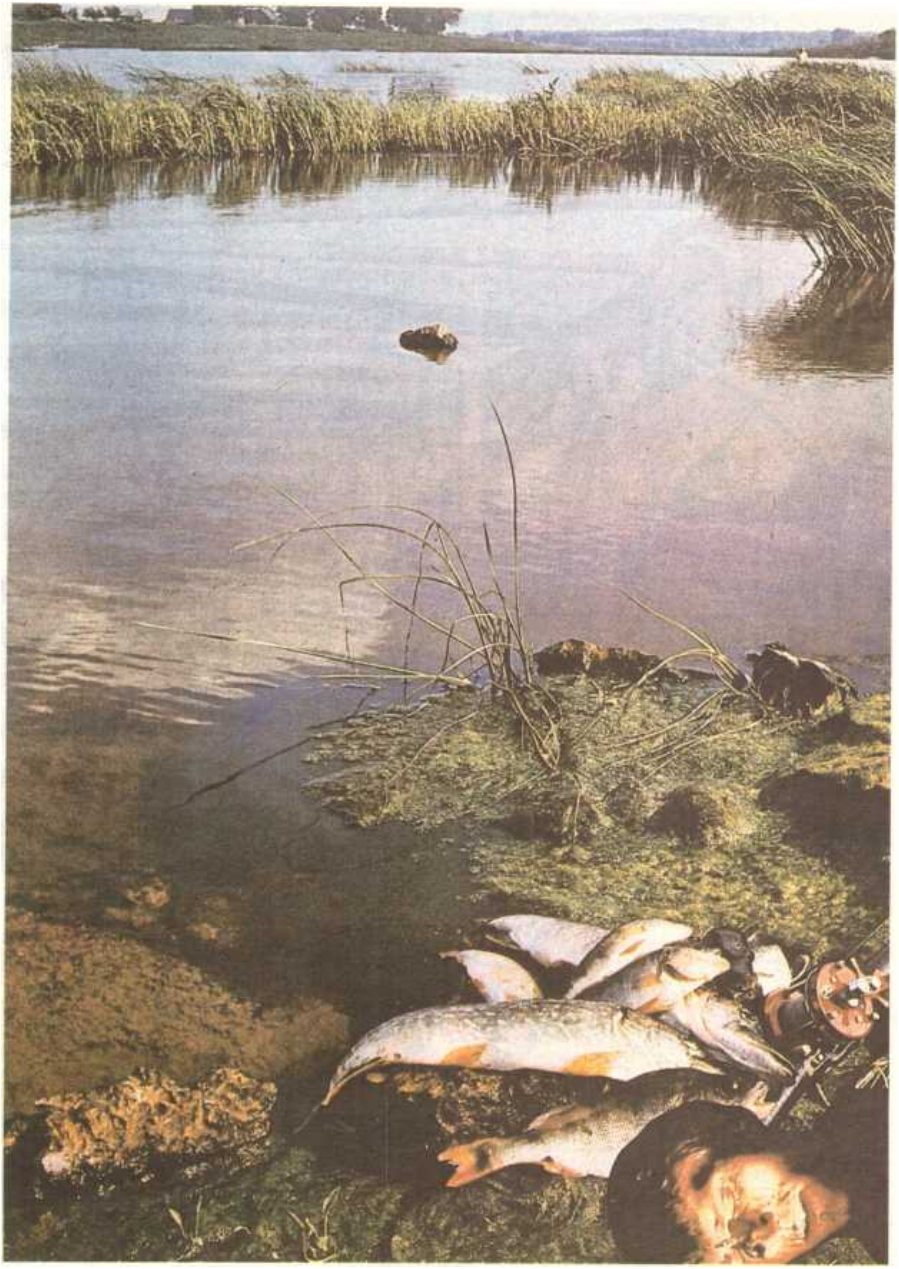

R. V

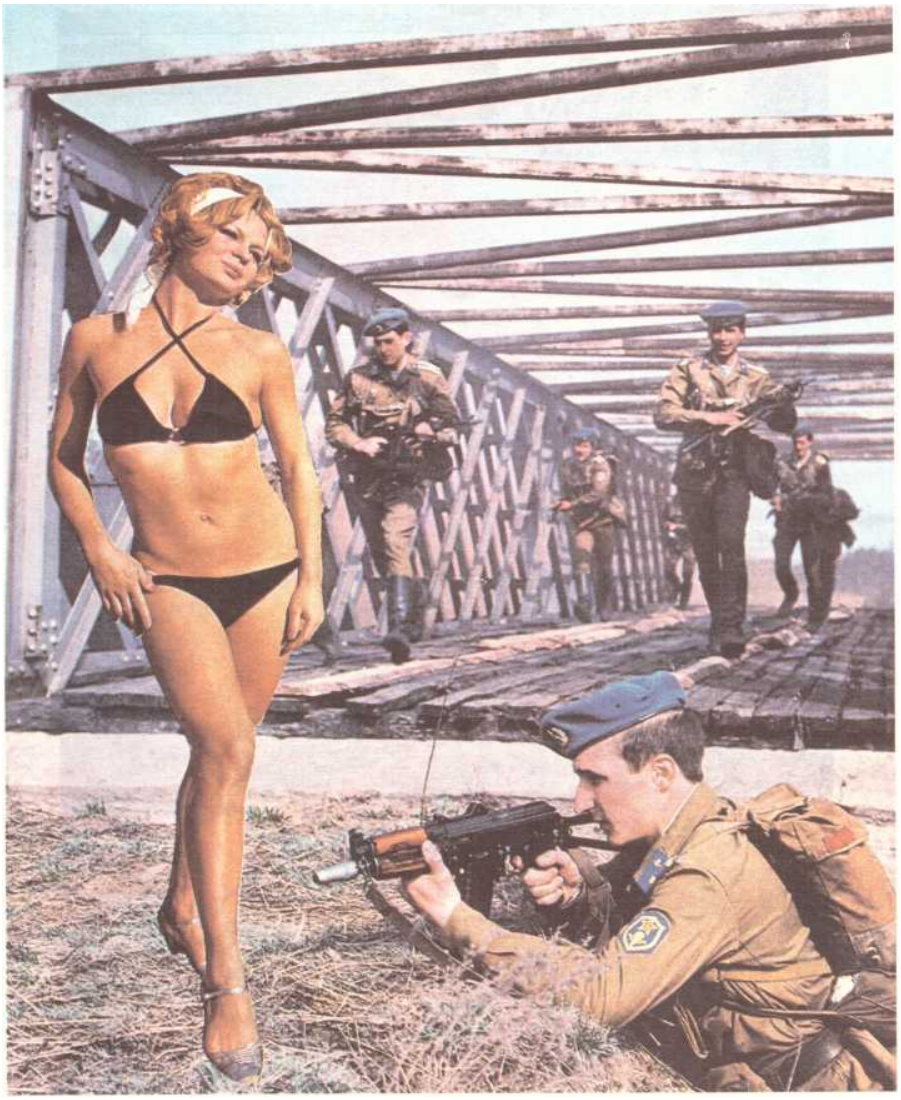

R. V

R. V
GUNTIS ENIŅS

ZELTA LIETUS

o

Es tagad ticu, ka akmeņiem ir vardi un apslēpta balss. Ir tikai neatlaidīgi jāmeklē un pacietīgi jāklausās.

Sl zeme ir mūsu, un ari šie akmeņi ir mūsu. Negulēsim; sameklēsim, saskaitīsim vismaz savus akmeņus. Taujāsim — akmeņi var daudz ko pastāstīt! Taujāsim, kamēr laiks, kamēr vēl akmeņi atminas, kamēr zīmes nav izdzisušas, kamēr vēl ir kam taujāt! Upuru ziedi sen novītuši. Vairs jaunus neliek un melnu gaili uz akmeņa nenokaus un miestiņa kausu neizlies. Un tomēr akmeņos ir neredzami vēstures pavedieni. Tie pavedieni ar veco ļaužu prātiem kā izirušu dzīparu gali vēl paceļami un ievedis akmeni, un ievedīs pagājušos gadsimtos. Ko tas dos? Tas mūsu bērniem zemes mīlestību dos. Ir bēdīgi, ja upēm, kalniem, pļavām pazūd vārdi un zīmes sastingst akmeņos.

Mēs nācām no Gaujas lejas pa dziļo, mežonīgo Amatas ieleju uz augšu, uz avotiem divi gadi, divas vasaras. Nu jau stāvie klinšu krasti palika aiz muguras; Amatas ieleja izplūda plaša kā līgavas plīvurs vieglā vējā. Kā pa miglu atcerējos kādā rakstā lasītu ziņu, ka Amatas ielejā kaut kur netālu no Amatas stacijas esot liels akmens. Viens skolotājs mums teica, ka tas akmens esot ielejas labā krastā sānu gravā pie stacijas, bet kāda brigadiere veda lielo akmeni rādīt pašā Amatas ciemata centrā upes vidū. Virs straumes bija tāds kā milzīgs rūsgans katla dibens. Teicu, ka šis akmens mums par mazu. Brigadiere

skaidroja, ka vasarā akmens būšot lielāks, bet tagad slēpjoties zem ūdens. Novērtējis maija straumi, sacīju, ka tomēr ar visu to bišķiņ vēl akmenim lieluma pietrūkst. Tad kāda meiča no kaimiņu dārziņa, dzirdēdama mūsu interesi par lieliem akmeņiem, sacīja:

— Tur, kaut kur aiz Skuju teļu fermas upītes gravā gan ir liels akmens. Bet tas ir Amatas ielejas kreisajā krastā.

— Cik liels?

— To es nevaru atcerēties. Mēs no skolas ar visu klasi reiz gājām skatīties. Bet mērījuši jau netikām.

Uzzinājuši ceļu, devāmies uz Skuju mājām. Tagadējie Skuju iedzīvotāji šeit ienācēji, tomēr par lielu akmeni bija kaut ko dzirdējuši. Bet akmeni nemaz nebūšot iespējams atrast, jo tas esot viņu upītes gravā un grava aizaugusi viscaur ar neizejamiem džungļiem. Akmeni viņiem esot vairāki cilvēki prasījuši un gājuši meklēt. Bet nav zināms, vai meklētāji to atraduši vai paši aizmaldījušies, jo atpakaļ nākam vairs neviens no tiem neesot redzēts.

— Bet kā tad sauc šo upīti, kas tek gar jūsu mājām?

— Tai laikam nav vārda . . .

— Nu kā tad tā, prāva upīte, milzīga grava un bez vārda? Agrāk taču saimniekam pat avots nebija bez vārda un arī tīrumiem un pļavām bija savi nosaukumi?

— Viss jau var būt, ka kādreiz ari ir kaut kā šo upi saukuši, bet tagad neviens to neatmin. īsti veco iedzīvotāju jau ari te vairs nav nekur. Paklīduši kara un pēckara laikos. Un, kas vēl bija no pašiem vecajiem saglabājušies, tie tagad kapu kalniņā. Bet ienācēji tādas lietas nevar zināt.

— Ak, nežēlīgais laika vējš. Jāatrod vismaz akmens.

Mēs, labu novēlējumu pavadīti, sākām iet gar pazaudētās upītes krastu uz augšu. Patiesībā līdām, kāpām, brīžam

rāpojām zem vai virs kritušajiem kokiem krastu nogāzēs. Galvenais, visās cilpu cilpās izsekot strautu un neizlaist to no acīm, jo lielais akmens jāmeklē šī čalojošā strauta krastā. Kā dzīpars rakstus joslā met, tā upe spožus lokus gravā met no viena stāvkrasta uz otru zem tumšu sakņu pacerēm, zem kritušu, trūdošu koku zariem, zem pavasara palos sarautām čakarņu lauzas kaudzēm. Odenim ir tik viegla, lunkana gaita. Bet mūsu soļi krastā piņķerējas un kājas klūp. Drīz vien esam ar sārtiem vaigiem un slapjām mugurām, bet lielo akmeni nemana, kaut gan mazo kā biezs. Kilometrs šais džungļu krastos iestiepjas jūdzes garumā. Līdz beidzot caur rūsganiem priežu stumbriem garā, šaurā upes cilpas galā pamanām kaut ko lielu, neparastu. Mazā upīte sadalās divās daļās; un uz desmit kvadrātmetru lielās salas stāv akmens kā mājiņa uz vistas kājas. Apejot milzenim visapkārt, redzams, ka tam straume paskalojusies no divām

pusēm apakšā un lielais granīta kalns turas uz šaura atbalsta punkta kā tāda divpusēja piramīda. Kā uz šķautnes iespriests milzīgs, zaļš kristāls. Jābrīnās, kāpēc milzis negāžas, jo tā augstums ir 3 m. Garums 4,65, platums 3,65 m. Mazāk pārsteidz akmeņa lielums, cik tā savdabīgais novietojums un skaistums. Tomēr arī tā 12 m^3 tilpums ļauj akmenim ar pilnām tiesībām ierindoties republikas nozīmes aizsargājamo dižakmeņu pulkā. No asšķautņainā, rupj-graudainā granīta atplīsuši vai atplēsti divi lieli gabali. Viens ievēlies upītē, otrs, atslējies pie lielā akmens sāniem, izveido milzīgu pakāpienu un ļauj uzrāpties vientuļā cietokšņa pašā virsotnē. Te ir vesela brīnumu pasaule. Uz dižakmeņa zaļā sūnu vamža zied balti zaķkāposti, aug melle-nāju mētras, aug dažas papardes, avenāji un daudz mazu eglīšu, un ari pilādžkoks. Ir ari vēl citi, mums nepazīstami augi. Ar vārdu sakot — īsti gaisa dārzi rūķu pilij. No stāvkrasta izskalota un akmens milzim uzkritusi liepa. Nekāda ērtā augšana viņai šajā aizēnotajā ziemeļu krastā nav. Citi koki pret sauli tiecas uˆ augšu vertikāli. ŠI, nabadzīte, aug līmeniski, kā laipa, un zari nu locās dažādās cilpās gaismas alkās. 27. maijā vēl pat nav paspējusi lapu pumpurus atraisīt. Seit vakars iestājas pāris stundas agrāk. Un tomēr žēl ir aiziet no šis vietas, kaut ari mums pašiem vēl tāls ceļš līdz naktsmītnei. Atpakaļceļā vairs nelodājam gar vārdu zaudējušās upītes aizmirstajiem, grūti pieejamajiem krastiem, bet no dziļās gravas kāpjam aizvien uz augšu, uz augšu, tad cauri piņķerīgu avenāju biezoknim izcirtumā, līdz sasniedzam labu meža ceļu. Pa to ir tikai piecpadsmit minūšu ātrā gājienā līdz Skuju mājām. Tātad dižais akmens ir 2 km dienvidrietumos no Amatas stacijas jeb vienu kilometru dienvidos no Skujām.

Kad, mājās pārbraucis, rūpīgi pārmeklēju bibliotēkas, vēlreiz pārliecinājos, ka jaunais atradums ir labi aizmirsts vecais, kādreiz it kā zināmais. 1958. gadā LPSR Dabas aizsardzības komisijas izdotajā grāmatā «Saudzējiet un mīliet dabu» beidzamajās lappusēs ir tā laika paši pirmie aizsargājamie dabas objektu saraksti. Starp deviņiem laukakmeņiem kā astotais minēts: «Laukakmens pretim Amatas stacijai Dzirnupltes ielejā — Cēsu rajons. Pārzināšanā nodots Cēsu mežsaimniecībai.» (195. lpp.) Adrese stipri aptuvena, gandrīz aplama. Tomēr cits nekas neatliek, kā par sarakstā minēto laukakmeni pieņemt šo, tikko atrasto. Tomēr dīvainākais ir tas, ka turpmākajos 30 gados, kad sākas aizvien intensīvāka un nopietnāka visu aizsargājamo dabas objektu apzināšana, šis interesantais laukakmens tiek pilnīgi aizmirsts un vairs neiekļūst jaunajos, daudzkārt plašākajos dabas objektu sarakstos. To neatrodam ari speciāli dižakmeņiem veltītajā B. Salputras un G. Eberharda grāmatiņā «Akmeņi un

dižakmeņi». (R., 1981. g.)

Varbūt ka šis savdabīgais dižakmens no paša sākta gala nebūtu pelnījis tik pamatīgu un garu aprakstu, ja tālākie atklājumi to nepadarītu vēl nozīmīgāku ari kā izcilu vēstures pieminekli.

Vasaras nogalē iepazinos ar apbrīnojamu, nenogurdināmu meklētāju — Melāniju Vanagu. No viņas ieguvu unikālas'ziņas par akmeni un apkārtni senatnē. Viņa jau dau-dz&6fgadus pēta savu dzimto novadu, no avotiem sākot un putekļainiem baznīcu arhīviem beidzot. Un, kolīdz mēs runājam par akmeni senatnē, tas pārvēršas Akmenī ar lielo burtu un upe atgūst vārdti (pat divus), un ari upes līčiem atrodas vārdi, visa apkārtne atdzīvojas, mežos un pļavās sāk runāt senču balsis, un debesis kliedz, pār zemi ceļas upuru migla. Un mani kāds ved aiz rokas pagājušo gadsimtu tumsā ar pārskrējieniem starp īsu, bet žilbinošu zibeņu blāzmām. Izrādās, ka Melānijas vecmāmiņa, Jūle Paeglīte, dzimusi 1858. gadā Amatas pretējā krasta Jūgu pirtiņā. Jau agrā bērnībā Rencēnu muižas kungs Grotūžs viņu nodod sērdieņu klausībā Skuju māju saimniecei. Tieši tajās mājās, no kurām mēs pagājušajā pavasarī sākām Akmeņa meklēšanu. Ari Jūlītes tēvs savā bērnībā ir ticis nodots šādā sērdieņu klausībā.

Sērdieņu klausība ir bijis tāds darījums, kad ar kunga ziņu un Draudzes tiesā apstiprinātu līgumu bāreni vai nabadzīgu vecāku bērnu piesaistīja kādam saimniekam kā dzimtcilvēku līdz viņa iesvētīšanai. Pašiem vecākiem bieži vien nebija pat tiesību izvēlēties, pie kura saimnieka savu bērnu nodot. Uz kurieni kungs sūtīja un kur tiesa pierakstīja, pie tā saimnieka bija jāiet. Tā bērni pilnīgi palika laba vai slikta saimnieka varā un tikai pēc iesvētīšanas varēja atgriezties pie vecākiem vai uzsākt patstāvīgu dzīvi. Pa šiem garajiem gadiem nopelnītā alga: divas kārtas drēbju, viena govs, trīs aitas, vērpjamais ratiņš un dažreiz vēl arī drēbju šķirstiņš. Parasti sērdieņu klausībā nodeva 10 gadus vecus bērnus. Bet Jūlītei ganu gaitas bija jāuzsāk jau 7 gadu vecumā. Tāpēc Skuju Marijai bija iespēja viņu izkalpināt veselus 12 gadus. Kaut gan Marija bija Jūlītes otrā krustmāte, saimniece savu krustmeitu izdzina tikpat briesmīgi kā pasaku pamāte. Rīts vēl tikai zagās no Kapiņkalna, kad Jūlīte ar savu ganāmpulku jau bija Amatas malā. Pat cīrulis tad modās tikai pēc viņas. Skuju ganības bija vai nu meža izcirtumā, vai Amatas līčos. Izcirtumā vienmēr bija aukstāka rasa, — pie Amatas siltāka. Izcirtumā Jūlīte lūdza Krūmu māti, lai palīdz aitas pieskatīt no vilkiem, kā māte bija mācījusi. Bet pie Amatas migla un viļņu murdoņa vilka acis ciet. Ja saimniece ieraudzīja, ka ganīte iemigusi, tad par sodu nedeva pusdienās ēst.

Tālāk citēšu Melānijas Vanagas tiešu dokumentālu pierakstu no sarunas ar savu vecmāmiņu Jūlīti 1938. gadā:

— Kā tu tomēr, vecmāmiņ, bez ēšanas varēji iztikt?

— Neatminu, kā varēju, kā nevarēju. Ja atlika laiks, tad aizpļāvos uz Amatu, saķēru vēžus, izēdu tiem ikrus un palaidu atpakaļ. Viņiem jau nesāp; ikri zem astes.

— Bet vēžiem tak visu vasaru ikru nav?

— Rudeņos brūklenes. Mežs bija turpat pakalnē.

— Bet vai Amatā vēži vienmēr tā uzreiz gadījās?

— Ko nu par to. Vēži bī kā biezs. Zem katra akmeņa pa divi trīs. Ūsas vie kustināja. Paņem kā no poda. Arī zivu bī lērums. Dažreiz svētdienā tepat Skujupītē ķērām ar groziem, ar rokām — visādi.

— Bet tad nu gan vismaz zivis saēdāties?

— Zivis ēda paši. Un pārdeva. Gājēji maz redzēja.

— Kā paši? Jūs tak tās ķērāt?

— Vai tad mēs priekš sevis ķērām?

Vecmāmiņai notrīsēja rokas, noslīdēja klēpi adīklis.

— Vai tajās tukšajās pusdienās krustmāte tev arī piena krūzīti neiedeva?

— Vai nu prāts! Ko nu par pienu? Pat putru aizdarīja tikai ar suliņām.

Vasarā Skuju saime launagu nepazina. To ēda tikai paši savā kambarī. Jūlīte nezināja: vai viņai vairāk gribas ēst vai gulēt. Kad Jūlīte paaugās, viņai nācās darīt arī visus kalpones darbus. Pilnos nēšus meitene ņēma kā svelošu akmens kalnu uz jēlajiem pleciem. Tukšus no kūts nesa paceltās rokās:

— Trakoti sāpēja pleci.

No Jūlītes mazmeitas Melānijas Vanagas uzzināju, ka upīti, kuras gravā mēs mērījām skaisto, nosūnojušo dižakmeni, sauca par Skujupīti. Kurš no kura ir ieguvis vārdu? Vai upīte no mājām vai mājas no upītes? Valodas pētnieki šādos gadījumos spriež, ka hidronīmi vienmēr ir vecāki: «Onomastikā par aksiomu jau kļuvusi tēze, ka upju nosaukumi ir «zemes arhīva» senākais, tātad arī nozīmīgākais slānis. Tāpēc jebkura reģiona vietvārdu pētniecība sākās ar hidronīmiem, pakāpeniski pārejot uz citiem onomastikas slāņiem.» {Dz. Hirša. «Onomastikas apcerējumi», R., 1987. g. 81. lpp.)

Bet šai upītei, kurai kolhoznieki aizmirsuši nosaukumu, patiesībā ir arī vēl otrs vārds. Augšgalā, kur upīte iztek no Lielā pura Dziļūkšņa ezera, to senāk saukuši par Mērupīti. Sādu briesmīgu vārdu jaukā čalotāja ieguvusi pēc Ziemeļu kara. Jo visi dzimtļaudis, kas, sestdienas vakarā nākdami no klaušu darbiem Spāres muižā uz mājām, pie Doles tiltiņa padzērušies no upītes,

vēlāk saslimuši ar mēri un miruši. Arī Melānijas Vanagas tālie senči visi izmiruši. Dzīvs palicis tikai viens sentēvs, kas bijis noņemts armijā. Bet nosaukums «Dzirnupīte», kā tas rakstīts 1958. gadā izdotajā grāmatā «Saudzēsim un aizsargāsim dabu», ir apšaubāms, jo dzirnavas uz Skujupes nekad nav bijušas. Protams, ka senākos laikos, kad zemnieki dzīvoja uz vietas, savi vārdi bija ne tikai katrai sīkākai upītei un avotiem, bet nereti arī tīrumiem un līčiem. Tā Skujupes līču nosaukumi ir bijuši: Pirmais līcis, Otrais līcis, Akmens līcis, Zirņu licis. Bet Lielā pura malā, no kura iztek Mērupe — Skujupe, ir Raudu kalns. Teika vēsta, ka tur ļaudis sēdējuši un trīs dienas raudājuši, skatīdamies, kā deg viņu pils Aparnieku kalnā svešo bruņinieku liesmās. Jābrauc savām acīm apskatīt šo senču Raudu kalnu un Aparnieku kalnu, kur garām plūst Skujupe ar Lielā pura un Dziļūkšņa sērajiem ūdeņiem. Bet par dižakmeni, ar ko šis stāsts sākās, Jūlīte zinājusi teikt, ka to saukuši par Upurakmeni vai vienkārši par Akmeni («Aizej uz Akmeni! Tur mežā pie Akmeņa daudz melleņu»), Ik pavasari Jurģu dienas agrā rītā visi Skuju ļaudis gājuši uz Akmeni Ūsiņam mielastu aiznest, lai tas cauru gadu gādātu par zirgiem un bitēm. Vai Osiņa mielošanai kāvuši melnu gaili, to Jūlīte nezināja pastāstīt, jo meitene līdzi uz šo nozīmīgo rituālu nav ņemta. Vai akmenim lielie gabali atplīsuši no upuruguns kurināšanas jeb bijis kāds cits iemesls, to pagaidām arī varam tikai minēt. Bet tas gan ir droši zināms, ka pie šī paša Upurakmeņa agrā bērnībā ir ticis pārkristīts Jūlītes tēvs Mārcis. Ko nozīmē pārkristīts? Tas nozīmē, ka pēc oficiālās kristīšanas baznīcā bērniņu šeit vēlreiz kristījuši pēc savām sentēvu pagānu paražām. Tad, lūk, ko visu lielais Akmens ir pieredzējis! Tālāk no Jūlītes stāstījuma uzzinām, ka Jurģu dienā arī vienmēr laiduši pirmo reizi lopus ganībās. Ar Ūsiņa dienu sākās pavasaris. Pirmā ganu diena visās mājās bijusi svinīga ar diezgan daudziem rituāliem. Jurģu rītā pašiem agri jāpaēd, lai neapsteidz kāds ciemiņš. Pirms pašu brokastīm nevienam svešam nekā nedrīkst dot. Saimnieces meita govīm ragus apsmērēja ar taukiem, un saimniece katrai govij iedeva gabalu maizes. Saimnieces dēls Amatas malā nogrieza garu rīksti, kas visu pirmo dienu rūpīgi jāglabā un vakarā jāuz-sprauž uz kūts jumta, lai vakaros vienmēr visas govis atnāktu mājās. Ganiņam kulītē līdzi iedeva 10 vārītas olas. Deviņas pašam ganam bija jāapēd, bet ar desmito trīs reizes jāapskrien apkārt ganāmpulkam un tad atlikusī ola jāiemet zālē lopu vidū. Vakarā, protams, notika ganiņa aplaistīšana ar ūdeni.

Kaimiņu mājās Spulgupītes gultnē šodien redzami gabali no liela sašķelta akmeņa. Vedinās domāt, vai arī tas nevarēja būt upurakmens, kas vēlāk iznīcināts.

Ar to stāstījumu par Akmeni un Skujupīti varētu beigt. Bet pats pēdējais notikums ar Jūlīti Skuju mājās ir tik brīnišķīgi pasakains, ka to nevar atstāt ārpus šī stāsta. Jūlīte pie bargās Skuju Marijas jau kalpoja divpadsmito gadu, un līdz sērdieņu klausības beigām vairs atlika tikai viena ziema, pieci mēneši. Kādā pelēkā novembra vakarā Jūlītei uz kūts celiņa pārtrūka smago nesienu valgs un izlija lopu dziras spainis. Lai gan jau bija bieza krēsla, acīgā saimniece tomēr to bija sadzirdējusi un atskrēja no istabas, un ilgi cilāja tukšo spaini, apsvērdama, cik daudz lopu dziras zaudēts. Tad īsi nokapāja: «Par to tu vakariņas nedabūsi!» Jūlīte krēslā neredzami piesarka, bet netaisnojās, ka viņa nav nemaz vainīga. Meitene pa Skujupītes krasta taciņu aizskrēja līdz Amatas atvaram, uz kura krasta auga vecs pīlādžkoks, apķērās tā stumbram un rūgti, un ilgi raudāja par saviem sērdieņu klausības divpadsmit gadiem. Satumsa veļu nakts, un Jūlīte sāka salt. Te pēkšņi no augšas atspīdēja gaisma. No debesīm sāka klēpjiem birt spoži zelta gabali. Jūlītes sirds aiz brīnuma pamira. īsts zelta lietus lija pār raudošo meiteni. Pat tumšajā Amatas atvarā atspīdēja krītošās zelta lāses. Jūlītei bija 19 gadi, bet viņa nemācēja ne lasīt, ne rakstīt. Saimniecei jau nebija laika viņu skolā sūtīt. Pat uz baznīcu atļāva aiziet tikai ziemā, kad nebija tik daudz darba. Jūlīte bija no pusgraudniekiem Cipuļiem dzirdējusi pasakas par bārenīti un pamāti un tāpēc tagad ļoti izbijās. Viņa no pasakām zināja, ka pār bārenīti nolīst zelta lietus. Bet pasakās pēc tādas bārenītes apzeltīšanas pamātes kļūst vēl Jaunākas un pavisam zvērīgas. Tāpēc Jūlītei, stāvot zem brīnišķā zelta lietus, asaru rūgtumam pievienojās bailes. Viņa dzirdēja, ka no mājas puses atskanēja satrauktas balsis. Un tad saimniece sauca viņu: «Jūūl! Jūlī!» Nekad pa visiem šiem divpadsmit gadiem šajās mājās krustmāte viņu tā nebija saukusi: «Jūlī.» Tas skanēja tik pasakaini un saldi. Tātad viņa nesapņoja; arī visi mājinieki redzēja zelta lietu un bija iztrūkušies. Bet atsaukties nedrīkstēja. Un mājās iet arī ne. Mūžam paklausīgā un vienmēr padevīgā Jūlīte saprata, ka viņai ir jābēg pie vecākiem. Bet melno Rencenu silu viņa šādā naktī neizturētu. Joprojām zelta lāšu spieti lidoja un lidoja no debesīm, it kā tur kāds sijātu Dieva graudus. Jūlīte paskatījās uz savām drēbēm: nē, tās nebija vēl apzeltītas. Labi, ka tā: kur viņa, kalpone, ietu ar zelta drēbēm! Visi skatītos. No tādām drēbēm viņa bijās. Pa pēdām atskrēja Lācis, vienīgais Jūlītes draugs šinīs mājās. Abi apķērās un smilkstēja. Pār viņiem tecēja zeltīta debesu upe. Un uguņi mirgoja arī Amatā. Un viņi abi bija dzīvi. Kad mājās viss kļuva klusu, Jūlīte ielīda kūtī un nakti pārsēdēja pie savas pūra govs. Atvadījās no tās. Viņa saprata, ja aizies, tad

nesaņems arī savu trūcīgo divpadsmitgadu algu. »

Kad no rīta kūtī ienāca saimniece, viņa, ieraudzīdama savu kalponi, šausmās iekliedzās. Laikam domāja, ka Jūle vakar ir ielēkusi Amatas atvarā, bet nu ir atnācis viņas gars atmaksāt.

Jūlīte rīta krēslā aizgāja no Skujām ar kūts pastalām kājās, apvalkātiem rustes brunčiem un jaunu pārjaciņu mugurā. Līdz Galdakmenim viņu pavadīja vecais, labais Lācis. Jūlīte noslaucīja no akmens palseno sniegu. Te abi apsēdās un saķērās kopā izraudāties. Divpadsmit vasaras uz plakanā Galdakmeņa Jūlīte bija brokastojusi tikai rup-maizi un sausu drupenu biezpienu. Meitenes asaras bira suņa jau iesirmajā vilnā. Arī suns pārdzīvoja šķiršanos, jo saprata, ka laipna vārda un maiga glāsta savā mūžā vairs nepiedzīvos . . .

Kas bija tālāk? Arī tālāk kā pasakā. Pēc iesvētīšanas (tā bija pirmā goda diena Jūlītes mūžā) čaklā meitene strādāja par kalponi pie labiem saimniekiem Leveros. Pēc trijiem gadiem pie viņas ar skaistu sirmi atbrauca Ņamu Dāvis. Viņi apprecējās un dzīvoja laimīgu mūžu.

Jūlīte tā arī nomira, visu mūžu dzīvodama ar nešaubīgu pārliecību, ka tanī liktenīgajā naktī viņa patiešām piedzīvojusi zelta lietu. Un tikai daudz vēlāk mazmeita, pētīdama sava novada senatni, pārliecinājās, ka vecmāmiņai, Jūlītei, bijusi taisnība. Vecā kalendārā Melānija atrada ziņojumu, ka 1877. gadā Zeme gājusi cauri sairušās Biēla komētas meteorītu plūsmai. Intensīvs zvaigžņu lietus, kas bija labi redzams arī Latvijā, lija 27. novembrī no pulksten 8 vakarā līdz pulksten vieniem naktī.

Skuju māju saimnieks no visa pārdzīvotā nākošajā gadā nomira. Bet Skuju Marija nomira pēc pieciem gadiem. Pēc tam māja, neskatoties uz lielo raušanu un taupīšanu, izputēja un tika pārdota. Līdz beidzot to kara un juku laikos noārdīja zelta meklētāji. Bet Skujupīte skrien tāpat kā pirms tūkstoš gadiem. Un sirmais Upurakmens ar vecās Jūlītes atmiņu stāstiem mazdruscīt paver savu bagāto noslēpumu pūru. Arī mēs kļūstam par vienu arheoloģijas pieminekli un diviem upju vārdiem bagātāki. Ne jau zeltā ir vērtība, bA tautas garamantās un tautas atmiņās ir īstā bagātība. Visu laikmetu nelaime vienmēr ir bijusi tā, ka tikai retais atšķir viltus vērtības no patiesajām.

PUBLICISTIKA

VILNIS ZARIŅŠ

LAUPĪTĀJU

FILOZOFIJA

(NACIONĀLSOCIĀLISMA IDEOLOĢIJA UN PROPAGANDA)

7. ĢEOPOLITIKA

***Cieši saistīta ar rasisma koncepcijām bija arī nacionālsociālistu mācība par «dzīves telpu». Sīs mācības teorētiskais pamatojums bija 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā izstrādātā ekonomiski stratēģiskā doktrīna — ģeopolitika. Hitlers un citi nacionālsociālisma līderi tieši pārņēma daudz vācu imperiālistiskās ģeopolitikas atziņu un personīgi pazina vadošos ģeopolitikas ideologus. Viens no redzamākajiem vācu ģeopolitiķiem — ģenerālis Kārlis Haushofers bija Rūdolfa Hesa tiešais priekšnieks l pasaules kara laikā un simpatizēja nacionālsociālisma kustībai jau no pirmajiem tās pastāvēšanas gadiem. Pēc neveiksmīgā 1923. g. novembra puča K-Haushofers slēpa Hesu savā lauku īpašumā Bavārijas kalnos. Haushofers regulāri apmeklēja R. Hesu un A. Hitleru arī ieslodzījuma vietā Lansdorfas cietoksni un deva viņiem lasīšanai grāmatas no savas personīgās bibliotēkas, tai skaitā ģeopolitikas priekšgājēja ģeogrāfa Ratzela darbu «Politische Geographie».' Pēc nacionālsociālistu nākšanas pie varas Kārli Haushoferu 1934. gadā iecēla par Vācu Akadēmijas prezidentu. St akadēmija atradās Minhenē. Tā uzturēja ciešus saka us ar ārzemju vāciešiem, izplatīja to vidū ekspansijas ideoloģiju, vervēja aģentus Vācijas izlūkdienestam un veica neskaitāmus citus vācu imperiālisma uzdevumus. Kārļa Haunhofera dēls Albrehts aktīvi piedalījās nacionālsociālistiskās Vācijas agresīvās ārpolitikas diplomātiskajā sagatavošana. Viņam bija redzama loma Vācijas un Japānas agesīvās ārpolitikas saskaņošanā un Pretkominterna pakta izstrādāšanā} Ģeopolitika bija obligāts mācību priekšmets visās hitleriskās Vācijas universitātēs.*[3]

Taču, neraugoties uz vadošo vācu ģeopolitiķu konsekventu atbalstu hitleriskajam režīmam Vācijā, vācu ģeopolitikas teorija, tāpat kā daži citi kapitālistiskās virsbūves elementi pilnīgi neizšķīda nacionālsociālismā.

Daži ģeopolitikas teorētiķi fašistiskajā Vācijā atklātāk nekā nacionālsociālistu līderi jau pirmajos gados pēc hitleriešu nākšanas pie varas izvirzīja prasību grozīt pastāvošās robežas. Viņu darbi citu zemju sabiedriskajā domā izraisīja lielu sašutumu, kas ne vienmēr atbilda nacionālsociālistu ikreizējiem ārpolitiskajiem apsvērumiem.[4] ***Šī iemesla dēļ A. Rostenbergs izdeva rīkojumu, ka visi ģeopolitikas propagandistu raksti pirms publicēšanas pakļaujami NSDAP vadības ieceltu personu kontrolei.***[5]

Vācijas ģeopolitiķi apsveica otrā pasaules kara izraisīšanu un it īpaši Vācijas uzbrukumu Padomju Savienībai 1941. g. 22. jūnijā.[6] ***Taču kara beigu posmā daži no viņiem centās norobežoties no Hitlera, nevarēdami viņam piedot militārās neveiksmes. Par***

sakariem ar 1944. gada 20. jūlija sazvērestības dalībniekiem Kārtis Haushofers tika uz laiku arestēts, bet viņa dēls Albrehts 1945. g. aprīlī nošauts.[7]

Ģeopolitika un vācu fašistu «dzīves telpas» teorija pauda līdzīgus uzskatus, taču to ārējās izpausmes nebija identiskas. Nacionālsociālisma ideoloģija bija maska lielburžuāzi-jai izdevīgas politikas slēpšanai. Tādēļ tā saturēja daudzas sīkburžuāzijas, zemniecības un citu sabiedrības aprindu ilūzijas saimnieciskajos un politiskajos jautājumos, kamēr tradicionālā vācu ģeopolitika, kas pastāvēja jau ilgi pirms vācu fašisma rašanās un turpina pastāvēt pēc hitlerisma sabrukuma, arī pēc formas ir galvenokārt lielburžuāzijas un augstākās militārās birokrātijas ideoloģija.

Zviedru ģeogrāfa Rūdolfa Čellēna izstrādātā ģeopolitika, kas Vācijā līdz 1930. gadam bija piedzīvojusi 23 izdevumus, savos pamatos nebija rasistiska, tāpat kā vairums mūsdienu ģeopolitisko skolu, kamēr nacionālsociālistu «dzīves telpas» teorijā rasisms bija galvenais arguments. Gandrīz visas tradicionālās ģeopolitikas skolas bez ierunām aizstāv un atbalsta kapitālistisko iekārtu, kamēr nacionālsociālisma ideoloģija saturēja daudz deklaratīvu uzbrukumu kapitālismam. Līdztekus tām tendenciozajām atziņām, ko nacionālsociālisti pārņēma no vācu ģeopolitikas, viņu «dzīves telpas» koncepcijā konstatējama vesela virkne tādu specifisku viltojumu, kuru pamatā bija rasisms, sociālā demago-ģija utt.

«Dzīves telpas» koncepcija tieši izrietēja no vācu fašistu uzskatiem saimnieciskajos jautājumos. Vārdos kritizējot kapitālismu, hitlerieši tajā pašā laikā konsekventi aizstāvēja ražošanas līdzekļu privātīpašumu. Pārmetumi kapitālismam nacionālsociālisma ideoloģijā visbiežāk tika izteikti no bioloģisku vai ētisku apsvērumu viedokļa. Smagākais vācu fašistu pārmetums 19. gadsimta saimniekošanas metodēm bija apgalvojums, ka tām nav piemitusi goda ideja Vairums nacionālsociālisma ideologu, cik iespējams spriest no viņu rakstiem un izteicieniem, nemaz nesaprata vai negribēja saprast saimnieciskos procesus, kas risinājās viņu acu priekšā, taču ar lielu pašapziņu ņēmās par tiem spriest. Tā, piemēram, A. Rozenbergs raksturoja biržu kā fiktīvu vērtību apgrozības vietu, kur, nodarbojoties ar skaitļu burvestībām un ar nepareizas informācijas palīdzību hipnotizējot masas, radot tajās panisku noskaņojumu.*[9]

Sāds apgalvojums jauca cēloni ar sekām un centās iztēlot biržu nevis kā kapitālisma pretrunu koncentrētu izpausmes vietu un barometru, bet kā visu nelaimju pirmcēloni. Rozenbergs apgalvoja, ka vajagot tikai atcelt zelta standartu, lai visi pastāvošie ekonomikas likumi izgaistu tāpat kā ticība raganām apgaismības rezultātā.[10]

Vēl skaidrāk vācu fašisma ideologu voluntāro attieksmi pret

ekonomikas likumiem paužHitlera saruna ar Dancigas nacionālsociālistu līderi Raušningu. Cenzdamies atspēkot Raušninga brīdinājumu, ka pārmērīgi izdevumi reprezentācijas ēku būvēšanai izjauks Dancigas budžeta līdzsvaru, radīs inflāciju un cenu celšanos, Hitlers izteicis gatavību pie visiem veikalniekiem, kas iedrošinātos paaugstināt cenas, aizsūtīt S/4 *vīrus un šādā ceļā viegli pārvarēt visas saim-nii'< iskās problēmas."*

Pēc varas sagrābšanas, kā norāda laikabiedri, Hitlers gandrīz nav piedalījies saimniecisku jautājumu risināšanā, pilnvarojot šim uzdevumam H. Gēringu, J. Šahtu un citus lielburžuāzijas pārstāvjus, kam par ekonomiku nebija nekādu romantisku ilūziju. Kapitālisma un kapitālistu kritiku nacionālsociālisti parasti veica no pagātnes pozīcijām. Viņu izteicienos bija daudz kopīgu tendenču gan ar feodālo, gan arī ar sīkburžuāzisko sociālismu, ko K. Markss un F. Engelss raksturojuši «Komunistiskās partijas manifestā».'2

Ar sevišķām simpātijām vācu fašisma ideologi rakstīja par viduslaiku amatniecību Vācijā, kas bijusi īsti tautiska.'3 Daudz atzinīgu vārdu viņi veltījuši arī seno ģermāņu saimniecības un sadzīves tradīcijām." Jautājums par paplašināto atražošanu nacionālsociālistu darbos nav aplūkots. Kapitālisma attīstību un kapitālistisko attiecību iespiešanos dažādās dzīves nozarēs viņi uzskatīja par lielu nelaimi un par šīs nelaimes pirmcēloni — ebreju ļaunprātību.'5 Mācība par sabiedrības progresu, pēc Hitlera domām, esot ebreju viltība.16

Par galveno saimnieciskās un politiskās dzīves virzītāju spēku nacionālsociālisma ideologi atzina demogrāfisku faktoru — iedzīvotāju dabīgo pieaugumu. Saskaņā ar viņu koncepciju katra veselīga tauta skaitliski pieaugot. Līdz ar to nemitīgi palielinoties arī vajadzība pēc pārtikas. Produkcijas kāpināšana, ceļot zemes auglību, spējot tikai uzlabot esošā ļaužu skaita uzturu, taču nespējot nodrošināt iedzīvotāju pieaugumu.'7 Arī iekšējā kolonizācija — ar šo vārdu Hitlers parasti apzīmēja zemes reformu un lielo īpašumu sadalīšanu, — pēc Hitlera uzskatiem, nespēšot nozīmīgi ietekmēt tautas uztura bilanci. Labākajā gadījumā, apgalvoja Hitlers, tā veicinātu sociālo taisnīgumu, taču nemainītu faktu, ka Vācijā uz vienu km² dzīvo 136 cilvēki. Taču, tā kā iekšējās kolonizācijas ideja varot modināt maldīgas ilūzijas, it kā dienišķās maizes problēmu varētu atrisināt pašu mājās ar cienījamu pilsoņu centīgu darbu un taisnīgu zemes sadalīšanu, tādējādi novirzot uzmanību no nepieciešamības koncentrēt visus tautas spēkus jaunas dzīves telpas iegūšanai, Hitlers iekšējās kolonizācijas propagandu atzina par kaiti gu.'" *Zemes dalīšana, apgalvoja Hitlers, Vāciju novedīšot pie Ķīnas situācijas.'9*

Vācu fašisti principā noraidīja starptautisko darba dalīšanu un

labības importu kā pārtikas nodrošināšanas līdzekļus, jo kara un blokādes gadījumā Vācijai šī iemesla dēļ atkal varētu rasties pārtikas grūtības.[20] Tajā pašā laikā nacionālsociālisti noraidīja jebkādu dzimstības ierobežošanu vai regulēšanu, minot ieganstu, ka tā neatstājot vietu dabiskajai izlasei un tādēļ veicinot sugas deģenerāciju, jo ģimenēs, kur bērnu maz, par katru cenu cenšoties saglabāt pie dzīvības visus vārguļus.[2']

Vācu fašisti centās izstrādāt teoriju, ka veselīga nācijas dzīve iespējama vienīgi uz laukiem. Viņi apjūsmoja zemnieku dzīves viskonservatīvākās puses — patriarhālismu, atrautību no modernās kultūras utt. Daudzas sabiedrības problēmas jeb, lietojot nacionālsociālistu terminoloģiju, «sociālas slimības» rodoties no neveselīgas proporcijas starp lauku un pilsētu iedzīvotāju skaitu.[22] Nacionālsociālisma ideologi par pilsētām parasti runāja ar lielu naidu. Sākot ar 19. gadsimtu, apgalvoja Hitlers, tās arvien vairāk zaudējot kādreizējo kultūras centru lomu un noslīdot cilvēku mīļņu sablīvējumu stāvoklī.[23] Pilsētas esot augoņi uz tautas miesas, kur apvienojoties visi netikumi un slimības, no kurām visbriesmīgākās esot rasu slimības, resp., dažādu rasu sajaukšanās. Pilsētas — kā tēlaini izteicās A. Hitlers — esot strutu perēkļi, kuros mitinoties starptautiskie ebrejiskie tautu parazīti un no kurienes veicot savu ārdīšanas darbu.[2] H. Himlers pat izteica savu prieku par to, ka II pasaules kara gaitā gaisa uzbrukumu rezultātā daudzi vācieši pārcēlušies no lielajām pilsētām uz laukiem.[25]*

Noraidoša nostāja pret pilsētām bija arī citiem nacionālsociālistiem. A. Rozenbergs gan atzina, ka vienīgi pilsētās varot attīstīties kultūra un tās esot nepieciešamas kā dzīves mezgla punkti.[26] Taču lielpilsētu iedzīvotājus esot paverdzinājušas mašīnas, un tie esot zaudējuši savas rīcības mērķa izjūtu un viegli nonākot mazasinīga, bezsaturīga, tautai sveša intelektuālisrna ietekmē vai pat kļūstot par marksistiem.[27] Naids pret marksismu un strādnieku šķiru vispār bija galvenais pamats nacionālsociālistu iebildumiem pret pilsētām. Taču no tiem izstrāvoja art naids pret inteliģenci un vispār pret pilsētas ekonomisko un kultūras ietekmi uz zemniekiem. Pilsētnieki, respektīvi, mūki — latīņu valodas pratēji, romiešu tiesībās izglītojušies juristi, pilsētu tirgotāji, esot citu pēc citas zemniekiem atņēmuši to kādreizējās (seno ģermāņu sabiedrībā) tiesību sargātāju, kultūras veidotāju un citas atbildīgas funkcijas un padarījuši tos vienīgi par lauksaimniekiem.[2e]

Hitleriešu spēkos, protams, nebija agrarizēt valsti no jauna. Turklāt mēģinājumi to darīt radītu saimniecisku sabrukumu. Tādēļ nacionālsociālistu uzbrukumi pilsētām, tāpat kā kapitālismam, notika tikai vārdos un bija ļoti nekonsekventi. Tā, piemēram, Rozenbergs atzina, ka Vācijā esot vajadzīgas dažas pilsētas ar

apmēram 500 OOO iedzīvotāju un daudzas ar aptuveni 100 OOO iedzīvotāju. Lielākas pilsētas Rozenbergs noraidīja ne vien no rasisma, bet arī no militāru apsvērumu viedokļa, jo lielpilsētas, pēc viņa domām, vairāk pakļautas gaisa uzbrukumiem.[29] ***Rozenbergs aicināja pagaidām pārtraukt tikai lielpilsētu tālāku augšanu un jaunu dzīvokļu celtniecību atļaut vienīgi tajās pilsētās, kur mazāk nekā 100 OOO iedzīvotāju.***[30] ***Tajā pašā laikā tehnikas un transporta līdzekļu attīstību, lielrūpniecības radīto nepieciešamību koordinēt daudzu uzņēmumu darbu daži vācu fašisma ideologi izmantojuši arī kā argumentu Vācijas kundzības pamatošanai Eiropā.***[31]

Jaunu zemnieku saimniecību veidošanās pēc hitleriešu nākšanas pie varas Vācijā īstenībā nevis paātrinājās, bet gan kļuva gausāka. Tā, piemēram,[32]

1927. g. izveidojās 3372 jaunas saimniecības ar 36 704 ha zemes;
1928. g. izveidojās 4253 jaunas saimniecības ar 50 616 ha ze.ues;
1929. g. izveidojās 5545 jaunas saimniecības ar 61 213 ha zemes;
1930. g. izveidojās 7441 jaunas saimniecības ar 79 833 ha zemes;
1931. g. izveidojās 9283 jaunas saimniecības ar 99 642 ha zemes;
1932. g. izveidojās 8877 jaunas saimniecības ar 101 926 ha zemes;
1933. g. izveidojās 4914 jaunas saimniecības ar 60 297 ha zemes;
1934. g. izveidojās 4827 jaunas saimniecības ar 72 969 ha zemes;
1935. g. izveidojās 3905 jaunas saimniecības ar 68 338 ha zemes;
1936. g. izveidojās 3308 jaunas saimniecības ar 60 358 ha zemes;
1937. g. izveidojās 1900 jaunas saimniecības ar 37 000 ha zemes;
1938. g. izveidojās 1894 jaunas saimniecības ar 26 649 ha zemes.

Pastiprinātā jaunu saimniecību veidošanās krīzes gados izskaidrojama ar to, ka duudzi zemnieku dēli, zaudējuši darbu pilsētā, atgriezās laukos. Tiklīdz pilsētās bezdarbs mazinājās, Vācijas urbanizācija turpinājās. Nacionālsociālistiskā valsts nekavēja šo procesu, kas bija nepieciešams lielrūpnieku peļņas un Vācijas militarizācijas nodrošināšanai. Vācijas aristokrātu ģimenes šajā laikā saglabāja visus savus īpašumus, kas sniedzās tūkstošos un pat desmittūkstošos hektāru. Nacionālsociālisma ideoloģijā turpretim agrarizā-cijas propaganda un zemnieku patriarhālo tradīciju apjūs-mošana nekad nav noņemta no dienas kārtības.

Nacionālsociālisma ideologi centās iztēlot zemniekus nevis kā noteiktas profesijas vai šķiras, bet gan kā īpašqs kārtas pārstāvjus, kas nodarbošanos ar lauksaimniecību

saņem un nodod tālāk mantojuma ceļā.[33] ***Zemnieku uzdevums esot apgādāt tautu ar pārtiku, tādēļ viņu pienākums esot kārtīgi saimniekot.***[34] -

Taču svarīgākais zemniecības pienākums esot veikt vācu tautas asiņu avota funkciju. Sajā nolūkā zemnieku sētās esot jāuztur Ziemeļu rases asiņu tīrība. Svarīgākais priekšnosacījums piederībai

pie zemnieku kārtas, pēc nacionālsociālisma koncepcijas, esot rasiskā augstvērtība. Vienīgi vācu vai radniecīgu asiņu īpašnieks drīkstot būt zemnieks.[35]

Rasiski augstvērtīgo īpatņu rīcībā nacionālsociālisma teorētiķi ieteica nodot neatsavināmas lauku saimniecības, dzimtsmājas, kuru apsaimniekotāju galvenais uzdevums būtu radīt un audzināt rasiski pilnvērtīgus bērnus. Daļa no šiem bērniem paliktu laukos un turpinātu nodarboties ar lauksaimniecību, turpretim citi ienestu savas augstvērtīgās asinis visās dzīves nozarēs un, pateicoties labajai iedzimtībai un audzināšanai, kļūtu par vadītāju slāni.[36] *Dzimtsmāju apsaimniekotājiem būtu tiesības precēt tikai īpaši šim nolūkam atlasītas meitenes ar sevišķi labām rasiskām īpašībām. Visas meitenes Valters Darrē rekomendēja sadalīt četrās grupās, vadoties no rasiskām un citām pazīmēm. Pirmajā grupā ar visizcilākajām īpašībām būtu jāiedala apmēram 10% visu meiteņu, kas katrā ziņā jāizprecina, turklāt sagādājot viņām bērnu radīšanai un audzināšanai vislabvēlīgā- ' kos apstākļus. Tās būtu pirmās precību kandidātes dzimts-mājām. Otrajā grupā ietilptu vairums meiteņu. Pret viņu laulībām nebūtu iebildumu, taču tās nebūtu arī sevišķi veicināmas, it īpaši šīs grupas zemākā, 11b apakšgrupa, kurām nepietiekami labo iedzimto īpašību dēļ nebūtu atļauts ieprecēties lauku dzimtsmājās. Trešajā grupā būtu jāiedala ar dažādām iedzimtām slimībām sirgstošas meitenes, un ceturtajā — vājprātīgās un profesionālās prostitūtas. Trešās grupas meitenēm būtu atļauts precēties tikai pēc sterilizācijas operācijas; ceturtās grupas meitenēm laulības netiktu atļautas.*[37]

Jau drīz pēc varas sagrābšanas nacionālsociālisti izvērsa kampaņu par zemes atņemšanu ebrejiem, ārzemniekiem vai personām, kas nespējot to pienācīgi apsaimniekot, un šīs zemes nodošanu rasiski augstvērtīgu personu, respektīvi, nacionālsociālisma aktīvistu,rīcībā, kā ieganstu minot nepieciešamību palielināt rasiski un profesionāli augstvērtīgu zemnieku ģimeņu skaitu.

Demagoģiskā nolūkā, bet iespējams, arī dažu aristokrātu grupējumu šantažēšanai, tika minēta arī iespēja sadalīt vairākās saimniecībās lielos zemes īpašumus, kuru platība pārsniedz 125 ha.[3i]

Taču šī prasība nekad netika realizēta. Nacionālsociālisti uzsvēra, ka daudz lielāka nozīme zemnieku saimniecību skaita palielināšanā būs kolonizācijai (Siedlung). Lai ieinteresētu lauku jaunatni piedalīties vācu imperiālistu agresīvās ārpolitikas plānu īstenošanā, nacionālsociālisti aktīvi propagandē domu, ka ar kolonizējamām zemēm vispirms jāapgādā tie zemnieku dēli, kas nemantos tēva māju, taču tiks ņemtas vērā arī citas zemnieciskas izcelsmes personas, kas strādājušas kā laukstrādnieki vai citādi

pierādījuši savu piemērotību zemnieka darbam.[39] Nacionālsociālisma ideoloģijā nebija nekādu šaubu, kur ņemt zemi jaunu zemnieku saimniecību dibināšanai. Vācijas agrarizācijas utopiskos projektus viņi paredzēja īstenot uz citu tautu rēķina.

Vācu fašisti uzskatīja par vēlamu tādu stāvokli, kurā tauta, rase, valsts un dzīves telpa atrastos vienībā un nepārtraukti tiktu atjaunota, kā viņi izteicās, veselīga, dzīvesspē-jīga, dabīga proporcija starp šiem elementiem, un, tautai pieaugot skaitliski, arvien tiktu paplašināta arī viņas rīcībā esošā dzīves telpa.[40] Prasība pēc kolonizēšanai derīgām zemēm bija ietverta NSDAP programmas trešajā punktā.' Katras tautas dzīves cīņas galvenais saturs, apgalvoja nacionālsociālisti, esot iegūt zemi, kas ir augošā tautas skaita uztura priekšnosacījums.*

Zemes trūkuma gadījumā tautā rodoties sasprindzināta situācija, kas izpaužoties gan nabadzībā, gan sevišķā uzcītībā, gan ģeniālu ražošanas metožu meklēšanā vai ārkārtīgā taupībā. Taču pienākot dienas, kad visi šie līdzekļi vairs nespējot neko līdzēt, un tautas dzīves cīņas vadības uzde-'vu'rhš,'esot novērst nepanesamo disproporciju starp tautas

locekļu skaitu un zemes platību un atjaunot panesamāku attiecību to starpā.[2]

Pastāvošo teritorijas sadali starp tautām nacionālsociālisti centās iztēlot kā ļoti netaisnīgu. Dažas tautas, pēc viņu domām, ar zemi esot nodrošinātas pārbagātīgi, kamēr citas, neraugoties uz savu cītību, nespējot sagādāt sev dienišķo maizi. Savus plānus atņemt zemi citām tautām nacionālsociālisti parasti attaisnoja ar stiprākā tiesībām, kas bija atvasinātas no bioloģijas likumiem.

«Pati pirmā tiesība šajā pasaulē, — izsaucās Hitlers, — ir tiesība dzīvot, ja tikai ir spēks. Vadoties no šīs tiesības, stipra tauta vienmēr atradīs līdzekļus, kā pieskaņot savu zemes platību tautas locekļu skaitam .. ,»[43]

Veselīgas tautas, pēc nacionālsociālistu uzskatiem, teritorijas paplašināšanu neuzskatot par amorālu, bet gan par dabisku parādību. Pastāvošo robežu grozīšanu nevarot uzskatīt par amorālu art tādēļ, ka zemes virsū neesot neviena laukumiņa, kas uz mūžīgiem laikiem būtu nodots kādai tautai kā dzīves vieta. Pašreizējo zemes sadali neesot veikusi neviena augstāka vara, bet cilvēki paši. Taču cilvēku lēmumus nevarot atzīt kā mūžīgi derīgus, ko Providence ņemtu savā aizsardzībā un svētītu kā nākotnes likumus. Tāpat kā zemes virskārta arvien pārdzīvojot ģeoloģiska rakstura izmaiņas, tāpat kā organiskajā dabā nepārtraukti izzūdot vienas formas, lai dotu vietu citām, arī cilvēku mītnes esot pakļautas mūžīgām izmaiņām. Tikpat lielā mērā, kā dažas tautas esot ieinteresētas saglabāt uz mūžīgiem laikiem pastāvošo zemes sadali, kas atbilstot

*viņu interesēm, citas, kam šī sadale neesot izdevīga, visiem spēkiem cenšoties to mainīt.** Prasība mainīt robežas, sagrābjot citu tautu zemi, par oficiālu fašistiskās Vācijas agrārpolitikas doktrīnu kļuva 1938. gada beigās, kad pēc Austrijas, Sudetu apgabala un Klaipēdas apgabala pievienošanas nebija vairs mērķtiecīgi propagandēt agrāko lozungu — vācu tautas tiesības apvienoties. Nacionālsociālisma ideoloģijā turpretim prasība sagrābt citu tautu zemi pastāvēja jau no kustības sākumiem. Dzīves telpas trūkumu nacionālsociālisma ideologi centās iztēlot par vācu tautas vēstures galveno īpatnību, apgalvojot, ka tā pastāvējusi jau kopš tautu staigāšanas laikiem.'*

‚Ar dzīves telpas trūkumu nacionālsociālisti izskaidroja visas nelaimes, ko vācu tautai bija sagādājuši feodālā un kapitālistiskā ekspluatācija un daudzie kari. Kā dzīves telpas trūkuma izpausmes Hitlers minēja bezdarbu, pārtikas trūkumu, pašnāvības, emigrāciju utt.[46] Arī strādnieku šķiru cīņu nacionālsociālisma ideologi centās iztēlot kā aplamā virzienā iegājušu vācu tautas reakciju pret dzīves telpas trūkumu.[47] Uzdevums cīnīties par robežu uzlabošanu pārejot no vienas vācu paaudzes uz nākamo.[46]

Vācu strādnieku lielo darba slodzi pēc hitleriešu nākšanas pie varas, kad monopolistiskās buržuāzijas peļņas kāres un tautas saimniecības remilitarizācijas dēļ pastiprinājās darba intensitāte un darbadienas garums bieži pārsniedza 10 stundas, H. Gērings savā runā Nirnbergā 1938. g. 10 septembrī izskaidroja ar dzīves telpas trūkumu, kā arī koloniju zaudēšanu 1 pasaules kara rezultātā,[49]

Vācu fašisma ideologi neskaitāmas reizes visdažādākajās sakarībās atkārtoja: nekādas vācu tautas pūles, nekāds pašaizliedzīgs darbs nespēs tai nodrošināt pārticību, ja netiks grozītas pastāvošās robežas.[50]

Prasība pēc aizjūras kolonijām nacionālsociālisma ideoloģijā nebija akcentēta. Tas labi saprotams, jo vācu tautā vēl ļoti spilgtā atmiņā bija Vācijas pirmskara koloniālās politikas rezultāti. Hitlers nosodīja pirmskara Vācijas politiķu realizēto kara flotes būves programmu, jo tā esot veltīgi izšķiedusi milzīgus līdzekļus, kurus daudz saprātīgāk būtu bijis atdot sauszemes armijas vajadzībām. Vācijas kara flote neesot spējusi nosargāt aizjūras kolonijas, bet vienīgi padarījusi Angliju par Vācijas ienaidnieku. Koloniālā politika Vācijā, tāpat kā citās imperiālistiskajās valstīs, būtu izdevīga vienīgi lielburžuāzijai, bet, kā jau vairākkārt norādīts, lielburžuāzijas intereses izpaudās galvenokārt nacionālsociālistu rīcībā, nevis vārdos. Aizjūras kolonijas klimata dēļ būtu maz piemērotas Vācijas zemnieku nometināšanai un tādēļ nevarēja vilināt Vācijas zemnieku dēlus.

Prasību pēc kolonijām nacionālsociālisti atvirzīja otrajā plānā arī ārpolitisku apsvērumu dēļ. Nacionālsociālistu lideri necentās

priekšlaicīgi zaudēt citu imperiālistisko valstu uis-*reakcionārāko aprindu simpātijas, kādas viņi bija iemantojuši savas antikomunistiskās politikas dēļ. Sevišķi draudzīgu nostāju attiecībā pret fašistisko Vāciju trīsdesmito gadu vidū ieņēma Anglijas konservatīvās partijas labējā spārna politiķi, bet viņu ārkārtīgā jūtība koloniju jautājumos bija visiem zināma.*

Savu atturību aizjūras koloniju jautājumos fašistiskās Vācijas vadītāji centās padarīt arī par diplomātiskas tirgošanās objektu.

1937. gadā toreizējais Vācijas vēstnieks Lielbritānijā Joakims Ribentrops sarunā ar Vinstonu Certilu piedāvājis garantēt Britu impērijas neaizskaramību, ja Vācija iegūs rīcības brīvību Austrumeiropā, čerčils, kas šajā laikā nebija valdības sastāvā, šo priekšlikumu esot noraidījis.[B1] *Anglijas valdības praktiskā politiķa trīsdesmito gadu beigās, it īpaši Minhenes nolīgums, tomēr neatradās pretrunā ar šāda rakstura priekšlikumu.*

Arī Francijas ārpolitikas vadītāji 30. gadu otrajā pusē centās virzīt fašistiskās Vācijas agresiju uz austrumiem un pat atklāti piedāvāja viņiem Ukrainu kā samaksu par savu robežu un koloniju neaizskaramību,[52]

Daži laikabiedri un vēsturnieki nacionālsociālistu ideologu tēloto vienaldzību koloniju jautājumos izskaidroja arī ar naivu Hitlera ticību, ka jauna kara gadījumā Anglija varētu palikt neitrāla, ja vien Vācija oficiāli deklarēs, ka viņai teritoriālas prasības ir vienīgi Austrumeiropā[53] To, ka Lokarno līgumi un turpmākā Anglijas valdošo aprindu politika pret Austrumeiropas tautām, kas noveda pie Minhenes līguma, pēc būtības bija tālejoša angļu diplomātijas intriga, kas nespēja samierināt vācu un angļu imperiālisma pretrunas, Hitlers nespēja vai arī nevēlējās saskatīt.

Liekuļotā vienaldzība aizjūras koloniju jautājumos nenozīmēja, ka hitleriskās Vācijas valdošās aprindas būtu atzinušas vai gribējušas atzīt kādas robežas savām ekspansijas tieksmēm. Tiklīdz Vācijas monopolistiskā buržuāzija bija daudzmaz nostabilizējusi savas pozīcijas pašā Vācijā, pastiprinājās Vācijas saimnieciskā ekspansija visos kontinentos, sevišķi Dienvidamerikā, ko pavadīja nacionālsociālistu līderu utopiski plāni par šā kontinenta kolonizēšanu ar vāciešiem.[51] Arī fašistiskās Vācijas valsts darbinieku oficiālās runās vairākkārt atskanējušas prasības pēc aizjūras kolonijām. Noteikt, cik lielā mērā šīs prasības pauda reālus nolūkus un cik daudz tie bija šantāžas līdzeklis, lai padarītu Anglijas valdošās aprindas piekāpīgākas Austrumeiropā, nav šī raksta uzdevums. Jākonstatē vienīgi, ka jau 1935. g.

4. augustā Vācijas iekšlietu ministrs Friks savā runā Esenē izvirzīja prasību pēc kolonijām.[55] Daudz kategoriskākā tonī kolonijas prasīja H. Gērings savā runā Berlīnes Sporta pilī 1936. g.

28. oktobrī[56] un J. Ribentrops diplomātiskā pieņemšanā 1936. g. 15. decembrī, turklāt pamatojot šo prasību ar tautu līdztiesības principu[57]

Jalmārs Sahts savā runā 1936. g. 9. decembrī Ģeogrāfijas un statistikas biedrībā ļoti dedzīgi centās pierādīt kotoniju nepieciešamību, lai iegūtu no tām izejvielas Vācijas rūpniecībai.[58]

Arī turpmākajos gados prasība pēc kolonijām kampaņveidīgi atkārtojās vairākas reizes, taču, kā jau norādīts, neizvirzījās par Vācijas ārpolitikas centrālo prasību. Prasību pēc aizjūras kolonijām Hitlers šaurā nacionālsociālistu vadītāju lokā izvirzījis jau 1933. gadā[59] taču publiski ar prasībām pēc kolonijām uzstājās tikai II pasaules kara laikā. J. Gebelss savā runā Minsterē 1940. g. 28. februārī centās iztēlot par kliedzošu netaisnību apstākli, ka angļiem piederot 40 miljonu kvadrātkilometru koloniju, frančiem — 9 miljoni, kamēr vāciešiem nākoties iztikt bez kolonijām.[60]

Vācu fašisma ideju propagandētāji prasību pēc kolonijām izvirzīja arī ar atpakaļejošu datumu, apgalvojot, ka arī pirms pirmā pasaules kara galvenais Vācijas nelaimju cēlonis bijis nepietiekošais koloniju daudzums.

Nacionālsociālisma ideologu teritoriālo prasību degpunktā tomēr visā vācu fašisma pastāvēšanas laikā bija Austrumeiropa. Tam bija vairāki cēloņi. Pirmā pasaules kara laikā

Vācija izrādījās nespējīga nosargāt savas aizjūras kolonijas un ļoti cieta no pārtikas un dažu izejvielu trūkuma, tādēļ pēc kara vācu militāro speciālistu vidū pastāvēja liela vienprātība, ka vienīgi, nodrošinot pārtikas un izejvielu resursus Eiropā, Vācija varēs no jauna piedalīties cīņā par pasaules pārdalīšanu. Zināma nozīme austrumu ekspansijas noskaņojumu kurināšanā bija vēsturiskajām tradīcijām, respektīvi, vācu amatnieku, tirgotāju un citu profesiju pārstāvju gadsimtiem ilgajai darbībai dažādās Austrumeiropas zemēs. Pirmā pasaules kara rezultātā daudzi vācu minoritātes pārstāvji zaudēja savus īpašumus vai privilēģijas un vairāk vai mazāk nelabprāt atgriezās Vācijā un aktīvi propagandēja revanša idejas. Nevar ignorēt arī faktu, ka nacionālsociālistu līderi, it īpaši Hitlers, bija pārliecināti par to, ka Austrumeiropas valstis, to skaitā Padomju Savienība, militārā ziņā ir ļoti vājas, tādēļ vācu ekspansija austrumu virzienā sastaptu vismazāko pretestību un dotu vislielāko teritorijas pieaugumu.

Tomēr galvenais cēlonis austrumu ekspansijas propagandas prioritātei nacionālsociālisma ideoloģijā bija demagoģiski apsvērumi. Austrumu ekspansijas ideoloģijā nacionālsociālisti nebija izstrādājuši kādu principiāli jaunu doktrīnu, bet dažādās variācijās atkārtoja iepriekšējo gadu desmitu un pat agrāko gadsimtu agresijas ideologu argumentus. Austrumu ekspansijas pamatošanai

nacionālsociālisma ideologi un publicisti plaši citēja 12.—14. gs. vācu dzejnieku darbus, kas slavināja Krusta karus, kā arī vācu feodāļu agresiju pret rietumslāvu un Baltijas tautām, Livonijas ordeņa, Brandenburgas—Prūsijas, kā arī ķeizariskās Vācijas agresīvo militāro doktrīnu autorus un propagandistus. Dažādos masu izdevumos un periodikā tika publicēti 13. gs. Teitoņu ordeņa mestra Zalcas Hermaņa aicinājumi izbeigt Krusta karus Palestīnā un virzīt tos pret Prūsiju.[62] 14. gs. vācu kolonistu dziesmas[63] un daudzi citi iepriekšējo gadsimtu vācu feodālās ekspansijas ideologu darbi, kā arī Visvācu savienības ideologu[64], Vācijas vadošo politisko darbinieku izteicieni, prasības utt. Visus svarīgākos notikumus Vācijas vēsturē nacionālsociālistiskie vēsturnieki centās interpretēt no «dzīves telpas» teorijas un austrumu ekspansijas viedokļa.[65] «Dzīves telpas» paplašināšana austrumu virzienā nacionālsociālisma ideoloģijā bija it kā visu vērtību mērs, absolūts kritērijs, no kura viedokļa vērtēja visus vēsturiskos notikumus un politiskos darbiniekus Vācijā.

Austrumu ekspansijas principu vārdā A. Rozenbergs nosodīja Staufenu un Habsburgu dinastiju monarhus, kas esot atstājuši novārtā šo uzdevumu Itālijas dēļ. Tajā pašā laikā Rozenbergs cildināja Austrumvācijas feodāļus, it īpaši Indriķi Lauvu, kas sekmīgi paplašinājuši Vācijas teritoriju uz rietumslāvu cilšu rēķina.[66] Vācu ordeņa cīņu pret prūšiem, Baltijas tautām un Poliju nacionālsociālisti iztēloja kā slavenu tradīciju, kas jāturpina 20. gadsimtā.[67] Svētās Romas impērijas maksimālās robežas viduslaikos fašistiskie vācu vēsturnieki centās iztēlot par daudz saprātīgākām nekā tās, kas pastāvējušas 20. gadsimtā, it īpaši pēc pirmā pasaules kara.[6]*

Tannenbergas (Grīnvaldes) kauju nacionālsociālisti uzskatīja par vienu no vissmagākajām traģēdijām Vācijas vēsturē, jo tā, kā apgalvoja Valters Darrē, pārapdzīvotībā nīkstošai vācu tautai esot deguna priekšā aizcirtusi vārtus uz austrumiem. Sīs sakāves tiešās sekas un izpausmes esot bijis gan Zemnieku karš, gan arī Trīsdesmitgadu karš.[69]

Par smagu ķeizariskās Vācijas vadītāju kļūdu vācu fašisti uzskatīja viņiem gluži nepamatoti piedēvēto atteikšanos (!!!) iekarot jaunas teritorijas un nodošanos saimnieciskās ekspansijas neprātam (!!!), kas esot novedis pie tikpat neierobežotas, cik kaitīgas industrializācijas.[70] Nacionālsociālistu ideologi sistemātiski propagandēja uzskatu, ka vara un iekarojumi esot nepieciešams priekšnoteikums saimnieciskai attīstībai un varenībai.[7'] Ja vācu imperiālisma ideologi līdz 1918. gadam savas austrumu ekspansijas plānus parasti iztēloja kā saimniecisku un militāru nepieciešamību[72] *vai kā labdarību pret okupēto zemju iedzīvotājiem*[73]*, nacionālsociālisti Vācijas imperiālisma agresiju parasti pamatoja ar*

rusis-kiem apsvērumiem, prasot ģermanizēt vienīgi teritoriju®, nevis to iedzīvotājus.[7'] nnA

Hitlers norādīja, ka Vācijas ārpolitikas mērķis nedrīkst būt ne rietumu, ne austrumu orientācija, bet Vācijai jārealizē tāda austrumu politika, kas dotu vācu tautai iespēju iegūt zemi.[75]

Savā politiskajā testamentā Hitlers apgalvoja, ka Vāciju nevar uzskatīt par nodrošinātu, ja tā nevar nodrošināt ar zemi uz gadu simteņiem ikvienu vācu tautas atvasi.[76] Hitlers aicināja apzināti pārvilkt svītru pirmskara ārpolitiskajai orientācijai, koloniju un tirdzniecības politikai, apturēt ģermāņu ekspansiju dienvidu un rietumu virzienā un vērst skatienu uz austrumiem, turpinot to politiku, kas pārtraukta pirms sešiem gadsimtiem — iekarošanas un kolonizācijas politiku Austrumeiropā. «Bet, ja mēs šodien runājam par jaunām teritorijām Eiropā, — apgalvoja Hitlers, — mums pirmkārt jādomā par Krieviju un tai pakļautajām buferval-stīm ...»

«Dzīves telpu» Austrumeiropā vācu fašisti paredzēja iegūt militāru iekarojumu ceļā. Cīņa par «dzīves telpu», norādīja nacionālsociālisti, gan prasīšot upurus, taču šo asiņu patēriņu varot attaisnot, jo jauniegūtā dzīves telpa došot iespēju daudzkārtīgi atražot kaujas laukā zaudēto cilvēku skaitu. Zobens šādā kārtā sagatavošot ceļu arklam.[7]*

Sādi izteicieni pamatvilcienos atkārtoja vācu ģeopolitikas priekšgājēja Dr. Fridriha Ratzela teoriju par senās Romas cīņu ar dažādām barbaru ciltīm, kas beigusies ar šo cilšu iznīcināšanu, padzīšanu vai pārdošanu verdzībā, lai iegūtajās teritorijās varētu nometināt romiešu kolonistus.[79] No Ratzela «Politiskās ģeogrāfijas» nacionālsociālisti bija aizguvuši ne vien vergturu iekārtas un barbaru sabiedrības normu mehānisku attiecināšanu uz attīstītu kapitālistisku sabiedrību, bet arī apgalvojumus, ka Eiropas Jauno laiku vēstures galvenais saturs esot pārmērīgi lielā iedzīvotāju skaita cīņa par zemi, ka zemnieku kolonizācija atšķirībā no plantatoru, tirgotāju un cita rakstura kolonijām varot noritēt vienīgi, padzenot vai iznīcinot vietējos iedzīvotājus, kā tas noticis Ziemeļamerikā, Dienvidbrazīlijā, Tasmānijā, Jaunzēlandē utt.[i0]

Konsekventi paužot uzskatu, ka militāri iekarojumi ir daudz svarīgāki tautas nākotnes nodrošināšanai nekā saimniecības attīstība, vācu fašisti propagandēja visu vācu tautas dzīves nozaru militarizāciju. Militāras disciplīnas ieviešana sadzīvē tieši atbilda lielburžuāzijas reakcionārāko aprindu interesēm jau tādēļ vien, ka tā bija vērsta pret strādnieku revolucionāro kustību. Vienīgi militarizējot visas Vācijas saimnieciskās, politiskās un kultūras dzīves nozares, monopolistiskā buržuāzija varēja cerēt uz panākumiem plānotajā revanša karā par pasaules pārdalīšanu.

Militārās dzīves jautājumos vācu fašisti neizstrādāja oriģinālus

uzskatus un bieži atkārtoja Klauzevica un Bismarka uzskatus, taču vairāk vai mazāk tos vulgarizējot.

Tā, piemēram, Bismarks, neraugoties uz savu lielo cieņu pret Vācijas ģenerālštābu, spēja saskatīt, ka militārā resora intereses var nesaskanēt ar visas valsts interesēm[81], *ka mititārais dienests un virsnieku sabiedrība nevar dot plašu redzeslauku*[82], *ka militāro aprindu morāles kritēriju nekritiska pārnešana uz politisko dzīvi var būt diezgan riskanta*[83] *utt. Nacionālsociālisti turpretim armiju uzlūkoja kā visu labo īpašību iemiesojumu un veicinātāju. Hitlers raksturoja ķeizariskās Vācijas armiju kā lielāko tautas skotu, kā nacionālās pašpārvaldes un brīvības sargātāju. «To, par ko vācu tauta var pateikties armijai, var īsi izteikt vienā vienīgā vārdā, proti: par visu,» apgalvoja Hitlers.*4 Vācijas armija saskaņā ar nacionālsociālistu koncepciju esot vācu savstarpējas saprašanās skola*[85], *tautas disciplinēšanas līdzeklis un turklāt arī «.. augstākā sociālistiskā organizācija vispār ..* .a>.[86] *Nacionālsociālisti, protams, nevarēja priecāties par vācu armijas asiņainajiem zaudējumiem pirmā pasaules kara laikā. Tomēr, saskaņā ar viņu koncepciju, tautas upuri miera laikā esot lielāki nekā zaudējumi kara dēļ. Hitlers apgalvoja: «Viens vienīgs dzimstības ierobežojuma gads Eiropā nogalina vairāk cilvēku nekā krituši visos Eiropas karos kopš franču revolūcijas līdz mūsu dienām, ieskaitot pasaules karu . . ,»*[87]

Karus Hitlers iedalīja attaisnojamos un neattaisnojamos.

Attaisnojamie kari, pēc viņa uzskatiem, esot tie, kuru rezultātā varot reproducēt zaudētos cilvēkus.™ Sāds iedalījums bija pilnīgi patvaļīgs no jebkuras teorijas viedokļa, jo kara rezultātus ļoti grūti plānot. Praktiskajā darbībā Hitlers neievēroja arī šo savu vienīgo iebildumu pret kariem. Uzzinājis, ka sācies I pasaules karš, kas pēc šāda kritērija katrā ziņā būtu jāierindo neattaisnojamo skaitā, Hitlers, saskaņā ar viņa paša atzinumu, esot aiz sajūsmas kritis ceļos un pateicies debesīm, ka tās viņam dāvājušas laimi dzīvot šajā laikmetā,[89] ,

Militāru disciplīnu un militāru psiholoģiju hitlerieši centās ieviest visās dzīves nozarēs. 1935. gada 16. martā Vācijā no jauna ieveda vispārēju karaklausību, ko pēc Hitlera rīkojuma 1936. g. 24. augustā pagarināja uz diviem gadiem.

Centieni militarizēt visu sabiedrības dzīvi izpaudās arī nacionālsociālisma ideologu lietotajā terminoloģijā. Nacionālsociālistiskais publicists Rudigers centās pārliecināt savus lasītājus, ka «kareiviskas stājas ieaudzināšana tautā ir ētisks uzdevums. Mēs visi esam Vadoņa kareivji: politiskie kareivji, darbnīcu kareivji, tīrumu kareivji, gara kareivji un ieroču kareivji.. .a>[90]

Cīņu par vācu imperiālisma kundzību pasaulē nacionālsociālisti centās iztēlot kā gādību par vācu tautu. Aplūkojot jautājumu par vācu tautas nākotni, Hitlers apgalvoja, ka pēc Francijas iznīcināšanas simts gadu laikā tagadējo 80 miljonu vāciešu vietā Eiropā dzīvošot divi simti piecdesmit miljonu vāciešu, turklāt dzīvošot nevis saspiesti, kā pārējās pasaules fabriku kūliji, bet gan kā zemnieki un strādnieki, kas ar savu darbu savstarpēji nodrošināšot savu dzīvi.[9'] «Ja mēs būsim saliedēti, norādīja Baldurs fon Sirahs savā 1935. g. 2. februāra runā, — mums piederēs ne vien 1935. gads, bet nākamais gadu tūkstotis.»[92] Otrā pasaules kara gados nacionālsociālisma ideologi tālāk konkretizēja un precizēja savus mērķus. Vāciešiem šā kara rezultātā vajagot kļūt par pasaules nozīmes tautu (Weltvolk) [93] Cīņa ejot nevis par troni un altāri, bet gan par kviešiem un naftu.[94] Teritoriālie iekarojumi došot iespēju apmierināt ikvienu pamatotu vācu karavīra vēlēšanos iegūt zemi.[95] Pēc kara vācieši, kas kopā ar apmēram 30 miljoniem asimilēto cittautiešu kļūšot par 100 miljonu cilvēku lielu ģermāņu tautu, valdīšot Eiropā.[95] SS garnizoni pēc kara tikšot izvietoti no Dienvidāfrikas līdz Kirkenai pie Nordkapa [97]

1943. g. 4. oktobrī H. Himlers deklarēja, ka galvenais hitleriešu mērķis šajā karā esot pavirzīt 20 gadu laikā vācu etniskās robežas 500 km uz austrumiem un aicināja vācu tautu gādāt daudz bērnu, lai būtu ar ko kolonizēt iekarotās zemes.

Nacionālsociālistu propaganda centās iztēlot vācu kareivjus kā kolonizācijas misijas apsēstus pionierus, kas vīzijās jau redzot auglīgo Austrumu telpu kā vācu kolonizētu zemi.[99] Pat vēl 1944. g. 12. novembrī, kad fašistiskās Vācijas militārā sakāve bija netālas nākotnes jautājums, Hitlera runā, ko Minhenē nolasīja H. Himlers, uzsvērta prasība sadalīt dzīves telpu atbilstoši militārajam spēkam.'[00]

Vācu fašistu militārā doktrīna balstījās uz voluntāristis-kām frāzēm un bija tikpat avantūristiska kā viņu uzskati politiskajos un saimnieciskajos jautājumos. Cenzdamies visas sabiedriskās dzīves parādības izskaidrot ar bioloģiskas terminoloģijas palīdzību, nacionālsociālisti pasludināja cīņu un karu par universālu likumu dabā un sabiedrībā. Mūžīgi risinoties izlase. Stiprākais saslabājot dzīvību un tiesības dzīvot, bet vājākais ejot bojā.'[0] Visu izšķirot fiziskais spēks, gribasspēks un garīeais spēks. Viltība neko daudz nelīdzot ilgstošā laikaposmā. Mūžīga cīņa un izlase pastāvot arī tautu attiecībās. Cīņas gaitā stiprākais kļūstot arvien spēcī-, gāks, kamēr bez cīņas iestātos deģenerācija.'[03] Tautu cīņā varēšot pastāvēt vienīgi tās nācijas, kam būs pietiekami daudz telpas un izejvielu. Pārējām jāmirst.'[04]

Dažādi variējot šādus un līdzīgus apgalvojumus, vācu fašisti

savas militārās avantūras centās iztēlot kā gādību par vācu tautas nākotni, bet neveiksmes karā — kā draudus vācu tautas pastāvēšanai.'[05]

Protams, ne jau hitleriešu prātojumi par kara nozīmi, bet Vācijas lielais militārais potenciāls, virsnieku labā profesionālā sagatavotība un, galvenais, milzīgie līdzekļi, kas tika ziedoti kara gatavošanai, padarīja hitleriskās Vācijas armiju par pasaules reakcijas galveno spēku. «Dzīves telpas» teorija bez fanatizēta pūļa atbalsta un kvalificētu, ar milzīgiem resursiem apgādātu administratoru saskaņotas darbības būtu bezspēcīga. Tā gan varētu noderēt kā demagoģiskas publicistikas lozungs, bet tās īstenošana ilgākā laika sprīdī varēja novest tikai pie nepārvaramām pretrunām.

Pietiek izdarīt vienkāršu aritmētisku aprēķinu, tai pārliecinātos, ka arī visoptimālākajos apstākļos, kādi var pastāvēt tikai teorētiski, nacionālsociālistu uzskati par «dzīves telpu», tāpat kā citos jautājumos, neizbēgami novestu strupceļā.

Pieņemsim uz brīdi, ka nacionālsociālistiem būtu izdevies īstenot savus vistālejošākos plānus — nodibināt savu kundzību pasaulē, iznīcinot visas citas tautas, un izveidot tūkstošgadīgu valsti. Pirms otrā pasaules kara vāciešu bija nepilni 5% pasaules iedzīvotāju.'[06]

Neizskatot projektus par daļu zviedru, norvēģu, islandiešu, holandiešu, flāmu, angļu utt. asimilēšanu, pieņemsim, ka par rasiski pilnvērtīgiem tiktu atzīta mazāk nekā puse vāciešu, t. i., apmēram 2% pasaules iedzīvotāju. Ir zināms, ka labvēlīgos apstākļos — un tādus aicināja radīt nacionālsociālisti — iedzīvotāju skaits var divkāršoties vienas paaudzes laikā — apmēram 33 gados. Šādos apstākļos 200 gadu laikā divu procentu iedzīvotāju pēcnācēju skaits jau jūtami pārsniegtu iepriekšējo visas pasaules iedzīvotāju skaitu un «dzīves telpas» problēma kļūtu vēl asāka nekā agrāk. Vienīgi nepārtrauktas darbības gāzu kameras, kas šoreiz pārstrādātu kaulu miltos simtprocentīgus Ziemeļu rases pārstāvjus — jo citu vairs nebūtu —, varētu glābt nacionālsociālistu plānoto agrarizēto valsti no bada nāves.

Tūkstošgadīgas valsts pastāvēšana, pec nacionālsociālisma ideologu receptēm, novestu pie vēl uzskatāmāka absurda. Angļu statistiķis E. C. Rodess ir aprēķinājis, kāds būs pasaules iedzīvotāju skaits 3000. gadā, ja ik gadus tas pieaugs par 1,5%.[107]

Sādā gadījumā 3000. gadā pasaulē būs 14 470 000 000 000 000 iedzīvotāju. Ja šos iedzīvotājus vienmērīgi sadalītu pa visu Zemeslodes sauszemi, ieskaitot Antarktīdu, katram cilvēkam iznāktu 102,97 kvadrātcentimetru liela platība.

Ja šādā procesā piedalītos tikai 2% pasaules iedzīvotāju, ari viņiem, vairojoties tādā tempā (kas ir apmēram trīs reizes lēnāks par maksimālo, ko rekomendēja nacionālsociālisti), 3000. gadā uz katru

«augstākās rases» pēcnācēju iznāktu aptuveni 0,515 kvadrātmetra «dzīves telpas» jeb 1600 reizes mazāk nekā mūsdienu Ņujorkas iedzīvotājiem, kur caurmērā uz cilvēku ir 800 kvadrātmetru, ieskaitot ielas, ēkas, parkus utt.'0 Nevis ekstensīvi apgūstot jaunas teritorijas, kuru platība vienmēr būs ierobežota, bet gan attīstot ražošanas spēkus, cilvēce var nodrošināt materiālos priekšnosacījumus ilgstošam progresam.*

No teiktā jāsecina, ka nacionālsociālistu teritoriālās ekspansijas plāni bija nereāli un novestu vācu tautu pie katastrofas arī tādā gadījumā, ja tos varētu netraucēti īstenot.

Taču tikpat tāli no reālās dzīves un praktiskām iespējām bija nacionālsociālistu praktizētie līdzekļi šai ekspansijai. Otrā pasaules kara izraisīšana, terora režīma nodibināšana okupētajās zemēs un genocīda politika pret veselām tautām un sociālām grupām neizbēgami izraisīja varenas antifašis-tiskas kustības rašanos pasaulē un noveda pie antihitleriskas koalīcijas izveidošanās. Vācu imperiālisms, kam ar nacionālistiskās demagoģijas palīdzību bija izdevies cīņā par saviem mērķiem iesaistīt plašas vācu tautas masas, izrādījās ekonomiski, politiski un militāri nepietiekoši spēcīgs pasaules kundzības iekarošanai, turklāt nacionālsociālistiskās ideoloģijas ietekme masās bija nopietns šķērslis dažu lielbur-žuāzijas aprindu centieniem kara beigu posmā atbrīvoties no dažiem nacionālsociālisma līderiem, lai glābtu reakcionāro režīmu un novērstu vācu imperiālisma pilnīgu sagrāvi otrajā pasaules karā.

Nacionālsociālistu nākotnes projektu absurdais, utopiskais raksturs nemazināja šo plānu bīstamību. So plānu nereālais raksturs bija tieši saistīts ar fanātisko neatlaidību, ar kādu nacionālsociālistu līderi centās tos īstenot. No Eiropas tautu viedokļa, bija diezgan mazsvarīgi zināt, vai šie plāni nākotnē ir lemti neveiksmei, vai nē, ja jau pirmās fāzes to īstenošanā apdraudēja šo tautu pastāvēšanu. Vienīgi vācu imperiālisma sagrāve otrajā pasaules karā lika sabrukt arī tā demagoģiskajam maskējumam — nacionālsociālisma ideoloģijai.

PIEZĪMES

1 *Günter Heyden. Kritik der deutschen Geopolitik. Dietz Verlag, Berlin, 1958, 115. Ipp.*

2 *Turpat, 158. Ipp*

3 *Günter Heyden. Kritik der deutschen Geopolitik. Dietz Verlag Berlin, 1958, 153.—154. Ipp.*

4 *Turpat, 155. Ipp.*

5 *Zeitschrift für Geopolitik, 1938. Heft 9, 743. Ipp.*

6 *Zeitschrift für Geopolitik, 1941. Heft 7, 369. Ipp.*

7 *Günter Heyden. Kritik der deutschen Geopolitik. Dietz Verlag, Berlin,*

1958., 164. Ipp.

[8] *Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 590. Ipp.*

[9] *Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 123. Ipp.*

[10] *Turpat, 590. Ipp.*

[11] *Hermann Rauschning. Hitler m'a dit. Cooperation. Paris, 1939, 38. Ipp.*

[12] *K. Markss, F. Engeiss. Darbu izlase. Latvijas Valsts izdevniecība, Rīgā, 1950., I sēj., 28.—30. Ipp.*

[13] *Mein Kampf, 344.—345. Ipp.*

[14] *R. Walther Darre' Reichsleiter der NSDAP. Reichsminister und Reichs-bausrnführer. Blut und Boden. Band l, Gruppe 1, Beitrag 3. Berlin 1936, 3. un 4. Ipp.*

[15] *Mein Kampf, 345. Ipp.*

[16] *Turpat, 346. Ipp.*

[17] *Hitlers zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1961, 53. Ipp. Mein Kampf, 146. Ipp.*

[18] *Hitlers zweites, Buch., 58.-59. Ipp.*

[19] *Hermann Rauschning. Hitler m'a dit. Cooperation Paris, 1939., 53. Ipp.*

[20] *Hitlers zweites Buch, 53. Ipp.*

[21] *Mein Kampf, 144.—145. Ipp.*

[22] *Turpat, 151. Ipp.*

[23] *Turpat, 288.—291. Ipp.*

[24] *Hitlers zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahrz 1928: Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1961, 61. Ipp.*

[25] *Runa SS vadītājiem Pozenē 1943. g. 4. oktobrī. Psychologie et ethique, 444. Ipp.*

[26] *Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 557. Ipp.*

[27] *Rozenberga radioruna Berlīnē 1934. g. 22. februārī. Völkischer Beobachter, 1934. g. 23. februārī, nr. 54.*

[28] *R. Walther Darr/. Reichsleiter der NSDAP. Reichsminister und Reichs-bauernführer. Blut und Boden. Band I, Gruppe I, Beitrag 3. Berlin 1936, 20. Ipp.*

[29] *Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 557. Ipp.*

[30] *Turpat, 552. Ipp.*

Joseph Goebbels. Die Zeit ohne Beispiel. Reden und Aufsätze aus den Jahren 1939/41. Zentralverlag der NSDAP. Franz Eher Nachf. München 1941. 316. Ipp. (Rede an die tschechischen Kulturschaffenden und Journalisten 11 September 1940. «Das kommende Europa».)

[32] *Arthur Schweitzer. On Depression and War: Nazi Phase. Political Science Quartirly. New-York, September 1947, Number 3. Volume LXll, 326. Ipp.* [7]

[33] *R. Walther Darre. Blut und Boden. Band I, Gruppe 1. Beitrag 3. Berlin,*

1936, 20. Ipp.

[34] *Turpat, 20.—21. Ipp.*

[35] *Turpat, 22. Ipp.* 4

[36] *R. Walther Darre. Neuadel aus Blut und Boden. J. F. Lehmanns Verlag. München—Berlin, 1943, 220.—221. Ipp.*

[37] *Turpat, 170. un 173. Ipp.*

[38] *R. Walther DarYe. Reichsleiter der NSDAP. Reichsminister und Reichs-bauernführer. Blut und Boden. Band I, Gruppe 1. Beitrag 3. Berlin, 1936, 22.—23. Ipp.*

[39] *Turpat, 23. Ipp.*

[40] *Mein Kampf, 728. Ipp.*

[41] *Das Programm der NSDAP und seine weltanschaulichen Grundgedanken von Dipl. Ing. Gottfried Feder. 25—40. Auflage, 121 —200. Tausend. 1930. Verlag F. Eher Nachf. G. m. b. H. München, 2NO, 19. Ipp.*

[42] *Hitlers Zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928. Deutsche Verlags-Anstalt. Stuttgart, 1961, 54. Ipp.*

[43] *Turpat, 55. Ipp.*

" *Hitlers zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928. Deutsche Verlags — Anstalt Stuttgart, 1961, 55. Ipp.*

[15] *Turpat, 83. Ipp.*

[16] *Hitlera runa 1928. g. 13. jūlijā. Völkischer Beobachter, 1928. g. 18. jūlijā.*

[47] *Hans Grimm. Volk ohne Raum. 176.—200. Tausend. München, 1933 (pirmais izdevums iznācis 1926. g.), 1237. Ipp.*

[48] *Hitlers Tischgespräche, 494. Ipp.*

[49] *Hermann Göring. Reden und Aufsätze. Zentralverlag der NSDAP. Franz Eher Nachf. München, 1940, 371. Ipp.*

[50] *J. Šahta runa 1936. g. 9. decembri Ģeogrāfijas un statistikas biedrībā Berlīnē. Das Dritte Reich. Das vierte Jahr 1936. Hummelverlag, Berlin*

1937,.319. Ipp.

Hermann Rauschning. Hitler m'a dit. Cooperation Paris, 1939, 143. Ipp.

[51] *Winston S. Churchill. The second World War. Volume I. Caussel u. Co LTD. London —Toronto—Melburne—Sydney— Auckland. Fourth Edition. February 1955, 200. Ipp.*

[52] *История Великой Отечественной Войны. Том I. Москва, 1960, 156. Ipp.*

[53] *Hermann Rauschning. Hitler m'a dit. Cooperation. Paris, 1939, 141. Ipp.*

[04] *Hermann Rauschning. Hitler m a dit. Cooperation. Paris,*

1939, 78. lpp.

[55] *Das Dritte Reich. Das dritte Jahr 1935. Hummelverlag Berlin, 1936, 187. lpp.*

[56] *Das Dritte Reich. Das vierte Jahr 1936. Hummelverlag Berlin, 1937, 260. lpp.*

[57] *Turpat, 320. lpp.*

[58] *Turpat, 319. lpp.*

[59] *Sk. Hitlera radiorunu 1941. g. 31. decembrī. Deutsche Zeitung im Ostland, 1942. g. 1. janvārī.*

[60] *Die Zeit ohne Beispiel, 249. lpp.*

[b'] *Hans Grimm. Volk ohne Raum. 176.—200. Tausend. München, 1933, 1248. lpp.*

[62] *Sk. Hermann von Salzas. «Aufruf zur Kreuzfahrt», kas publicēta avīzē «Feldzeitung von der Maas bis an die Memel», 1942. g. 9. janvārī.*

[63] *Sk. dziesmu «Nach Ostland wollen wir reiten», kas publicēta rakstā «Ritter und Burgen im Osten» (autors B. Wiese,), avīzē «Deutsche Zeitung im Ostland», 1942. g. 17. maijā.*

[64] *Visvācu savienība (Alldeutsche Verband) — organizācija vācu imperiālisma ekspansijas veicināšanai. Dibināta 1891. g. Visvācu savienībā darbojas daudzi vācu imperiālisma ideologi. Sī organizācija pirmā plaši propagandēja uzskatus par vācu rasisko pārākumu, salīdzinot ar citām tautām, dzīves telpas trūkumu Vācijā un citus patvaļīgus paņēmienus, ko vēlāk pārņēma vācu fašisti.*

[65] *Friedrich Koch. Livland und das Reich bis zum Jahre 1225. Verlag W. F. Häcker. Pozen, 1943, 1.—2. lpp.*

Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 479. un 523. lpp.

[67] *Mein Kampf 742. lpp.*

[68] *Ernst Benz. Luther und der Volksdeutsche Osten. Deutsche Ostforschung. Herausgegeben von Hermann Aubin, Otto Brunner, Wolfgang Kahte, Jochannes Perprits. Zweiter Band. Verlag von S. Hirzelin Leipzig, 1943, 238. lpp.*

[69] *Valtera Darrē runa 1935. g. 7. jūlijā. R. Walther Darre. «Um Blut und Boden». Reden und Aufsätze. Zentralverlag der NSDAP. München, 1940, 281. lpp.*

[70] *Mein Kampf, 255. lpp.*

[71] *Turpat, 158. lpp.*

[72] *Der erste Weltkrieg (Dokumente und Materialien). Eingeleitet und zusammengestellt von Dietrich Zboralski und Eberhard Heidmann. Volk und Wissen. Volkseigener Verlag, Berlin, 1961, 46. —50. lpp.*

[73] *Vācijas kanclera Betmana Holvega runa Reihstāgā 1915. g. 19. augustā. Citēts no «Norddeutsche Allgemeine Zeitung», 20. August 1915, nr. 230.*

[74] *Mein Kampf, 428. Ipp.*

[75] *Turpat, 757. Ipp.*

[76] *Turpat, 754. Ipp.*

[77] *Mein Kampf, 742. Ipp.*

[/ö] *Hitlers zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928. Deutsche Verlags — Anstalt, Stuttgart 1961, 54. Ipp.*

[7y] *Dr. Friedrich Ratzel. Politische Geographie. München und Leipzig. Verlag von R. Oldenburg, 1897, 123.—124. Ipp.*

[80] *Turpat, 389. un 126. Ipp.*

[81] *O. Бисмарк. Мысли и воспоминания. Том II. О Г ИЗ, Москва, 1940, 93.—94.*

[82] *O. Бисмарк. Мысли и воспоминания. Том III. ОГИЗ, СОЦЭКГИЗ,*

1941, 5.-6. Ipp.

[83] *Turpat, 92. Ipp.*

[84] *Mein Kampf, 306. Ipp.*

[85] *Turpat, 647. Ipp.*

[86] *Hitlers zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928. Deutsche Verlags — Anstalt. Stuttgart, 1961, 63. Ipp.*

Hitlers zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1961, 48. Ipp.

[88] *Turpat, 50. Ipp.*

[89] *Mein Kampf, 177. Ipp.*

[90] *Karlheinz Rüdiger. Geistige Kriegsbereitschaft. Zentralverlag der NSDAP. Berlin,1940, 48. Ipp.*

[91] *Mein Kampf, 767. Ipp.*

[92] *Gerd Rühle. Das Dritte Reich. Das dritte Jahr 1933. Hummelverlag, Berlin, 1936, 81. Ipp.*

[13] */. Gebelsa runa 1939. g. 27. novembrī. Die Zeit ohne Beispiel, 223. Ipp.*

[14] */. Gebelsa runa 1942. g. 18. oktobrī. Der Steile Aufstieg. 40. Ipp.*

[15] *Ostsiedlung — die Chance des Endekampfes (raksts bez paraksta). Feldzeitung von der Maas bis an die Memel, 9. Januar 1942.*

[96] *H. Himlera runa SS vadītājiem Bādšahenā 1943. g. 14. oktobrī. Psychologie et éthique, 457. Ipp.*

[97] *H. Himlera runa SS divīzijas «Adolf Hitler» virsniekiem 1940. g. 7. septembrī. Psychologie et éthique, 411. Ipp.*

[98] *Psychologie et ethique, 433., 446.—447., 449. Ipp.*

[99] */. Gebelsa runa 1942. g. 18. oktobrī. Der Steile Aufstieg, 40. Ipp.*

[100] *Völkischer Beobachter, 14 November 1944, nr. 310.*

[101] *Hitlera slepenā runa jaunajiem virsniekiem Berlīnes Sporta*

pilī

1942. g. 30. maijā. Hitlers Tischgespräche, 493. Ipp.

[102] *H. Himlera runa SS vadītājiem Pozenē 1943. g. 4. oktobrī. Psychologie et ethique, 437.—438. Ipp.*

[103] *Hitlera slepenā runa jaunajiem virsniekiem Berlīnes Sporta pilī 1942. g. 30. maijā. Hitlers Tischgespräche, 494. Ipp.*

[104] *J. Gebelsa runa 1942. g. 15. novembrī. Der Steile Aufstieg, 72. Ipp.*

[105] *J. Gebelsa runas 1939. g. 22. decembrī, 1942. g. 15. un 29. novembrī. Die Zeit ohne Beispiel, 226. Ipp. Der Steile Aufstieg, 70., 84. Ipp.*

[106] *1 930. g. sākumā pasaulē bija ap 1953 miljonu iedzīvotāju. No tiem vāciešu un vāciski runājošo Eiropā bija 83 miljoni, citos kontinentos vairāk nekā 10 miljonu* (i4SV *vien 8 miljoni). (Prof. Hickmann's Geographisch-Statistischer Universal-Atlas. 1930/31. Druck und Verlag G. Frey-tag-Berndt A. G. Wien, 43.—45. Ipp.) 20 gadu pēc kara — 1964. g. pasaulē bija ap 3256 miljoni iedzīvotāju, no tiem vāciešu un vācu valodā runājošo Eiropā ap 87 miljoni, citos kontinentos neasimilējušos vāciešu ap 6 miljoni, tātad 1964. g. vāciešu bija nepilni 3% pasaules iedzīvotāju. Aprēķini izdarīti pēc grāmatas «Население земного шара». Справочник по странам. Издательство «Наука», Москва, 1965» datiem. 1988. g. vāciešu un vāciski runājošo pasaulē bija ap 100 milj., tātad 2%. No tiem VFR dzīvoju*

54 750 tūkst., VDR — 16 530 tūkst., Rietumberlīnē — 1 milj. 600 tūkst., Austrijā — 6 milj. 250 tūkst., Šveicē — 4 milj. 260 tūkst., Л5У *— 6 milj. 300 tūkst., PSRS — 2 milj. Народы Мира. Историко-Этнографический справочник. «Советская Энциклопедия», М., 1988. стр. 25, 39, 325, 519.* [10/] *Kā zināms, 20. gadsimta 60. gados iedzīvotāju skaits pasaulē aug ātrāk — caurmērā par 2% gadā jeb par 20 uz tūkstoš iedzīvotājiem. Visstraujākais iedzīvotāju pieaugums ir dažās Āfrikas un Dienvidamerikas valstīs: Ganā 1948.—1964. g. — 38, Venecuēlā 1961 .—1963. g. — 37,3; Meksikā I960.—1964. g. — 34,8. Ļoti straujš iedzīvotāju dabīgais pieaugums ir arī dažās Padomju Savienības republikās. Azerbaidžānas PSR tas 1964. g. bija 32,5, bet 1960. g. — 35,9, Turkmēnijas PSR 1964. g. tas bija 31,8, bet 1960. g. — 35,9. Uzbekijas PSR dabīgais pieaugums 1964. g. bija 30, bet 1960. g. — 34 uz tūkstoš iedzīvotājiem.*

Viszemākais iedzīvotāju dabīgais pieaugums pasaulē ir Ungārijā, kur 1961 .—1964. g. tas bija 3,2 uz tūkstoš iedzīvotājiem, un Zviedrijā, kur 1961. —1964. g. tas bija 5. Zems dabīgais pieaugums ir art Latvijas PSR, kur 1964. gadā tas bija 3,8 uz tūkstoš iedzīvotājiem, bet 1960. g. — 5,1, un Igaunijas PSR, kur tas 1964.

g. bija 5,4, bet 1960. g. — 6,1.

Visi norādītie dati ņemti no grāmatas «Население земного шара. Справочник по странам. Izd. «Наука», Москва, 1965».

[108] *Aprēķini izdarīti pēc datiem, kas minēti grāmatā. «Отто Рюле. Хлеб для шести миллиардов. Перевод с немецкого. Издательство «Прогресс», Москва, 1965», 69. — 70. lpp.*

Kad materiāls jau bija sagatavots publicēšanai, laikrakstā «Kaujas postenī» (1989. gada 16. marts) izlasīju, ka, pildot dienesta pienākumus, kritis Daugavpils labošanas darbu kolonijas darbinieks Viktors Ņemeņo-noks. Viņu un trīs ieslodzītos nogalinājuši divi rūdīti recidīvisti. Tā kā Latvijas PSR Iekšlietu Ministrijas Kolēģijas un Politiskās dajas orgāns ir nosaucis kolonijas atrašanās vietu un minējis, ka noziegumu izdarījuši divi rūdīti recidīvisti, tad jebkurš, kurš lasa laikrakstu «Kaujas postenī», var secināt, ka viena no divām sevišķa režīma labošanas darbu iestādēm atrodas Daugavpilī.

ANDRIS BERGMANIS

DOMĀJOT PAR VISU, KAS MŪSU

Varu tikai pievienoties Latvijas PSR Iekšlietu Ministrijas Kolēģijai un Politiskajai dajai, Izsakot līdzjūtību iekšlietu dienesta leitnanta Viktora Ņemeņonoka piederīgajiem. Tomēr jāizsaka līdzjūtība arī LPSR Iekšlietu ministram Bruno Steinbrikam un viņa vietniekam Leonam Airem, jo par noziegumu Daugavpils labošanas darbu kolonijā atbildīgi arī viņi.

Vēl jo vairāk tādēļ, ka 6. martā (traģēdija kolonijā notika 7. martā) lieli likumsargu spēki tika koncentrēti aktieru piketa arestam, bet turpmākajās dienās piketētāju izdzenāšanai.

Var jau to uzskatīt par sakritību, tomēr es šajā sakritībā saskatu zināmu likumsakarību — laikā, kad visi spēki būtu jākoncentrē noziedzības apkarošanai, milicijas darbinieki un ministrs, apmierinot pagaidām vēl anonīma «ģenerālgubernatora» ambīcijas, pielieto varu pret mierīgajiem Latvijas iedzīvotājiem.

Ja vēl atceramies nesenos notikumus Jelgavā, kad viens milicijas darbinieks nošāva otru, tad tik tiešām jāsāk smīkņāt par ilgus gadus neapstrīdēto saukli: «Наша милиция нас бережет!»

Ja Daugavpilī iekšlietu darbiniekiem nebija iespējams tikt galā ar diviem recidīvistiem, tad, kādas garantijas, ka, apvienojoties vairākiem simtiem, viņi ncizk|us no ieslodzījuma vietas? Tad nu nelīdzēs nekādas aizbildes par to, ka demokratizācijas apstākļos lieli milicijas spēki aizņemti kārtības uzturēšanā mītiņos un demonstrācijās.

Un vēl — civilizētās valstīs ministri un viņu vietnieki, kuri nespēj tikt galā ar saviem TIEŠAJIEM pienākumiem, demisionē.

Bet mēs taču dzīvojam ... nu ja — Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā, kuru republikas prokurors uzskata par tiesisku valsti.

A. B.

Pērn, 11. jūnijā, Latvijas 3. folkfestivāla laikā, jauns puisis no Cēsu estrādes apmēram tūkstotim cilvēku paziņoja, ka viņš spiests emigrēt uz ārzemēm. Es, būdams viens no koncertmltiņa vadītājiem, bez mazākās liekulības paskaidroju — ja man būtu jāizvēlas starp emigrāciju un savas Latvijas cietumu, tad izvēlētos pēdējo.

Jūlijā puisis emigrēja.

Man, paldies Dievam, nav bijusi iespēja apliecināt toreiz no estrādes teiktā patiesīgumu, tomēr . . .

1988. gada 28. jūlijā tiek izdota PSRS iekšlietu ministra pavēle № 164. Tajā apstiprināta instrukcija par kārtību, kādā notiesātie ar brīvības atņemšanu nosūtāmi no vienas labošanas darbu iestādes uz otru, kā arī kārtība, kādā nosacīti atbrīvotie no brīvības atņemšanas vietām un nosacīti notiesātie ar brīvības atņemšanu (obligāti iesaistot darbā) nosūtāmi uz citu apvidu.

Pats par sevi saprotams, ka šī pavēle, kā jau visas, kas nākušas «no centra», attiecas arī uz mūsu republiku. Nemēģināšu instrukciju tulkot no krievu valodas, jo baidos savu dzimto valodu piesārņot, bet instrukcijas pielietošanas sekas var būt arī šādas: ja nodarījums pret likumu nav tik bīstams un saņemts tikai nosacīts sods, tad likumu sargiem ir visas tiesības aizsūtīt notiesāto kaut vai aiz polārā loka. Vēl

vairāk — ja, atrodoties ieslodzījuma vietā, labi strādāts un cītīgi izpildīti labošanas darba iestāžu; iekšējās kārtības noteikumi, tad gaida augsta likumdevējˆ, un likumaizsarga «žēlsirdība» — nosacīta atbrīvošana ar tiesībām un pienākumu doties ekskursijā pie baltajiem lāčiem. Un otrādi — ja kaut kur mūsu plašajā Dzimtenē kādam ienāk prātā, ka nosacīti atbrīvoto vai nosacīti notiesāto grupai piemērotākā soda izciešanas vieta ir Latvija, tad attiecīgajiem darbiniekiem jāgarantē šai grupai sadzīves un darba apstākli.

Kaut gan . . .

«LPSR Labošanas darbu kodeksa» 6. pants «Soda izciešanas vietas» skan šādi: «Saskaņā ar PSRS savienoto republiku labošanas darba likumdošanas 6. pantu: personas, kas pirmo reizi notiesātas ar brīvības atņemšanu un kas līdz arestam dzīvojušas vai notiesātas LPSR teritorijā, parasti sodu izcieš LPSR teritorijā. Lai sekmīgāk labotu un pāraudzinātu notiesātos, viņus var nosūtīt izciest sodu uz citas savienotās republikas labošanas iestādēm kārtībā, kuru nosaka PSRS Iekšlietu ministrija, saskaņojot ar PSRS prokuratūru (LPSR APP Dekrēts no 21.12.87.).

Tātad . . .

6. pants tomēr dod kaut minimālas garantijas likumpārkāpējam palikt savā etniskajā teritorijā, ja viņš pirmoreiz nogrēkojies tā, ka tiesa noteikusi brīvības atņemšanu. Noziedzniekam palikt savā etniskajā teritorijā nozīmē daudz — biežāks kontakts ar tuviniekiem, kaut minimālas, bet tomēr iespējas lietot dzimto valodu, reizēm arī klausīties radio un televīzijas pārraides dzimtajā valodā. Nosacīti notiesātajam vai atbrīvotajam tas var tikt liegts.

Kaut gan . . .

6. pants, kā jau lielākā daļa pieņemto pantu, likumu, instrukciju, paredz izņēmumus, un, ja nu kādam ienāk prātā, ka notiesāto «sekmīgāk labos un pāraudzinās» kādas citas republikas gaiss, tad viņš var vākt kopā savu niecīgo cietumnieka iedzīvi un posties uz attālākiem apgabaliem.

Acīmredzot jauneklis, kuram es Cēsis tik lepni atbildēju, nepārzināja mūsu likumdošanas fineses.

Tomēr esmu pārliecināts, ka gadījumā, ja viņam tur radusies iespēja iepazīties kaut vai ar abiem augšminētajiem dokumentiem, par manu superpatriotisko parafrāzi Cēsīs viņš tagad smīkņā.

Pievērsīsimies dzimtajai Latvijai, kura pēdējā laikā ieguvusi otro nosaukumu «Mūsu kopējās mājas». Jā, nu pagājis vairāk nekā gads, kopš Latvija kļuvusi par kopīgajām mājām krietnam sevišķi bīstamu recidlvistu pulkam, jau vairāk par gadu mūsu republikas teritorijā ir divas sevišķa režīma labošanas darbu iestādes. Es, tāpat kā daudzi, zinu, kur tās atrodas, aptuveni cik ieslodzīto tajās izcieš sodu, tomēr neminēšu ne pilsētas, ne skaitļus, jo negribu sagādāt lieku darbu

Galvenās literatūras pārvaldes ierēdņiem, šie dati joprojām tiek pielīdzināti valsts noslēpumam.

Attiecībā uz sevišķi bīstamajiem recidlvistiem, kuri tagad vairāk vai mazāk veiksmīgi pilda republikas Iekšlietu ministrijas labošanas darbu iestāžu ražošanas plānus, varu teikt tikai to, ka mūsu republikā titulu «sevišķi bīstams re-cidlvists» tiesas vienā gadā piešķir vismaz 25—30 reizes mazākam noziedznieku skaitam,nekā patlaban atrodas abās sevišķa režīma labošanas darbu iestādēs. Arī tie nedaudzie šā titula īpašnieki nebūt ne visi ir republikas iedzīvotāji. Visus pārējos piegādā reģioni, kuros šāda ieslodzījuma vietu nav. To, protams, var saukt par savstarpēju starpnacionālo izpalīdzēšanu, jo mūsu republikā, piemēram, nav nevienas mazgadīgo noziedznieču kolonijas, kā arī mazgadīgo noziedznieku kolonijas ar pastiprinātu režīmu. Man tikai ir nelāgas aizdomas, ka mēs savus mazgadīgos noziedzniekus un noziedznieces uz citiem valsts reģioniem sūtām kursos, lai pēc gadiem atpakaļ saņemtu kontingentu tām pašām sevišķa režīma kolonijām.

Iespējams, ap to laiku, kad, «internacionālisma skolu» izgājuši, Latvijas cietumos atgriezīsies pašmāju sevišķi bīstamie recidīvisti, šis lietas aizsācēji — LPSR iekšlietu ministrs Bruno Steinbriks un viņa vietnieks Leons Aire, ieņems citus amatus, bet pateicība tik un tā pienāksies viņiem. Ari par tiem no abām sevišķa režīma ieslodzījuma vietām atbrīvotajiem pilsoņiem, kuri par savu dzīvesvietu izvēlēsies visnotaļ pievilcīgo Latviju.

Ļaunas mēles gan melš, ka ne jau rūpē par Latvijas iedzīvotāju etnisko daudzveidību un noziedznieku pasaules dažādošanu mēs esam aplaimoti ar šim sevišķa režīma ieslodzījuma vietām. Iekšlietu ministrijas labošanas darbu sistēmā (vēl nesen bija šo iestāžu ražošanas apvienība un tās ģenerāldirektors bija tagadējais LPSR iekšlietu ministra vietnieks Leons Aire), tāpat kā jebkurā mūsu valsts uzņēmumā, pastāv ražošanas plāns (NB — plānotās un saražotās produkcijas daudzums — noslēpums!). Tā kā pēdējos divos gados tiesas kļuvušas humānākas un daudzos gadījumos, ja iespējams, brīvības atņemšanu aizstāj ar citiem soda veidiem, tad labošanas darbu sistēmai varētu draudēt visuvarenā plāna «degšana». Bet, tā kā mūsu republika izsenis slavena ar pat visbezjēdzīgāko Vissavienības kabinetos izstrādāto plānu izpildi, tad acīmredzot ari labošanas darbu sistēmas ierēdņi nav gribējuši atpalikt. Jāņem vērā ari, ka par plāna izpildi un pārpildīšanu prēmijas nesaņem vis ieslodzītie (naudas izteiksmē), bet gan viņu priekšniecība — sākot ar kontrolieriem un beidzot ar ministrijas ierēdņiem. Un vai iepriekšminētajam par iemeslu nav ari tas, ka Latvijas teritorijā kā sēnes saauguši Olaines tipa psei-doārstnieciskie darba profilaktoriji — šis antikonstitucionālās ieslodzījuma vietas (uz kāda konstitūcijas panta pamata cilvēkam var laupīt brīvību faktiski bez tiesas?).

Vissavienības presē jau daudz rakstīts par ieslodzījuma vietu ražošanas plāna prioritāti pār brīvības atņemšanas galveno mērķi — pāraudzināšanu. Man šī plāna izpilde par katru cenu un «audzināšana» **tikai** ar darbu atgādina GULAG arhipelāga laikus, kad ieslodzītie cēla komjauniešu triecienceltnes, pat komjauniešu pilsētas. Toreiz «tautu tēvs» ieslodzīto paveikto uzdeva par visas padomju tautas panākumu, par darbu, kurš veikts ar neizmērojamu entuziasmu.

Bet tagad citāts no gadus sešus veca laikraksta «Darba Ritms» (LDI politiskās daļas izdevums): «Sociālistiskā darba sacensība mūsu republikas ārstnieciskā darba profilaktorijos un labošanas darbu iestādēs norisa ar plašu vērienu. Vairāki kolektīvi piecgades trešā gada ražošanas uzdevumus veica pirms termiņa (.

Panākumi nenāk paši no sevis. Tie ir sabiedrības, darba mīlestības, enerģijas un prasmes atbildēt par uzticēto radīti. Apsveicam uzvarētājus, kuri strādā jau piecgades ceturtā gada kontā!»

Tātad galvenais — saliedētība! Un piecgades trieciennieki tā saliedējas, ka vienā no mūsu pilsētas labošanas darba iestādēm notiek nemieri ar cilvēku upuriem (par to pērn rakstīja žurnāls «Ogoņok», pēcāk rakstu pārpublicēja «Rīgas Balss»). Viens no nemieru iemesliem — ieslodzījuma vietu iemītnieku starprepublikāniskā migrācija. Kopš pērnā gada jūlija ari nosacīti sodītie ar obligātu iesaistīšanu darbā (turpmāk nosacīti sodītie) migrē no viena reģiona uz citu. Atšķirībā no saviem radiniekiem, brīvībā esošajiem migrantiem, mūs interesējošā daļa, protams, migrē piespiedu kārtā. Sl migrācija notiek gan atsevišķu republiku, gan visas savienības robežās. Zinu cilvēku, kurš, notiesāts uz diviem gadiem ar brīvības atņemšanu, bija spiests mainīt četras ieslodzījuma vietas! Un ne jau tāpēc viņu pārvietoja no lēģera uz lēģeri, lai notiesātajam nebūtu garš laiks. Pārvietošana bieži saistās ar fiziskām ciešanām, jo katrā vietā ir no jauna «jāpierakstās», kas nozīmē sadistisku piekaušanu, pazemojumus no likteņbrāļu puses. Šajā konkrētajā gadījumā cilvēks bija stingri sariebis augstām varas iestādēm, vairāk viņam nevarēja iedot, un tad Temī-das kalpi šā pusgada laikā centās viņam sagādāt «maksimālas ērtības».

Neapskaužamā stāvokli ir arī mazgadīgie noziedznieki. Lūk, ko man pastāstīja atvaļinātais apakšpulkvedis Ēvalds Justs, kura darbs ceturtdaļgadsimtu bija saistīts ar ieslodzījuma iestādēm.

— Mūsu republikas vienīgajā izmeklēšanas izolatorā nepilngadīgie nokļūst, jau pieaugušo noziedznieku apmācīti un iespaidoti. Nereti laiku no aizturēšanas brīža līdz nokļūšanai iepriekšējās izmeklēšanas izolatorā nepilngadīgais likumpārkāpējsˆpavada savu vecāko likteņbiedru sabiedrībā. Cietuma «akadēmijas» kurss turpinās izolatora sienās. Tur gan augšējs, gan apakšējos stāvos mīt pieaugušie slepkavas, za§ļi, krāpnieki. Pēc attiecīgu pieņemšanas ceremoniju «nosvinēšanas» katram «mazulim»

liek caur kameras logu nakts klusumā kliegt: «Cietum, cietum, dod man iesauku!» (Šo saukli lielākoties sauc krieviski — sulīgāk skan.) No blakus, augšā un apakšā esošajām kamerām atskan jauniņajam adresētās iesaukas. Kameras vecie iemītnieki, uzmanīgi pētot bēdubrāli, klausās un kolektīvi atbild.

Laiku pa laikam atrodas darbinieki — karstgalvji, kuri nevar izturēt šo kārtību un iedrošinās ierosināt variantus, kuri mazinātu postošo ietekmi uz nepilngadīgajiem, kaut daļēji izslēgtu iespēju recidīvistiem valdīt pār viņiem. Sie jaunināj umi ne valstij, ne iestādei neradītu nekādus papildizdevumus. Iniciatīva parasti tiek pārtraukta ar augstākstāvošā priekšnieka «aizliedzu!» un ar savādākdomājošā darbinieka pārcelšanu citā darbā.

Bet atgriezīsimies pie migrācijas. Pagaidām ieslodzīto migrācija starp ieslodzījuma vietām veicina arī pēdējā laikā tik daudz pelto brīvo migrāciju. Kamēr ieslodzītajam nebūs ar likumu bez dažādām atrunām un izņēmumiem noteiktas tiesības (vai arī — viņš būs spiests) pavadīt soda laiku republikā (apgabalā), kur viņš dzimis vai arī pirms ieslodzījuma bijis pierakstīts, tikmēr notiks starpreģionāla un starprepublikāniska noziedznieku apmaiņa, kā arī konsolidēšanās. Pie tam apmaiņa nebūt nav ekvivalenta. Jaunas ieslodzījuma vietas parasti tiek celti reģionos, kur darbaspēka trūkums. Tā kā daudziem resorierēdņiem jau gadiem ilgi šķitis, ka Latvija nevar iztikt bez iebraucēju palīdzības, tad arī mēs laiku pa laikam tiekam aplaimoti ar šo augsti kvalitatīvo «piecgades trieciennieku» kontingentu. Nezinu, vai kāds ir pētījis, cik no šī kontingenta pēc soda izciešanas paliek uz dzīvi Latvijā. Ja reiz pasludināts, ka katram PSRS pilsonim jebkurā PSRS teritorijas vietā jā-jūtas kā mājās un Latvija arī ir «mūsu kopējās mājas», tad kas gan šo māju sajūtu var liegt kriminālnoziedzniekam? Tas nekas, ka viņš dzimis tālu no Baltijas jūras un republikā iebraucis tikai uz «viesizrādēm». Tas nekas, ka viņš noziegumu izdarījis svelmainajos Vidusāzijas platuma grādos. Pāraudzināšanas nolūkos atsūtīts uz šejieni un pēc atbrīvošanas viņam ir tiesības uz kopējām mājām. No nesen pieņemtā likuma par migrācijas pārtraukšanu man tā arī nav skaidrs, vai noziedznieks, kurš pirms soda izciešanas dzīvojis ārpus republikas, atbrīvots no ieslodzījuma, pieskaitāms to cilvēku kategorijai, kuras pieņemot darbā uzņēmumam jāmaksā divdesmit pieci tūkstoši rubļu? Un vai šo likumu steidzīgi nevajadzētu papildināt vēl ar vienu punktu, kurā būtu noteikts, ka arī par katru strādājošo, kurš labošanas darbu sistēmā tiek iesaistīts no citas republikas, arī jāmaksā likumā noteiktā summa?

Kaut gan ieslodzījuma vietu resors to drīz vien atpelnītu, jo ar brīvības atņemšanu sodītie ir vislētākais darbaspēks. Viņi pilnībā uztur milzīgo kontrolieru, sargu, politdarbi-nieku un daļu no Iekšlietu ministrijas darbinieku aparāta. Ceru, ka valsts noslēpumos neietilpst

tas, ka ieslodzītais par savu darbu saņem tikai apmēram pusi no nopelnītā. No otras puses, viņam tiek atvilkta uzturnauda, izdevumi par apģērbu. Interesanti arī, ka vienalga, vai ieslodzītais nopelna simts vai divsimts rubļu mēnesī, tik un tā puse «ķeizaram». Mēs protestējam pret migrāciju, bet lieluzņēmēji jau sekmīgi izmanto ieslodzīto darbu. Spilgts piemērs te ir slavenā RAF, kurai turpat kaimiņos atrodas ārstnieciskā darba profilaktorijs. Kā nesen uzzināju no publikācijas laikrakstā «Sovetskaja Latvija», Viktors Boserts nebūt neatsakās no šī «augsti kvalificētā» darbaspēka. Tātad atliek mūsu republikā uzcelt vēl pāris ieslodzījuma vietas, ierīkot vēl dažus ārstnieciskā darba profilaktorijus un velti mūsu cienījamie zinātnieki būs strādājuši pie likuma par migrācijas pārtraukšanu, velti interfrontisti savā kongresā būs pret to protestējuši, velti Ministru Padome būs to pieņēmusi. No LPSR «Labošanas darbu kodeksa teorētiski varam uzzināt, ka teorētiski mūsu valstī pastāv deviņu veidu labošanas un audzināšanas darbu iestādes. Tā kā sievietes un vīrieši sodu izcieš atsevišķi, tad pareizināsim šo skaitli ar divi. Katrā no šīm soda izciešanas vietām pieļaujamais ieslodzīto maksimumskaits ir dažāds. Izdarot pāris vienkāršas aritmētiskas darbības, iegūstam vidējo skaitli — pusotrs tūkstotis. Tad vēl tā saucamās alkoholiķu ārstēšanas iestādes. Tātad rēķiniet, migrantdarbaspēka tīkotāji! Cīnieties par jaunu koloniju celšanu republikā! Pieprasiet iecirkņa pilnvarotajiem, lai viņi cītīgāk meklē savos rajonos alkoholiķus, un lēta darbaspēka problēma būs atrisināta. Nepietiks noziedznieku? Nekas — izpalīdzēs citi reģioni — likums to atļauj. Ērti, lēti, izdevīgi!

Tā tiešām var notikt, ja mūsu republikas ieslodzījuma vietu kuratorministrija nedarīs visu, lai mēs nodarbotos ar tiem noziedzniekiem, kuri dzīvo Latvijā. Respektīvi, ar Latvijas pilsoņiem. Viņiem savukārt garantējot tiesības sodu izciest savā dzimtenē. Tas prasītu visas ieslodzījuma vietu sistēmas radikālu pārkārtošanu, bet vai tad,Iekšlietu ministrija ir pret pārbūvi?

Protams, ka nē!

Tomēr šāda pārbūve no ieslodzījuma vietu kuratoriem prasītu daudz atjautības un vēlēšanos ievērot elementāras cilvēktiesību normas, nemaz nerunājot par latviešu valodas lietošanu ieslodzījuma vietā.

Ja Latvijas teritorijā valsts valoda ir latviešu, tad arī ieslodzītajiem jābūt tiesībām ieslodzījuma vietā ne tikai ar saviem likteņbiedriem, bet arī ar priekšniecību sarunāties latviski. Bet priekšniecība ir dažāda. Arī iekšējā karaspēkā dienošie, kuru vienības nebūt netiek formētas pēc teritoriālā principa. To formēšanā netiek ņemta vērā arī prasme izteikties valsts valodā. Bet iekšējā karaspēka karavīri un virsnieki nonāk saskarsmē ne tikai ar ieslodzītajiem vien. Daļai no viņiem dienesta pienākumos ietilpst arī kontaktēšanās ar

brīvību zaudējušo tuviniekiem, kuriem ir visas konstitucionālās tiesības runāt savā dzimtajā valodā. Nez vai iekšlietu karaspēka daļās no citām republikām iesauktajiem puišiem kāds rīkos latviešu valodas kursus, tātad izeja viena — formēt šīs vienības no latviešu valodas pratējiem. Protams, ka dienests, kurš saistīts ar soda izciešanas vietām, nav no patīkamākajiem, tomēr domāju, ka Latvijas pilsoņi neatteiksies palīdzēt tikt uz pareizā ceļa saviem līdzpilsoņiem, apzinoties, ka daļēji arī no viņu darba būs atkarīgs, kādus cilvēkus pēc soda izciešanas saņems sabiedrība.

Te nonākam pie ieslodzījuma vietu vissāpīgākā jautājuma — pāraudzināšanas. Nevienam nav noslēpums, ka šodien visa pāraudzināšana notiek ar darba un ražošanas plānu palīdzību. Labāk strādāsi — ātrāk tiksi brīvībā. Pārpildīsi normu — iegūsi minimālas privilēģijas. Neizpildīsi normu — cietīs tavi darbabiedri. Arī kolonijas darbinieku prēmēšanas un iespējamās karjeras kritērijs faktiski ir viens — ražošanas plāna izpilde.

Attiecīgajās ieslodzījuma iestādēs bijušo iemītnieku noziedzības recidīvs — vai šāda uzskaite maz pastāv un vai pēc tās tika vērtēta «apkalpojošā personāla» darba kvalitāte?

Painteresējos pie vairākiem speciālistiem, kā, piemēram, es, kuram nekad nav bijis sakara ar pedagoģiju un jurisprudenci, varētu iekārtoties darbā kādā no labošanas darbu iestādēm? Izrādās, ka jāuzraksta tikai iesniegums, jāiziet neilgi kursi, un man tiks dotas iespējas kļūt par vienības priekšnieku. Nevienu neinteresēs, vai esmu psiholoģiski piemērots šādam darbam, vai man ir pedagoga spējas. Nav grūti iedomāties, kādi cilvēki nokļūst darbā labošanas darbu iestādēs. Ko var prasīt no vienības komandiera, ja tās kolonijas, par kuru rakstīja žurnāls «Ogoņok», priekšnieks pēc pamatprofesijas bija kurpnieks, bet LPSR iekšlietu ministra vietniekam Leonam Airem, kurš atbild par ieslodzījuma vietām, ir inženiera, nevis juridiskā izglītība?

Mēs ejam uz suverēnu Latviju. Cerams, ka ar laiku tā tik tiešām kļūs mūsu. Ar mūsu gaišajiem prātiem un nodzertajām nelaimēm. Ar savas sirdsapziņas cilvēkiem, bet arī ar likumpārkāpējiem. Tādēļ padomāsim arī par viņiem.

MĀRA GULĒNA

«DAUGAVAS» APGĀDS

INTERVIJA AR IZDEVĒJU DAGNIJU ŠLEIERI

«iznākot no stacijas, ejiet pa kreisi un meklējiet Daugavu,» man pa telefonu stāsta.

DAGNIJA SLEIERE

Bet man pa kreisi spīd ezers un šoreiz nemeklēju upi, bet gan mazu dzeltenu mājiņu Stokholmas priekšpilsētā, kurā darbojas viens no trimdas latviešu apgādiem — «Daugava». Mani saņem izdevēja Dagnija Sleiere un iesaiņoto grāmatu kalni. Nupat iznācis Benjamiņa Jēgera ***Bibliogrāfijas*** ceturtais sējums, kuru tagad iesaiņo un izsūta pa visām pasaules malām.

Nepilnu piecdesmit gadu laikā «Daugavas» apgads ir izdevis aptuveni 200 grāmatu latviešu valodā — to starpā Skalbes ***kopotos rakstus,*** latviešu mākslas vēsturi, dzeju grāmatas, ang|u valodas mācību grāmatas un desmit grāmatas ķieģe|a biezuma, kuras aptver Latvijas vēsturi kopš 1500. gada.

Pašlaik «Daugavas» apgādā darbojas tikai Dagnija Sleiere un viņas virs Georgs. Viņš vada darbu vienā no Zviedrijas modernākajām saliktuvēm. Sleieru pāris pārstāv to nelielo saujiņu latviešu ārpus Latvijas, kuri ir atraduši maizes darbu, kurā viņi var ari ar pilnu sirdi strādāt latviešu labā.

Dagnija Sleiere stāsta par «Daugavas» apgāda sākuma gadiem:

«Pirmās grāmatas sāka izdot 1945. gada, tātad tūlīt pēc kara beigām. Tās bija pavisam mazas grāmatiņas — pāris iespiedlokšņu. Man liekas, ka viena no pašām pirmajām bija izvilkums no Annas Brigaderes romāna ***Kvēloša lokā — «Tagad mēs sāksim dzīvot»,*** — kas apraksta Latvijas valsts proklamēšanu 18. novembrī.»

Cik eksemplāros grāmatas tika izdotas?

«Toreiz jau vēl bija robežas ciet. Uz Vāciju nevarēja sūtīt, tāpēc tās bija jāizdod tikai tādā skaitā, cik Zviedrijā bija vajadzīgs. Mēs bijām apmēram 4000— maza provinces pilsētiņa, tātad ne vairāk par 1000.»

Protams, ka «Daugavas» apgāda sakuma gadi bija |oti grūtos pēckara ap-stak|os. «Man pat kurpes nebija kājās, kad es atbraucu, jo

kurpes bija jānovelk, kad bridām jūrā, lai sasniegtu laivas. Mēs, tā sakot, bijām pilnīgi pliki. Tādēļ arī Stokholmā nav grāmatu krājumu. Tie, kas no Latvijas izbrauca uz Vāciju, varēja paņemt savas bibliotēkas līdzi. Seit ir tikai Ventspils pamatskolas grāmatas, ko pārzinis bija pārvedis līdzi.»

Kā paši pirmie tika iespiesti Zviedrijā dzīvojošo latviešu darbi, kā, piemēram, Mārtiņa Zīverta lugas ***Vara, Karātavu komēdija, Tireļpurvs*** un ***Raktuve;*** Skalbes ***Pasakas,*** un Veronikas Strēlertes tautasdziesmu izlase ***Māras laiva.*** «Tad pamazām radās kontakts ar bēgļiem Vācijā, ko palīdzēja uzturēt Jānis Grīns. Iznāca Jāņa Veseļa teiksma ***Saules meitas,*** un Jānis Jaunsudrabiņš atsūtīja tēlojumus no savas topošas ***Zaļās grāmatas.»***

Kāds bija pirmais lielais projekts?

«Pamazām mes konstatējām, ka tie kara gadi ir mūs atšķīruši no rietum-pasaules, ka daudz kas būtu latviešiem tulkojams. Sadarbība ar vienu citu izdevēju— Alfrēdu Odri — vīrs nodibināja mazu tulkojumu sēriju, kas saˆ cās «Parnass». Tā kā mēs abi bijām franču licējas audzēkņi, tad, protams, mums bija diezgan liela interese |J«V franču literatūru un vēl Latvijā netulkotiem ang|u darbiem.» 1949. gadā kā pirmo izdeva ļoti populāro grāmatu — Džeimsa Hiltona ***Ardievu, mister Čips*** (James Hilton — ***Goodbye, mister Chips).*** Bija arī Dž. Steinbeka ***Mēness norietējis*** (J. Steinbeck — ***The Moon is Down)*** un Voltēra ***Kandids*** (Voltai-re — ***Candide);*** Dagnija Sleiere pati tulkoja Ekziperi ***Nakts lidojumu*** (St. Exupery— ***Vol de Nuit).*** Sērijai darbus tulkoja Veronika Strēlerte, Andrejs Johansons. Lizete Skalbe tulkoja no skandināvu valodām; Dzintars So-dums tulkoja Hemingveju un Hesi (Hemingway, Hesse); jau 1951. ***g.*** «Daugavas» apgāds izdeva Dž. Orvela ***1984. gads*** (G. Orwell — ***1984)*** Valdemara Kārkliņa tulkojumā.

Mūsu sarunas laika Dagnija Sleiere nepārtraukti šķirsta «Daugavas» ap-g,ada izdoto Benjamiņa Jegera Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfiju, kur četros sējumos slēpjas apraksti par 8792 trimdas izdevumiem kopš 1940. gada: par grāmatām, brošūrām, žurnāliem un biļeteniem, notīm, kartēm, programmām un katalogiem, un pat latviešu autoru darbiem cittautu apgādu izdevumos. Te ari varam uzzināt, ka 1952. gadā sāka iznākt Skalbes ***Kopotie raksti*** — izdevums, kura sagatavošanā lielu darbu veica Skalbes dzīvesbiedre Lizete Skalbe. «Cilvēki paredzēja, ka viņš (mans vīrs) nolauzīs kaklu,» stāsta Dagnija. «Bet ta nu gan nebija.» NJeviens neticēja, ka materiāli tas butu iespējams. «Tad jau bija latvieši izbraukuši uz Ameriku — 49. gadā sākās ta lielā izceļošana—,un Vācijas tirgus bija zudis. Amerika latvieši vēl nebija iedzīvojušies.» Tomēr visas grāmatas tika izpārdotas un Skalbes ***Pasakas*** pat izdeva otro reizi.

«Daugavas» apgāda nakamais lielais projekts bija vēstures sērija.

«1958. gadā kā atsevišķa grāmata iznāca Svabes ***Latvijas vēsture 1800—1914,*** ko viņš ari bija domājis turpināt ar jauno vēsturi — Latvijas neatkarības laiku —, bet tad jauvina īsasķobījas un to

projektu viņš ntvaiVja, novest līdz galaifi 1962. gBla Dunˆdorfam bija sarakSita "ZvieB'u fl*u vēsturē — , 17. gs. —, un viņš naca ar ierosinājumu, lai taču sataisa sēriju par Latvijas vēsturi, kur katram gadu simtam dotu sējumu.- Sērija bija paredzēta septiņos sējumos.» Beigu beigās tika izdoti desmit sējumi — kopskaita pari par 7000 lappusēm: Dunsdorfa un Spekkes ***Latvijas vēsture 1500—1600*** (812 Ipp.), Dunsdorfa ***Latvijas vēsture 1600—1710*** (588 lpp.), Dunsdorfa ***Latvijas vēsturē***

1710—1800 (668 Ipp.), Johansona ***Latvijas Kultūras vēsture 1710—1800*** (468 Ipp.). Š\abes ***Latvijas vēsturē 1800—1914*** (774 Ipp.). Aizsilnieka ***Latvijas saimniecības vēsture 1914—1945*** (984 Ipp.). Andersona ***Latvijas vēsture 1914—1920*** (756 Ipp.), sildes ***Latvijas vēsture 1914—1940*** (782 Ipp.) uri Andersona ***Ārpolitika I un II*** (kopa 1400 Ipp.).

Vai šie desmit vēstures sējumi ir svarīgākais «Daugavas» izdevums?

«Vēstures grāmatas svarīgas ir ne vien «Daugavas» apgādam, bet \isai lat\ iešu tautai. Kāds Lat\ ijas profesors man nesen teica: «Jūs esat atdevuši latviešiem vii.iu vēsturi.» Latvija jau taja laika nevarēja izdot objektīvi rakstītu vēsturi — tā ka tas jau rnums bija pilnīgi nacionāls uzdevums.

Tie slavenie Staļina gadi . . . L n pēc taru jau ari nebija nekāda lielā brīvība —■ tikai nupat ir iespēja kaut cik brīvi domāt, izteikties un rakstīt. Tātad pie katras grāmatas man bija tāda sajūta, ka es parādu okupācijas varai mēli: te mēs esam, un ruēs turpinām dzīvot un strādāt, jo avizēs rakstīja, ka esam atlūzis zars, ka tiekam izmesti vēstures mēslaine. Latviešu dzeja un proza brīv i pastāvēja tikai šeit. Kas tika Latvijā izdots tā bija mīlestība u/. traktora: «mi|a, es pārspēšti normu». Taču latviešu kultūra tai brīdī dzīvoja tikai trimda. Jaunie jau ir tos laikus aizmirsuši. Tas viss ietilpa todienas nacionālajā dzīvē.»

Vēlēšanās dokumentēt Latvijas neatkarības laiku arī parādās daudzajās «Daugavas» atmiņu grāmatās. Stāsta Dagnija Sleiere: «Šeit bija paaudze, kas bija piedzīvojusi Latvijas tapšanu un Latvijas neatkarības laiku un kas varēja rakstīt savas atmiņas. Atmiņas ir dzīvā vēsture.» Šeit ieskaitāmas Petera Ērrnaņa ***Sejas un sapņi*** un ***Smeldzīgais smaids;*** Jaņa Vesela ***Teiksma par manu mūžu;*** Jaņa Grīna ***Redaktoru atmiņas;*** komponistu Vītola un Mediņa atmiņu grāmatas, un par vēl senākiem laikiem Miķe|a Valtera ***Atmiņas un sapņi.*** «Daugavas» apgādam ir vēl daudzas citas grāmatas, kuras atklāj īpašus vēsturiskus brīnumus, kā, piemēram, A. Platbārža ***Latvijas nauda***; V. Ginte-ra ***Karogi senajā Latvija;*** K. Dunsdorfa ***Kārļa Ulmaņa***

dzīve, kā arī kapitāliz-devumi: P. Kundziņa ***Latvju sēta*** un A. Teivena ***Latviešu dzirnavas.*** Pašlaik «Daugava» saliek profesora J. Šiliņa ***Latvijas mākslas*** ceturto daļu, kurai sekos vēl piektais sējums, nobeidzot pārskatu par latviešu mākslu no 1800. līdz 1940. gadam.

«Daugavai» arī netrūkst izdevumu, kas ir saistīti ar latviešu valodas un folkloras jautājumiem. Veltas Rūķes-Dra-viņas ***Vārds īstā vietā*** ir pirmais frazeo-loģismu krājums latviešu valodā, kurā sakopoti 1100 frazeoloģismi ar nozīmju izskaidrojumiem uri piemēriem no 75 daiļliteratūras autoru darbiem. Kā rakstīts izdevniecības brošūrā: «Piemēri aptver 100 gadu laiku, no Jura Neikeria uri brāļiem Kaudzītēm līdz Ingrīdai Vīksnai un Gunāram Janovskim trimdā, Albertam Belaru, Gunāram Prie-dern u. e. rakstniekiem okupētajā Latvija.» «Daugava» ir arī izdevusi Ari -slava Eglīša dēku romānu ***Ajurjonga*** ang|u valodā, ka arī Eichēs un Poģina ***A Course in English*** -- ang|u valodas kurss iesācējiem, un Eiches ***Angļu un amerikāņu valoda ikdienas gairās.***

Visas šīs «Daugavas» apgādā izdotās grāmatas vieno tas, ka tās ir patiešām skaistas. «Doma mums ir vienmer bijusi- kā Grīns teica «latviskais nav diletantisms». Mēs negribejātu. lai trimdas apstākļi mums uzspiestu savu zīmogu, ka mēs izdotu kādas «trimdas grāmatas». Mēs gribējām izdot grāmatas, kas ir rietumpasaules/ Eiropas līmenī,» uzsver Dagnija Sleiere. 1953. gadā izdota Andreja Eglīša ***Nesaule*** tika apbalvota kā ta gada labākais komerciālais sējums Zviedrijā. «Mums ir laimējies pēdēja laika iesaistīt profesionālus grāmatu iekārtotājus te sevišķi minams Normunds Hartmanis. kas strādājis ar visiem pēdējā laika lielajiem izdevumiem.»

Kaut gan «Daugava» nav izdevusi romānus tādā skaitā kā «Grāmatu Draugs» Amerikā, tad tomēr te minami nozīmīgi pārspiedurni: J. Jaunsudrabi-ņa ***Jaunsaimnieks un velns;*** J. Veseļa ***Dienas krusts;*** K. Zariņa ***Dārza māja*** un ***Drāmas ikdiena;*** Viļa Cedriņa ***Raksti;*** Richarda Valdesa ***Jūras vilki;*** Mirdzas Bendrupes ***Majestāte un pērtiķis.*** kā arī Ērika Ādarnsona ***Raksti*** divos sējumos, kuros pirmo reizi publicēts romāns ***Ceļa gājējs.*** «Daugav as» apgādā arvien parādās dzejas grāmatas — to starpā Veronikas Strēlertes, Andreja Eglīša, Ainas Kraujietes. Astrīdas Iv as-kas, Olafa Stumbra un Jura Kronberga darbi. Te arī pieskaitāmas v airākas dzejas antoloģijas, kā, piemēram, Andreja Johansona ***Dzīvā zeme*** un ***Tā zeme ir mūsu;*** Veronikas Strēlertes latviešu mīlestības lirikas antoloģija ***Paradīzes meklētāji*** un dzejnieka Friča Dziesmas sakārtotā ***Dieva kokle,*** kas ir apmērā plašākā latviešu reliģiskās dzejas antoloģija. Paverot ceļu jauniem autoriem, 1950. gadā «Daugava» iepazīstināja dzejas cienītājus ar Dzintaru Soduniu. Veltu Sniķeri un Ojāru Jēgenu dzeju krājumā ***Tris autori.*** «Kronbergu Juris — viņu jau mēs esam redzējuši uzaugam,» lepni saka Dagnija un norāda uz Kroriberga ***Biszālēm.*** Pagājušajā rudenī Latvijā

Kronbergs saņēma Ojārā Vācieša prēmiju par savu darbu tulkošanas laukā.

Protams, dzejas grāmatas ir vieglāk izdot nekā lielākos izdev umus, jo atkrīt lielas galvassāpes pie rediģēšanas un papildinājumiem, kuru dēļ izdošanas process var ievilkties vairākus gadus. Stokholmā dzīvojošā A. Aizsilnieka vēsture bija jau pārdošanā pēc 8 me-nešiern, toties Savienotas Valstīs dzīvojošā J. Silii.ia ***Mākslas*** pirmā da|a tika izdota tikai pēc trīs gadu darba. Kores-

vissH

LATVIJAI

o: Andra Luttna.

VALSTS NEATKARĪBAS
LAIKS ■■

Veronika Strēlerre

5 L!ELOS| SĒJUMOSI DAUGAVASH

J Gkl

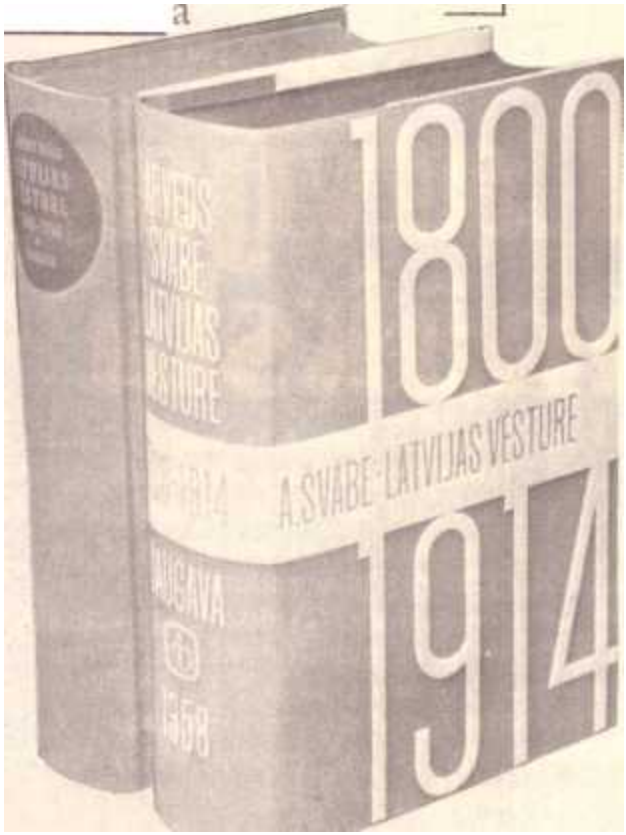

Astride Ivask
KAPITALŪARBU
SĒRIJA
Daugavai apgadu katalogs 1984
DAUGAVAS APGĀDA REKLĀMAS PROSPEKTI
HHKG t yü
fiklava Strunke: rimdas grāmata
*

ADOLFS KAKTIŅŠ

nM)G
Jauns Daugavas kapitāldarbs!

rīlRlfˆR

No kurienes nākam? Kas esam? Kurp ejam? - jautā Gogēns savā slavenajā gleznā. Šo jautājumu sev lidz nes trimdinieks, tā

prasa jaunatne, to viņam jautā cittautieši. Bet cik mēs paši zinām, piemēram, par latviešu mākslu? Trūkstot aptverošai mākslas vēsturei, mūsu priekšstati ir fragmentāri. Profesora Jāņa Šiliņa veiktais milzu darbs tagad dod pārskatu par lielu latviešu kultūras posmu, atbildes uz daudziem jautājumiem.

Aleksandrs Platbārzdis

Latvijas nauda

pondence sakarā ar Jēgera *Bibliogrāfiju* ir gandrīz pēdu bieza: sazināšanās starp Ameriku un Zviedriju bieži pagarina procesu — vēstules ce|o nedēļu vienā un nedēļu otrā virzienā — pa vidu vēl vajadzīgs laiks 1 abojumieru. Dažreiz paiet vairāk nekā mēnesis viena vienīga jautājuma noskaidrošanai.

Vēl viens faktors, kas iespaido darbu, ir tas, «ka mūsu rakstniekiem, dzejniekiem ir jāraksta pa tā saukto brīvo laiku — viņiem taču ir kādi ienākumi vajadzīgi, sava maize jānopelna. Paldies Dievam, mūsu vēsture varēja tapt tādā veidā, ka Dunsdorfs ir profesors, Andersons ir profesors, un Aizsilnieks dabūja tā saucamo zinātnieku stipendiju sava sējuma sarakstīšanai.» Dzejai arī ir bijusi drusku «palīdzība no ārpuses». «Dzeju ir grūti izdot, bet tagad jau ir Zviedrijas kultūras fonda atbalsts, tā ka es esmu visām pēdējām dzeju grāmatām dabūjusi atbalstu — un tā ir pavisam cita lieta.»

Šodien Amerikā ir palikušas tikai divas galvenās izdevniecības — «Grāmatu Draugs» un «Gauja». Austrālijā ir Kār|a Zariņa fonda atbalstītais «Arhīvs». Zviedrijā darbojas «Daugava», «Atvase», kas izdod bērnu grāmatas, «Zelta Ābele» un «Memento». Agrāk bija arī «Ziemeļblāzma», kura izdeva, starp citu, Raiņa *Kopotos rakstus,* un «Imanta», kura izdeva *Latvju dainas* 12 sējumos. «Tagad jau vispār ir maz palikuši,» stāsta Dagnija. ««Grāmatu Draugs» agrāk izdeva vismaz četras reizes gadā vismaz 3—4 grāmatas; tagad šajos Ziemas Svētkos ir tikai piecas grāmatas.»

Iznāk ironiska situācija. Latvijā ir vairāk lasītāju nekā grāmatu. Trimdā ir vairāk grāmatu nekā lasītāju. Tādēļ ar katru gadu grāmatu metiens tiek samazināts. «Ar lasītāju skaitu ir kā ir . . .» skumji nosaka Dagnija Šleiere. «Kad aiziet tā paaudze, kas gājusi Latvijas ģimnāzijās un studējusi, tad vēl grāmatas lasa tā paaudze, kas ir gājusi ģimnāzijās Vācijā nometņu laikā. Tie ir auguši latviešu kultūrā un tā viņiem paliek līdzi uz visu mūžu. Bet tagad grāmatnieki jau raud gaužas asaras, ka lasītāju skaits mazinās. Es arī esmu dabūjusi samazināt metienu — teiksim — pēdējās vēstures es drukāju 1800 un Latvijas mākslas tikai 1600. Pēdējo sējumu tikai 1400.» Pirms ceturtdaļgadsimta visi 2500 Švābes eksemplāri tika izpārdoti un Andersona vēstures 2000 grāmatas gada laikā nozuda no apgāda plauktiem.

«Daugavas» apgāds sludinās galvenās trimdas avīzēs, ik pa pāris

gadiem izsūta 4000 brošūras latviešiem visās pasaules malās, un tomēr, saka Dagnija Šleiere, «ir tāds ļoti vārīgs punkts, ja nokrīt zem 1000. Tā kā mēs izdodam normālā rietumpasaules līmenī, nevis kaut kādā lētā veidā, man ir vajadzīgi apmēram 1000 pircēji, lai nosegtu pa-matizrnaksas.» Tuvojas šis «vārīgais punkts». Kā rosināt jauniešus uz lasīšanu? Arī Dagnija Šleiere labprāt saņemtu atbildi šim jautājumam.

Nesen ciemodamies Stokholmas universitātes Baltu un slāvu valodas nodaļā, kāds Latvijas valodas un literatūras zinātnieks stāstīja par gadījumiem, kad Latvijā ir «iznīcinātas grāmatas», kuras tauta nav pirkusi un priekš kurām noliktavās nav bijusi vieta. Vissāpīgākais piemērs bija stāstījums par sagraizītiem Latviešu literārās valodas vārdnīcas pirmiem diviem sējumiem, kuru pēdējos sējumus tauta necerēja sagaidīt un tādēļ arī neuzdrošinājās iepirkt. Tagad, kad jau astotais sējums ir laists klajā, izdevēji nezina, ko atbildēt tiem, kas tagad gribētu iegādāties visu sēriju. Par šādu izrīkošanos Dagnija Šleiere šausminās, jo arī «Daugavas» apgādam ir bijis jārēķinās ar šīm pašām problēmām. «Mēs taisām metienus ar tādu aprēķinu: labāk lai tā grāmata stāv desmit gadus un viņu pamazām pārdod, nevis ka tās pietrūkst», bet viņi nekad neiznīcinātu grāmatas. Aptuvens pārdošanas skaitlis jau ir iepriekš nosacīts ar subskribentu sistēmu, kas 60. gados izdotajiem vēstures sējumiem bija ap 1000, bet tagad noslīdējis līdz 300—400.

Vai «Daugavas» apgāds suta grāmatas trimdas bibliotēkām?

Uz šo jautājumu Dagnija Šleiere atbild |oti sarūgtināta. «Grāmatu izdošana ir tik grūta. Ja vienā kontinentā (Ziemeļamerikā) 50 000 aktīvi latviešu trimdinieki nevar ierīkot bibliotēku, kas nopērk uz tiem 50 000 vienu eksemplāru no katras grāmatas, tad es principā nesūtu.» Tikai pēdējo desmit gadu laikā trimdas latvieši ir sākuši apjēgt, ka grāmatas arī jāglabā kopējā bibliotēkā, nevis tikai katram savā personīgā grāmatu plauktā. Minsteres latviešu centrā beidzot ir kārtīga bibliotēka, tāpat Kanādas Latviešu Centrā Toronto. Latviešu Studiju Centrs Kalamazū ir sešu gadu laikā savācis pāri par 19 000 grāmatu: skaitlis turpina augt, sevišķi tagad, kad cilvēki, it sevišķi vecākā paaudze, zina, ka ir vieta, kur par viņu grāmatām gādās un kur tās tiks izmantotas latviešu studentu vajadzībām. «Melburnā (Austrālijā) vismaz vēsturnieks Dunsdorfs un viņa kundze saprata, ka grāmatas ir jāpērk.» Bibliotēka. «Katrā vietā to vajadzēs,» saka Dagnija. «Rūp. Turēt rupi, lai vismaz viens eksemplārs būtu.»

Vēl ar humoru Dagnija stāsta par dažu grāmatu «draugu» fantastiskiem lu-gumiem. «Man raksta: mēs esam uzcēluši jaunu māju, bet tagad mums vajadzīga kultūra. Lūdzu, sūtiet mums grāmatas. Vai arī: mūsu vecāki gaida skoliņā (latviešu), kamēr bērni ir stundās. Vai jūs nevarētu ziedot kādas viegli lasāmas grāmatas?»

Ņemot vērā labo un slikto, visas negulētās naktis, drukas kļūdas, bet ari apmierinātību un labsajūtu, kad grāmata beidzot nobučota, izsūtīta un nonākusi lasitāja rokās, kādi izskatās «Daugavas» apgāda nākotnes plāni';'

Dagnija un Georgs Šleieri ir jau strādājuši ilgus gadus.

«Tagad runā par Andersona sējumu izdošanu Latvijā. Ja viņi varēs tik brīvi, tad trimdas grāmatniecībai vairs nav nozīmes. Vispār — trimdai vajadzēja grāmatniecību, jo bija tūkstošiem cilvēku ar savu dzīvi, savu kultūru. Un tās grāmatas, kas sākumā nāca no Latvijas — tās jau bieži vien nebija lasāmas.

Ja Latvijā būs brīvāka grāmatniecība, trimdas grāmatniecība k|ūs lieka. No Latvijas var dabūt, tikai bieži ir tā, ka nezina un grāmata jau izpārdota. Uz Latviju vēl arvien nevar sūtīt. Tā ir liela problēma, ka viņi konfiscē visu, kas nāk latviešu valodā no ārzemēm, un tas tad aiziet uz Maskavu.»

Vai nebūtu laiks Maskavas «latviešu bibliotēku» pārvest uz Rīgu?

Mēs sēžam «Daugavas» izdevniecība starp iesaiņotu un neiesaiņotu grāmatu kalniem. Blakus istabā atrodas izdevniecības arhīvs, kur daži plaukti ir ieliekti latviešu vēstures svara dēļ, un citi plaukti it kā peld paši no sevis, cēli turot pasakas un dzejoļus, latviešu mākslu un rakstisko kultūru.

Ja kādas no šīm grāmatām nākotnē tiktu pārspiestas Latvijā, kādu atzinību vai atlīdzību Dagnija Šleiere vēlētos? Viņa pasmaida. Maz ir to cilvēku, kas padomājuši, kāds darbs ielikts «Daugavas» bibliotēkas tapšanā. «Pie Jēgera pirmā *Bibliogrāfijas* sējuma — viņš man teica: «Jūs gan būtu pelnījuši vienu atsevišķu rindkopu.»» Vismaz vienu, es pie sevis nodomāju. Pagaidām vismaz paldies par šīm grāmatām, kas ir tik nozīmīgas latviešu tautai. Visai.

Stokholma—Toronto

Redakcijas piebilde. Apzinot reālo poligrāfijas stāvokli Latvijā, neesam noskaņoti tik optimistiski kā Dagnija šleiere. Drīzāk, zinot mūsu izdevniecību tempus, savstarpējā sadarbībā redzam iespēju reāli uzlabot grāmatu izdošanu Latvijā.

\ƒ ■ nav tiesa — agrā jaunībā ne no V fll kā sevišķu baiļu nav? Ne no liktenīgiem vārdiem, ne sliktiem cilvēkiem, ne baltiem lāčiem! Arī sirdi un prātu vēl nesaista bijība pret politisku bauslību, naudas varu vai amatu eiforiju. Bailes tumsā palikt bez mammas, no tēva bikšu siksnas, no divnieka matemātikā jau sen projām. Bailes no slidenām ielām, grumbām un insulta nāks vēlāk. Bet tās, kuras nereti nākas iepazīt jaunībā, nav dzīves pieredzes skolā iegūtas. Bailes, kas māc spēka gados un neļauj būt brīvam ne valodā, ne darbos, tiek iesētas. It kā garāmejot, bez vardarbības pēdām. Un, kaut tās tiek koptas un audzētas bez īpašām rūpēm, rezultātā izaug baismīga raža. Sīs bailes ir audzelīgas, postošas un nāvējošas. Tās ir līdz apjukumam un ārprātam nekonkrētas, tās ir pazemojoši un nožēlojami konkrētas.

Bailes, kas ārda un moka, stindzinošas bailes.

Dace Balode

BAILĒS PAR BAILĒM

Pārdomas par nesenu pagātni

Kādreiz «Putnūzī», kur (tāpat kā citos krogos) daudzreiz nositām savu stagnanto jaunības laiku, kāds, uzmanīgi rādot uz attālāko galdiņu, pačukstēja: «Tas ir stukačs!» Uz brīdi domas tā kā sastrēga. Stukačs!? Izmisīgi mēģinājumi atcerēties, vai kādreiz nav sēdēts viņam blakus un, ja sēdēts, kas toreiz runāts. Neizlēmība — vai tam, kas tagad sēdēja viņam blakus, un vispār draugiem nevajadzētu kaut kādā veidā signalizēt un brīdināt? Domas klājās viena virs otras, bet no vietas nekustējās. Tika pieņemta neatkarīga un vienaldzīga sejas izteiksme un reizē pārakmeņots skatiens, ar kuru tad blenza viņam virsū. Nevarēja saprast, kas tas par cilvēku. Ko un kam viņš ziņo? Kas ir viņa objekts, kurš ir tas, ko ķer? Viens no mums domāja, ka viņš bezkaislīgi fiksē ikvienu šeit sēdošo, cits teica, ka to dara kamera no pretējās mājas loga. Kāds domāja, ka stukačs šeit noklausās pretvalstiskas sarunas.Daži apgalvoja, ka viņš «vaktē» «interbri-gādes» meitenes un ķer valūtas spekulantus, īstas skaidrības nebija. Bet stukačs sēdēja un nenojauta vai varbūt nojauta, ka no viņa baidās.

Līdzīgi bija «Skapī»[1]. Arī te bija galdiņi. Zinātāji teica, ka tiem ir ausis. Varbūt kāds bija lietas kursā,ˈkur un kā tās pieaudzētas, taču parādīt neviens nevarēja. Bija tādi, kuri, pirms uzsāka stāstīt anekdoti, klaudzināja pie sienas paneļiem un sveicinājās ar leitnantu (majoru, pulkvedi). Anekdoti parasti tomēr izstāstīja. Stukača «goda nosaukums» «Skapī», domāju, tika piešķirts ne vienam vien sirsnīgam dzērājam, kuru tur bija ne mazums un kuri mīlēja staigāt no galdiņa uz galdiņu un ieraut uz cienāšanas rēķina.

Bet, iespējams, kāds tur arī sēdēja. Un principā no viņa baidījās. Dažs līdz pirmajai glāzei, dažs visu mūžu.

Pirms gadiem, lasot Hašeka «Sveiku», uzgāju rindas: «Militāri juridiskais aparāts bija lielisks. Tāds tiesas aparāts ir katrai valstij pirms vispārēja politiska, saimnieciska un morāla sabrukuma. Bijušās varenības un slavas spožumu uztur tiesas, policija, žandarmi un pērkamo denunciantu banda.

Katrā armijas daļā Austrijai bija spiegi, kuri nodeva savus biedrus, kas gulēja ar viņiem vienā gultā un kara gaitās dalījās maizes kumosā.» (J. Hašeks. «Krietnā kareivja Sveika dēkas pasaules karā» I. grāmata, 74.—75. Ipp., Rīga, «Liesma», 1983.) Izlasīju un kļuva tā kā vieglāk. Tātad tam kaut kad ir jābeidzas. Jo bija jau kļuvis grūti aptvert to cilvēku skaitu un ieņemamos amatus, kuri apkārtējā

sabiedrībā tika atpazīti kā valsts drošības sargātāji. Neizbēgami — masveidīgums radīja arī zināmu diletantismu viņu darbības izpausmēs. Taču viņi kļuvuši par mūsu ikdienas neatņemamu sastāvdaļu, un līdz pat šim brīdim viens no tautā populārākajiem saukļiem ir: «Meklējiet . . . stukaču!»

Viņus arī meklē un atrod. Darbavietās, krogos, mītiņos, baznīcā, starp kolēģiem, domubiedriem, draugiem. Starp cilvēkiem, kuru lūpas vienaldzīgi klusē, bet acis šaudās pa malām, starp ļoti runātīgiem un visur klātesošiem kompānijas cilvēkiem, starp klusētājiem, kuri gan vienmēr piedalās, bet nekad neizsakās. Viņus atrod, lūdzot Dievu, vadot sektas, lamājot pārtikas sadali un krievus, sapņojot par nacionālo neatkarību, nosodot politisko mērenību, apcerot mākslas problēmas.

Tāpēc gadās, ka meklē arī cilvēkos, kuri kaut reizi izsaukti uz «stūra māju», kuri biežāk nekā reizi divos gados redz ārzemniekus, cilvēkos, kuri, reiz atļāvušies politiski drosmīgus vārdus, atļaujas tos arī otru un trešo reizi.

Šķebinošā vārda konkrētais jēdzieniskais saturs šodien pāraudzis eksistences veidā, cilvēciskā un pilsoniskā nostājā, no vienas puses, un apmātības pilnā aizdomīgumā un bailes — no otras.

Varbūt rīt pat, satiekot savējos, būsim nedaudz samulsuši un klusāki, jo padota ziņa, ka viņi ir starp mums . . . Mēs taču zinām, ka, pats par sevi saprotams, «stukačam» jābūt un pieņemam šo ziņu tikai kā konkretizējumu. Esam pārliecināti par savu un citu cilvēku nevarību pretoties iestādei, pret kuru vairumam tomēr ir viennozīmīga attieksme, par tās visu-varošo un paralizējošo ietekmi uz ikvienu indivīdu, uz jebkuru dzīves jomu. Taču vai pati lielākā kroplība nav tā, ka principā mēs esam gatavi noticēt, mums nevajag īpašu pierādījumu (tos, zināms, nemaz tā nevar iegūt, bet, pakašājoties attiecīgā cilvēka dzīvē, var savilkt šo to kopā un izsecināt, var . . .), mūsu aizdomām pietiek ar kāda cita aizdomām.

Pazīstu cilvēkus, kuri visu dzīvi strādājuši zemi. Kad viņiem to atņēma, bēdājās, ka caur pirkstiem izlaistais dūnainais melnums pārvērtīsies cietā klonā. Kad atmatu atdeva, sāka no jauna irdināt un lolot. Bet, kad sveši cilvēki uzradās nolīgt par algādžiem, sāka baidīties. Viņi bija vienkārši, ne pārāk erudīti cilvēki, tāpēc nosprieda: čeka kontrolē, vai mēs paši strādājam, laikam jau nevar saprast, ka labi aug tikai savām rokām stādītais . . .

Reiz sāku skaidrot, kas ir «obehaes», kas milicija, kas drošības komiteja, bet nezinu, vai viņi to saprata. Un par savu zemi nav pārstājuši baidīties vēl šobaltdien.

Svētdienas dienā pa gandrīz tukšām ielām pastaigājas meitene. Vecumā, kad mājās vairs nav interesanti, bet lielā pasaule vēl pasveša. Satiek kādu skolasbiedru, ieskatās kafejnīcā, dodas tālāk. Ieiet

veikaliņā, iziet ārā. Pēkšņi aiz muguras izdzird vīrieša balsi, kura izrunā viņas vārdu. Atskatās, nospriež, ka tas ir kāds dzērājs, kurš grib piesieties. Tikai brīdi vēlāk saprot, ka svešs cilvēks nevar zināt viņas vārdu. Vīrietis uzrunā otrreiz, meitene apstājas. Viņš stādās priekšā kā Valsts drošības komitejas darbinieks, uz mirkli parādot kaut kādu apliecību.

Seko saruna, kura arvien vairāk dzen izbīlī. «Kā viņš zina manu vārdu! Vai mani izseko? Ko esmu nodarījusi, ja par mani interesējas tāda iestāde? . . . Droši vien tāpēc, ka staigāju pa kafejnīcām!» Vīrieti interesē ziņas par dažiem meitenes paziņām un cilvēkiem, kuriem viņa zina tikai vārdu. Laikam informācija šķiet nepietiekama, jo vīrietis pēkšņi mīlīgā balsī saka: «Jūs esat latviešu meitene, es latviešu izmeklētājs. Izstāstiet man godīgi visu!» Bet pēc laiciņa jau piedraud: «Saprotiet, mums ir ziņas, ka jūs saejaties ar puisi, kuram ir veneriskā slimība. Ieliksim uz pārbaudi, nebūs patīkami. Tas ilgst dienas desmit, būs kauns skolā un mājās.»

Beidzot laikam meitenes balss un nevērtīgās ziņas mazina interesi. Pēc piekodinājuma nevienam neko nestāstīt tincinātājs meiteni atlaiž.

Uz māju viņa dodas, cik lēni vien var, lai pārietu uztraukums, nedauzītos sirds un netrīcētu balss. Gausais solis mazliet nomierina, taču kaut kur zemapziņā, šķiet, uz visiem laikiem, iegulst bailes un bezpalīdzības sajūta. Nedrošība par s e v i un apjauta, ka šī cilvēka pilnvarām nav robežu.

Patiesībā jau tā nav vēstule tantei Amerikā, piedodiet, onkulim Rietumvācijā. Tā ir vēstule *viņam* — lielajam starpniekam. To rakstot, reizēm pat aizmirstas, ko īsti gribēju stāstīt. Pazūd vecā cilvēka vaigs, ko kādreiz, pirms daudziem gadiem, redzēju mūsu mājās Latvijā. Iztēlē gribas saskatīt viņa — lielā starpnieka'— seju, taču nav pat izplūdušu vaibstu, ir tikai nemitīgas klātbūtnes sajūta. Domāju — kā īsti atver aploksnes — turot virs tvaikiem, vai kā savādāk? Un kur tas notiek? Vai pastā ir speciāla nodaļa? Varbūt tāpēc vēstules pat uz netālo Stokholmu iet tik ilgi (vai neaiziet nemaz), ka tiek turētas un caurskatītas tepat Rīgā? Un vai joprojām tiek reģistrēts, kas ar ko sarakstās? Un ja tā, tad kādam nolūkam?

Ak, jā, gribēju apvaicāties, kā viņiem tur iet, izstāstīt, cik priecīgi visi šeit esam.

Pabeidzu un jūtos paveikusi svarīgu pilsonisku aktu — nodemonstrējusi starpniekam savu kontaktēšanās līmeni ar ārzemnieku, līdz galam tā arī neuzrakstot gluži personisku vēstuli radiniekiem. Tāpat kā starpnieks man demonstrē savu neiztrūkstošo klātbūtni, kad saņemu žurnālu sadriskātā, ar papīra šņori (made in USSR) pārsietā kapitālistu dzeltenajā aploksnē vai izkārpītu dāvanu paciņu meitai. Vai starpnieks, kura esamība nedod mieru, paciņas un bandroles piosa, meklējot «ideoloģiskās diversijas» vai art ļauj vaļu

mantrausībai, dienesta stāvokļa ļaunprātīgai izmantošanai?

Mēs rakstām un sūtām jau iepriekš pieņemtā pārliecībā, ka ikviena vēstule tiek fiksēta un pārlasīta, ka sūtījumi pazudīs laikā un telpā, varbūt atradīsies, taču jau ar nolaupītu intimitāti, ar apgānītu sazināšanās prieku starp cilvēkiem.

Reiz diezgan viltīgā un ļoti noslēpumainā veidā tiku izsaukta uz darbavietas *pirmo daļu*.

Kā jau vienā ēkā strādājošiem, tikšanās iesākās ar laipnu interesi par to, vai man patīk mans darbs un vai gribu tajā vēl strādāt. Jutu, ka jāatbild pēc labākās sirdsapziņas, jo kaut kur strādāt gribējās. Intīmā tonī mani sāka izvaicāt par draugiem, bet par dažiem īpaši. Par vienu, kurš loloja sapni, ka viņam būs daudz bērnu, tiem savukārt arī daudz bērnu, un tā pasaulē būs kāds desmits latviešu vairāk. Vēl viņš sūtīja grāmatas un presi Sibīrijas latviešiem, un draugu vidū bija slavens ar to, ka par viņu interesējas. Par otru, kurš ar vieglu humoru un neslēptu skepsi mēdza izteikties par pastāvošo lietu kārtību un mīlēja šur tur uzvilkt pacifistu zīmi. Vienu jautājumu atļāvos arī es. Kāpēc man nākas viest skaidrību tik informētu cilvēku galvās? Iemesls izvēlētajai tēmai izrādījās ļoti tāls: kaut kur kaut kad uzvilkts sarkanbaltsarkanais karogs (tas bija sen, un tā nav taisnība). To gan vairs nepieminējām, abi saprotot, ka īstais iemesls daudz vienkāršāks — aprunāties, pat nemeklējot iemeslus.

Tad nonācām līdz tam, ka mans dzīvesdraugs uzzīmējis ēzeli ar biezām uzacīm un durkli padusē, uz kura uzdurts olimpiskais lācītis. Nespēju to atcerēties.

Tad, — parunājāmies vēl par kādu cilvēku, gandrīz sastrīdoties, kuram no augstākminētajiem draugiem savukārt šis ir draugs (dažādi informācijas avoti), par viena drauga netikumisko tieksmi saglabāt cilvēciskas attiecības ar šķirto sievu un grasījāmies beigt. Gan ar noteikumu, ka tikpat noslēpumainā veidā pati uz šejieni izsaukšu savu vīru un ka visu runāto labā literārā stilā turpat izpaudīšu uz papīra. Pēc brītiņa saņēmu aizrādījumu, ka uzrakstīts pārāk «mīksti».

Viens otru nesatikuši, samainījāmies vietām ar vīru. Vēlāk viņš man atzinās, ka atzinies par ēzeli. Atzinās arī, ka sarunas biedrs ieteicis domas turpmāk izteikt nevis ar zīmuli uz papīra, bet atejā uz poda, kur minēto piederumu nav. Atzinos arī es, ka nepelnīti biju piemirsusi ēzeli, atceroties to kā gaili ar lepnu seksti un asti, un ka nesapratu, ar ko viens draugs tā saintriģējis biedrus, bet otrs liekas kaitīgs mieru mīlošai valstij.

Pēc tam vairākas dienas pavadījām neatslābstošās pārdomās par to, kurš būtu varējis pamanīt gandrīz uzšvīkāto ēzeli starp simtiem gluži citu skiču un pēc tam devies dalīties iespaidos. Kādu laiku ļoti vērīgi izturējāmies pret sava dzīvokļa iekārtojumu un tālruni. Raizējāmies arī, kā sarunu atstāstīt draugiem, lai viņu dvēselēs

neienestu baiļu nomāktību un tolaik plaši izplatījās aizdomas pret vistuvāko.

Ko tur slēpt, garīgo stabilitāti atguvām tikai tad, kad aptvērām: «vērtīgās ziņas», no soda vairīdamies, sniedzis kāds izbijis paziņa ar tieksmi uz kriminālpārkāpumiem.

Taču sirdsmieru laikam neatgūt. Es vēl aizvien jūtos kā mīklainas, absurdas, arī ļaunas spēles līdzdalībniece, kurā esmu bijusi iesaistīta pret savu gribu un vienlaikus it kā brīvprātīgi.

Ja arī atsaucos šim aicinājumam, tad kāpēc ar tādu «upurjēra» nolemtības, bezizvēles sajūtu, ka, ja izsauc, tūdaļ jāiet, ja jautā, tad jāatbild (jautājumus t u r izvēlas pilnīgā ne-ierobežotībā)? Kāpēc biju spiesta ziņot par citiem cilvēkiem un šo situāciju uzskatīju par fatālu un neizbēgamu? Vai visi rīkojas tāpat? Vai ir arī tādi, kas uzdrošinās neatbildēt uz savu un citu cilvēku cieņu pazemojošiem jautājumiem (kaut pats «sarunas» veids ir ikviena cilvēka cieņu pazemojošs), kuri nebaidās tāpēc iekļūt nelāgos sarakstos, zaudēt labu, interesantu darbu? Vai man ir tiesības neatbildēt uz jautājumiem? Vai viņiem ir tiesības nepārprotami likt manīt, ka no manas «uzvedības» atkarīga mana turpmākā dzīve?

Vai sabiedrībai ir tiesības būt pilnīgā skaidrībā par Valsts drošības komitejas darbinieku pilnvarām? Par kārtību, kādā viņiem jākontaktējas ar cilvēkiem, par vienas un otras puses tiesībām? Visvairāk biedē neziņa. Zemapziņā baisas nojautas par iespējamām viduslaiku spīdzināšanas metodēm, par «paņēmieniem», kuri vesela cilvēka prātam nav aptverami. Starp citu, VDK darbiniekiem ir zināms, ka pastāv šī masu psihoze, un viņi to izmanto cilvēku iebiedēšanai.

Televīzijas programmā «Skatiens» reiz intervēja bijušo politieslodzīto, talantīgu krievu zinātnieku, kurš no 60. gadu sākuma līdz 70. gadu vidum bijis apcietinājumā. Viņa domas par VDK bija apmēram šādas: čeka zaudētu savu biedējošo veidolu, ja beigtu nodarboties ar ideoloģiju, tās kompetencē jābūt valsts drošības jautājumiem, bet ne cilvēka pasaules uzskatam, apziņas brīvībai.

«Glasnostj» laikmeta otrā gada (1987.) 23. augustā pie Brīvības pieminekļa trīs pasīka auguma, bet teicamas stājas vīriņi apstāja garu latvieti, kurš fotografēja puķu jūru pie «Mildas» — daudziem nekad agrāk neredzētu skatu. Sejas — apņēmīgas, niknas, bet ne naidīgas. Pārliecinātas, bet ne pašpārliecinātas. Nav zināms, kas bija šie cilvēki, tikai viņu sejas mazliet ķēmīgi rotāja visatļautības un cinisma grimase. Bija vai nu jāatdod filmiņa vai jāziedo fotoaparāts, kuru nepaklausības gadījumā solīja sadauzīt. Vai arī jānonāk konfliktā ar kādu šķietami bezvārdīgu varu, bet varbūt ļoti konkrētu iestāji. Kas bija šie cilvēki, kuri kā nepārsūdzamu, viņiem vien zināmu spriedumu izpildot, nezināmi un biedējoši aizgāja tālāk ar izrauto filmiņu? Palicēju acīs —

kaut kādas fatālas bezspēcības atspulgs. Un pārsteidzoši līdzīgas domas. Un mazdrusciņ — bailes, kas piekala kājas pie trotuāra, sapina rokas, lika sakost zobus, lai mēle aiz tiem . . . Nē, šeit nebija un tik drīz arī nebūs neviena, kurš varētu apturēt tādus «nezināmos».

Mītiņš pēc nepilna gada, dienā, kura nomāca ar gaisā jūtamo asaru sāļumu, taču ari reibināja ar izteikto vārdu skanīgumu, patiesīgumu. Šoreiz — cilvēku jūra, kuri lēni, bet neatturami atkal iet uz Brīvības pieminekli. Un tad pēkšņi nicināmas bailes tik daudzās acīs: cauri pūlim kāds drosminieks, pirmo reizi pēc daudziem gadiem, atklāti nes sarkanbaltsarkano karogu. Nevar aizmirst to aizturētās elpas spriedzi, to ovāciju vētru, nevar un nevarēs aizmirst čukstus: «Ak, Dievs, kas ar mums tagad notiks! Ak, Dievs, kā viņam nav bail!?» Trīs svītras iesvēla acīs kā sakarsis gaiss, viss noņirbēja. Tad krāsas aizplīvoja, un iestājās tāds kā aklums, pēc kura ieraudzīt gaismu šķita bezcerīgi.

Nav jābūt psihoanalītiķim, lai šajā bezspēcībā elsojošo, baiļu tramdīto cilvēku pūlī sazīmētu arī manas paaudzes, — piecdesmitajos gados dzimušo — kompleksus un refleksus. Varbūt mums jau tīri ģenētiski paralizēta pretošanās tieksme, vairums mūsu vecāku bija 1940. gada aculiecinieki. Un varbūt mēs nekad nespēsim atbrīvoties no mokošā baiļu stinguma.

Nesamierināmākie ir emigrējuši, ievietoti psihiatriskajās slimnīcās, «nejauši nositušies», notiesāti — daļa no viņiem pat nav zināmi kā sirdsapziņas cietumnieki, viņus savulaik ieslodzīja nometnēs kopā ar kriminālnoziedzniekiem. Vājākie — nodzērušies, «nonarkojušies», pārdevušies, saslimuši ar psihiskām slimībām ilgstošas vajāšanas mānijas rezultātā. Ne vienmēr mānijas pamatā bija tukšas iedomas vien.

To visu mēs zinām. Un pūlamies balansēt uz baiļu un pretestības robežas. Visus šos gadus.

JOZS URBŠIS

LIETUVA, LIKTENĪGIE 1939.—1940.

valodas tulkojis
No lietuviešu
PĒTERIS
VANAGS
m
(2. turpinājums)
APRODAM AR GARNIZONIEM.
PĒRKONS NO SKAIDRAM DEBESIM
Pēc Savstarpējās palīdzības līguma parakstīšanas Padomju

Savienības armijas garnizoni nekavēdamies izvietojās Naujoji Viļņā, ionavas Caižūnos, Prienos un Alītā. Sakarā ar viņu ierašanos un izvietošanos ik dienas radās daudz jautājumu, taču, abām pusēm izrādot labu gribu, tie visi tika apmierinoši atrisināti.

Tagad jau Pozdņakovs — ārkārtējais sūtnis un pilnvarotais ministrs.

Jūtas pierima. Dzīve gāja savu ce|u. Kamēr notika sarunas — lai arī kādas šīs sarunas bija — runājām, aizstāvējām savas pozīcijas un uzskatus. Bet tagad ir līgums, un Lietuvas valdība bija pilna apņēmības lojāli un uzticīgi to pildīt.

Taču stingras pārliecības, ka otra puse tiešām ievēros līguma VII pantu par suverēnajām tiesībām un neiejaukšanos iekšējās lietās, sirds dzijumos nebija ne valdības cilvēkiem, ne ierindas pilsoņiem. Visdažādākajos gadījumos mēs, valdības pārstāvji, ar publiskiem paziņojumiem mierinājām sabiedrību (varu piebilst, arī paši sevi), sakot, ka Lietuvas valsts paliek, kā bijusi, neatkarīga un pilnīgi suverēna. Mūsu paziņojumus atkārtoja padomju prese, ar to arī tiem it kā piekrizdama.

Gribējās par šiem satraucošajiem jautājumiem pamatīgi izrunāties ar Padomju Savienības valdības vīriem, uzzināt, ko viņi domā, ar ko apmierināti, ar ko neapmierināti, kādas ir abu valstu attiecību nākotnes perspektīvas.

Ar šo domu uzrunāju Pozdņakovu, vai, neoficiāli aizbraucis uz Maskavu, varētu cerēt satikties ar Staļinu un Molotovu! Pozdņakovs, bez šaubām, paziņoja par to uz Maskavu, tažu no turienes nekādas atbildes nebija ...

1940. gadā, laikam ap maija vidu, pie manis Ārlietu ministrijā ienāca no Maskavas atbraukušais Ārlietu tautas komisariāta ģenerālsekretārs Soboļevs. Teicās apmeklējam padomju garnizonus Igaunijā, Latvijā un Lietuvā.

— Gan Igaunijā, gan Latvijā šīs lietas tiek labi kārtotas, bet vislabāk pie jums, Lietuvā, — viņš paziņoja ar apmierinājumu.

Pateicu, ka ir ļoti patīkami dzirdēt šo atziņu, un piebildu, ka Lietuvas valdība veltī šai lietai daudz uzmanības un dara visu, lai jautājumi, kas rodas padomju garnizoniem, tiktu ātri un abām pusēm pieņemamā veidā atrisināti.

Pēc neilga laika Lietuvā ierodas Padomju Savienības ģenerālis Loktjonovs un arī ienāk pie manis. Mierīgs, pieklājīgs. Pēc dažiem vārdiem par ce|ojumu ģenerālis pastāsta, ka Lietuvā vairāki padomju karavīri esot ievilināti kaut kādā pagrabā, un vairākas dienas noturēti. Beigās diviem no viņiem esot izdevies pa kanalizācijas vai ūdens apgādes caurulēm no šī pagraba aizbēgt un atgriezties savos garnizonos.

Man līdz šim brīdim palicis prātā, kā ģenerālis par to stāstīja —

ļoti mierīgi, bez jebkāda uztraukuma vai dusmām, stāstīja tā, kā stāsta kādu noklausītu savādu notikumu vai anekdoti. Viņa stāstījumam nebūt nebija kādas demarša, pārmetuma vai prasības nokrāsas.

Jāatzīstas, arī es uzņēmu šo ziņu kā ne visai jautru anekdoti — tik neticami, ka kaut kas līdzīgs būtu varējis notikt.

Neticu tam joprojām — īpaši tādēļ, ka padomju puse, kas vēlāk apvainoja Lietuvas valdību par šo pieminēto notikumu, vairīties vairījās, kā tālāk redzēsim, no tā Izmeklēšanas.

Ģenerālim Loktjonovam pateicu, ka tas. ko viņš pastāstīja, izklausās fantastiski, kā no «Tūkstoš un vienas nakts». Viņš pasmaidīja, es pasmaidīju, vēl par šo to parunājām, un ģenerālis Loktjonovs atvadījies Izgāja.

1940. gada 25. maijā Molotovs izsauc Natkeviču uz Kremli. Pieņem Lietuvas sūtni vēsi, lai neteiktu, naidīgi — nav pat bijušā draudzīguma ēnas — un saka, ka viņam esot Padomju Savienības valdības vārdā jāiesniedz rakstisks paziņojums Lietuvas valdībai. Ņem no galda rakstu, skaļi to nolasa un padod Natkevičam.

īsta traģiska scenārija ekspozīcija.

Padomju Savienības valdība paziņo:

1J nesen no Lietuvā esošajām Padomju Armijas daļām atkal pazuduši divi kareivji;

2) Padomju Savienības valdībai esot skaidri zināms, ka kareivju pazušanu organizē personas, kas ir Lietuvas valdības orgānu aizgādībā — viņi apdzirdot padomju karavīrus, iesaistot tos noziegumā un pēc tam sagatavojot viņu bēgšanu vai arī viņus iznīcinot.

Tālāk izklāstīts, ka Padomju Savienības valdība uzskatot šādu Lietuvas orgānu izturēšanos par provokatorisku, tādu, kam var būt smagas sekas, un prasa, lai Lietuvas valdība pārtrauktu provokatorisko darbību, kuru veicot tās orgāniem zināmi aģenti, un tūlīt ķertos pie

Iīdzek|iem pazudušo karavīru atrašanai un nogādāšanai pie padomju garnizonu vadības Lietuvā.

Raksta nobeigumā piebilsts, ka Padomju Savienība gaidot, ka Lietuvas valdība speršot sojus tās prasību apmierināšanai un nespiedīšot Padomju Savienības valdību ķerties pie citiem līdzekļiem.

Paziņojums, kā ikvienam redzams, bāztin piebāzts ar smagos, bet vispārīgos vārdos formulētām, apmelojošām apsūdzībām. Tās pavada drauds ķerties pie citiem līdzekļiem!

Taču taustāmi un atklājami dati vai norādes, kas dotu pavediena galu izpētes un meklēšanas sākumam, nav sniegti.

Tāds iespaids, ka Sta|ins ar Molotovu meklē ieganstu ķildai.

Sapulcējāmies pie republikas prezidenta — premjerministrs, aizsardzības. Iekšlietu un ārlietu ministri. Iekšlietu un aizsardzības ministri apgalvo, ka viņiem nekas nav zināms par jebkādiem viņu resoru «aizgādībā esošiem aģentiem», kas veicot «provokatorisku

darbību».

Kā valdība var pārtraukt «provokatorisku darbību», kas tai nav zināma un par kuru tai nav sniegta nekāda indikācija!

Aizsardzības un iekšlietu ministriem tomēr uzdots stingri pārbaudīt viņu ziņā esošos orgānus un izpētīt, vai patiešām nav bijis kaut kas līdzīgs Molotova paziņojuma apgalvojumiem.

Pārbaudīja, izpētīja. Nē. Nekas līdzīgs šiem orgāniem nav zināms. Nolemts griezties pie Padomju Savienības valdības un lūgt, lai tā sniegtu tādas papildu ziņas par Inkriminētajiem noziegumiem, kas dotu pavediena galu meklējumu un izmeklēšanas uzsākšanai.

26. maijā Padomju Savienības pilnvarotajam ministram Pozdņako-vam tika iesniegta nota, tika paziņots, ka Lietuvas valdības rīcībā nav nekādu datu par inkriminētajiem faktiem, taču tā piekrīt tūlīt pat veikt visrūpīgāko izmeklēšanu par Izvirzītajām apsūdzībām un lūdz sniegt šim mērķim nepieciešamās ziņas, pirmkārt, norādot orgānus un personas, kas ir domātas Molotova paziņojumā.

Uz šo notu Molotovs reaģēja caur Lietuvas pilnvaroto ministru Natkeviču ar apmēram šādiem vārdiem:

— Notka Urbšisa ņe proizvoģit serjoznovo vpečatļeņija (Urbša notina neatstāj nopietnu iespaidu).

Un nekādus datus, kas radītu iespēju mūsu orgāniem sākt darboties, pat nedomāja sniegt, reizē arvien stiprāk uzsvērdams savu neapmierinātību. Dusmīgs (patiešām vai arī tikai izlicies), naidīgs, nepacietīgs, visu laiku atkārto, ka neesot sagaidījis no Lietuvas valdības nekādu soļu.

Kādus so|us viņam vajadzējal Tikai dievi un, protams, viņš ar Staļinu to zināja.

«Jebkura imperiālistiska valsts ieņemtu Lietuvu, un viss. Mēs to nedarām. Mēs nebūtu boļševiki, ja nemeklētu jaunus ceļus,» — ne pārāk sen, kā atceramies, teica Molotovs.

Ceļi jauni, kaut arī ne pārāk, bet iznākums — vai tikai nav tas pats, kas vecajiem!...

Ik diena sabiezina attiecību atmosfēru (tieši tā darīja arī Ribentrops ar Hitleru pirms Klaipēdas atņemšanas), laiž starp abām valstīm pēc iespējas vairāk dūmu — acīmredzot, lai piesegtu šos jaunos ceļus.

Tobrīd Eiropā šis dūmu aizsegs pat nebija īpaši vajadzīgs. Hitleriskās Vācijas izraisītais karš vērsās plašumā, visiem pietika savu rūpju. Un ne tikai tas. Rietumi to vien gaidīja, lai Padomju Savienība pavirzītos uz Vācijas pusi — varbūt saķersies, viņiem būs vieglāk.

Oficiāls Padomju Savienības izdevums «Faļsifikatori istorii» (1948.) 63. lappusē šādi attēlo un attaisno Padomju Savienības karaspēka masveida ieiešanu Lietuvā 1940. gada 1S. jūnijā:

«1940. gada 12. martā tika parakstīts Padomju Savienības—

Somijas miera līgums.

Sādā veidā Padomju Savienības aizsardzība pret hitlerisko agresiju tika uzlabota arī Zieme|os, pārceļot aizsardzības līniju Ļeņingradas rajonā par ISO kilometriem uz ziemeļiem no Ļeņingradas, līdz Viborgai ieskaitot.

Bet tas vēl nenozīmēja, ka bija jau pabeigta «Austrumu» frontes formēšana no Baltijas jūras līdz Melnajai jūrai. Pakti ar Baltijas valstīm bija noslēgti, bet tur vēl nebija padomju karaspēka, kas būtu spējīgs aizsargāties. Moldāvija un Bukovina formāli atkal bija pievienotas Padomju Savienībai, bet arī tur vēl nebija padomju karaspēka, kas spētu aizsargāties. 1940. gada jūnija vidū padomju armija iegāja Igaunijā, Latvijā un Lietuvā. Tā paša gada 27. jūnijā Padomju Armija iegāja Bukovinā un Moldāvijā, kuras Rumānija bija atņēmusi Padomju Savienībai pēc Oktobra revolūcijas.

Šādi tika pabeigta «Austrumu» frontes formēšana pret hitlerisko agresiju no Baltijas jūras līdz Melnajai jūrai.»

Izrādās, lūk, kāpēc padomju karaspēks iegāja neatkarīgo suverēno valstu — Lietuvas, Latvijas un Igaunijas teritorijā. Vajadzēja, redziet, uzlabot Padomju Savienības aizsardzību pret hitlerisko agresiju (tobrīd vēl tikai iespējamo, jo pret Padomju Savienību tā sākās tikai pēc gada).

Taču dīvaina ir šī «aizsardzības uzlabošana» — laužot spēkā esošos līgumus, tiek okupēta un anektēta nevainīga kaimiņu valsts.

Tiek sagrauts šīs valsts karaspēks, kas, esot spēkā Savstarpējās palīdzības līgumam, būtu kopā ar padomju karaspēku cīnījies pret hitlerisko agresiju.

Tiek sagrauts tās valsts aparāts.

Tiek saārdīta tās saimniecība.

Starp cilvēkiem tiek iesēta baiļu, naida un atriebības sēkla.

Tiek sanaidoti iedzīvotāji, lai saskaldot būtu vieglāk valdīt ieņemto zemi *(divide et* impere).

Valsts, tautas un sabiedrības vadošie un arī vienkārši godīgi, patriotiski, savai dzimtenei uzticīgi aktīvākie cilvēki un viņu ģimenes tiek padarīti par pārijiem, ķīlniekiem, represēti, deportēti.

Taču atgriezīsimies pie Padomju Savienības un Lietuvas pavasara dialoga, kas bija — kā redzējām — itin kā fabulas vilkam un jēriņam no mutes izņemts.

1940. gada 28. maijā Lietuvas valdība iesniedz Padomju Savienības valdībai jaunu notu, informēdama, ka izveidojusi speciālu komisiju padomju puses pārmetumu izpētei, un atkārtoti lūgdama sniegt ziņas, bez kurām šī komisija savu darbu nevar pat iesākt; reizē Lietuvas valdība piedāvā, lai komisijas darbā piedalītos arī pārstāvji no padomju garnizoniem Lietuvā.

Taču tās pašas dienas vakarā TASS publiski paziņo Padomju

Savienības apsūdzības Lietuvai. Stāvoklis kļūst traģisks. Staļins ar Molotovu diendienā terorizē Lietuvas valdību ar pārmetumiem un apvainojumiem, kurus tā, apvainojumu autoriem sabotējot meklējumus un izmeklēšanu, neizrādot itin nemaz labas gribas, nevar ne pārbaudīt, ne atklāt. Izvairīdamās no vēl stiprākas atmosfēras sakaitēšanas un ticēdama iespējai atgriezt attiecības normālās sliedēs, Lietuvas valdība no savas puses nesniedz nekādus publiskus paziņojumus, jo tā nevarētu neko citu, kā tikai kategoriski noliegt tai izvirzītos apvainojumus un tātad nonākt atklātā strīdā un pat konfliktā ar Padomju Savienību. Saprotams, šāds Lietuvas valdības piespiedu atturīgums, pastāvot publiskām un kategoriskām otras puses apsūdzībām, rada Lietuvas sabiedrībā nopietnu satraukumu.

TASS paziņojumā bija, tiesa, pieminēts arī viens patiess notikums — ar Butajevu. Sis sarkanarmietis aizgāja no savas daļas un slēpās. Padomju garnizonu vadība lūdza, lai Lietuvas orgāni sameklētu Butajevu un nogādātu to viņa daļā. Lietuvas policija ilgi nevarēja atklāt, kur viņš slēpjas, jo nebija iespējams izziņot publisku meklēšanu. Beidzot slēpšanās vieta tika atklāta. Policijai pieprasot iet ar to kopā, Butajevs izlēca pa logu un metās bēgt. Policija pakaļ. Redzēda.ns, ka neaizbēgs, sarkanarmietis nošāvās. Par notikumu tūliņ tika paziņots padomju karaspēka vadībai Lietuvā, kura uz notikuma vietu atsūtīja savu komisiju. Tā sastādīja vietas plānu un paņēma līķi. Sākumā domāja, ka viņš šāvis mutē, jo no mutes tecēja asinis, taču, padomju orgāniem izmeklējot līķi un izdarot sekciju, noskaidrojās, ka viņš šāvis sirds apvidū. Sākumā nedaudz šaubījusies, vai Butajevs izdarījis pašnāvību, vai arī ticis nošauts, padomju komisija pēc sekcijas atzina, ka tā ir pašnāvība. Ar to šis itin nepatīkamais gadījums toreiz arī bija likvidēts. Tagad TASS to piepina savām insinuācijām.

ULTIMĀTS. OKUPĀCIJĀ

Lietuvas valdība nolemj sūtīt uz Maskavu ārlietu ministru, lai viņš noskaidrotu, ko tad galu galā no Lietuvas grib. Paziņoju par to Pozdņakovam. Pēc dažām dienām Natkevičs no Maskavas telegrafē, ka Molotovs gribot runāt ar premjerministru.

7. jūnijā Maskavā ierodas premjerministrs A. Mērķis un paliek tur līdz 12. jūnijam. Pa to laiku viņš vairākas reizes satiekas ar Molotovu. Tas tagad «no pirksta izzīž» jaunu apvainojumu: Lietuva, redziet, esot noslēgusi ar Latviju un Igauniju kara konvenciju, kas vērsta pret Padomju Savienību. Tukšs izdomājums: Igaunijai ar Latviju bija to neatkarības sākumā noslēgta, publiski paziņota un visiem sen zināma kara konvencija. Ļoti labi to zināja arī Padomju Savienība, noslēgdama ar šīm valstīm minētos savstarpējās palīdzības līgumus. Taču Lietuva nekad nebija pievienojusies igauņu—latviešu kara konvencijai, ne arī noslēgusi ar tām kādu citu militāru līgumu.

11. jūnijā palīgā A. Mērķim valdība sūta vēl arī ārlietu ministru.

Tai pašā vakarā mūs abus pieņem Molotovs. Skaidrojam, ka vienmēr līdz šim, un īpaši pašreizējās starptautiskās situācijas apstākļos, Lietuva tiecas pēc draudzīgām attiecībām ar Padomju Savienību, kas balstās uz abpusējas lojalitātes un uzticības līgumiem. Molotovs pat nevēlas dzirdēt mūsu vārdus.

12. jūnijā A. Mērķis izlidoja uz Kauņu, atstādams mani Maskavā.

Mēģinām ar pilnvaroto ministru Natkeviču klauvēt pie citām durvīm — varbūt izdzirdēsim kaut ko skaidrāku.

Aizejam pie ārlietu tautas komisāra vietnieka Dekanozova, pie tā paša, kas pēc tam Lietuvā komandēja tās aneksiju un kurš pēc otrā pasaules kara tika reizē ar Beriju nošauts.

Uzrunāju viņu mūsu lietā, vēlēdamies uzzināt, ko tad Padomju Savienība no Lietuvas grib.

Dekanozovs atbildēja, ka šī lieta tagad esot valdības ziņā, tā pati to tagad kārtojot, un viņš nevarot tajā no sevis ne ko pielikt, ne atņemt.

Biju atvedis līdzi prezidenta Antana Smetonas rakstu, adresētu Padomju Savienības Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājam Mihailam Kaļiņinam. Ar šo rakstu republikas prezidents svinīgi apstiprina Lietuvas uzticību abu valstu tradicionālajām draudzīgajām attiecībām un to, ka Lietuvai nav ne atklātu, ne slepenu saistību ar trešajām valstīm, kas būtu nesavienojamas ar Lietuvas un Padomju Savienības attiecībām vai līgumiem.

«Lietuvas Republikas valdība un es pats vienmēr esam pielikuši, pieliekam un pieliksim pūles, lai šis (1939. gada 10. oktobra. — J. U.) līgums tiktu lojāli ievērots,» rakstīja Lietuvas Republikas prezidents.

Kopā ar pilnvaroto ministru Natkeviiu lūdzām, lai M. Kajiņins mūs pieņemtu. Pieņēma. Iesniedzām rakstu. Izlasīja.

— Ar šiem jautājumiem tagad nodarbojas Padomju Savienības valdība, un es nevaru tajos iejaukties, — apmēram tāda bija šīs augstās amatpersonas atbilde.

KA-TA-STRO-FA!

Atcerēsimies brīdi 1939. gada 3. oktobra vēlā vakarā Kremlī, kad Sta|ins paziņoja Lietuvas delegācijai, ka Padomju Savienība ir vienojusies ar Vāciju sadalīt Lietuvu, un kad Molotovs paskaidroja, ka jebkura imperiālistiska (kapitālistiska) valsts šādos apstākļos ieņemtu Lietuvu, un viss.

— Mēs to nedarām. Mēs nebūtu boļševiki, ja nemeklētu jaunus cejus ... — it kā mierinoši vēl piebilda.

Jauni ce|i...

Tagad kļūst skaidrs, ka arī tie ir nobruģēti tam pašam vecajam mērķim — naglotiem zābakiem mīdīt svešu zemi.

14. jūnija pusnaktī Molotovs izsauc mani uz Kremli. Ierodamies abi ar Natkeviču.

— Man ir jāsniedz Lietuvas valdībai ļoti svarīgs paziņojums, — teica Molotovs un, paņēmis no galda rakstu, ska|ā balsī to lasa.

Tas bija vissliktākā parauga ultimāts, līdzvērtīgs kara pieteikumam. Vissliktākā tāpēc, ka ultimāts starptautiskajās attiecībās parasti ir kategoriska, tālākus strīdus un pretrunas nepieļaujoša prasība, kuru viena valsts izvirza otrai, draudēdama ar militāru spēku, ja tās prasība netiks izpildīta ultimātā noteiktajā laikā. Turpretī šis dokuments, kā tālāk redzēsim, bija tā izrediģēts, un Molotovs to vēl vārdos (lai nebūtu nekādu šaubu un cerību!) precizēja, ka jebkurā gadījumā, lai arī kā Lietuva piekāptos. Padomju Savienība ar savu karaspēku to ieņem.

Sī ultimāta pirmajā daļā tiek izklāstīti pārmetumi, otrajā — prasības. Pārmetumi ir sadalīti divos punktos. Pirmais vēl stingrāk atkārto Padomju Savienības versiju par šķietamo padomju kareivju nolaupīšanu, tagad tas skan kā skaidrs apgalvojums, ka to darot Lietuvas varas orgāni. Sai punktā ierakstīta vēl arī šķietami «plašā to Lietuvas pilsoņu, kas apkalpo Padomju Armijas daļas, aizturēšana un nosūtīšana uz koncentrācijas nometnēm». Visas šīs insinuācijas vienpusēji tiek pasniegtas kā fakti, kas rāda, «ka Lietuvas valdība rupji pārkāpj» savstarpējās palīdzības līgumu un «organizē uzbrukumu *(sicl)* padomju garnizoniem, kas izvietoti Lietuvā saskaņā ar šo līgumu». Otrajā pārmetumu punktā apgalvots, it kā «Lietuvas valdība noslēgusi militāru savienību ar Latviju un Igauniju». Un šis Molotova izdomātais apvainojums tiek pasniegts kā fakts, kas rāda, ka Lietuva rupjā veidā lauzusi Padomju Savienības—Lietuvas savstarpējās palīdzības līguma sesto pantu.

Ja pieņem, ka šiem apvainojumiem arī būtu kāds pamats, tad to noregulēšanai būtu jāizmanto procedūra, kas paredzēta 1926. gada 28. septembrī noslēgtajā Lietuvas un Padomju Savienības neuzbrukšanas līgumā. Sī līguma piektais pants skaidri nosaka, ka, izceļoties konfliktam starp abām valstīm, kuru tās nevarētu atrisināt diplomātiskā ceļā, Lietuva un Padomju Savienība izveidos komisijas. Tātad, Padomju Savienība, vienpusēji ķerdamās pie bruņota spēka pat nevis kāda patiesa, bet pašas mākslīgi radīta konflikta it kā regulēšanai, rupji lauza neuzbrukšanas līgumu, reizē arī visus citus līgumus, kas saistīja abas valstis.

Sai vietā jāpiemin arī 1933. gada S. jūlija agresora jēdzienu formulējošais līgums, kas noteica, ka vienas valsts karaspēka izmantošanu pret citu valsti nevar attaisnot šīs valsts «politiskā, ekonomiskā vai sociālā struktūra, tās administrācijai pārmestās kļūdas, streiku rezultātā radušies nemieri» ...

Ultimāta otrajā daļā pieprasīts:

1) lai iekšlietu ministrs Skučs un drošības departamenta direktors Povilaitis tiktu nodoti tiesai kā tiešie provokatorisko darbību

vaininieki pret Padomju Savienības garnizoniem Lietuvā;

2) lai Lietuvā tūlīt tiktu izveidota valdība, kas spētu un gribētu nodrošināt Padomju Savienības savstarpējās palīdzības līguma apzinīgu izpildīšanu un spētu apņēmīgi apspiest līguma pretiniekus;

3) lai tūlīt tiktu garantēta brīva ieeja Lietuvas teritorijā Padomju Savienības karaspēka daļām, kuras tiks izvietotas pašos svarīgākajos Lietuvas centros un būs pietiekami lielas, lai varētu garantēt iespēju realizēt Padomju Savienības un Lietuvas savstarpējās palīdzības līgumu un nepieļaut provokatorisku darbību, kas vērsta pret Padomju Savienības garnizoniem Lietuvā.

Visas šīs prasības, kā ikvienam redzams, neapstrīdami ir pretrunā ar Savstarpējās palīdzības līgumu, kuru ultimāts izliekas aizsargājam, — pirmkārt, tās septītajam pantam, kurš šajā vietā ir jāakcentē. Lūk, tas: «Sī līguma izvešana dzīvē nekādā ziņā nedrīkst aizskart Līdzēju Pušu suverēnās tiesības, īpaši to valsts iekārtu, ekonomisko un sociālo sistēmu, militāros līdzekļus un pārkāpt principu, kas nosaka neiejaukšanos iekšējās lietās.»

Beigās seko ultimāts:

«Padomju Savienība gaida Lietuvas valdības atkāpšanos līdz 15. jūnija pīkst. 10 no rīta. Lietuvas valdības atbildes nesaņemšana līdz tam laikam tiks uzskatīta par atteikšanos apmierināt Padomju Savienības prasības.»

Skaļi nolasījis rakstu, Molotovs pasniedza to man. Izlasīju to vēl klusām arī pats. Ko darīt! Ko sacīt!

Satriekts klusēju.

— Sis ultimāts man izraisa bailes par Lietuvas likteni, — beidzot pasaku, un pats jūtu, ka tie nav tie vārdi, kurus vajadzētu.

Vārdi! Zirņi pret sienu.

Molotovs dusmīgi uzkliedz:

— Diezgan esat pārdevuši Lietuvu pa labi un kreisi! Zinām, kā jums rūp Lietuvas liktenis.

Noriju šo viņa nekaunību.

Pēc brīža vaicāju:

— Vai nevarētu pagarināt ultimāta termiņu! Drīz jau būs viens pēc pusnakts. Nepaspēsim nodot ultimātu valdībai. Vajag taču vēl šifrēt.

Molotovs uz to:

— Ultimāta motīvus nav vajadzības paziņot, bet tos trīs punktus ātri aizšifrējiet un līdz 10 no rīta saņemsiet atbildi. Bez tam, lai arī k ā-d a būtu jūsu atbilde, karaspēks rīt šā vai tā ieiet Lietuvā.

(Rīt... Ne rīt, bet šodien, jo rītdiena pēc Maskavas laika jau bija sākusies. Tajā laikā Lietuvā bija spēkā Rietumeiropas laiks, kas par divām stundām atpaliek no Maskavas laika.)

Atgrielamies sūtniecība ar degošu dokumentu kabatā. Jūtamies

pazemoti, samīdīti.

Mēģinām telefonēt uz Kauņu. Nesavieno. Visi vadi esot aizņemti. Šifrēt vairs nav laika. Trīs prasību punktus sūtām vaļējā telegrammā.

Pret rītu beidzot mūs savieno ar Kauņu. Atsaucas Ārlietu ministrija. Pienāk Tiesību un administrācijas departamenta direktors Voldemārs Vītauts Čarneckis.

— Labrīt, — saku, — līdz pīkst. 10 man šeit ir jāpaziņo, vai valdība pieņem, vai nepieņem Padomju Savienības ultimātu. Ko varu sacīt!

Nemēģināšu rekonstruēt Čarnecka vārdus. Viņa balss skaņa pietiekami rāda visu stāvok|a traģismu. Jūtu, ka arī mans Jautājums viņam skan dīvaini, gandrīz nesaprotami. It kā teiktu: kāda var būt runa par pieņemšanu vai nepieņemšanu, ja tas neko nemaina, ja Padomju Savienības karaspēks šā vai tā Ienāk Lietuvas zemē!

Beigu beigās viņš noguruša, nomāktā balsī pasaka:

— Pieņem.

Seit būs vietā godināt šī cēlā patriota piemiņu. Viņš bija apprecējis Amerikas lietuvieti, izveidojis skaistu un kuplu lietuvisku ģimeni. Dzimušai ASV, sievai bija tiesības uz Amerikas pavalstniecību, tātad arī viņam. Padomju Savienībai ieņemot Lietuvu, ASV sūtniecība piedāvāja izdot Carneckiem Amerikas pases, lai visa ģimene varētu izbraukt uz ASV. Taču Čarneckis nevēlējās nelaimes brīdī šķirties no savas zemes un palika Lietuvā. Diemžēl ne uz ilgu laiku. Ienācēji deportēja viņu ar visu ģimeni uz Sibīriju. Tur viņu ieslodzīja nometnē, kur viņš arī mira. Sievu ar četriem bērniem, «nodrošinādami» savstarpējās palīdzības līguma «izpildi», deportēja aiz polārā loka pie Ļenas upes grīvas.

15. jūnija rītā abi ar Natkeviču lūdzam Molotovu mūs pieņemt.

Pēc neilga brīia — telelona zvans:

— Molotovs gaida.

Pieņem Molotovs ar Pozdņakovu.

Saku:

— Lietuvas valdība jūsu ultimātu pieņem.

— Labi, — atbild Molotovs un, paceldams balsi, piebilst:— Bet jūsu valdība joprojām turpina mums naidīgu politiku. Tikko saņēmu ziņu, ka tā nozīmē Raštiķi par jauno premjerministru. Kā jūs varat bez mūsu ziņas un bez mūsu piekrišanas nozīmēt jaunu premjerministru!

— Bet jūs taču prasāt, lai tiktu sastādīta jauna valdība ... — mēģinu skaidrot.

— Jā, bet tai jābūt mums pieņemamai. Tāpēc par tās sastādīšanu jums jākonsultējas ar mums.

Ultimāts paredz padomju karaspēka ievešanu Lietuvā, lai garantētu «iespēju īstenot Padomju Savienības un Lietuvas savstarpējās palīdzības līgumu», bet šī līguma septītais pants nosaka,

ka (atkārtoju):

«Sī līguma izvešana dzīvē nekādā ziņā nedrīkst aizskart Līdzēju Pušu suverēnās tiesības, īpaši to valsts iekārtu, ekonomisko un sociālo sistēmu, militāros līdzekļus un pārkāpt principu, kas nosaka neiejaukšanos iekšējās lietās.»

Un, lūk — bez Padomju Savienības piekrišanas Lietuva, suverēna valsts, vairs nevar sastādīt pat savu valdību.

— Nu, labi, — Molotovs runā jau mierīgākā balsī, — šodien uz Lietuvu izlidos mūsu ārkārtējais pilnvarotais. Kurš tas būs, vēl nezinu.

Un brīdi skatās uz mani, nez ko domādams.

— Ar viņu jūsu prezidentam arī jākonsultējas par jaunās valdības sastādīšanu. Ar viņu un ar biedru Pozdņakovu, — nobeidz Molotovs.

Par šo ārkārtējo pilnvaroto tika nozīmēts iepriekš minētais Dekanozovs, ārlietu tautas komisāra vietnieks.

Telegrafējam Kauņal, ko bijām dzirdējuši no Molotova.

Natkevičs saka:

— Varbūt telegrafēsim vēl, lai Skučs un Povilaitis nekur nebēgtu. Kāpēc viņiem jābaidās no tiesas! ia aizbēgs — tad tā būs it kā viņiem piedēvētās vainas atzīšana. -

Telegrafējam ... Tik naivi vēl bijām ... Vēl joprojām domājām, ka, neraugoties uz visu, Lietuva paliks neatkarīga valsts. Natkevičs tai paredzēja toreizējo Mongolijas statusu. Domājām, ka Lietuvas tiesa savā zemē publiski izskatīs Skuča un Povilaiša lietu. Jo pirmais ultimāta punkts taču arī prasīja, «lai iekšlietu ministrs Skučs un drošības departamenta direktors Povilaitis tiktu nodoti tiesai». Premjerministrs Mērķis, likdams aizturēt abas amatpersonas, izpildīja ultimāta prasību. Bet vai kāds Ir dzirdējis par viņu tiesu! Vai pat par viņu likteni! Pazuda NKVD labirintos kā ūdenī iekrituši. Tikai no Lietuvas Padomju enciklopēdijas 1982. un 1983. g. uzzinām, ka Skučs miris 1941. g. Maskavā un ka Povilaitis, it kā sarunājis ar Skuču, miris tai pašā gadā. Tikai Povilaiša miršanas vieta enciklopēdijā nav norādīta. Po|u vēsturnieka Jeiija Ohmaņska darbā «Historia LHwy» atrodam: «Skučs un Povilaitis tika aizturēti uz prūšu robežas, ieslodzīti un vēlāk noslepkavoti.»

15. jūnijā Maskavas Lielajā teātrī notika baltkrievu dekādes noslēguma izrāde. Arī mēs abi ar Natkeviču saņēmām ielūgumus. Natkevičs jautā, vai iesim.

— Nē, — saku, — ne tas prātā.

Natkevičs mēģina pierunāt. Kāpēc vajag demonstrēt. Ko tas dos!

Aizgājām. Vietu ložā man Ierādīja līdzās Vācijas vēstniekam fon Sulenburgam. Pēc kādiem apsvērumiem, protokola vai citiem, — nezinu.

Tā kā rīt izbraucu, tad pieklātos ierasties pie Molotova atvadīšanās vizītē. Sūtniecība piezvanīja uz Protokola noda|u. No

turienes pēc neilga brīža paziņoja, ka, lai gan Molotovs šovakar piedalās baltkrieviem rīkotās svinībās Kremlī, viņš tomēr uz mirkli no tām aiziešot un pusdivpadsmitos naktī mani pieņemšot.

Ieradāmies Kremlī vēl reizi — un tagad jau, vismaz es, pēdējo.

Uz brīdi atrāvies no viesībām, Molotovs pieņēma mūs labā noskaņojumā. Nez kāpēc vaicā manas domas par Justu Paļecki. Pateicu, ka, manuprāt, viņš Ir dedzīgs Lietuvas patriots. Es neko tad nezināju un nenojautu par Krem|a paredzēto lomu Justam Pa|eckim (Justs Pa|eckis

1940. g. vasarā bija Lietuvas Tautas valdības premjerministrs, vienlaicīgi pildīja arī prezidenta pienākumus. — Tulk. piez.j.

Atsveicinoties vērīgi uz mums ar Natkeviču paskatījies, Molotovs teica:

— Jūs abi varēsiet strādāt arī pēc jaunās kārtības ieviešanas.

— Paldies.

Molotovs jūtas jau pilnīgs Lietuvas saimnieks. Un kā nu ne! Piebāzis ar tādu daudzumu karaspēka. Būdams krievs, viņš zināja, «kto palku vzjal, tot i kapral».

Nākamā rītā, 16. jūnijā, lidoju ar zviedru reisa lidmašīnu uz Rīgu.

Jo tuvāk Latvijai, jo vairāk debesīs padomju iznīcinātāju. Tai pašā dienā Padomju Savienības karaspēks ieņēma arī Latviju un Igauniju. (Autors pie|āvis neprecizitāti. Latvijā un Igaunijā padomju karaspēks iegāja 17. jūnijā. — Tulk. piez.) Divi iznīcinātāji pielido pie mūsu lidmašīnas, viens no vienas, otrs no otras puses. Liek nosēsties un aizved uz armijas lidlauku, kas pilns ar kara lidmašīnām. No mūsējās izkāpj kāda amatpersona, pārējie paliekam gaidot. Pēc stundas ceturkšņa viņš atgriežas, «zviedrs» atkal pace)as gaisā.

Rīgā pārsēdos vilcienā. Tepat jau arī Lietuvlņa, dārgā, mī|ā, vienīgā ...

DEKANOZOVS KOMANDĒ LIETUVU

Sauļu lidlaukā padomju kara lidmašīnas mudžēt mudž.

Ķēdalņos, gar stacijas ēkas galu pa pusei uz platformas izbraucis, stāv «savstarpējās palīdzības» tanks.

Baigi.

Aiz Jonavas, pa celiņu rudzu laukā uz lielceļa pusi žvadzēdami rūc vairāki ultimāta tanki.

Kauņa. Sieva satraukta izvāc mantas no dienesta dzīvokfa, pavēlēts to atbrīvot.

No personīgās mājas Donelaiša Ielā 2a izvācas arī viņas tēvs — 67 gadus vecais pedagogs un rakstnieks Prans Mašots ar ģimeni. Viņa māju ievajadzējies padomju karaspēkam.

Kur palikt! Dodamies uz Kačerģini, noīrējuši dzīvokli vasarnīcā.

Eju uz Ārlietu ministriju nodot diplomātisko pasi. Abpus ministrijas durvīm — padomju karavīri. Ieiet netraucē.

«Kā jūs varat bez mūsu ziņas un bez mūsu plekrišans nozīmēt jaunu premjerministru» — 15. jūnijā pulksten 10 no rīta dusmojās Molotovs, uzzinājis, ka Lietuvā tiek izvirzīta ģenerāļa Raštiķa kandidatūra šim postenim.

Un precizēja:

1. Jaunajai Lietuvas valdībai ir jābūt Padomju Savienībai pieņemamai;

2. Par tās izveidošanu Lietuvai ir jākonsultējas ar Padomju Savienības ārkārtējo pilnvaroto un ar Padomju Savienības sūtni Lietuvā Pozdņakovu.

Kā ārkārtējais pilnvarotais atlidoja Dekanozovs.

Lietuvā viņš vada tā sauktās Tautas valdības sastādīšanu.

Staļinam, Molotovam un Berijam norādot, viņš komandē arī visus pārējos etapus Lietuvas pievienošanā Padomju Savienībai.

Tā kā astoņpadsmit gadu esmu nostrādājis ārlietu resorā, eju pie šīs ministrijas jaunā ģenerālsekretāra Pija Olovacka meklēt darbu.

Patīkams, kulturāls cilvēks. Uzklausījis saka, lai atnāku pēc pāris dienām.

Kad atnācu, Clovacks teica:

— Vaicāju zemākajiem ministrijas kalpotājiem, viņi nekā slikta par jums neteica. Runāju par jūsu turpmāko dienestu ministrijā arī ar Padomju Savienības sūtni Pozdņakovu. Viņš vēlas, lai jūs pats pie viņa ieietu.

Padomju Savienības sūtniecībā mani pieņēma Dekanozovs ar Pozdņakovu, izmetušies kreklos, atrotītām piedurknēm — Lietuvā šai gadā jūnija dienas no dažādiem viedokļiem bija karstas.

Dekanozovu, kā jau pieminēts, pazinu no apmeklējuma pirmsultimāta dienās Maskavā.

Sasveicinājos.

— Viģiķe, kak ģela obernuļis (redziet, kā lietas pagriezušās), — saka Dekanozovs.

Kā nu būsi neredzējis ...

— Jā ... — atbildu. — Ko tagad darīsi... — piebilstu, noplātījis rokas.

— Ko da-rī-si!! — atkārto viņš manus vārdus, draudoši dalīdams zilbēs.

Pastāstīju viņiem abiem, kāpēc biju pie Glovacka un ka tas mani sūtīja pie viņiem.

— Ņeužeļe vi takoj naivnij, čto dumajēķe, čto Ļitva buģet imeķ otģejnoe miņisķerstvo inostrannih ģel (vai tiešām jūs esat tik naivs, un domājat, ka Lietuvai būs atsevišķa Ārlietu ministrija)! — sacīja Dekanozovs.

Tik naivs vēl patiešām biju. Ticēju principam *pacta sunt servanda* (līgumi ir jāievēro), uzticējos Padomju Savienības pastāvīgi

proklamētajām tautu tiesībām uz brīvību un neatkarību un cerēju, ka pēc visiem šiem satricinājumiem prāts galu galā gūs virsroku, un Lietuvai tiks atdota brīvība virzīties uz priekšu pa progresa ceļu kā neatkarīgai valstij.

— Čevo vam spešiķ s rabotoj! — runā Dekanozovs. — Otdohniķe! Pojezžaite v Krim iļi na Kavkaz, v kakoj ņibuģ horošij kurort, naberjoķes sil, verņoķes: rabota najģotsa (kāpēc jums jāsteidzas ar darbu! Atpūtieties! Aizbrauciet uz Krimu vai uz Kaukāzu, uz kādu labu kūrortu, uzkrāsiet spēkus, atgriezīsieties: darbs atradīsies).

— Nē, paldies. Pirmkārt, šādam ceļojumam nepieciešama nauda, un ne maza, man tās nav.

— Par to neraizējieties, jums tas neko nemaksās.

— Nē, paldies. Kad lietas nav nokārtotas, man atpūta nav atpūta.

— Labi. Kā vēlaties ... Tad kādu darbu jūs varētu strādāt! Kultūras vai ekonomikas jomā!

— Drīzāk varbūt kultūras jomā!

Paņēmis savu vizītkarti, Dekanozovs uzraksta uz tās dažus vārdus un pasniedz to man:

— Ejiet pie izglītības ministra Vendova un vienojieties.

Pozdņakovs mani pavada līdz durvīm un aicina atnākt uz viesībām,

kuras viņš rīkošot sūtniecībā.

— Atnāciet, — mēģina pierunāt, — sapulcēsies Lietuvas kultūras dzīves zieds . . . Parādīsiet, ar ko jūs, kā pusē esat. . .

— Liels paldies, nevarēšu. Dzīvoju Kačerģinē, tālu jābrauc ... Un vēl vakarā ... — atrunājos.

Aizeju ar Dekanozova vizītkarti pie Venclova. Viņš tūlīt mani pieņem. 5ī jūnija daudzveidīgais karstums arī viņam bija novilcis žaketi un atrotījis piedurknes. Lasa Dekanozova vizītkarti, skatās uz mani, interesējas, kādu darbu varētu strādāt.

Beigu beigās vienojamies, ka, tiklīdz radīsies kas piemērots, mani uzaicinās.

Nākamā dienā, atkal atbraucis uz Kauņu, informēju komunistu Piju Glovacku, jauno Ārlietu ministrijas ģenerālsekretāru, par savu apmeklējumu Padomju Savienības sūtniecībā. Nobeigumā piebilstu:

— Vajadzētu tomēr kaut ko darīt, lai Lietuva paliktu neatkarīga valsts.

— 5o lietu risināsim ne mēs (saproti: Lietuvas komunisti. — J. U.j, no mums tā nav atkarīga.

— Jārunā ar tiem, no kuriem tā ir atkarīga.

— Mēs (saproti: Lietuvas komunisti. — J. U.) nevaram.

(Nobeigums *sekos)*

JANĪNA KURSITE

JAUNO DZEJAS ANTOLOĢIJA -1920. GADI)

(1910.

Dzejnieces

Anna Bormane (dz. 1785. g.) bija gandrīz vai vienīgā dzejniece sieviete līdz pat tautiskās atmodas laikmetam. Mostoties tautas apziņai 19. gs. vidū, mostas arī latviešu sieviete. Kāds vīriešu kārtas rakstītājs, kas dēvē sevi par Garru, 1870. g. «Baltijas Vēstnesī» ievieto rakstu, kura galvenā doma: «Vīrietis ir un paliek gudrāks nekā sieviete.» Tajā pašā «Baltijas Vēstnesī» Kronvalda Ata sieva Karolīne Kronvalde atbild: «Tas nav īsts vīrs, kas neprot savas sievas godu aizstāvēt; un tā nav patiesi garā vaļīga tauta, kam sieviešu kārta tik smejama un nicināma vien.»

Tikai 19. gs. beigās Jaunās strāvas paspārnē cīņa par sieviešu emancipāciju kļūst par vienu no vispārējās atbrīvošanās cīņas programmas pamatpunktiem. Pirmā, tā teikt, īstā dzejniece (ne skolotāja vai mājsaimniece un tikai brīvajos brīžos — dzejniece) ir Aspazija. Viņa, tāpat kā kādreiz K. Kronvalde, aktīvi iesaistās sabiedriskajos strīdos par sievietes stāvokli. «Baltijas Vēstnesī», tikai nu jau ar pārdesmit gadu atstarpi, kāds kungs, kas vēlas palikt nezināms, raksta: «Ikkatra ziniski izglītota sieviete ir paklīdusi avs, kura tikai tad vēl var uz laimi cerēt, kad tai izdodas kādu ganu atrast, un ja nē, tad tai jāiet bojā.» Atbildes rakstā Aspazija uzsver, ka sievietes brīvība ir saistāma kopā ar sabiedrības brīvības apziņas pakāpi.

Ilgāku laiku Aspazijas un Brigaderes dzeja bija kā izņēmums blakus lielo literātu — vīriešu dzejai. Divdesmitie gadi ir augsta uzplaukuma laiks gan latviešu kultūrā vispār, gan arī nozīmīgs ar sieviešu lomu tajā. Sievietes «darbodamās rakstniecībā, zinātnē» kļūst par pašsaprotamu parādību, — E. Stērste, E. Zālīte, A. Niedra, T. Kaija, A. Gailīte, V. Moora, A. Baumane, L. Zamaiča, P. Jēgere-Freimane, Z. Mauriņa utt. Trīsdesmitajos gados viņām pievienojas vēl plejāde jaunu talantīgu rakstnieču — H. Vīka, Z. Lazda, L. Auza, M. Bendrupe, V. Strēlerte, M. Grimma un citas.

Šoreiz par trim jaunajām dzejniecēm. Viena no viņām — Elza Stērste noslēdz mūsu klasiskās dzejas laikmetu, savukārt Aīda Niedra un Lūcija Zamaiča ir jaunā — modernistiskās mākslas laikmeta ievadītā-ju pulkā.

ELZA STĒRSTĒ (1885—1976) dzimusi un augusi vienā no tālaika kulturālākajām un izglītotākajām latviešu ģimenēm. Guvusi lielisku izglītību — Pēterburgā, Sorbonnā. Tas viss gūst labu atbalsi viņas dzejā. Ar Naurēnu Elzas vārdu 1913. g. parādās E. Stērstes pirmais dzejoļu krājums — «Prelūdijas». Kā rāda jau pats krājuma nosaukums, tas patiešām ir ievads, sākums — prelūdija, bet vērā ņemams sākums. Šinī dzejā, ko pārsvarā veido franču poētiskajā tradīcijā veidotas stilizācijas, ir laba vārda un ritma izjūta. Varbūt te vēl nav pietiekošā

mērā izstrādāta pašas dzejnieces balss savdabība, tāpēc «Prelūdijas» gan piesaista ar smalko klasiskā panta kultūru, bet īsti vēl neaizrauj lasītāju. E. Stērstes dzejnieces talants pilnībā atklājas viņas brieduma krājumos — «Eizebijs un Florestans» (1921.), «Zaļā gredzenā» (1928.), «Mezgloti pavedieni» (1934.) u. c.

ME2A TAKAS

Es zinu dziļi mežā takas,

Kur lapas klusi čaukst zem kājām, Kā šaurākas, kā vientuļākas, Nekad tās neaizved uz mājām.

Un smagā krēslā ēna baiga Tin noslēpumā katru pantu,

Un līdzās zili sapņi staigā Pa sūnu iezaļgano samtu.

JŪRMALA

Un krasta līnija tik lokana un maiga,

Kur vakaros tu dziļās domās staigā:

Salc priedes kāpās savas mūža skumjas Un viegli iedzeltaina debess jumjas.

Un viļņi nāk tik gausi un tik reti.

Un liegi līgo laivu silueti,

Kā milzu putni spārniem mitri zilgiem — Tu domās pavadi tos skatiem ilgiem.

Es tevi redzu mēmi garām ejam —

Tev seja skumjāka par citām sejām — Tad lēni zūdi tu ar jūras zaigu Gar krasta līniju, tik viltīgu un maigu.

SILVIJĀM

Violeta jūsu krāsa,

Neprāts tumši violets;

Jūsu dvēsles kaislās dzīles Vieglis zvaigžņu mirdzums sedz.

Kādas tālas sapņu ainas Jūsu daiļās acis redz,

Kad gar manu logu vēlu Aizslīd jūsu siluets?

Ceriņziedu zilā miglā,

Vientulībai atvēlēts,

Ejat jūs gar manu logu Turp, kur svešas saules lec.

LŪCIJAS ZAMAIČAS (1893—1965) jaunības dzeja piesaista ar izaicinošo toni un ārkārtīgi raibo tematiku. Un nav jau brīnums, jo dzīvojusi viņa gan Vjatkas guberņā, gan — 1. pasaules kara laikā — Arhangeļskā. Izbraukājusi Austriju, Vāciju, Poliju u. c. zemes. Neatkarīgās Latvijas laikā dzīvojusi gan Francijā, Itālijā, gan Ziemeļāfrikā un šad tad, cik var noprast, iegriezusies arī Rīgā. Aculiecinieku atmiņās — kreisi, anarhistiski noskaņota ekstravaganta dāma, kas nav slēpusi savu nepatiku pret pilsonisko ne dzejā, ne dzīvē. Vienu brīdi viņa ir rakstnieka un vēlākā valstsvīra Jūlija Lāča sieva. Lai gan

1941. gadā — J. Lāča represēšanas laikā, viņam ir pavisam cita dzīvesbiedre — Rūta Skujiņa, liekas, ka tieši šis kādreizējais apstāklis

«palīdz» Lūcijai Zamaičai pēc LTK vēlreiz ieraudzīt Krievijas Ziemeļus. Tiesa gan, nu pavisam citām acīm un citā — izsūtītās — statusā.

Jaunībā L. Zamaiča ir ārkārtīgi daudzrakstoša dzejniece. Krājumi seko viens otram — «Mana dvēsele» (1917), «L'intérieur» (1920), «Ziemeļu saulē» (1921), «Es, Lūcija Zamaič', un mani vārdi» (1923), «69°33'H"» (1923). Sī jaunības dzeja mākslinieciski tomēr samērā nevarīga. Forma — ārēji moderna, laikmetīga (brīvais jambs, brīvais trohajs, dažāda garuma panti vai pat dzeja bez dalījuma pantos), tomēr būtībā — neizstrādāta un haotiska. Šajā dzejā daudz saucienu pret iesliedētu, mietpilsonisku dzīvi (L. Zamaičas to gadu izpratnē) un par — sievietes tiesībām mīlēt, skumt, gaidīt, iejaukties sabiedriskajās norisēs — brīvi.

UZ MĪKSTIEM TURKU SPILVENIEM, I

Uz turku mīkstiem spilveniem,
Aiz purpura sarkaniem aizkariem Dus augums vizošs un balts,
Kā marmorā veidots, kalts.
Tam gaisma līst pāri,
Un skati kāri —
Kā izkusis plūstošs zelts,
Iz vulkāna krātera smelts.
Līkst lūpas pār tēlu Ar apslēptu kvēlu —
Melncirtas grib vīties Ar zeltītām tīties,
Teikt mirkli smeldzošā baudā,
Rast pasauli jaunveidotā glaudā.
Plūst zeltīti skati zilgacu dzelmē,
Deg purpura aizkari grēcīgā svelmē . . Spilvenos mīkstos līnijas slaidas,
Gaisā draudošas kaislīgas gaidas.

ZIEMEĻU LOKA

Man atmiņā ir polārnaktis gaišās Un tundras valgais mierīgums,
No kuras sārti tvaiki raisās,
Kad pāri gulst tai zilgais pusnaktsjums.
Plīv kaija sidrabota zilgi sārtā dzīlē,
Dzied monotonu dziesmu eskimoss Par to, kā briedis sirmo sūnu mīlē,
Kā viņu meklē sniega klajumos;
Par to, ka slietens uzcelts tundrā Pie pavarda, kur tumša sieva sēž,
Kas viņa svētlaimību polārnaktī junda Pie grādiem piecdesmit, kad auka guni dzēš.
Es redzu briežādas, kas izgreznotas dzīvi Ar rakstiem zaļiem, sarkandzelteniem,
Un briežu aizjūgā šo raibo krāsu plīvi,
Kas liesmo līdzi vējiem skrejošiem.
Sis pajūgs trauc caur sniega balto mirdzu No kultūras un viņas

sīkiem māņiem Pret ziemeļokeāna dzestro spirdzu,
Kur polārlācis atdusas uz ledus slāņiem;
Kur putniem svešs ir cilvēcīgais vilts,
Kur viņi tverami ar kailu roku;
Kur aizpeld zivju sidrabotā cilts,
Met valzivs zaļā dzelmē dzidru loku.
Un tālāk, vēl aiz okeāna nezināmā,
Aiz Jaunās Zemes, kaps kur pētniekiem,

Sī ledus dziesma sauc un baigi zvana Starp zaļo ūdeni un blāzmu debesiem.

Šo zemi atminot, sirds mana raisās Kā ziemeļblāzma melnā atvarā,

Kad dzirkstis mirdzošas baltsniegā kaisās Un prātu nemiers māc un sāpe smeldzoša.

Šī sāpe smeldzošā, kā polārvētrā rudens,
Kā jūnijdienā pusizkusis sniegs,
Kā zaļās putās sakults sīvais jūras ūdens,
Kā sastingušu leduskalnu mūžīgs miegs.

*****

Kamdēļ jums tikdaudz vārdu Un rūpju par viņiem tik daudz?
Un visi jūs tormas vergi,
Un viņa jums prātus jauc.

*****

Es nemīlu šo sviedru smaku.
Kas pretim plūst no jūsu darbiem veiktiem,
No pantiem klasiskiem, tik grūti teiktiem.

*****

Kaut mani kādreiz ārprāts māc,
Kaut viņu grūti pārvarēt ar saraustītiem nerviem, Bet sargi dievs,
Lai mani neveic jūsu prāts.

*****

Tik vien šīs dzīves ir,
Kā pantiņš sliktas dzejas Un svešas, aukstas, nemīlīgas sejas.

AĪDA NIEDRA (1899—1972) ir viena no interesantākajām un savdabīgākajām divdesmito gadu jauno dzejnieču un prozaiķu pulkā. Garās dzejas rindas, to neizturētais, plašais plūdums ir mēģinājums atveidot zemapziņā mītošās izjūtas, impulsus, sniegt priekšstatu par

kaisles, mīlas valodu, ko — modernistu uzskatā — nav iespējams ieslogot klasiskos pantmēros un pantformās. Dzejniece tāpēc pārsvarā raksta metriskajā prozā, verlibrā un dzejprozā. Pirmie dzejoļi A. Niedrai publicēti 21 gada vecumā. Pēc pāris gadiem— 1924. g. iznāk pirmā dzejas grāmata «Erosa elēģijas». Līdz nākamajai paiet vairāk nekā 10 gadi («Dziesminiece», 1935). Taču liela daļa te divdesmitajos gados rakstītās dzejas. Aīdas Niedras jaunības dzeja — augstā dziesma Erotam. A. Niedra kā dzejniece veidojusies lielā mērā E. Virzas ietekmē. Salīdzinot ar Virzas erotisko dzeju, Aīdai Niedrai krietni lielāka vieta ierādīta nespēka, skumju, likteņa neizbēgamības motīviem.

CIEMA LOGI

Šim ciemam pie meža ceļa ir logi kā putna acis, tik mazi, bet spodri gaismā,
Kad vasaras rītos eju gar vārtiem uz dienvidu pusi,
Tad dārzā ir ābolu sniegi un zeme piesūcas smaržas, ko slēpuši augļi sevī,
Kā bite piesūcas sulas no ziediem dārzos un mežos.
Šim ciemam pie meža ir logi kā putna acis, tik mazi un tumši, bez gaismas,
Kad rudeņa vakaros eju gar sētu, bet lietus līņā un cilvēku balsu nedzird;
Rudeņa tumsā zemnieks mīl savu tumstošo māju, gurušās kājas uz sola atspiedis atpūtā rāmā; Sprakšķot deg sveķainie skali, runas slīd lēni un klusi, vasaras
nemiera rūsa izplēn dvēselēs salda . . .

ĶIRŠZIEDI

Vakaros skanēja ķīniešu mazas gongas, krēslā apskāva mani tavs ķiršziedu brīns; Rītos, kad norasos dārzi un sudrabs spīguļos saulē, atradīs
mani tavs upju un ezeru smīns. Vakaros klusēsim vieni un dzeltenais mēness būs kā gadsimtiem
dzeltējis ziloņkauls jauks, Rītos, kad atspīdēs saule sārtos un smaržīgos dārzos, snaudošo
ābeļu zaros ziedi no jauna plauks.

TIRZUPES KRĀCES

Kā dzelteni opāli tumsā — ir krāces, kas Tirzupē skan,
Tās viltīgi noraugās krastos, kur mežrozes sapnaini san . . .
Kā dzelteni opāli tumsā ir skanošo akmeņu zelts,
Še ziedēja bērnība mana, kā auglis, kas nesasķelts.

KAS!

Ak, atver savu saldo acu vākus, lai mēnesnaktis viņus apspīdētu, Es pirmo reizi tavā mājā nāku, lai tevi kārotu un iemīlētu;
Es tevi pielūgtu, es visu izpildītu, kaut pavēle ar' būtu nāves

grūta, Es esmu tā, kas viena visur ietu, ko nemierīgā sirds kā liesmās sūta. Ak, atver savu saldo acu vākus un mani noskūpsti kā ziedu rasa, Kas biju šodien es un kas es senāk biju, lai tava mute tālam vējam prasa.

Mana seja ir vienaldzīga, viņa pat drūma un salta, Nevajag baidīties manis, tikai acis vien spīd,

Es tikai lūkojos viegli, ka piere Jums vēsumā kalta, Nevajag baidīties manis, es nākšu pie Jums tikai rīt. Tad, kad Jūs, nemīlot mani, glāstīsiet miesu man kvēlo, Lēni es iesūkšos lūpās, lēnā reibumā vīt,

Un vēl pēc gadiem Jūs sauksiet atpakaļ nakti šo vēlo, Draugs, manā atmiņā acis, tumšas kā aKā + i spīd.

KRASTA

Pie krasta, kur liepas un ēnas,
Mēs smiedamies atklīdām divi,
Bij klusi kā atvarā dziļā, kur spēlējas sudraba zivis,
Bet saulē mirdzošā straume bij nogurusi un lēna.
Es nometos zālē tumšzaļā,
Kur smaržoja zeme un ziedi,

Bet manas saulainās rokas tu, smaidošais, apskāvi cieti, Tad otrā krastā kāds sauca tik spēji un smejoši skaļi.

Es sauli redzēju gaišu un tuvo, šalcošo mežu,
Kā gane es smējos jautra,
Un mīlas viskaislākā šautra Vairs nebij man nīsta un sveša.

VASARA

Vīst miesā manā saules gurdais kvēls,
Viss tumšā bronzā manu kāju slaidums,
Ak, atminies, kad nāca vakars vēls,
No mulsās nakts tik daudz mums bija gaidāms.

Un tad, kad skūpstos spēji salauzts bij Mans liegums viegls, es kaislās trīsās alku,

Lai miesu reibina un rokas apkārt vij,
Bet naktī rasoja un tvīka zeme valgā . . .

DVĒSEĻU

ALEKSANDRS GRINS

(1. turpinājums) ˆ

Es izeju cauri istabām, kas piepeši k|uvušas pilnas skumja klusuma un pavada ikkatru soli ar baisu atbalsi. Tikai vecais sienas pulkstenis iet bez stājas savu vienmuligo gaitu, mērodams laika gājumu, un pilna draudu šķiet viņa vienādā tikšķēšana.

Es uzkāpju pēdējo reizi mūsu istabiņā, no kuras sienām dveš pretim vituma pilnā ābolu smarža un zēna gadu atmiņas. Pa logu, kas palicis va|ā, var pārredzēt pagalmu, kas tagad pilns govju ragaino galvu un žēlas maurošanas, un ābeļdārzu, ap kuru šalc veco liepu mežs.

Es aiztaisu logu, kāpju pa trepēm lejā un lievenī satiekos ar tēvu, kas nāk ārā no sava kambara, nesdams vienā roka bibeli, otrā medību bisi. Viņa galva sākusi ātri nosirmot, nesen vēl melnās ūsas k|uvušas pusbaltas, un plecos tam šķiet uzgūlies viss paša arto lauku svars.

Klusēdami mēs izejam pie ratiem, kur no mums atvadās vecais Jurītis. Viņam jau pāri par septiņdesmit, tas piedzimis un mužu nodzīvojis mūsu mājās, un tēvs atstaj visu sētu viņa pārzināšanā, jo Jurītis ir jau par vecu, lai tam prāts nestos mūža galā doties projām no mājām, kurās viņš trijiem saimniekiem kalpojis. Tēvs atdod Jurītim visas atslēgas, un tad sniedz atvadīdamies roku šim vīram, kurš bērnībā to mācījis jāt pieguļā un vēlāk ierādījis visus darbus, kas jāprot zemnieka cilvēkam. Ilgi viņi tur stāv, turēdami sadotas savas sarepējušās plaukstas, un Jurītim trīc sirma galva, laižot asarainu skatu pāri vezumu rindai, rāmajām govju pierēm un aizgājēju augumiem.

Tēvam uznāk klepus lēkme, un, bēgdams no viņas, tas apskauj vecā kalpa plecus. Tad viņš palaiž tos atkal va|ā, saņemas, un, pārlaidis vēl reizi acis pār ēku jumtiem, kas sadrūzmējušies ap pagalmu, pāri ābeļdārzam un liepu zaļumam, kura ēnā guļ viņa bišu koki, tas pieiet pie pirmā vezuma, kurā iejūgts lielais niknais melnis un, izņēmis Juzim no rokām grožus, uzlēc uz ratu stūra.

«Brauksim,» viņš saka ar aizsmakuma pilnu kaklu, un es kāpju otrā vezumā, ko velk bēris, mūsu mātes rāmais godību un tirgus zirgs.

Kalpi sāk vadīt pārējos, un cauri īdošam govju baram mēs izbraucam ārā no pagalma, ko apstājuši eku jumti un varenie liepu augumi.

Tēvs brauc man pa priekšu, un es varu no sava vezuma augšas labi saredzēt viņa nokārto galvu — cepuri tas dziļi uzmaucis uz acīm — un bēdu nastas saliektos plecus. Ošu gatves galā viņš pietura melni un, atliecis galvu atpakaļ, vēl reizi veras savā sētā, skatiem glāstīdams ēku jumtus, liepu stumbrus, kuru ēnā guļ bišu koki, zaraino ābeļu augumus, un nevar beigt skatīties.

Tad viņš uzmauc cepuri vēl dziļāk uz acīm, nokāsējās un nikni uzcērt melnim, kaut gan tas ir turams, nevis dzenams zirgs.

Melnis šņākdams salecās gaisā un grib drāzties pari ceļ-

malai un iekša kviešu lauka, bet tevs to savalda ar stipru roku. Vezumu rindas sāk atkal kustēties uz priekšu, un man nāk pakaļ maurojošas govju balsis, kalpoņu klaigas un rīkšu

švīkstēšana.

Vēlu naktī mēs aizsniedzam Jelgavu, kas pilna satrauktu gājēju steigas, bēgļu ganāmpulku maurošanas un kara zirgu pakavu klaboņas. Jauniem klātnācējiem te vairs nava vietas, nav kur atpūtināt savu mājkustoņu piekusušās kājas, un mēs gausi izejam cauri pilsētai un viņas dārziem, sākdami rīkoties uz nakts guļu tikai pēc tam, kad aiz mums jau nodunējis Iecavas upes tilts.

«Nu mūsu tauta vairojas,» saka vecs čigāns, jautri spļaudams caur zobiem un trenkdams savu kaulaino sirmīti uz Rīgas pusi.

Viņam taisnība, jo tagad arī mums vairs nav māju, no kurām mūs jau nošķīris lielgabalu rūkoņas un ugunsgrēka blāzmas loks.

Mēs sagriežam vezumus šosejas malā, izjūdzam zirgus un palaižam viņus sapītām kājām ganīties pļavā, nejautādami, kam tā pieder. Zirgi sāk naski plūkt rasoto zāli, smagi sprauslodami, bet govis, kuras piekausējis šīs dienas tālais gājums, tūliņ sagulstas zemē, vērodamas svešo pasaules malu un zvaigžņotās debesis lielām brīnumpilnām acīm, kurās atmirdz mēnesnīca. Tā viz uz viņu ragainajām galvām un raibajām mugurām, kas atgādina mēness mestās ēnas baltā spilvu pļavā, un balti laukumi govju pierēs izskatās kā mēnesnīcas paltis.

No pļavas un purvainajiem apkārtnes mežiem sāk kūpēdami celties miglas lāņi, veidodamies par baltiem kalniem, kuros drīz pazūd attālāko koku kontūras un viņu mestās ēnas. Pazūd arī zirgi un govju pulks, kurus sargā Juzis ar veco Edi, abi palikuši citu acīm neredzami.

Miglas kalni tiecas uzvelties arī šosejai un mūsu vezumiem un dvašo slapju vēsumu, no kura glābdamies mēs sākam lasīt kopā

skujotus zarus un satrūdējušo celmu praulus. Jautram Donatam palaimējās uziet mežā netālu no pļavas veselu grēdu sausas malkas, un miglas blāķi drīz vien sāk atkāpties no šosejas malas un vezumu rindas, kuras galā sprēgā ugunskurs, jaukdams ar baltajiem miglas padebešiem savu zilgano dūmu mutuļus.

Klusēdami mēs paēdam vakariņas, un tad saimes ļaudis viens pēc otra sakāpj ratos, lai ļautos naktsdusai uz labības un drēbju maisiem.

No attālākā vezuma drīz atlido apspiesti smiekli un pazemas vīrieša balss dūdošana. Tur smej melnacainā Veronika, un dudotājs ir Kazis, mūsmāju labākais strādnieks un pirmais kauslis visās zaļumballēs, kam tikai bailes no tēva dusmām neatļauj arī šovakar sākt čīgāt ermoņikas, kuras tas visur nesā līdz.

Saimes ļaudīm nav māju, pēc kurām tie varētu sērot, Viņu vienkāršajām leišu sirdīm nav žēl šķirties no Zemgales druvām un pļavām, jo arī Vidzemes laukos būs vajadzīgas stipras rokas, bet Lietavu jau aizņēmis ienaidnieks. Viņi ir gāju putni, kas devušies ceļā pa daļai tāpēc, ka iet projām saimnieki, un kalpiem vairs te nebūs kam klausīt. Pa daļai tos dzen projām bailes no krišanas vācu varā, kuras padarījuši tik lielas Kurzemes bēgļu un krievu kareivju nostāsti.

No lopu bara puses, kas miglā kļuvis neredzams, atlido grūtas govju nopūtas, un tad mēs dzirdam vecās Edes šņukstēšanu. Viņa elso klusi, ietinusies savā sagšā un sēdēdama starp govju mugurām un platajām pierēm. Viņa jūt ap sevi padevīgās mājlopu dvēseles un tās mocošo gurdo izmisumu, kas liek sēri ieīdēties valgajām lopu mutēm, pusmiegā atceroties treknos ganāmā āboliņa laukus, siltos novakarus, kad kalpones, skaļi aurēdamas, sauca ganus mājās, un pārnācējas sagaidīja smaržīga sēka pilnas kastes, — un tumšos staļļus, kas bija pilni dienā sasiluša gaisa vēsmu, un mierīgās baložu dūdošanas, kura nāca no apsūnējušā jumta pažobelēm.

Vecajai Edei nav neviena tuvinieka, un par tādiem viņa izraudzījusies mājlopu dvēseles, kas nepazīst cilvēku viltus un šīs pasaules ļaunuma. Ar māju kustoņiem tā runājas vakaros un rītos, un viņas mute, kas, rājoties ar puišiem un citām kalponēm, zin ļaunākos lamu vārdus, kļūst pilna mātes maiguma, kad tā sāk sarunāties ar slaucamām govīm vai telēm, mīļi glaudīdama viņu platos kaklus un pieres, kuru laukumi viz tumsā kā mēnesnīcas paltis.

Visu savu garo vecmeitas mūžu vecā Ede nostaigājusi pa laidariem un kūtīm, kur ienākot viņu saņem no visām pusēm gan lielu, gan mazu kustoņu draudzīgās balsis. Paši niknākie vērši, kas drebināja staļļu sienas un sijas ar savu baurošanu, palika rāmi, dzirdot Edes balsi, un nokaunējušies beidza badīt siles un važas žvadzināt.

Vecā Ede tik cieši saaugusi ar savu ragaino saimi, ka zin visas viņas sāpes un spēj nojaust i bez vaicāšanas savu rāmo draugu likteni. Un elsas tai nāk bez stājas, laižot asarainās acis pāri gulošo govju

baram, kas elpo nedzirdami klusi, paslēpies miglā un šad uņ tad likdams atskanēt grūtai nopūtai.

Pie ugunskura, kas deg ar mazu liesmu, esam palikuši tikai divi sēdētāji, tēvs un es. Mēs mēmi veramies dūmos, kas negribēdami ceļas augšup un beidzot saplūst kopā ar apkārtējiem miglas kalniem. Un sirdis abiem māc mātes un māju atcere.

Tagad mums vairs nav gandrīz nekā, — tikai pieci vezumi mantu, pieci zirgi, pie kuriem guļ vecais leitis, un Edes sargātais govju pulks. Mēs esam kļuvuši gāju putni, nezinām, kur apstāties mūsu jaunās gaitās un ko nesīs rīts.

Mēs gremdējamies atmiņās, un mūsu gara acīm aizpeld garām brieduši labības lauki, pilni saules zelta, skrejošu mākoņu mestu ēnu un smagu vārpu šalkšanas. No viņiem nāk medainas druvu smaržas, kurām līdzi atlido bišu dūkšana, tiem laižoties no sētas kokiem uz veco klētiņu, kas pavasarī pazūd visa baltrožainu ābeļziedu kupenās, bet vasarā slēpjas lapu zaļumā, kļūdama acīm saskatāma tikai ap zemliku laiku, kad kokiem nobirušas lapas un sērīga aizsaules klusuma pilnas ir cilvēku dvēseles.

Pie vecās klētiņas stūra ceļ gaisā savus varenos zarus vecs ziemas bumbierkoks, rudeņos pilns zaļganbrūnu cietu augļu, kas kļūst baudāmi tikai pēc diviem, trim jumta istabiņā pavadītiem mēnešiem. — Klētsstūrī ir nolikta būda, pie kuras sēd Pakans, mūsu vecais un uzticamais mājas suns, gudrām acīm vērodams pagalmu, kas viņam labi saskatāms no bum-bierkoka lapu kalna apakšas, un dod ar dobju riešanu māj-niekiem ziņu, ja pagalmā taisās nākt iekšā kāds svešinieks.

Pakana vairs nava, — viņu nošāva vācu virsnieks, vecajam sētas sargam metoties aizstāvēt savu saimnieci, — un klētiņa līdz ar lapotajiem ābeļu kalniem mums zudusi bez miņas, — aiz viņas saslējušies meži un sili, un dunošais lielgabalu rūkoņas loks.

Tad no vēsajiem miglas kalniem izpeld mūsu istaba, — ar veco lieveni, kam abās pusēs jasmīnu ceri, un logiem, no kuriem vienu gandrīz aizsedz mātes sargātais ceriņu krūms. Pa lieveņa nojumi un istabas jumtu, maigi dūdodami, staigā baloži, — balti, violēti un rožaini, — viņiem atsaucas citas dūdojošas balsis no staļļu jumtu puses, — un dūdošana kļūst tik stipra, ka atgādina vecu, apsūnojušu un apiņstīgām aizaugušu dzirnavu rūkšanu.

Baložu maigo rūkoņu pārtrauc skarbs, klaudzošs troksnis, gaiss ievaidas no viņu sausās skaņas un baltu, rožainu un violētu spārnu švīkstoņas, izbiedētiem putniem šaujoties augšup, jo pie vāgūža durvīm, virs kurām mūra apmetuma kaļķos ieveidots gada skaitlis «1895», stāv trīs pelēkzili kareivju stāvi, turēdami rokās šautenes. — Vāgūža durvīs melno trīs mazi, ložu izurbti caurumi, un pie durvīm ir saļimusi zemē mūsu māte, — asarām un nāves bāluma noplūdušu seju, izdzisušām acīm un uz muguras sasietām rokām, kas mani mazu bija

auklējušas un, laižot uz skolu vai tāpat satiekoties uz pagalma tekas, nekad neaizmirsa noglaudīt.

Viss aizpeld miglā, — nav vairs ne māju, nedz mātes atceres, — un tikai sirds dziļumos deg sāpju smeldze, nebeidzama kā mūžība un asinsnaids.

Tēvs asi ieklepojas, un, raugoties ugunskura dūmos, kura dzirkstīm un plēnēm skrien līdzi mūsu atmiņas, viņam ir piesarkušas acis. Bet rokas, kas guļ uz ceļiem — veca saimnieka sarepējušās rokas — viņš cieši sažņaudzis dūrēs, un iesirmās, garās tēva ūsas, man skatoties viņās caur plīvojošiem liesmu galu asumiem, liekas kā draudoši tērauda asmeņi.

«Aci pret aci, zobu pret zobu, — tā, dēls, stāv rakstīts bībelē,» viņš saka ar aizžņaugtu kaklu, un acīs, kas mirdz ugunskura otrā pusē, gail smags naids, kam nav un nebūs gala, tāpat kā nav stājas gadu steigai un laika ritēšanai.

«Jā, tēvs,» es klusi atbildu, tikko pavērdams lupas, un viņām līdzi runā manu asiņu balss. Vēl dedzinošāka kļūst krūtīs sāpju smeldze, un tagad es zinu, viņa ies līdzi visu mana mūža dienu gājumam.

«Aci pret aci,» tēvs caur zobiem atkārto, un viņa pirksti no jauna savelkas dūrē, kā aptverdami šauteni.

«Jā,» dveš mana mute, sākot raustīties sejai, bet es saņemos un, pacēlis galvu, klausos tālā rūkoņā, kas nāk no dienvidu puses, atviļņodama pāri Jelgavas namu jumtiem un muklainajiem Iecavas krastu siliem.

Viņa nāk no tās puses, kur palika mūsu mājas un mātes kaps.

Miglas lāņos, kas kūp virs pļavas, vienmuļīgi žēli griež grieze, un no sila priežu puses tai atsaucas ūpju vaimanas. Cauri drēgno miglas dūmaku kalniem, kas tiecas aizsniegt koku galotnes, nespodrs vīd mēneša vaigs, bāldzeltēns ķā miroņa seja.

Visu aizsedz miglas plūdi, — vezums un sila priedes, un beidzot pazūd ari mēness vaigs. Visa pasaule šķiet aizpeldam miglā, — pelēka viz šoseja, gabaliņu tālāk arī izgaisdama miglas paisumā kā mūžības vārtos, un tikai mēs divi, tēvs un es, sēdām pie dziestošā ugunskura, juzdamies bezgala vieni, un krūtīs mums gruzd sāpju smeldze un naida svelme, dedzinādama sirdis ar neredzamu uguni.

Visu apņēmuši miglas kalni, un liekas, ka mēs ar tēvu esam palikuši divi uz visas pasaules, un visa pārējā dzīvība aizpeldējusi nebūtībā bez maņas.

Tad no miglas iznāk gurda ēna, un viņas gaita ir tik smaga, it kā tai būtu klāt pielipusi kapa smilts. Viņa lēni pienāk mums klāt, atnesdama sev līdzi ledaina aukstuma dvašu un trūdu smaku, apsēžas pie nodzisušā ugunskura, palsāka par viņa pelniem, — skatās mums sejās mirušām acīm, un krūtīs tai sarkani kvēl trīs ložu izurbti caurumi . . .

VII

Lopi nodoti krievu karaspēkam, saimes ļaudis atvadījušies un aizklīduši kur kurais, un no visa, kas mums vēl nesen bija, palikusi tikai mātes bībele, tēva medību bise un māju atmiņas, kas neatstājas no mums Matīsa ielas istabiņā un Rīgas evakuācijas nervozajā steigā.

Ar skubu ved projām aktis un darbnīcu mašīnas, iestāžu mēbeles un citas kroņa mantas, un tumsā kā niknas acis glūn fabriku tukšo korpusu logu rindas. Tukši no iemītniekiem kļuvuši veseli kvartāli, un cilvēki brauc projām no pilsētas, kuras tuvumā kļuvusi samanāma Kara dvaša.

Rīgas ielās gandrīz vairs neredz viņu parasto minēju. Tagad te valda bēgļu drānu zemnieciskais pelēkums; sievietēm ir galvās lakatiņi, un lauku saulē nodiluši vaigi, un zemniecisks smagums dveš ari no kareivju augumiem, kas ietērpti haki krāsa. Gausi un neveikli mīda ielu bruģi zābakotās un pastalotās kājas, kas radušas iet paka] arklam vai izkapts šņākšanai briedušā rudzu laukā, un tagad nevar aprast ar ielu akmeņu viltīgo glumumu. — Tikai trotuāru asfalts, pusatkusis saules svelmē, vietām uz mirkli atgādina lauku ļaudīm viņu pamestos tīrumus un rasotās p|avas, pats tūliņ aizdzīdams ar savu smirdošo dvašu projām bijušā atceri.

Bez mērķa un steigas klīst Kurzemes un Zemgales lauku vīri un jaunekļi pa Rīgas ielām, un viņu zilajās acīs, kas vēl glabā lauku zelta un pļavu smaržas atmiņu, ir sagūlušas bēdas.

Bēdas, kas māc ļaudis, kuriem vairs nav dzimtenes. Viņi iet nesteigdamies, jo, dzimteni zaudējušiem, tāpat kā mirušiem, nav kur steigties — vienus gaida svešums, otrus kapu smiltis.

Mēs klīstam šiem svešajiem Rīgas ielu minējiem līdz, un kopā ar viņiem mēdzam bieži aizstaigāt līdz Daugavmalai, lai ***stundām*** skatītos pāri duļķainajiem upes ūdeņiem, kaut gan otrā krastā aizsedz debesmalu tādi pat mūru milzeņi, kā tie, kas saslējuši savas rindas mums aiz muguras, Daugavas labajā krastā. Mēs skatāmies Torņakalna namos, Āgenskalna dārzos, un mums liekas, ka vējš, nākdams pāri upei no Kurzemes puses, nes līdz Zemgales druvu žūžu un Lielupes līču pļavu sveicienus.

Mēs skatāmies uz dzimtenes pusi tik ilgi, līdz debesis sāk degt saulrieta ugunīs, un sarkani liesmo Daugavas labā krasta namu logi. Tad mēs lēni ejam prom un, iegriezdamies Vecrīgas šaurajās ielās, vēl apstājamies, lai vēl reizi pamestu skatu uz to pusi, kur mūsu dzimtene deg saulrieta un kara ugunīs.

Mēs ejam atpakaļ, cauri liepotu bulvāru lokam. Priekšā un aiz ***mums*** dimd pelēku gājēju soļi, kurus padarījusi smagus bēdu nasta un zudušās Zemgales auglīgā māla atcere. Un gājēju acis meklēdamas vēro ielas, pēta pretimnācēju sejas un mēmi vaicā ceļu, kas vestu uz dzimteni atpakaļ.

Tērbatas un Dzirnavu ielu stūrī sadrūzmējies ļaužu pulciņš, vērodams nama sienai uzlipinātu iesarkanu uzsaukuma lapu, un steidzīgāka kļūst pelēko gājēju gaita, nesdama pulciņam klāt jaunus, bez mājām un zemes palikušus zemnieku augumus.

Laužu pulks aug arvien lielāks, jau aizpildīdams ielu krustojumu un tā turpinājumus, un pelēko augumu mežam skrien cauri savāda šalka, likdama iegailēties acīm un aizdegties sirdīm, kā aizdedzina skanīgus priežu stumbrus sausa sila ugunsgrēks.

«Pulcējaties zem latviešu karogiem!»

Šalka kļūst skaļa un dimdoša un skrien uz četrām debesu pusēm, kā trauksmes zvana zvanīšana, nakts melnumā. Viņa atdzīvina pagurušos, apskaidro bēdu nomāktās sejas, kuras ārdējuši Kurzemes lauku vēji, un liek brāzmot pilsētas strādnieku jaunekļu vaigiem, kas zem acīm un deniņos vēl glabā ogļu putekļu šņīpas, kā evakuēto atstāto fabriku piemiņu.

Pilsētas ielu stūros deg uzsaukumi, mezdami tautā aicinājumu uz tautas karu, un viņu liesmainās balsis kliedz no namu sienām:

«Pēc 700 gadiem no jauna veidojas tautas liktenis. Tagad vai nekad!»

Aicinājumu balsis laužas dvēselēs, klauvē pie sirdīm, un viņu radītā atbalss pelēkajos zemnieku plūdos atgādina jūras bangojuma dimdēšanu.

«Jūs, vidzemnieki un latgalieši, kas druvās vēl izkapti cilājat, un jūs, kurzemnieki, kam arkli jau atstāti rūsē tēvu tīrumos, — apmainât izkaptis un arklus pret kareivju zobenu! Jo vairāk mēs esam zaudējuši, jo vairāk mums jāatgūst!»

«Latvju dēli, atsaucaties, — dzimtene jūs sauc! Jūs, kas minat bēgļu tekas, — apstājaties — dzimtene jūs sauc!»

Atbalss bangošana ceļ kājās veco naidu, kas mantots no sentēvu paaudzēm, un modina cīņas alku, kas gruzdējusi zem gadsimtu pelniem.

Tā gruzd zemdegu uguns kūdras laukos, lēni sadedzinādama saknes purva priedēm un purva bērziem, līdz aizsniegta sila mala, liesmas atkal šaujas augšup, un krākdams lēc gar koku stumbriem un auļo pa viņu zariem meža ugunsgrēks.

«Dzimtene sauc,» tēvs klusi saka, beidzis lasīt nama sienai uzlīmēto uzsaukuma lapu, virs kuras mirdz logu ugunis.

Mēs ejam mājup, un šovakar es dzirdu tēva soļos agrāko vingro un cieto dimdēšanu, ko bija nomācis bēdu smagums un atstāto druvu zemes svars.

«Dzimtene sauc,» viņš atkārto, pacēlis galvu un degošām acīm vērodams Piena ceļu, pa kuru aizstaigā mūžībā dzīvajo ilgas un mirušo dvēseles.

Tēva acis baisi kvēlo zem kuplajām uzacīm, kurās jau sabirusi

sirmuma sarma, bet seja tam cieta un gaita atkal vingra kā sendienās.

«Ar karu mums atņem mājas, un karā mēs tās atgūstam atpakaļ,» viņš saka, un es manu, ka šovakar tam radies cerības atbalsts un kļuvusi vieglāka sirds. «Tā, dēls, tak bija tur sacīts par pazaudētā atgūšanu, vai ne?» viņš noprasa, ielas krēslībā pagriezdams pret mani seju, kurā liesmo redzokļu ugunis.

«Jo vairāk mēs esam zaudējuši, jo vairāk mums jāatgūst,» es klusi atkārtoju uzsaukumu vārdus, kas vēl arvien deg man dvēselē.

Cieti un vingri atkal dun tēva soļi uz trotuāra, un, klausoties viņu ritmiskajā dimdēšanā, es jūtu, ka manas asins ķēdes sāk skanēt tēva soļu dunoņai līdzi.

Ar asiņu zvaniem sāk sasaukties naida balsis, nākdamas augšup no sirds dziļumiem, kur nerimstas sāpju smeldze.

«Aci pret aci,» saka naida balss, atkārtodama bez stājas, un asins ķēdes, riņķodamas dzīslās, skan ritmiskajai tēva soļu dimdēšanai līdz.

Brīvprātīgo pieņemšanas birojā mani sākumā grib noraidīt, jo zēniem, kas vēl skolas gados, esot vajadzīga vecāku atļauja. Tad man aiz muguras skarbi nodārd tēva balss, sacīdama, ka dēls ar viņa ziņu nācis šurpu, un rakstvedis pieraksta manu vārdu.

Tagad nāk tēva kārta.

Rakstvedis pētošām acīm apskata viņa grumbaino, kalsno seju, iesirmās ūsas, skatiem kavēdamies pie tēva galvas, kas nesen bija vēl gandrīz melna, bet tagad atgādina ievziedu baltumu, un tad īsi nosaka:

«Jūs, tēvoc, esat par vecu. Nākošais!»

Tēvam saspurojas garās ūsas, noraustās vaigs un, atbīdījis sānis jauno puisi, kas gribējis steigties tam garām, uzsviež uz galda savu nodriskāto karaklausības apliecību:

«Nerunā muļķības, skrīverjaunskungs, daudz tādu vīru, kā tu, esmu savā laikā licis zem šautenes. Apskati papriekš manus papīrus un tad sāc runāt, vai labāk padod kādam citam, kam par kara lietām lielākā saprašana.»

Rakstvedis pietvīkst un ceļas kājās, taisīdamies rāties, bet vārdi apstājas uz lūpām, redzot, cik bāla un draudoša kļuvusi tēva seja. Viņš aiziet pie virsnieka, kas novietojies aiz atsevišķa galda, patālākā pieņemšanas telpu kaktā, un sāk tam kaut ko stāstīt, aizvainoti raustīdams plecus un pamezdams ar galvu uz mūsu pusi.

Virsnieks nāk mums klāt, un tēva kalsnais augums izstiepjas taisns kā vaļā laista atspere.

Virsnieks smīnēdams paņem rokās saplīsušo tēva apliecību, sāk viņu apskatīt, un tad izgaist no sejas smīns.

«Keksholmas pulka seržants . . . septiņpadsmit godalgas par šaušanu . . . gvardijas korpusa komandiera pateicība . . . piecpadsmit gadi virsdienesta . . .»

«Pierakstīt,» leitnants īsi nosaka, nomezdams rakstvedim priekšā tēva papīrus. «Sešdesmit gadi priekš virsdienesta seržanta vēl nav tik liels vecums, ka tieši gadu dēj tam nevarētu atkal dot rokā šauteni.»

Tēvam atplaukst vaigi, un leitnants promiedams vēl piemetina:

«Kadru mums tikpat kā nav, visi vēl zaļi lauku un fabriku zēni, un, sākoties apmācībām, būs zelta vērts ikkatrs vecs karavīrs.»

Mes ejam prom, laizdami acis pār brīvprātīgo rindām, un tām nav saskatāms gals.

Tur ir pusaudži, kas pavasarī vēl sēdējuši uz skolas sola. Viņu acīs dzirkstī pārgalvība un plūkšanās prieks. Tie droši vien atnākuši bez tēva un mātes ziņas un nezin, ka biroja darbinieki tos dzīs mājās.

Skolas zēniem blakus stāv pusmūža vīri, platiem pleciem un pelēku svārku segtām mugurām, kas kļuvušas jau mazliet līkas, gadu no gada liecoties pār arkla balstu un liekot izkaptij šņākt labības laukā. Viņu vaibstus rūdījusi lauku saule, nopūtuši visu debesmalu vēji, staigādami pa Kurzemes klajumiem. Prieka mirdzums šo vīru acīs nav saskatāms, toties cieša apņemšanās un griba, kas tikpat cieta, kā viņu platās, tulznu vīlēm piešvīkotās plaukstas, un tēvs, uzmezdams viņiem kareivju pazinēju skatu, apmierināts paloka galvu, pie sevis norūkdams, ka labi lauku darba strādnieki nepaliekot kaunā ari pēc tam, kad sētuves vietā tiem uzkārtas plecos patronu somas un iedota kaujas šautene.

Daudzi brīvprātīgie nākuši no strādnieku kvartāliem, kur tagad valda klusums, jo Rīgas fabriku mašīnas izvazātas pa visiem Krievijas dzelzceļiem, varenie korpusi palikuši tukši, bez monotonās ratu dunēšanas un spoļu dūkšanas, un strādniekiem līdz ar darbu zudusi arī maize. — Gados vecākie, pa lielai daļai ar sievām un bērniem, līdzi savu fabriku mašīnām, cerēdami, ka kādā pasaules malā tās atkal sāks dunēt no jauna, bet jaunatne, kas dzimusi un augusi Rīgā, ir tā pieradusi pie savas pilsētas gaisa, ka bez tā viņai jānonīkst. — Viņa cer atsviest vācus no Rīgas, aiztriekt tos atpakaļ ar savu trakulīgo jaunības sparu, un cer, ka pēc tam dzīve atkal ritēs savu agrāko mierīgo ritēšanu. Viņu bālajās, spītīgajās sejās, kas nepazīst lauku saules svelmi, vēl samanāmi ādā iezīdušies akmeņogļu putekļi, kuri nebaidās no ziepēm, un vienā otrā redzamas baltas rētas, sevišķi fēnik-siešiem, kam lielas mutes, cietas dūres, un nazis kabatā vienmēr pa grābienam. Viņi pieraduši strādāt kā zvēri savas sešas dienas nedēļā, lai sestdienas vakarā iztrakotos priekšpilsētas ballītēs, dzertu, kautos un glāstītu savas skuķes, svētdien izgulētu un salāpītu paģiras un pirmdien atkal stātos uz sešām darba dienām pie savām virpotavām, mašīnu ratiem un rūcošiem zobriteņiem. — Ejot uz darbu vai krogu un nākot mājup, viņi paraduši negriezt pretimnācējiem ceļu un droši vien nedarīs to arī tad, ja saskriesies ar pretimnācēju kaujas laukā.

Aiz fēniksiešiem no Baltijas vagonu fabrikas strādniekiem, kas

tāpat turas no lauciniekiem savrup, atkal redz pelēkus kurzemnieku vīrus un zemgaliešu zēnu augumus, un vienam otram lauku puisim pie zābakiem vēl turas pielipis māls, kas atnests bēgļu gaitās līdzi un neatstājas no zābaku valkātāja kā zudušās dzimtenes pēdējā piemiņa.

Laucinieku rindās neredz nicīgu smīnu un izaicinošu seju, nedzird priekšpilsētu žargonā vestu valodu, un no pašaustajām vīru un jaunekļu drēbēm nāk atstāto druvu dvaša. Viņi gaida savu kārtu pacietīgi un klusi, nekurn un netrokšņo, un savāds dziļš miers redzams tiem vaibstos un skatos, kas, vērodami Rīgas namu jumtus un debesu zilgmi virs tiem, nebeidz griezties atkal un atkal uz otru pusi, kur viņu dzimtene deg kara ugunīs.

Bēgļu ļaudis tagad atraduši sev ceļu, kas vedīs viņus uz dzimteni atpakaļ. Šis ceļš ved cauri kauju laukiem, un daudzi neizstaigās viņu līdz galam, palikdami ceļmalā un tikai iztā-līm sajutuši savas Kurzemes mežu šalku un Zemgales puķaino pļavu smaržu, bet cita ceļa nava, un kad tas būs nostaigāts, klausoties, kā vītero gaisā arāju draugi cīruļi un kā birztalās rubeņi rūc.

Cauri kaujlaukiem un asiņu paltīm iet vienīgais ceļš, kas ved uz zudušo dzimteni atpakaļ. Un bez mājām un zemes palikuši zemnieku vīri un jaunekļi taisās sākt staigāt šo ceļu, un Kurzemes kalpu jaunekļi un vīri iet viņiem līdzi, kaut gan tiem nav ne māju, nedz zemes, jo viņu tēvi grūta mūža galā iemantojuši tikai tās sešas pēdas, ko dzimtene neliedz nevienam.

Kurzeme ir šo kalpu jauno dienu un ***pirmo*** sapņu ***zeme,*** un viņu kājas pazītu lielākajā nakts melnumā viņas mālus, tos sajuzdamas zem sevis pēc visu pasaules malu pārstai-gāšanas. Viņi tic un zina, ka nekur citur nav tik gaiša un silta saule ka tā, kas lec virs sēļu siliem un nogrimst jūrā aiz miglainajiem kuršu klajumiem. Zem šīs saules aiztecējuši viņu mūža gadi, un atmiņas kā neredzamas ķēdes ir piekalušas viņus pie jauno dienu zemes un velk pie tās atpakaļ, — cauri kauju laukiem, asins paltīm un lielgabalu balsīm, kas, gaidīdamas jaunus karotājus, sasaucas pie Slokas, pie Lielupes un Iecavas krastu silos.

Mēs vērojam, iedami gar brīvprātīgo rindām, šīs dažādās sejas, un tomēr viņās samanāms kaut kas tāds, kas it kā stāsta un mēmi runā, ka te sastājusies liela radu saime, sastājis brāļu pulks.

Aicinājums uz kauju ir sacēlis tautu kājās, tagad sāksies tautas karš. — Aicinājumam atsaukušās viņas asiņu balsis, un, sasaukdamās lielajā saskaņā, tās radījušas atbalsi arī tautas kareivju sejās, palielinādamas un atsvaidzinādamas to ārējo līdzību, kas saskatāma tādu cilvēku vaibstos, kam kopēja val'nb ***:.i,*** kopēja dzimtene.

VIII

Mēs ejam uz Daugavmalu, lai kāptu Mīlgrāvja kuģīšos, kas šodien mūs aizvizinās uz apmācības vietu, un Rīga nāk šalkdama un

dunēdama mums līdz.

Apkārt kolonnai, kas vēl tērpta privātdrēbēs, skalojas izvadītāju plūdi, viļņojošs augumu un blāzmotu seju mežs, virs kura plīvo lakatiņi, lido mums mesti ziedi, un kā rožaini putni dreb gaisā celtu roku sveicieni.

No trotuāriem skrien mums klāt meitenes un jaunas sievas, mirdzošām acīm un puķu pilnām rokām, rotā mūs rozēm un sarkanām neļķēm, un asteru vaiņagiem. Viņas mauc mums tos galvā, sprauž sarkanus un baltus ziedus svārku atlokos, aiz cepuru siksnām un platmaļu lentēm, un no puķēm birst mums sejās vēsās ūdens lāses un rotātāju raudātās asaras.

Viņas raud un smaida, skriedamas mūsējo rindām līdz un cenzdamās savām kurpītēm uztvert gājiena soļu aijājošo ritmu, kas drebina ielu bruģi ar savu vingro un cieto dim-dēšanu.

Ja viņu dvēseles būtu puķes, šodien tās drebētu mums pie krūtīm, šūpotos virs galvām un skrietu kuģīšu gaitai līdz.

Trotuāru malās stāv vecas māmiņas spieķīšiem rokās, un sirmi vīri, un arī viņi cenšas smaidīt caur asarām.

Gājiena soļu dunoņai tie dzird cauri dēlu soļus, kurus prot atšķirt no simtiem citu tēva un mātes auss; citi nākuši izvadīt savus mazdēlus, kurus diezin vai vairs redzēs pavadītāju acs. Viņi valdās, kaunēdamies svešiem rādīt savas sāpes, bet asaras tiem tomēr līst pār vaigiem un slapji saraudāti ir daudzi vecu roku turēti mutautiņi.

Vietām redz ielas malā bālas sievas. Viņas tura rokās mazus bērnus, kas brīnumpilnām, platām acīm vēro ziediem un vaiņagiem pusaizsegtās gājiena rindas, sekodami mātes skatiem un arī cenzdamies saskatīt tēvus, kurus sauc no savējiem projām tautas karš.

Man blakus maršē Pētersons, niknām ūsām un tumšu, fabrikas sienas nomelnojušu seju. Nepalēninādams soļu ritmu, viņš izķer trotuāra malā stāvošai sievai savu puisīti no rokām, uzceļ to uz pleca un klusēdams iet mums līdz, nesdams dēlu, kas, apķēries kājām ap tēva kaklu, rēc no prieka un turas, abām rociņām ieķēries Pētersona milzīgajās ūsās, kuras atgādina nosūbējušus durkļu asmeņus.

Mēs ejam gar Rīgas pili, kuras dārza mūriem liecas pāri kuplo zaru lapotais zaļums, un priekšējās gājiena rindas izskatās kā līgojoši puķu viļņi, kas šūpojas rakstā līdzi mūsu soļu dūņai un vecās kora dziesmas meldijai.

Pašai pirmajai rindai blakus soļo tēvs, vingri nesdams savu kalsno augumu un cieti sperdams kājas uz dimdošajiem bruģa akmeņiem. Šad un tad viņš, tāpat maršēdams, apcērtas apkārt, laiž bargu skatu pār mūsu rindām, un niknā seržanta balsī, kurai jau piesities aizsmakums, kliedz no jauna:

«Viens divi, viens divi, viens divi!»

Viņa acis tik draudošas un balss tik skarba, ka kareivju rotātājām

dziest smaidi sejās un apraujas gaita, acīm sastopoties ar tēva skatienu. Līdz pašam pils mūrim viņš aizmaršējis nepušķots, un tikai pie mūra stūra kāda meitene ģimnāzistes svārciņos tam pieskrien no muguras klāt un uzmet galvā ozollapu vainagu. Tas apņem tēva drūmo pieri kā zaļš meža ķēniņa kronis; un, skuķei iebēgot pavadītāju jūklī atpakaļ, es redzu, ka uz mirkli sagurst tēva pleci, un uz krūtīm noliecas galva, kārdama lejup ozollapu vaiņagu.

Viņš ir atcerējies zāļu vakarus mūsu sētā, kad saime nāca līgodama kronēt viņu un māti zaļiem Jāņu zāļu vaiņagiem.

Tad viņš nopurina savu vecā kareivja galvu, ko tagad apņēmis varokoka loks, saslienas taisns un vingrs, aizdzīdams projām bijušā atceri un atkal kļūdams instruktors no galvas līdz kājām, kā sendienās vingri maršē kolonnas pirmajai rindai blakus, sirms, bet gadu un bēdu nastas nesaliekts, un komandē skaļā, nikni rēcošā balsī, kā gadiem ilgi radis komandēt mācības laukumu klajos un sava pulka kazarmu pagalmos:

«Labo plecu uz priekšu, — marš! Taisni! Viens, divi — viens, divi, — viens, divi»

Daugavmalā tēvs aptur mūsu kolonnu un [auj stāvēt brīvi, jo vēl nav pienākuši pie krasta mūsu kuģīši. Rindas pajūk, jo ap nākamajiem strēlniekiem sabrūk pavadītāju mudžeklis ar jaunām puķēm, vēl neatdotiem sveicieniem, mīļiem vārdiem un uzvaras vēlējumiem.

Tad es jūtu maigu pieskārienu pie pleca, griežos apkārt, acis man sastopas ar mirdzošām meitenes acīm, un Mirdza apvij man rokas ap kaklu, aizmirsusi pavadītāju baru un draudzeņu klātbūtni.

Viņa skūpsta man lūpas un vaigus, kas paliek mikli no manas meitenes raudātām asarām, raud un smaida, un iesprauž svārku atlokā mirtes zaru, no kura nāk skumju smarža un iesitas sejā savāds, sirdi un galvu mulsinošs aromāts.

«Šis zariņš ir no manas mirtes,» Mirdza tikko sadzirdami saka un apjukusi pieglauž galvu man pie krūtīm, drebošām lūpam vāri glāstīdama sīkās zariņa lapas, kas tagad zaļo virs manas sirds.

Viņa skatās manī asarainām un reizē smaidošām acīm, un viņas sirdsbalss runā, lūpām klusējot, un nedzirdami saka, ka līdz ar zaļā zariņa skumjo smaržu man ir līdzi meitenes pirmā mīla, un, dāvādama savu mirti, viņa atdod tai lidzi savu dvēseli.

Man sirds sažņaudzas saldās sāpēs, kā jūtot lielas laimes tuvumu un reizē baiļojoties viņu pazaudēt. Es sāku skūpstīt meitenes pirkstiņus, kas staigā man pa seju, maigi paijādami vaigus, — silti, dreboši un rožaini, — glāstu lūpām viņas acis,kurās blāzmo sāpju smaids, bet skropstās mirdz asaras, un mana mute velti grib runāt mīlas vārdus, kuru pārpilna kļuvusi nabaga zēna sirds.

Mežonīgs biklums un kautrības pašlepnums liek mēlei klusēt, aizžņaudz kaklu un stindzina rīkles muskuļus. Tikai ievaimanājoties

jau pienākošo tvaikonīšu svilpēm un gaisā nodārdot tēva komandai, tēvs liek mums atkal stāties rindās, es paspēju izdabūt pār lūpām senseno banālo zvērestu, ko miljoni jau teikuši un miljoni runās vēl:

«Es mīlēšu tevi līdz mūža galam.»

Gaidīšu tevi pārnākam . . . dveš meitenes drebošā mute, pēdējo reizi pieskardamās manējai, un tad mūs atrauj vienu no otra sakustējies cilvēku mežs, atšķir pavadītāju bungas, plūzdamas atpakaļ, brīvprātīgiem atkal slēdzoties rindās.

Atkal skan komanda, un ostmalas bruģis no jauna sāk dunēt zem rakstā celtām tūkstots kājām. Un tad bruģa vietā jau dimd zem mums tvaikonīšu uzvelkamie tiltiņi. Mēs apstājamies uz klāja un stāvam nekustēdamies. Toties izvadītāju bungas atviļņo līdz pašai krastmalai, un tālākās rindas, neatlaidīgi raukdamās uz priekšu, draud iesviest Daugavā tos palicējus, kas stāv viņai vistuvāk, turēdamies ūdens malā.

Cilvēku bangojumā pazudusi manas meitenes saraudātā sejiņa, atsevišķus vaibstus vairs nevar saskatīt, — redz tikai tūkstošiem acu, mutautiņi plīvo gaisā kā baltu baložu pulks, un dzird viļņu balsīm līdzīgu šalkšanu. Un tad izvadītāju plūdiem skrien pāri savāda vēja pūsma, raudama nost cepures, un krastmalā palicējiem galvas top kailas, tāpat kā mums.

Stāvēdami uz tvaikonīšu klājiem un pamazām attālinādamies no krasta, starp kuru un mums arvien plašāki plešas sakultie Daugavas ūdeņi, mēs dziedam «Dievs, svētī Latviju», un Daugavas krasti, kurus apstājuši ļaužu bari, dzied mums līdzi.

Dziesma šalc un skan, un balss, atsizdamās mūros un torņos, steidzas mums pakaļ, viļņo virs ūdeņiem, dreb gaisā un skrien mums līdz.

Skrien līdz ar pavadītāju cerībām, mīļo sveicieniem un tuvo un tālo ilgām.

Citi tic, ka mēs atrausim vaļā vārtus uz dzimteni tiem, kam tā zuda, un citi atkal sagaida, ka mūsu pārstaigātos kauju laukos sāks ataust rīta blāzma, kurai jānāk pēc tautas likteņnakts.

IX

Ir septembris, un vējš, dzenādams pa gaisiem zemu klejojošos lietus padebešus, krata pielijušo priežu galotnes, rauj bērziem nost viņu gurdo lapu zeltu un purina jau kailos ošu zarus, kas vēl nesen dega rudenīgi sarkanās ugunīs.

Par mitekli mums ierādīts vecs koku zāģētavas korpuss, kuru sienā reiz dūkušas siksnas un kviekuši tvaiku zāģi, griezdami plankās un dēļos egļu un priežu augumus. Evakuēto gateru vietā tagad te mitinās mūsu bataljons, mitinās jau sesto nedēļu un gaida, kad atnāks viņa pirmās kaujas laiks.

Mums trūkst mēteļu, nav zābaku, ko brist mācību laukumu dubļus, un daudzi jau staigā basām kājām, noplēsuši līdz

šņorcaurumiem savus apavus, kas tiem bijuši kājās, karā aizejot no laba prāta.

Nakšu dzestrums mums neļauj izģērbties, jo jāguļ uz kailiem lāvu dēļiem, kam pārkaisīti pāri pussaberzti salmi, un reti kādam ir Ildzi mātes vai līgavas dots sedzamais deķis. Rudens aukstums spiežas pa izsistajām logu rūtīm līdz ar nakts melnumu un miklo miglas dvašu un nāk iekšā pa sienu lūkām, kurām reiz joņojušas cauri gateru mašīnu siksnas, drebinādamas korpusa sienas ar savu dzenriteņu vareno dunēšanu.

Mums nav šauteņu, un ar tām pāris desmit, kas pagaidām iedotas, mēs mācāmies rīkoties pēc kārtas, astēs stāvēdami. Zobgaļi jau ņirgājas, ka astēs vajadzēšot stāvēt arī kaujas laukā un gaidīt, kad pienāks rinda stāties kāda kritušā vietā un ņemt savā ziņā viņa šauteni.

Instruktori, starp kuriem ir daži Ruļļu kalna kaujas dalībnieki, rāj zobgaļus un liek tiem par sodu stāvēt pāris stundas zem mieta, jo nav šauteņu arī šim nolūkam. Bet arī viņiem pašiem ir drūmas sejas, un, liekas, arī viņi vairs lāgā netic saviem apgalvojumiem, ka ieročus mums izdos rīt vai, vēlākais, parīt: šos galvojumus mēs dzirdam jau vairākas nedēļas. —

Tēvs ticis mūsu rotas virsseržanta amatā, un tikai retumis man gadās ar viņu tikties divatā.

Parasti tas notiek vēlā nakts stundā, kad rotas telpās jau visur dzird gulētāju krākšanu. Tad es klusi pieceļos no savas lāvas, aizzogos līdz tēva istabiņas durvīm, kas atrodas mūsu barakas ziemeļu galā, un, aizturēdams elpu, klausos, vai tēvs aizmidzis vai nē.

Ja viņš ir nomodā, tas pazīst bez vaicāšanas manu kāju soļus un ar klusu ieklepošanos dod zīmi, ka varu ienākt. Tad es iežogos iekšā, cenzdamies nečīkstināt durvis, un apsēžos uz tēva lāvas malas, — cisu vietā tam ir siena maiss, no kura nāk vīstošu stiebru un nopļautu puķu elpa, ko brīžiem pārtrauc klusas nopūtas, jo naktīs viņam mēdz uznākt kaulu sāpes.

Es sēdu tāpat tumsā uz tēva cisu malas, un reti kad mēs pārmijam pa vārdam, saprazdamies bez runāšanas un juzdamies rotas virsseržanta istabiņā nošķirti no Visas pasaules. Tēvs vairs nav bargais feldfēbels, vingru gaitu, dārdošu balsi un niknu seju, no kuras pa gabalu mūk paši trakgal-vīgākie bataljona pašpuikas, bet vecs Zemgales saimnieks, kas atpūšas savās cisās no dienas gaitū grūtuma. — Es pats jūtos kā sendienās, kad tēvs, jādams siltos vasaras vakaros uz Platones pļavām pieguļā, ņēma mani līdz. — Kad rasā man sāka salt kājas un no upes mutuļodami vēlās un klīda augšup balti miglas kalni, es ielīdu tēvam padusē zem svārkiem, kur mani sildīja viņa ķermeņa siltums, un drīzi pārņēma miegs. Man bija tik labi zem tēva svārkiem, ka modos tikai, viņa purināts, kad bija pienācis laiks jāt

mājās.

Es neesmu vairs mazs puisītis, bet kareivis, kaut arī man tikai nepilni septiņpadsmit gadi. Mums abiem vairs nav dzimtenes, un mēs nevaram rīta ausmā jāt mājās, kā citkārt no Platones pļavām, zirgiem žvadzinot pinekļu dzelžus un cenšoties vēl mājupceļā nokampt pa mutei treknā atāla.

Un tomēr ir tik labi tā sēdēt nakts melnumā, dzirdēt tēva elpošanu un smagas, vaidiem līdzīgās veca vīra nopūtas un apzināties, ka es vēl neesmu palicis gluži viens un vēl ir kāda vieta, kur varu justies gandrīz kā mājās, — kaut arī šī vieta ir izbijis zāģētavas kambaris, kas tagad kļuvis par mūsu rotas virsseržanta istabiņu.

Tad es pieceļos, saku tēvam ar labu nakti, un dažreiz tie ir vienīgie vārdi, ko mēs pārmijam, satikušies viņa istabiņas tumsā, kad rotas kareivjus un instruktorus jau apņēmis dziļš miegs. Klusi, kā nācis, es aizlavos atpakaļ savā lāvā, aiznesdams sev līdzi tēva tuvuma dvašu, un apmierināts noliekos gulēt, ātri krizdams miegā, no kura mani uzmodina dežuranta balss, likdama celties, un dēļu čīkstināšana virs galvas, jo mūsu lāvas celtas divos stāvos, un augšā gulētājiem nākas rāpties savās cisās pa priežu stabiem, kas aizsniedz pašus griestus un palīdz turēt lielo daļu no šīs gulēšanas ierīces.

Un tad no savas virsseržanta istabiņas ienāk rotas telpās tēvs uz rīta apskati, atkal vingrs un bargs, un viņa urbjošās acis tikpat skarbi un vienaldzīgi slīd pāri manai sejai, kā visām pārējām, un es manu, ka mani taisās pārņemt tas pats puiciskais biklums, ko jūt citi rotas strēlnieki un visi bataljona kareivji šī vīra tuvumā, kam sirma galva, bet dārdoša balss, ass acu skats un jauneklīgi jauna gaita, un balvas, ko tas guvis, divdesmit gadus dienēdams.

Tad sākas apmācības, — pagalmā, ja spīd saule, un turpat zāģētavas telpās, ja līst lietus un atkal iestājas slapjdraņķis. Mācībām, kuras mijas ar pārtraukuma brīžiem, atkal seko vēsi novakari ar miglotu nakts dvašu, un tad mūsu baraku pamazām pārņem miegs.

Daži vēl lūko turēties tam pretim ar kāršu paīdzību, slēpdamies no dežuranta acīm lāvu augšstāvu salmos, un citi atkal stāsta anekdotes, kurās galveno lomu spēlē sievietes.

Un vēl citu klusās valodas maldās pa pielijušiem mežiem, dumbrainiem purvu klajumiem un kāpu priedēm, minēdamas, kur mēs izkarosim savu pirmo kauju, — pie Misas, Tīreļpurvā vai aiz Lielupes. Viņi prāto un zīlē, kā mums veiksies, jo lielais vairums pazīst ugunscīņu un tuvcīņas apstākļus tikai no paziņu — kareivju nostāstiem un kara korespondentu tēlojumiem. Starp instruktoriem daži gan bijuši kaujas ugunīs, un pāris pat piedalījušies Jelgavas aizstāvēšanā, bet viņu uzšuves, rezervistu mierīgums un jau solīdie mūža gadi vēl liedz tiem ciešāki saaugt ar strēlniekiem, kas gandrīz visi jaunekļi un zaļi zēni, pilni puiciska skaļuma un visādu pārgalvību.

Mēs vēl arvien jūtamies kā skolas zēni vai fabriku mācekļi, lielākā daļa atnākusi šurpu tieši no klasēm, darbnīcām vai puspuiša gaitām, kuru sākumā nevis arajs valda arklu, bet arkls arāju. Tagad instruktori mums māca šaušanas un duršanas mākslu, pasniedz ķēdes mācību un iekaļ pārrin-došanās variācijas un militāro sveicināšanu, un mēs kā netiekam, tā netiekam ārā no skolas atmosfēras un mācekļu istabu gaisa, un instruktori ar viņu cienīgo gaitu un pašapzinīgo valodu mums liekas kā skolotāji vai amata meistari, kam acīs skatoties saplok drosme, bet aiz muguras tūliņ atkal ņāk prātā nebēdnīga un tīksminoša alka izjokot.

Vecāko gadagājumu strēlnieki, kuru ir mūsu rotā visai maz, arī turas no zēniem mazliet savrup, nevarēdami aprast ar viņu šaudīgo bravūru, kas lāgā negrib griezt nevienam ceļu, vienīgi tēvu un virsnieku atskaitot. Šie pavecākie vīri, k-iirus aizrāvis jaunekļiem līdzi sajūsmas vējš, apmācības stundās cenšas darīt visu, lai tiktu par labiem kareivjiem, bet vaļas brīžos padrūmi un klusi, jo tiem neiziet no prāta bērnu galviņas, un viņus māc domas par sievām, kas palikušas Rīgā vai maldās pa svešu ļaužu novadiem, ik dienas ļaudamas vaļu asarām un tikai ar impulsīvo sievietes pieķeršanos jaukām idejām un domām uzturēdamas dzīvu sevi ticību, ka strēlnieki vēl šoruden aizdzīs vācus projām no Rīgas pievārtes, iztrieks arī no Kurzemes, un bēgļu gaitās aizklīdušo sievu viri tad liks šautenes kaktā, ies meklēt savus piederīgos un vedīs viņus atpakaļ uz dzimteni.

No šo vecāko strēlnieku vidus izraudzīti mūsu nodaļu priekšnieki un posmu vecākie, jo īsto instruktoru, kas nēsā kaprāļu vai seržantu uzšuves, tikko pietiek vada komandieru vai rotu virsseržantu amatu atvietošanai. Kaprāļu un dižka-reivju vietas pagaidām izpilda vienkārši brīvprātīgie, kuru zināšanas kara mākslā nav neko daudz lielākas par mūsējām. Tēvs vakaros raujas ar viņiem veselām stundām pa savu virsseržanta istabiņu, cenzdamies tiem ielāgot nepieciešamākos komandas vārdus un tās reglamentu vietas, kuras miera laikā zin no galvas katrs rindinieks.

Šo pagaidu instruktoru autoritāte neslēpjas viņu uzšuvēs, kuru tiem nava, bet spējās iedvest pret sevi morālisku un arī fizisku respektu jaunu trakgalvju baram, kas te salasījies no Kurzemes klajumiem un Zemgales laukiem, Rīgas skolām un viņas priekšpilsētas kvartāliem. Dažiem tas sokas ļoti labi, kaut vai tam pašam Pētersonam, kas viņa milzīgo ūsu un bargās balss dēļ ticis par mūsu vada 1. nodaļas priekšnieku. Viņam vajaga tikai savilkt grumbās savu jau tā drūmo pieri un paskatīties uz to pusi, kur patlaban taisās irt tikko nostiprinātā disciplīna, lai paši fēniksieši paliktu rāmi un Grīziņkalna pašpuikām aprautos nicīgais smīns.

Citiem ar šī nepieciešamā respekta iedvešanu veicies jau grūtāk,

un viņi cer panākt nokavēto ar vēl cītīgāku mācīšanos tēva istabiņā, kura vakara stundās pārvēršas par mācības komandas klausītavu.

Visgrūtaki klājas 2. nodaļas pagaidu priekšniekam Gailim, kam «valodniecības» stundās viens otrs palaidnis, iepriekš sataisījis nevainīgi naivu seju, mēdz uzstādīt jauta-jumu, kāpēc kaprāļa kungs.vēl nenēsājot pat dižkareivja uzšuves?

Gailis ir kara sākumā kalpojis «Metropol» viesnīcā ka viesmīlis, un turpat aiztecējuši, skraidot pikolo gaitās, viņa agrīnās jaunības gadi. Viņš ir izveicīgs un lunkans, ātri piesavinājies ārējo kareivisko iznesību, nīst vācus, kas Gaiļa tautības dēļ to izēduši no vietas, ir diezgan apķērīgs un centīgs bez gala, bet visu dzīvesprieku tam bojā viņa uzvārds un it sevišķi visas tās skaņas, kurām ir kaut kāds sakars ar vistu tautu.

Šo pašu vārīgāko Gaiļa dvēseles vietu, ko tas rūpīgi pratis slēpt no citu cilvēku acīm līdz atnākšanai mūsu bataljonā, gluži nejauši ir uztvēris viņa nodaļas strēlnieks Vilnis, jauns fēniksietis un mūsu rotas lielākais skandālists, kas gandriz visu brīvo laiku nostāv zāģētavas pagalmā ar lielu mietu par plecu: šauteņu mums pagaidām tik maz, ka to nepietiek pat šaušanas paņēmienu apmācībai, un tāpēc tēvs, pēc iepriekšējās aprunāšanās ar rotas komandieri, ir nācis pie atziņas, ka vienīgā te rodamā izeja ir atvietot disciplinārsodos šauteni ar kādu citu daiktu, kas strēlnieku apmācīšanai nav vajadzīgs.

Ierindas mācību laikā pienāk Gaiļa kārta vingrināties komandēšanā. Viņš to dara ar sevišķu centību, jo apziņa, ka 250 vīri klausa katram viņa vārdam, kā automobilis šofera kājas vai rokas piespiedienam, tam sagādā lielu baudījumu. Viņš skrien mums blakus, viss pietvīcis, likdams no jauna atskanēt savam augstajam tenoram un dodams pavēli pārgrupēties nodaļu kolonnā, kurai tad jāmaršē uz barakas pusi. Pie barakas stūra stāv rotas komandieris ar tēvu, un abiem ir apmierinātas sejas, jo viņi redz, ka no Gaiļa iznāks lietaskoks.

Tieši šai mirklī nebēdnieks Vilnis, kas skaitās mūsu rotas labākais dziedātājs, spēcīgi uzsāk: «Kur tu teci, gailīti manu», un mēs, paraduši tādās lietās Vilnim sekot, raujam viņam līdz.

— Protams, tas ir visai smags disciplinārs pārkāpums, bet Vilnis, tāpat kā mēs citi, vēl maz ko zin no disciplīnas. Viņš vēlāk dievojās, ka šis to esot izdarījis bez kāda ļauna nodoma. Mēs viņam ticējām, jo saviem biedriem Vilnis nemēdz melot.

Gaiļa seja nobāl, tad piepeši metas uguns sarkana. Viņš jūtas divkārt apvainots, kā instruktors un vienkārši kā cilvēks, kam nepatīk paša uzvārds, un sašutuma kamols, kas sakāpj tam kaklā, ir tik liels, ka Gailis nespēj ne vārda parunāt. Viņš aizmirst savu dusmu lēkmē, ka ir karavīrs, aizmirst vajadzīgo komandu un, dūres vīstīdams, skrien mums pretim, gribēdams rokām apturēt dziesmu un dot kolonnai citu virzienu — tagad tā draud iegāzt barakas sienu, bet pirmās rindas

trieciens to atsviež atpakaļ. Viņš izmisis skrien tai blakus, mētādams dūres pa gaisu, bet no mutes tam nenāk neviens, šai kritiskā brīdī tik nepieciešamās komandas vārds, kurus tas lielās dusmās visus piemirsis.

Tad Gailim steidzas talkā tēvs, ar savu dārdošo balsi likdams aprauties mūsu dziedāšanai un dodams rotas kolonnai, kas jau taisās drāzties savas mītnes sienā, citu virzienu, — gar sienas malu uz barakas stūra pusi, kur mūs sagaida rotas komandieris, zem ūsām slēpdams vieglu smīnu. Blakus komandierim stāv tēvs, no dusmām nobālējušu seju, jo Gailis, centīgākais viņa skolnieks, ir izgāzies, un piedevām noticis disciplīnas pārkāpums, rotai sākot dziedāt ierindas apmācību laikā bez sevišķas pavēles.

Mēs citi tiekam samērā viegli cauri, bet Vilnim, ko Gailis apsūdzējis kā galveno vaininieku, iznāk stāvēt zem mieta vai veselu nedēļu, atskaitot tās stundas, kad notiek apmācības un kad pāri rotas ļaudīm nolaižas nakts migla un miegs.

Vakara stundās, kad strēlnieki jau salīduši lāvās, no attālākā telpas kakta atskan gaiļa dziedāšana. Gailis, kas nervozējis visu vakaru un šonakt ir dežurants, skrien turpu, lai meklētu rokā vainīgo, bet arī pretējā kaktā atskan gaiļa dziesma un vēl piedevām spārnu sitieni. — Tad iedziedas gaiļu balsis augšējos lāvu stāvos, un beidzot viņas dzird visās barakas malās, kas tagad liekas kā liela vistu kūts.

Piepeši atsprāgst vaļā virsseržanta istabiņas durvis, viņās parādās tēvs, dusmās degošām acīm, un no viņa balss, kas nodārd pēkšņi uznākušā klusumā, nodun mūsu mītnes griesti un sienas.

«Rimstieties, bezkauņas! Kuru notveršu, tas rītu skries trejdeviņas reizes apkārt pagalmam, ar mietu pār plecu un septiņiem ķieģeļiem uz muguras!»

Klusums uzreiz iestājas telpās, un tas ir tik liels, ka mēs varam sadzirdēt savu asiņu zvanīšanu deniņos, un dzirdam, kā čiepst jumta pažobelēs miegainie zvirbuļi.

Tēvs ātriem, dunošiem soļiem iziet cauri mūsu mītnei, no viena gala līdz otram, tad apcērtas apkārt un pazūd savā virsseržanta istabiņā, atstādams viņas durvis pusvirus.

Līdz rīta ausmai viss paliek klusu, bet, gulētājiem sākot celties kājās un stājoties uz rīta pārbaudi, mēs piepeši izdzirdam vistas klukstēšanu. Tā liekas nākam no mūsu nodaļas lāvu apakšas, un Gailis, kas patlaban kārto savus strēlniekus, satrūkstas ne pa jokam, jo tāda kustoņa atrašanās viņa nodaļas rajonā ir nolaidība, par kuru pirmā kārtā dabūs ciest nodaļas priekšnieks.

Viņš steidzas novērst no savas galvas jaunas nepatikšanas, jo tūliņ nāks tēvs, un tāpēc aši metas pie lāvām, lūkodams zem tām saskatīt nepatīkamo viešņu un ņemt to ciet. Bet, tikko viņš pieliecas, klukstēšana jau atskan tam mugurpusē un, meklētājam sviežoties

apkārt, skan izrindotās nodaļas priekšā, — tad viņas kreisajā flangā, tad atkal pie lāvām, bet pati klukstētāja nav nekur ieraugāma.

Gailim no brīnumiem ieplēšas mute, bet tad viņa seja paliek bāla, jo vēl arvien neredzamās vistas klukstiem tagad sāk atsaukties vesela cāļu bara čiepstēšana. No kuras puses tā šķiet nākam, nevar pasacīt, un Gailis, apjucis un sarkdams arvien vairāk, skraida ap savu nodaļu, te mezdamies viņai frontes pusē, te skriedams gar strēlnieku mugurām, bet vistu ar viņas cāļiem neredz nekur.

Apjucis bez gala, nobijies un gatavs ticēt spokiem, Gailis aizsteidzas pie vada komandiera un klusā balsī tam pastāsta savu nelaimi.

Vadu komandē kapralis Sala, vecs rezervists, kas piedalījies japāniešu karā, tur iegūdams Jura krustu, un pavasarī cīnījies latvju zemessargu rotās pie Ruļļu kalniem. Viņš ir Pūpes sīkgruntnieks, pamaza auguma, pelēku seju un drūmām acīm, un strēlnieki to ciena kā taisnīgu priekšnieku un kaujas laukus izstaigājušu kareivi.

Sala nāk, Gaiļa pavadīts, lēnā gaitā gar mūsu nodaļu, un pretēji nodaļas priekšnieka acīm, kuras nemierīgi skraida ap strēlnieku kājām, vēl arvien nezaudēdamas cerību saskatīt neredzamo klukstētāju un aizgādāt to projām pirms virsseržanta ierašanās, vada komandieris laiž gausu, caururbjošu skatu pār mūsu sejām, apstādamies pie pašpuikas Viļņa, pie garā dundadznieka Konrāda, kam zvejnieku kautiņā ar airi nocirsta puse auss, un tad, kā nejauši un garāmejot, uzprasa sarkanmatim Spilvām, kas stāv kreisajā nodaļas spārnā:

«Kur tu strādāji pirms kara?»

«Solomonska cirkū, kaprāļa kungs!» braši atbild taujātais. Sala paskatās atpakaļ pār plecu uz Gaiļa pusi un tad savā rāmajā balsī nosaka: «Šodien pēcpusdienā divas stundas zem mieta, un vakarā vēl tikpat.»

«Par ko tad, kaprāļa kungs?» Spilva sataisa apvainotu seju.

Sala apstājas, cieši paskatās Spilvām sejā savām drūmajām, urbjošām acīm, un izbijušais cirkus artists neiztur vecā rezervista skatienu.

«Ierindā nerunāt! Par uzstāšanos rotas telpās ar cirkus numuru bez atļaujas. Ja ir par maz, pieteicies pēc pārbaudes pie virsseržanta, dabūsi parikšot ar ķieģeļu maisu pa pagalmu.»

Spilva saraujas tik maziņš, ka tam īstā vieta nevis mūsējā, bet 4. vadā.

Un tomēr blakus mutīgajam Vilnim un dundadzniekam Konrādam, kas prot angliski lamāties un zin nebeidzamus jūrnieku nostāstus par astoņkājiem, jūras meitām un kautiņiem svešu zemju matrožu krodziņos, Spilva ir kļuvis populārs nevis ar mēles palīdzību, bet roku veiklību, jo viņš liek mums vaļas brīžos ieplēst mutes, demonstrēdams stikla ēšanu un durdams adatas cauri abiem vaigiem,

pie tam nezaudējot ne pilītes asiņu. Viņš prot uguni rīt, ēd aizdedzinātas pakulas, aizliek sev aiz pakauša abas kājas, un ir tāds velna zēns, ka var kāju pirkstiem iespraust sev mutē papirosu, uzraut sērkociņu un aizsmēķēt, un visu to bez roku pielikšanas.

Vislielāko respektu pret Spilvu mums tomēr iedveš viņa māka nažus mest, un ar tādu sparu, ka naža gals dziļi iedrāžas barakas sienu plankās, un spals vēl ilgi dreb no spēcīgā skrējiena. Viņš met nažus tik ātri, ka asmenis nozib pēc asmeņa, un tik pareizi, ka gals vienmēr ķer mērķi, vienalga, vai tas ir dēļa gals, uz lāvas malas nolikts maizes kukulis, vai naglai uzmaukta cepure.

Spilvas prestižs ceļas kā plaukstoša uzņēmuma akcijas, un paši fēniksieši, kam katram līdzi somu duncis, skatās uz Spilvu godbijīgām acīm, un pirmie sāk pie viņa ņemt privātstundas nažu mešanā. Honorārs nav nekāds lielais, pa kliņģerim no cilvēka, jo Spilva ir liels kliņģeru ēdājs, par spīti nelielajam augumam, var notiesāt bez piecelšanās savus desmit gabalus, un tikai tad iet pie spaiņa nodzerties.

«Velna puika uz visām kantēm,» norūc Vilnis, mazliet skaudīgām acīm skatīdamies uz to lāvas augšstāva malu, kur Spilva, metamo nazi vienā, iekostu kliņģeri otrā rokā, sniedz viņu apstājušiem strēlniekiem paskaidrojumus, kā jātur asmeņa gals un kā sviedienā jālaiž roka, lai nazis neietu mērķim garām un drāztos pēc iespējas dziļāki.

Pats čaklākais Spilvas skolēns ir Konrāds, kam bakurē-taina seja, stiegrainas zvejnieka rokas un trūkst labās auss. Viņš mācās tik cītīgi, ka mātes līdzdotais maciņš plok plānāks ar katru dienu, rītos, pusdienas brīvlaikā un pievakarēs skrienot uz maiznīcu pēc kliņģeriem. Viņš ir arī pirmais Spilvas metamo nažu pircējs, jo somu dunči un saliecami, kā Spilva paskaidro, lāga nederot mērķī mešanai un īstos varot dabūt pirkt vienīgi pie viņa.

(Turpinājums sekos)

Jāņa Plēpja ilustrācija Aleksandra Grīna romānam «Dvēseļu putenis».

I, IV vāku noformējis OJĀRS PĒTERSONS

«Avots» Nr. 5 1989. g., 1—80

50 kap.

INDEKSS 77109

9-4

AVOTS

PROZA, DZEJA, DRAMATURĢIJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

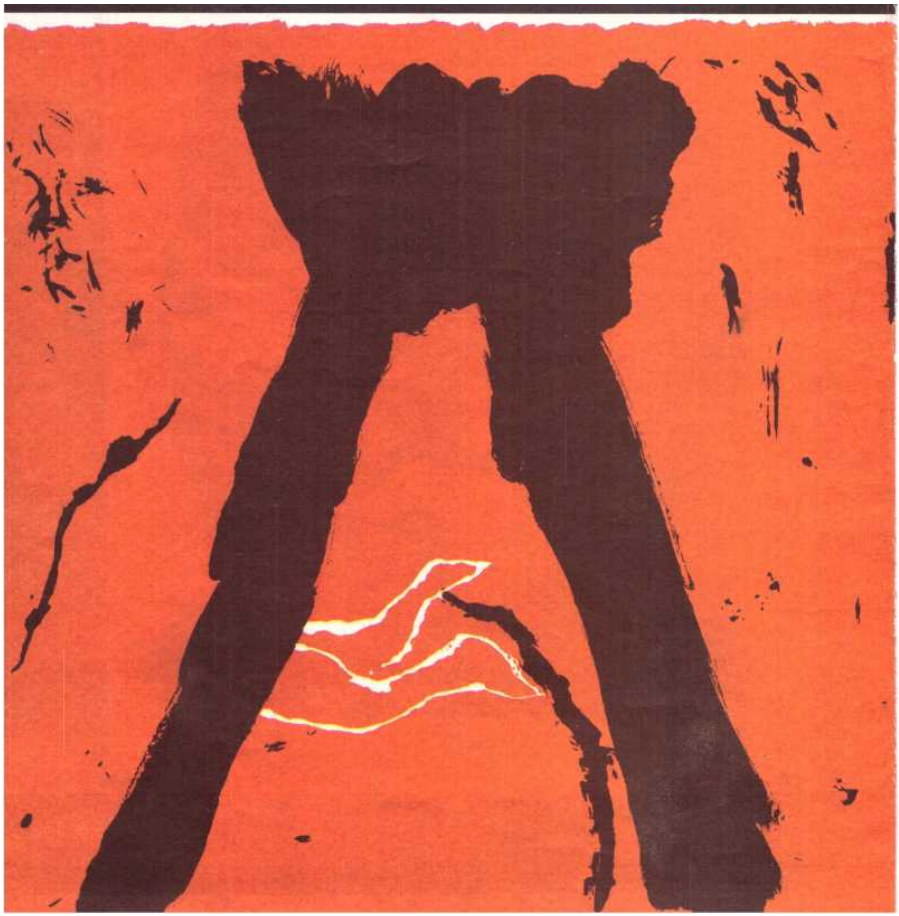

notes

1

Tā sauca viesnīcas «Rīga» bāru.